

ACADEMICA

REVISTĂ EDITATĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ

DIRECTOR: ACAD. IOAN-AUREL POP, PREȘEDINTELE ACADEMIEI ROMÂNE

Nr. 6–7 IUNIE-IULIE 2019

Anul XXIX • 344–345

DIRECTORI:

Acad. Mihai DRĂGĂNESCU
(director fondator)
octombrie 1990 – ianuarie 1994

Acad. V.N. CONSTANTINESCU
februarie 1994 – ianuarie 1998

Acad. Eugen SIMION
februarie 1998 – aprilie 2006

Acad. Ionel HAIDUC
mai 2006 – aprilie 2014

Acad. Ionel-Valentin VLAD
mai 2014 – decembrie 2017

Acad. Cristian HERA
ianuarie 2018 – aprilie 2018

Acad. Ioan-Aurel POP
mai 2018

CONSILIUL EDITORIAL:

Acad. Ioan-Aurel POP
Acad. Bogdan C. SIMIONESCU
Acad. Victor SPINEI
Acad. Răzvan THEODORESCU
Acad. Victor VOICU
Acad. Ioan DUMITRACHE

Acad. Dan BĂLTEANU
Acad. Alexandru BOBOC
Acad. Cristian HERA
Acad. Constantin IONESCU-TÎRGOVIȘTE
Acad. Eugen SIMION
Acad. Alexandru SURDU
Acad. Maria ZAHARESCU

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Redactor-șef
Dr. Narcis ZĂRNESCU

Redactori I
Dr. Andrei MILCA
Mihaela-Dora NECULA
Elena SOLUNCA-MOISE

SECTOR TEHNIC:

Tehnoredactor
Dr. Roland VASILIU

Operatori-corectori
Aurora POPA
Monalisa STANCA

Responsabili de număr:

Mihaela-Dora NECULA
Aurora POPA
Narcis ZĂRNESCU

E-mail: academica@acad.ro

revista_academica2006@yahoo.com

Adresa web: http://www.acad.ro/academica2002/pag_academica.htm

Tel. 021 3188106/2712, 2713

Cuprins

ARHIVELE VATICANULUI

Ioan-Aurel Pop, De la Roma la Noua Romă: latinitatea răsăriteană a românilor	6
ES Ioan Robu, Despre Monumenta Romaniae Vaticana	10
Victor Voicu, Ion Dumitriu-Snagov, un cercetător al istoriei românilor în Arhivele Vaticanului, reper și îndemn pentru generațiile prezentului și viitorului	14
Petre T. Frangopol, Ion Dumitriu-Snagov (1927–2001), un cercetător al trecutului românesc. Români în arhivele Romei	16

MIHNEA GHEORGHIU – 100 DE ANI DE LA NAȘTERE

Răzvan Theodorescu, Drumul către Europa	21
Eugen Mihăescu, Amintiri despre un senior	22
Laurențiu Damian, Mihnea Gheorghiu și actul de cultură în cinematograful românesc	24
Dinu Săraru, O breșă în frontul nostru ideologic	26
Titus Vîjeu, Polivalența cărturarului	28
Alexa Visarion, O cale spre Shakespeare	31
Lucian Sinigaglia, Modalitatea conformistă a dramei. Orientări în teatrul contemporan (1948). Teza de doctorat a tânărului Mihnea Gheorghiu	33
Emil Boroghină, Auzit-ați de-un oltean	35

ROMÂNII DIN SUDUL DUNĂRII

Ioan-Aurel Pop, Omagiu romanității și românității	40
Ion Caramitru, Scurt istoric al Societății de Cultură Macedo-Română	42
Nicolae Saramandu, Aromânii – istorie și actualitate	47
Viorel Stănilă, Provocări identitare postmoderne: cazul românilor sud-dunăreni	52
Manuela Nevaci, Conștiința romanității și a românității la românii sud-dunăreni	72
Emil Țîrcomnicu, 140 de ani de la înființarea Societății de Cultură Macedo-Română	83

ZILELE ACADEMICE TIMIȘENE

Dan Dubină, Zilele Academice Timișene – Ediția a XVI-a, 2019. Preambul	93
Dan Dubină, Reflecții asupra misiunii „universității” la începutul secolului XXI	95
Ioan Dumitrache, O nouă viziune asupra educației în contextul evoluției tehnologiilor informației și comunicațiilor	98
Mircea Dumitru, Universitatea la începutul secolului al XXI-lea. Provocări și perspective	102
Dorel Banabic, Universitățile tehnice românești în fața sfidărilor celei de-a patra revoluții industriale	104

Marilen Pirtea, Universitățile, integratorul dezvoltării orașelor magnet și a ecosistemelor urbane ale secolului 21	111
Viorel-Aurel Șerban, Sistemul de învățământ superior tehnic românesc, astăzi: așteptări și realități	117
Păun Ion Otiman, Universitatea Metropolitană (comprehensivă) – universitatea viitorului în România	124
CONVORBIRI	
Leonida Gherasim, „Medicina – o datorie și o responsabilitate pe viață”	132
CERCETAREA ÎN ACADEMIA ROMÂNĂ	
Nicolae Anastasiu, Postfață la Conferința Cercetării Științifice din Academia Română	141
RELIGIA ÎN ATENȚIA PUBLICĂ	
Victor Opaschi, Dimensiunea pozitivă a libertății religioase: cum pot guvernele să sprijine organizațiile religioase	146
PERSONALITĂȚI ACADEMICE	
Nicoleta Stan-Țurcanu, File din viața lui Dimitrie A. Sturdza	149
SUB SEMNUL CENTENARULUI MARII UNIRI	
Stoica Lascu, Seria „Basarabica”	155
EMINESCOLOGIE	
Theodor Rogin, Naționalismul lui Eminescu – de Paul Georgescu	160
IN MEMORIAM	
Ștefan Staicu (1940–2019)	165
CRONICA VIEȚII ACADEMICE	166
APARIȚII LA EDITURA ACADEMIEI	168
GHID PENTRU AUTORI	169

România în Arhivele Vaticanului

De la Roma la Noua Romă: latinitatea răsăriteană a românilor*

Acad. Ioan-Aurel Pop

Președintele Academiei Române

Românii sunt un popor greu de receptat și de cunoscut de către străini, din mai multe motive. Unul poate să fie bariera limbii. De-a lungul vremilor moderne și contemporane (cu oarecare timiditate și cu intermitențe, de prin secolul al XVI-lea încoace), românii și-au dezvelit sufletul în limba română, iar aceasta nu a fost niciodată și nu este una de circulație internațională. Un alt motiv al ignoranței altora față de români poate să fie destinul nostru istoric. Excentrici în raport cu Occidentul – care a oferit lumii modelul dominant de civilizație din perioada mai recentă –, românii apar în ochii opiniei publice internaționale ca un popor atipic, situat într-o regiune preponderent slavă, dar un popor cu pretenții de latinitate și de apartenență occidentală, despre care se știe doar lucruri disparate și de senzație, de la legende până la frânturi de realitate. Aspectele stranii nu provin atât din modul de formare a românilor ca popor, cât din evoluția lor ulterioară. Oricum, chiar și specialiștii străini care se apropie de istoria românilor rămân repede descumpăniți: prin nume, limbă, formă de creștinare și aspirații moderne, românii aparțin ariei de cultură occidentale („Noi de la Roma ne tragem!”), pe când prin ritul bizantin, prin limba medievală a cultului, culturii și cancelariilor și prin alfabetul chirilic (repudiat oficial abia în secolul al XIX-lea), ei sunt mai degrabă de tradiție răsăriteană.¹

Românii s-au aflat, de la finalul etnogenezei lor (secolele VIII–IX), la frontiera dintre cele două mari arii culturale și confesionale ale Europei, aria latină și catolică, pe de o parte, și aria bizantină, slavă și ortodoxă, pe de alta. Unii autori, precum Samuel Huntington, spre finele secolului al XX-lea, au

înțeles și au teoretizat această „frontieră” ca pe o precisă și severă linie de demarcație plasată pe arcu Carpaților, linie prin care s-ar fi stabilit pentru eternitate destinul extra-european al românilor. De o parte a „liniei” s-ar situa popoarele (națiunile) catolice și protestante, germanice și romanice, creatoare de civilizație și cultură, întreprinzătoare și tenace, europene, iar de cealaltă parte s-ar afla popoarele ortodoxe, slave, stagnante și tradiționaliste, „orientale”, un fel de „istm” între Europa și Asia.² Aprofundând această judecată de valoare venită ca o sentință, se va vedea ușor că ea este grăbită, superficială și simplistă. De altminteri, românii, grecii, ungurii, albanezii, balticii și alții nu se încadrează decât foarte vag în această schemă. De exemplu, românii nu sunt slavi, dar sunt ortodocși, iar polonezii sunt slavi, dar sunt catolici. Frontiera pe care sunt situați românii există cu adevărat, dar ea nu este o linie, ci o fâșie cu o lățime de câteva sute de kilometri pe direcția vest-est, care pornește (aproximativ pe linia nord-sud) de la Marea Baltică și ajunge până la Dunărea de Jos și la Marea Adriatică. În această vastă regiune, spiritualitatea occidentală și cea răsăriteană au interferat plener, de la nivel oficial și elitar până la nivelul vieții cotidiene a oamenilor de rând.

Izvoarele istorice pun în lumină pentru Evul Mediu, în această regiune, chiar persoane și comunități care și-au asumat concomitent, pentru un timp, o dublă identitate (bizantină și latină, ortodoxă și catolică, creștină și islamică, mozaică și creștină etc.), spre a se putea manifesta în societate, spre a se afirma, a supraviețui sau a se adecva exigențelor. De aceea în regate și în principate, precum Ungaria, Polonia-Lituania, Țările Române,

*Cuvânt susținut la sesiunea științifică „România în Arhivele Vaticanului. Documente cercetate de Ion Dumitriu-Snagov” (10 mai 2019, Aula Academiei Române)

Bulgaria, Serbia etc., sunt consemnate deopotrivă ierarhii bisericești bizantine (ortodoxe) și latine (catolice) care există concomitent, „conviețuiesc” pe aceleași teritorii, se transformă și se influențează una pe alta. Mai mult, în țări considerate catolice, ca regatul Arpadienilor sau al Jagiellonilor, în care biserica oficială era cea occidentală, anumite mărturii indică pentru secolele XIII–XVI proporții covârșitoare, de circa jumătate din populație, ortodoxe, cu biserici, mănăstiri, episcopii și mitropolii corespunzătoare. La fel, în Principatele Române (Moldova și Țara Românească), alături de ierarhia oficială ortodoxă, funcționează în Evul Mediu dioceze latine (catolice), pentru destul de numeroasa populație, mai ales urbană, locală sau venită din Transilvania și dinspre regatele catolice pomenite. Prin urmare, interferențele în această zonă largă a frontierei sunt maxime.

Poporul român, format astăzi (după unele aprecieri) din aproape 30 de milioane de oameni, locuind în majoritate la nord de Dunăre, este, așa cum era și în Evul Mediu, cel mai numeros popor din sud-estul Europei. El este singurul moștenitor actual al romanității orientale³, singurul izolat de marea masă a latinității, singurul popor romanic european a cărui limbă are un superstrat slav⁴, singurul popor romanic de confesiune creștină răsăriteană (ortodoxă), singurul popor romanic ale cărui elite au avut în Evul Mediu ca limbă de cult, de cancelarie și de cultură slavona, singurul popor romanic european care a trăit tragedia și izolarea comunistă, singurul popor romanic confundat uneori (din cauza sonorității numelui său) cu alt popor etc. Românii mai sunt și poporul romanic cu istoria cea mai puțin cunoscută în Occident, legat câteodată de legenda unui vampir, de strălucirea unei gimnaste de geniu sau de tristul renume al unui dictator comunist. Dincolo de toate acestea, printr-o parte fundamentală a identității lor, românii se revendică dinspre Apus, iar prin alta, din răsăritul și sud-estul Europei.

Românii nu au participat la marile curente ale culturii apusene, n-au construit catedrale gotice, nu au dat epopei eroice, *chansons de geste*, *romans courtois*, *commedia dell'arte*, nu au avut universități scolastice în secolele XIII–XIV, nici Renaștere ca în Italia sau Franța, nici mari filosofi, dramaturgi sau fabuliști în secolele XVII–XVIII. Au avut desigur alte valori, dar nu dintre acelea care au creat faima culturii occidentale⁵.

O chestiune importantă, legată de orice popor, este și cea a identității naționale. Românii au o

anumită identitate, care nu s-a dizolvat odată cu intrarea României în Uniunea Europeană, și nu cred că este în interesul cuiva să se întâmple acest lucru. Așa cum se știe, în linii mari, cine sunt italienii, germanii, francezii, englezii, danezii, belgienii etc. sau, mai nou, polonezii, maghiarii, cehii, letonii ori bulgarii, trebuie să se cunoască și ce/cine sunt românii.

Românii, dincolo de așezarea lor geografică excentrică, sunt categoric un popor romanic din romanitatea orientală, asemănător italienilor, spaniolilor, portughezilor, francezilor etc. Este de ajuns pentru orice intelectual occidental să audă câteva fraze în limba română și, mai ales, să vadă un ziar în limba română, ca să-și dea seama de acest lucru. „Înstrăinarea” de Apus le-a conferit românilor și caracteristicile răsăritene menționate mai sus, dar nu le-a putut șterge niciodată esența, adică numele, limba, credința venite de la Roma.

Începuturile culturii scrise în limba română se produc în secolul al XV-lea, prin anumite texte religioase rotacizante, elaborate tot în Transilvania, regiunea cu cele mai puternice influențe occidentale. Tot aici apar și primele școli românești, primele traduceri de cărți în românește, aici se trece la primele tipărituri românești, ca și la scrierea cu caractere latine. Începând din secolul al XVI-lea, influența Occidentului (latin, neolatin, germanic) devine tot mai puternică (cu precădere în Transilvania) – prin umanism și Reformă – și odată cu aceasta se restrânge aria slavonismului cultural la români. Cronicarii secolului al XVII-lea scriu în limba română, Dimitrie Cantemir (principe al Moldovei) este un preiluminist, membru al Academiei din Berlin, care folosește mult latina și româna, iar unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei (1697–1701) și Școala Ardeleană – principalul curent iluminist românesc – apropie cultura românească și mai mult de Occident. Prin aceasta, după mai multe secole de slavonism cultural și bisericesc, poporul român își sincronizează cultura cu specificul său neolatin, occidental. Prima „revoluție” în acest sens s-a produs prin umanism și Reformă (care i-au influențat și pe români), iar următoarea, prin unirea românilor transilvăneni cu Biserica Catolică, adică prin reluarea legăturilor cu prima Romă. Ca urmare, ajung și românii să fie promotori ai curentului iluminist, în secolul al XVIII-lea, ceea ce a constituit un nou prilej de sincronizare cu Occidentul. Curentul latinist, deși exagerat la un moment dat, a făcut din nou vizibilă

între români și în Europa romanitatea românilor și latinitatea limbii române, contribuind și la impunerea definitivă și generalizată a alfabetului latin. Această mișcare a demonstrat absurditatea perpetuării unui veșmânt slav pentru o limbă neolatină. Ca urmare, pe la jumătatea secolului al XIX-lea, după mai bine de două secole de dualism alfabetic (încă din secolul al XVI-lea, se scria în românește, sporadic, și cu alfabet latin), s-a impus oficial uzul exclusiv al literelor latine.

Însă cea mai intensă și eficientă reapropiere a românilor de Occident, adică de vechile lor rădăcini – cum se spunea în ideologia națională a vremii –, s-a produs în secolul al XIX-lea, grație influenței franceze din Principatele Dunărene și apoi din România. Un fapt interesant este că această influență a venit parțial în timpul ocupației ruse a Principatelor Dunărene (1828–1834), odată cu demnitarii și ofițerii ruși, vorbitori de franceză și pătrunși de modelul francez. Ulterior însă, generații întregi de tineri români, mai ales fii de boieri, de orașeni înstăriți și de intelectuali, au studiat în Franța, de unde s-au întors nu numai cu serioase cunoștințe în varii domenii, ci și cu limba lui Voltaire, pe care au continuat s-o vorbească și s-o răspândească.

Din secolul al XIX-lea până recent, inclusiv în marea parte a deceniilor comuniste, principala limbă străină studiată în școlile din România a fost franceza. Ea a fost nu numai vectorul unei înalte civilizații și al unei mari culturi, devenite „clasică” în sens de model, ci și simbolul lumii occidentale, de care anumite curente, tendințe și forțe – mai ales comunismul – încercau să-i izoleze pe români. Și astăzi, România este principala țară francofonă din Europa Centrală și Orientală. Mai mult, în cultura modernă românească, curentul cultural-ideologic care privilegia latinitatea, legăturile cu Occidentul, sincronizarea României cu structurile moderne europene era unul modern, pragmatic și progresist, pe când curentul care susținea originea dacică, autohtonismul, tradiția ortodoxă, bizantino-slavă marca un trend conservator, paseist, letargic. Până la urmă, în secolul al XX-lea – punând între paranteze cea mai mare parte a regimului de dictatură comunistă, străin de spiritul general al românilor – orientarea dominantă a României a fost spre modelul european occidental, spre civilizația și cultura promovate de acesta. Firește, această orientare dominantă nu a putut șterge specificul sau identitatea românilor, constituite în timp, pe fondul

interferențelor dintre Occidentul latin și Răsăritul bizantin.

În acest spirit, perioada slavonă la români nu trebuie privită ca un accident al istoriei, ci ca o realitate de mai multe secole, fascinantă din unele puncte de vedere, rezultat al specificului „frontierei”. Români au fost în Evul Mediu un popor romanic de credință ortodoxă și de cultură slavonă (este vorba de cultura elitelor), în primul rând datorită geografiei și apoi datorită istoriei. Așezat geografic în aria de influență bizantină, dar în vecinătatea imediată a celei latine, era firesc ca acest popor să oscileze un timp, dar apoi să aparțină sub aspect bisericesc și cultural Bizanțului. Influența bizantină a fost însă mediată de slavi, așezați geografic între Bizanț și români. Bizanțul a fost cel mai important centru de cultură în Europa la începuturile Evului Mediu. În plus, din secolul al XVI-lea, odată cu formarea ideologiei „cele de-a treia Rome” (Moscova), slavonismul românilor a primit impuls și sprijin și dinspre răsărit. Tradiția bizantină însemna predominarea clasicismului, a concretului asupra abstracției și intelectualismului; în politică a primat stăpânirea centrală în contrast cu feudalismul cavaleresc apusean etc. Această cultură bizantină era potrivită pentru un imperiu, pentru Noua Romă, pe când slavii și românii erau popoare de comunități rurale, cu monarhii patriarhale și cutume agricole. Slavii au luat de la Bizanț ceea ce au putut, ceea ce era potrivit cu genul și cu gradul lor de organizare socială: nu filosofia creștină sofisticată, ci predicile pentru mase ale călugărilor, nu scrierile istorice retorice de genul celor ale lui Tucidide, ci modelul cronicilor de curte, cu evenimentele anuale, nu arta luxoasă a mozaicurilor strălucitoare, ci pictura bisericească pe zid, care să-i învețe pe cei ce nu știau să citească faptele Mântuitorului, ale sfinților, să povestească în imagini Cartea Sfântă; au luat apoi viețile ascetilor și mucenicilor, cântecele simple de laudă adusă Fecioarei, proverbele istețe etc., adică tot ceea ce se potrivea vieții lor de țărani⁶. Cu alte cuvinte, slavii și românii au luat de la bizantini, de la marea cultură bizantină, numai părțile populare, inteligibile pentru ei. Este vorba despre o cultură bisericească de origine bizantină-răsăriteană, în haină slavonă, adaptată nevoilor spirituale ale unor popoare agrare patriarhale. Slavii au adaptat treptat slavonismul medieval la cultura lor modernă, tot de sorginte slavă, pe când românii, deși rămași de rit bizantin, au revenit la cultura apuseană în haină latină. Revenirea aceasta a fost destul de problematică și

contradictorie: slavii i-au privit pe români ca pe niște intruși ciudați și nerecunoscători, iar apoi ca pe niște „trădători”, iar occidentalii, inclusiv romanicii, ca pe niște rude sărace și umile, cu pretenții de a intra în clubul selecțiilor. De fapt, românii nu au nicio vină pentru destinul care le-a fost rezervat, dar trebuie să fie responsabili pentru felul cum și-au construit istoria, cu cele bune și cu cele rele, în limitele acestui destin. Un popor neolatin de credință ortodoxă și cu o cultură slavă în Evul Mediu, cu o viață modestă, situat la interferența Apusului cu Răsăritul, poate să fie o ciudățenie pentru Europa, dar și o provocare, un îndemn spre înțelegere și cunoaștere.

Poporul român nu aduce, probabil, în concertul european lucruri excepționale, ci doar o experiență unică de viață: este vorba despre o comunitate cu rădăcini la Roma, mediată prin influența celei de-a doua Rome, cu o limbă neolatină, cu o confesiune bizantină și o biserică de model slav, intrată azi în era calculatoarelor și a telefoniei mobile. Toate aceste elemente atât de diferite au fost sintetizate prin experiența de viață a românilor și au format treptat o identitate de grup, numită românească, dar care este și europeană în același timp. Românii au și experiența alterității, trăind de multe secole alături de maghiari, sași, secui, șvabi, evrei, armeni, greci etc. Aceasta i-a făcut, dincolo de momentele tensionate, să-i respecte pe ceilalți, să le accepte valorile și tradițiile, calitățile și defectele. Numai în România se văd, în același oraș, cupole bizantine, turnuri gotice, ornamente baroce, biserici ortodoxe și greco-catolice alături de cele calvine, luterane, unitariene, situate la mică distanță de sinagogi etc., numai în România sunt universități cu câte trei-

patru facultăți teologice și cu câte două-trei limbi oficiale de predare. Oscilând secole la rând între Occidentul latin, catolic și protestant și Orientul bizantin, slav și ortodox, românii și-au făurit civilizația și cultura lor modernă cu privirea spre Europa Centrală și Vestică. De-acolo și-au luat modelele recente de progres, care – după cum cred românii – sunt pe cale să le asigure nu doar perpetuarea, ci și prosperitatea. În ciuda crizelor repetate din ultima vreme, numai apărarea democrației, menținerea echilibrului între valorile naționale și cele comunitare, dialogul activ și sincer cu țările și popoarele extraeuropene, aprecierea și respectarea specificului celuilalt pot păstra viu și perpetua idealul de unitate europeană.

Note

¹Pentru o scurtă sinteză privind trecutul românilor, vezi Ioan-Aurel Pop, *Romanians and Romania: A Brief History*, New York, 1999.

² Samuel Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order*, New York, 1996.

³ Haralambie Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, București, 1993, passim.

⁴ Carlo Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine*, ed. VI, Bologna, 1972; versiunea românească idem, *Originile limbilor neolatine. Introducere în filologia romanică*, coord. Alexandru Niculescu, București, 1977, p. 253–257.

⁵ P.P. Panaitescu, „«Perioada slavonă» la români și ruperea de cultura Apusului”, în idem, *Contribuții la istoria culturii românești*, ediție de Silvia Panaitescu, București, 1971, p. 28–49.

⁶ P.P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 40–41.

Despre Monumenta Romaniae Vaticana*

ES Ioan Robu

*Arhiepiscop, Mitropolit al Arhiepiscopiei Catolice de București
Membru de onoare al Academiei Române*

Arhivele Secrete ale Vaticanului reprezintă probabil visul cel mai râvnit al unui cercetător. Multe dintre obiectele descrise de profesorul Dumitriu-Snagov în lucrarea sa provin din aceste arhive. Actualmente, Arhivele Secrete ale Vaticanului adăpostesc documente legate de istoria ultimilor 1200 de ani, grupate în 600 de fonduri; lungimea totală a rafturilor este de 85 de kilometri, iar conținutul lor continuă să reprezinte și astăzi o sursă fascinantă pentru căutătorii de comori documentare. Arhivele Secrete, constituite ca fond de sine stătător prin separarea de Biblioteca Apostolică, au fost înființate acum 400 de ani pentru uzul personal al papilor. Ele nu sunt cu adevărat „secrete” – ideea se datorează unei traduceri eronate a termenului latin *secretum*, care de fapt înseamnă „privat”.

Înainte de actualele arhive a existat cu același scop, încă din secolul al IV-lea, un *scrinium* papal care funcționa totodată și ca bibliotecă. Din motive încă neclare, acest prim fond s-a pierdut circa 800 de ani mai târziu, în prima jumătate a secolului al XIII-lea. În următoarele șase secole, noi colecții au fost create și continuu lărgite, dar, pe fondul diverselor evenimente politice, ele au fost mutate, confiscate, retrocedate etc., suferind pierderi în consecință. Ca să dau doar un exemplu, în 1810 Napoleon Bonaparte a ocupat Roma și a confiscat Arhivele papale, pe care le-a transferat la Paris (aproximativ 3200 de lăzi și coșuri cu documente). În 1814, schimbându-se sorții în defavoarea lui Napoleon, s-au demarat procedurile de retrocedare a Arhivelor papale de la Palais Soubise, din Paris, către Sfântul Scaun. După o întrerupere cauzată de scurta revenire a lui Napoleon la putere (așa-numitele 100 de zile), operațiunile de returnare au fost reluate,

primul nucleu al documentelor revenind la Roma în decembrie 1815. Noi convoaie au continuat să sosească timp de doi ani, până în 1817, dar costurile ridicate de transport i-au determinat pe comisarii papali să distrugă sute de documente considerate „inutile” și să vândă alte mii ca deșeuri. Multe documente s-au pierdut pe drum, iar altele au fost livrate la adrese greșite și nu au mai ajuns niciodată în arhivele originale.

Scopul Arhivelor Vaticane este să conserve și să consolideze memoria faptelor legate de activitatea Bisericii Universale. În primul rând, ele slujesc Pontifului Roman și Sfântului Scaun. În al doilea rând, Arhivele se oferă ca instrument de studiu pentru cercetători de toate credințele și națiunile. Papa Leon al XIII-lea a fost cel care, în 1881, a început să deschidă ușile Arhivelor Secrete. Pontifii care i-au urmat – Pius al XI-lea, Paul al VI-lea și Ioan Paul al II-lea – au extins tot mai mult accesul, făcând din Arhivele Vaticane unul dintre cele mai renumite centre de cercetare istorică din lume.

Și România a beneficiat în multiple cazuri de această deschidere; unul dintre rezultate este tocmai volumul pe care îl prezentăm acum – *Monumenta Romaniae Vaticana*¹, publicat la București în 1996. Este vorba de o inițiativă cu caracter dublu omagial, pe care profesorul Ion Dumitriu-Snagov mi-a prezentat-o prin anii 1993–1994. Tocmai sărbătorisrăm, în România, 110 ani de la înființarea Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, iar pe plan internațional Biserica se pregătea să celebreze 2000 de ani de creștinism – celebrare ce corespundea în mod fast și cu cei 2000 de ani de existență a românilor. Profesorul Dumitriu-Snagov se gândea să ne integrăm în acest flux de evenimente comemorative

*Cuvânt susținut la sesiunea științifică „România în Arhivele Vaticanului. Documente cercetate de Ion Dumitriu-Snagov” (10 mai 2019, Aula Academiei Române)

prin organizarea unei expoziții la Vatican, care să cuprindă mărturiile despre viața și cultura creștină din România, de la începuturi până în secolul XX. Pentru realizarea expoziției, domnul Dumitriu-Snagov urma să folosească o selecție a documentelor despre România pe care le identificase atât în Arhivele Secrete, cât și în Biblioteca Apostolică a Vaticanului. Proiectul i-a reușit, expoziția fiind deschisă la Vatican între 18 ianuarie și 2 mai 1996, timp în care a primit două milioane de vizitatori. Spre finele anului, expoziția a fost găzduită și de Muzeul Național Cotroceni, înscriindu-se printre primele evenimente din seria comemorativă dedicată celor 2000 de ani de existență a românilor. În paralel cu pregătirea manifestării, Ion Dumitriu-Snagov s-a ocupat și de publicarea catalogului expoziției, în două ediții bilingve: română-italiană și italiană-engleză. Ambele ediții, îmbogățite de planșe și ilustrații color, precum și de un aparat critic, au apărut în condiții grafice deosebite în același an cu expoziția, 1996, fiind tipărite de Regia Autonomă „Monitorul Oficial” din București.

Expoziția și volumul care au însoțit-o poartă titlul *Monumenta Romaniae Vaticana* – „amintiri”, „mărturii” sau „atestări ale României la Vatican”. La bază stă un dublu obiectiv: pe de o parte, acela de a face cunoscută istoria României creștine unui public internațional, iar pe de altă parte, acela de a face cunoscută publicului românesc îndelunga relație pe care Biserica Catolică a întreținut-o cu statul și Biserica (de diferite confesiuni) din România. Mai ales acest al doilea obiectiv este de un interes deosebit pentru noi, românii, deoarece prezintă aceleași evenimente istorice ca în oglindă – o dată văzute prin prisma locală, a celor de aici, și a doua oară din prisma documentelor păstrate de Sfântul Scaun, oferind astfel detalii și puncte de observație inedite.

Roadele acestei activități laborioase s-au concretizat prin selectarea a 152 de exponate, dintr-o masă enormă de documente privitoare la România; în acest scop, profesorul Dumitriu-Snagov a cercetat nu numai Arhivele Secrete ale Vaticanului, ci și Biblioteca Apostolică Vaticană (instituție ce adăpostește azi 1,6 milioane de cărți tipărite, 180 000 de manuscrise, 86 000 de incunabule etc.). Inițial formând un corp unic cu Arhivele, Biblioteca a cunoscut avataruri similare acestora, dar a fost oarecum mai ferită; în timp s-a emancipat și s-a dezvoltat, devenind de sine stătătoare. Diverși papi s-au ocupat de achiziționarea de noi și noi colecții, uneori prin încorporarea de biblioteci întregi, cum

ar fi Biblioteca ducilor de Urbino, Biblioteca reginei Cristina a Suediei, colecțiile Barberini, Borgia, Chigi. Pentru a ne face numai o idee despre interesul Sfântului Scaun față de cultură, ajunge să ne gândim că în perioada renescentistă, în decursul a numai patru decenii (1447–1485), colecția de manuscrise a crescut de la 350 la 3500! Este perioada în care, la îndemnul Papei Nicolae al V-lea, Biblioteca se deschide tot mai mult cercetării, în paralel cu lărgirea spațiilor care să găzduiască fondurile tot mai bogate și cititorii tot mai numeroși. Printre numeroasele adăugiri, cea mai faimoasă este poate Salonul Sixtin, construit în timpul pontificatului lui Sixt al V-lea (1585–1590). Această încăpere de 70 metri pe 15, cu pereții complet acoperiți de fresce, situată la ultimul etaj al Bibliotecii Apostolice, este spațiul care a găzduit și expoziția „Monumenta Romaniae Vaticana”.

Conceptul după care a fost organizată expoziția este cel istoric, dar nu în sensul strict cronologic al „datei de producție” a documentelor care o compun, ci în sensul unei narațiuni în care documente de date diferite sunt aduse ca mărturie pentru a puncta diverse evenimente de pe firul istoriei. Din acest motiv, este posibil ca documente de dată mai recentă, dar care fac referire la fapte petrecute cu mult timp în urmă, să preceadă documente mai vechi; criteriul de aranjare fiind succesiunea temporală a evenimentelor istorice atestate de documentele expuse. Am ținut să subliniez această opțiune metodologică a curatorului expoziției, deoarece ea formează și structura volumului tipărit.

Cartea *Monumenta Romaniae Vaticana* a apărut la București, în anul 1996. Volumul se deschide cu un *Proemio* semnat de Cardinalul Luigi Poggi, bibliotecar al Sfintei Biserici Romane. Ca reprezentant al Sfântului Scaun, acesta avusese anterior „sarcina de a asista viața religioasă din România în timpul asprei dictaturi de persecuție comunistă” (p. 7). Cunoscuse astfel bine țara, unde spunea că „a descoperit deseori mari valori morale și sociale”, și-i admira pe oamenii ei – „adevărați mărturisitori ai credinței” – „pentru tenacitatea cu care a fost apărută credința aici” (*ibid.*).

În prefața care urmează, subsemnatul explică motivul aniversar ce a prilejuit expoziția și volumul atașat ei, subliniind modul în care, prin decizia oficială a Suveranilor Pontifi, actele de organizare a Bisericii Catolice de pe teritoriul românesc au reflectat fidel aspirațiile naționale ale românilor, ajungând chiar să anticipeze cu ani buni exprimarea

lor politică (mă refer aici, de exemplu, la instituirea Provinciilor Ecleziastice Române Unite de Făgăraș și Alba Iulia; provincia era creată cu sediul la Blaj, între granițe etnice, în 1853, cu 65 de ani înaintea Marii Uniri, p. 9).

În „Introducere” – un fel de editorial –, profesorul Dumitriu-Snagov caută să puncteze cele mai importante jaloane din arcul istoric cuprins: prima evanghelizare, condusă de Apostolul Andrei, pe fondul ocupației romane care a dus la crearea poporului român; figuri de înaltă ținută creștină ca Dionisie Exiguul și Ioan Cassian; sprijinul Papei Sixt al IV-lea oferit lui Ștefan cel Mare contra ofensivei otomane; reafirmarea latinității, redescoperită în secolul al XV-lea de un Poggio Bracciolini sau Paolo Pompilio, care susțin că „limba română este cea mai apropiată de latina vorbită” (p. 12); idealul unificator al lui Mihai Viteazul; mărturia de credință a lui Constantin Brâncoveanu; înaltele precepte moral-creștine ale unui Basarab sau Cantemir; Școala Ardeleană; inițiativele de modernizare de la 1848 care au dus la introducerea școlilor catolice în spațiul românesc; crearea statului român modern, cu etapele 1859–1879 și 1918, etape pe care, așa cum am arătat deja, Sfântul Scaun le-a secondat și chiar le-a anticipat la nivel de organizare ecleziastică.

După această „Introducere” urmează secțiunea cea mai amplă și mai importantă, intitulată „Manuscrise – Documente – Hărți”. Secțiunea include descrieri mai mult sau mai puțin detaliate a 129 de exponate, fiecare spectaculos în felul său prin conținut și, acolo unde există, prin imagine. Documentele, provenind din epoci diferite, sunt dispuse astfel încât să alcătuiască o „istorie creștină” a poporului român. Pe prima pagină a secțiunii vedem reprezentată chemarea Sfântului Andrei, evanghelizatorul Daciei, o reproducere după un manuscris de la 1595 cu un poem de Ovidiu adresat regelui dacilor, Costis, probabil în a doua decadă a secolului I. Suita de documente continuă tot așa, punctând etape semnificative: martiriul lui Sava Gotul; prietenia Sfântului Paolin de Nola cu Sfântul Niceta Remesianul, episcopul dacilor; răscoala românilor împotriva bizantinilor la 1197, menționată de Bartolomeo Platina într-o lucrare din secolul al XV-lea; scrisori ale Papei Grigore al XI-lea despre credincioșii români din Țara Oașului la 1377, din care reiese voința localnicilor de a apăra unitatea Bisericii, chiar înainte de Conciliul de la Florența; diploma de unire a Bisericilor creștine catolică și ortodoxă la același Conciliu, în 6 iulie 1439; intervențiile

Papilor Sixt al IV-lea și Inocențiu al VIII-lea pentru pacea și unitatea creștinilor, în vremea lui Ștefan cel Mare; sprijinul acordat de Petru Movilă (1595–1646), devenit Mitropolit de Kiev, creștinilor din lumea arabă; Ceaslovul arab tipărit la București în 1702 de către patriarhul melkit Atanasie al IV-lea, pe cheltuiala lui Constantin Brâncoveanu și îngrijit de călugărul Antim Ivireanul; documente legate de emanciparea românilor din Transilvania, revoluțiile de la 1821 și 1848; însărcinarea lui Costache Negri de către Al.I. Cuza pentru a se ocupa de încheierea unui Concordat cu Sfântul Scaun și, în fine, un frumos *Atlas istoric* al României, prezentat de Arhiepiscopul Cisar cu ocazia vizitei *ad limina* la Vatican, în 1928. Nu voi intra în mai multe amănunte. Dintre ilustrații, semnez doar una pentru valoarea ei artistică: o planșă color de 40x50 cm ce reproduce o hartă pictată de Rafael între 1513 și 1518, în faimoasa *Terza Loggia* sau *Loggia della Cosmografia*, aflată chiar lângă apartamentele papale. Aici sunt reprezentate, cu munții, apele și cetățile lor, cele trei provincii române: Valahia, Moldova și Transilvania (volumul conține multe alte hărți vechi ce înfățișează România, între care și una în limba chineză, aparținând lui Matteo Ricci, de pe la anul 1602–1603). Tot la capitolul ilustrații aș dori să amintesc și de *Madona română*, o miniatură dintr-un *Prăznicar* din secolele XVI–XVII, în care Maica Domnului și Pruncul sunt îmbrăcați după portul românesc. Acestui fericit exemplu de inculturare îi face replica în oglindă un altul deloc fericit, ba chiar de-a dreptul hilar – și semnez faptul cu titlul de anecdotă: este vorba de „Învățăturile lui Neogoe Basarab către... Ivan cel Groaznic”! Este un exemplar în limba greacă al celebrei lucrări a domnului valah, pe care Feodor Mamalachos, funcționar zelos trimis de Ivan cel Groaznic la Constantinopol pentru a-i obține titlul de bazileu, a găsit de cuviință să o plagieze. Pentru a îmbunătăți profilul țarului său, Mamalachos a luat pur și simplu lucrarea lui Neogoe Basarab și a substituit numele, astfel încât să pară că ar fi fost scrisă de țarul Vasile al III-lea fiului său Ivan, dar substituirea de nume apare numai în didascalii, astfel încât falsul este cât se poate de evident. Manuscrisul, un volum elegant, a fost descoperit de domnul Dumitriu-Snagov în colecția Bibliotecii Vallicelliana din Roma.

Aș mai dori să fac o scurtă referire la aparatul critic. Volumul *Monumenta Romaniae Vaticana* este, de fapt, catalogul expoziției omonime. În carte,

pe lângă titlul fiecărui document-exponat apare și un comentariu, în unele cazuri însoțit de reproducerea obiectului respectiv (dar fără niciun fel de didascalii, care ar fi fost utile). Unele titluri, dar nu toate, au și trimiteri bibliografice, precum și o casetă tehnică în care se indică, sporadic, autorul, data, tipul de material folosit sau fondul arhivistic de proveniență. Spre finele cărții apar un index de nume proprii și un index cronologic de referințe (un fel de istoric punctat de documentele și ilustrațiile din interiorul cărții – o soluție ingenioasă și utilă). Din păcate, ambele indexuri sunt doar în italiană, la fel ca și lista cu sursele ilustrațiilor și bibliografia selectivă de la sfârșit.

Caracterul vizibil incomplet al aparatului critic denotă pe de o parte efortul imens de identificare și selectare a documentelor, efort care nu i-a mai lăsat profesorului Dumitriu-Snagov puterea să șlefuiască și aspectele tehnice. Pe de altă parte, situația indică și faptul că ne aflăm totuși în fața unui volum publicat sub presiunea unor termene de moment. Faptul este recunoscut de autorul însuși atunci când vorbește, în postfață (Cuvânt la ediția a II-a), despre posibilitatea de a îmbogăți ediția a II-a cu noi piese – aflate în afara catalogului inițial – pe care le și tratează amplu în aceeași postfață (p. 255–285): de la reconstituirea – prin tehnica nucleară – a culorilor originale de pe Columna lui Traian, la documentul de înființare a Arhidiecezei Romano-Catolice de București, în 1883.

Papa Francisc spunea la un moment dat² că un bun teolog sau filosof nu-și duce niciodată gândul până la capăt; nu se complăce într-un mod de gândire completă, închisă, ci își lasă ideea deschisă pentru comentarii și dezvoltări ulterioare,

știind că adevărul este întotdeauna mai mare decât cel care îl rostește. Ne aflăm pe un drum al cunoașterii în care înaintăm progresiv. Aici se poate situa și lucrarea profesorului Ion Dumitriu-Snagov, o lucrare care se cere sigur reluată, revizuită, continuată și dezvoltată, așa cum el însuși anticipa chiar din prefață, atunci când propunea realizarea unor volume tematice (p. 15).

Monumenta Romaniae Vaticana a avut drept scop să marcheze un eveniment istoric, un moment aniversar. Dar drumul pe care l-a deschis nu se poate opri aici. Recomand călduros aprofundarea datelor strânse cu trudă de Ion Dumitriu-Snagov, într-un mod care să permită o mai bună mediere a informației către publicul larg, sub formă de sinteze tematice corelate și cu alte surse. Știu că este o provocare majoră, dar tocmai de aceea o formulez aici.

Profesorul Dumitriu-Snagov ne-a pus în mână o mină de aur, iar forul în care ne aflăm este cadrul cel mai propice pentru a găsi experți pe măsură să exploateze această mină. Celor care se vor simți îndemnați în inima și conștiința lor să continue lucrarea lui Ion Dumitriu-Snagov, le dau încă de pe acum binecuvântarea.

Note

¹Ion Dumitriu-Snagov, *Monumenta Romaniae Vaticana*, Monitorul Oficial, București 1996.

²Michelina Tenace (coord.), *De la cui la cheie. Teologia fundamentală a Papei Francisc*, Editura ARCB, București, 2018, p.8.

Ion Dumitriu-Snagov, un cercetător al istoriei românilor în Arhivele Vaticanului, reper și îndemn pentru generațiile prezentului și viitorului*

Acad. Victor Voicu

Vicepreședinte al Academiei Române

Cu ocazia vizitei oficiale la Vatican a Biroului Prezidiului Academiei Române, din mandatul respectiv, în perioada 7–13 noiembrie 2017, în afară de onoarea de a fi primită de Sanctitatea Sa Papa Francisc, delegația a beneficiat și de alte vizite și primiri oficiale. Printre acestea menționez primirea și întâlnirea cu Cardinalul Gianfranco Ravasi, președintele Consiliului Pontifical pentru Cultură al Sfântului Scaun. Întâlnirea ne-a lăsat o impresie aparte. Cardinalul Gianfranco Ravasi este o personalitate deosebită, un erudit de anvergură. Expert în domeniul *Bibliei* și al limbajelor biblice, monseniorul Ravasi a publicat lucrări de mare relevanță în domeniu. Este membru al unor prestigioase Academii. În discuțiile cu Domnia Sa am reținut printre altele îndemnul ferm, răspicat: „Trimiteți tineri aici, la Vatican, să studieze istoria românilor”. M-a marcat acest mesaj și sunt preocupat, alături de alți colegi, să găsim calea cea mai eficientă și mai rodnică pentru materializarea acestui demers.

Avem un exemplu relevant, adus în atenție astăzi la inițiativa profesorului Petre Frangopol, membru de onoare al Academiei Române. Mă refer la omagierea profesorului profesor Ion Dumitriu-Snagov, un remarcabil istoric.

O scurtă incursiune în trecutul distinsului profesor Ion Dumitriu-Snagov ne evidențiază un moment crucial pentru un destin care nu se poate anticipa. Este momentul considerat providențial de viitorul istoriograf, și anume întâlnirea tânărului student la medicină și jurnalist cu episcopul de Cluj-Gherla, dr. Iuliu Hosu. Într-un anumit

context acesta îi spune tranșant: „Dumneata trebuie să studiezi la Roma”. A fost de fapt momentul debutului unei activități dedicate studiului și cercetării, mai întâi în Universitatea Pontificală Gregoriană din Roma, continuată cu o perioadă de peste 30 de ani în Biblioteca Apostolică Vaticană și în Arhivele Secrete ale Vaticanului. Cu ocazia vizitei delegației Academiei Române la Vatican și a primirii de către Sanctitatea Sa Papa Francisc, am vizitat și Universitatea Pontificală, unde am avut plăcerea, în prezența rectorului, să ne întâlnim cu câteva de zeci de studenți, masteranzi și doctoranzi români.

Este general acceptată importanța majoră a preoțimii române, slujitori ai bisericilor creștine, la păstrarea și dezvoltarea limbii române, a acestor „luminatori-educatori ai satelor și orașelor” (Romul Munteanu, 1971), neobosiți apărători ai identității românești.

Am enunțat și noi acum, aici, în Aula Academiei Române, un context relevant pentru prezent. Exemplu dat posterității de Ion Dumitriu-Snagov, dedicația lui pentru studiul aprofundat al unor documente aflate în Arhivele Vaticanului ne poate insufla convingător reluarea unui proces, a unui demers pentru a forma ca istorici o nouă generație de cercetători români, așa cum ne-a sugerat Eminentă Sa, Cardinalul Gianfranco Ravasi.

Studenți eminenți din domeniul istoriei, teologiei, literaturii pot fi potențialii candidați pentru obținerea unor burse cu destinația definită: studiul istoriei românilor în Arhivele Vaticanului. Sursa financiară poate fi, desigur, identificată.

*Cuvânt susținut la sesiunea științifică „România în Arhivele Vaticanului. Documente cercetate de Ion Dumitriu-Snagov” (10 mai 2019, Aula Academiei Române)

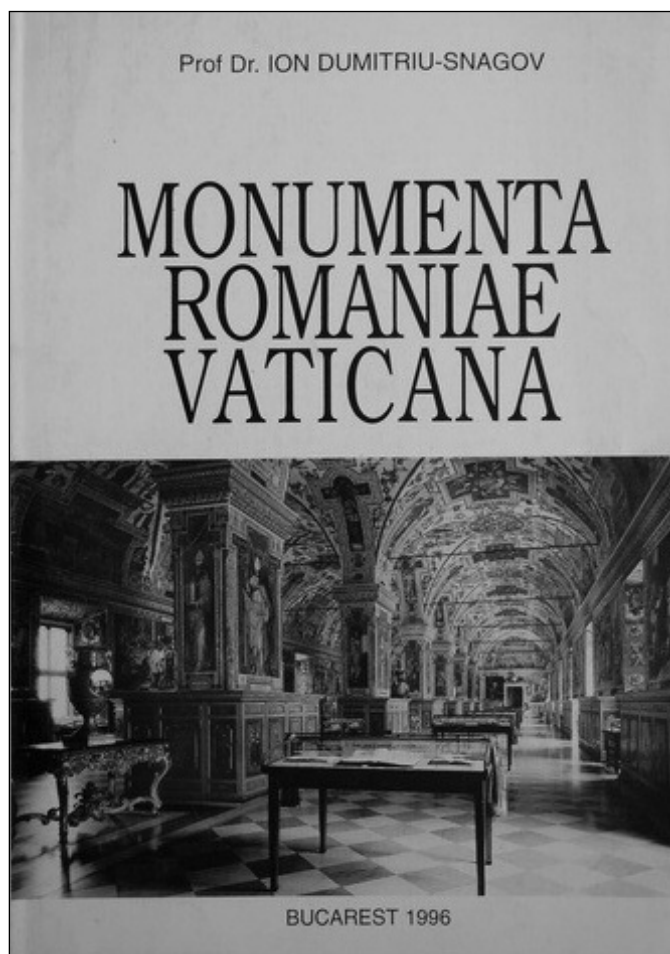
În volumul *Românii în arhivele Romei* (Secolul XVIII), Ion Dumitriu-Snagov îi prezintă pe români așa cum rezultă din documentele tezaur, în contextul unei imagini a Europei acelor vremuri în care românii se pot identifica prin trăsături distincte. După formularea relevantă a lui George Călinescu, „românii au trăit și trăiesc întotdeauna în universul contemporan al Europei”.

Sub influența și conducerea spirituală a „luminatorilor-educatori” din bisericile satelor și orașelor – fie ele ortodoxe, fie greco-catolice sau catolice – aceștia aveau un scop, unitatea românilor în limitele permisivității epocii. Era vorba despre unirea românilor într-o accepțiune ecumenică de mare anvergură, prin cultură, așa cum spune Ion

Dumitriu-Snagov, subliniind sugestiv personalitatea uriașă a lui Ion Inocențiu Micu, ca lider al ideilor românilor.

Cultura, așa cum comentează distinsul istoric și savant român în context, a reprezentat un *Status plenarius*, a reprezentat rezistența unui popor, cu forța conspirativității, un bun inseparabil de trecut, un tezaur cu care un popor vine în întâmpinarea viitorului altor popoare. Cred că acesta a fost și rămâne un deziderat major al prezentului și viitorului românilor.

Ion Dumitriu-Snagov ne trimite acest mesaj peste timp definindu-l ca un reper și o proiecție vizionară pentru tinerele generații ale neamului nostru.

Ion Dumitriu-Snagov (1927–2001), un cercetător al trecutului românesc. Românii în arhivele Romei*

Petre T. Frangopol

Membru de onoare al Academiei Române

Domnule președinte al Academiei Române,
Domnule vicepreședinte al Academiei Române,
Stimați colegi,
Onorată asistență,

Personalitate de o deosebită valoare în studiile istoriei României, cercetător neobosit în bibliotecile Romei și ale Parisului, în fondurile de manuscrise vechi și străvechi, Ion Dumitriu-Snagov ne-a lăsat o operă uriașă, un adevărat izvor pentru studiile de istorie veche, mai ales dinaintea întemeierii Principatelor Române.

Licențiat al Facultății de Filologie a Universității din București, cu lucrarea *Roma și luminile culturii române în documentele de arhivă, secolul XVIII*, cu doctorat în istorie la Universitatea Pontificală Gregoriană din Roma cu titlul *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne (1850–1866)*, Ion Dumitriu-Snagov s-a dedicat studierii documentelor legate de latinitatea limbii române, de legăturile poporului român cu Europa.

Importanța volumeleor *Românii în arhivele Romei* și *Principatele Române în secolul al XIV-lea* [1], ca și a altor volume [2] din bogata sa activitate științifică de reputat cercetător în studii orientale, este atestată și de colaborarea cu personalități științifice de peste hotare: prof. J. Filliozat (Collège de France), prof. A. Guillerrou și R. Etiemble (Sorbona), prof. Thani Nayagam, Universitatea Columbia (Ceylon) ș.a. Ion Dumitriu-Snagov fost membru al unor societăți științifice internaționale.

În Biblioteca Apostolica Vaticană de la Roma și în Archivio Segreto Vaticano, savantul român a descoperit numeroase manuscrise și tipărituri vechi privind istoria noastră și istoria creștinismului românesc. El a studiat, de asemenea, documente din

Biblioteca de la Congregatio de Propaganda Fide de la Roma, din mănăstirea benedictinilor de la Basilica Sen Girolamo, de la Pontificia Academia Ecclesiastica, acolo pe unde în urmă cu peste două sute de ani trecuseră alți români, care la rândul lor s-au dovedit a fi mari istorici ai României, dintre care, un loc de frunte îl ocupă Gheorghe Șincai și Petru Maior.

Profesorul Ion Dumitriu-Snagov ne-a lăsat o impresionantă operă tipărită, lucrări de mare valoare, dintre care menționez *Românii în arhivele Romei (secolul XVIII)*, mai multe volume din seria „Le Saint Siège et la Roumanie moderne”, tipărită în Italia, la Pontificia Universitas Gregoriana.

Din documentele istorice din bibliotecile Romei privind România, a organizat o mare expoziție „Monumenta Romaniae Vaticana”, cu facsimile în culori și un catalog impresionant. Expoziția realizată la Roma, chiar în salonul sixtin al bibliotecii Vaticanului, a fost organizată cu sprijinul Arhiepiscopiei Romano-Catolice din București, prin bunăvoința Excelenței Sale, Arhiepiscop dr. Ioan Robu, și la București, la Muzeul Cotroceni, în perioada decembrie 1996–mai 1997.

Lucrările lui Ion Dumitriu-Snagov pun la dispoziția cercetătorilor, și nu numai lor, o adevărată bancă de date privind trecutul nostru, în special începând cu interzisa carte din 1973, *Românii în arhivele Romei* (secolul XVIII), Editura Cartea Românească, București, 566 pagini. Ea a fost recenzată de specialiști din străinătate, dar niciodată în țară, sub motiv că „face propagandă greco-catolică” sau că „susține Școala Ardeleană, o invenție catolică”! I-a supraviețuit topirii ordonate de cenzură și a fost tipărită datorită eforturilor lui Marin Preda,

*Cuvânt susținut la sesiunea științifică „România în Arhivele Vaticanului. Documente cercetate de Ion Dumitriu-Snagov” (10 mai 2019, Aula Academiei Române)

directorul editurii, care a convocat un consiliu de zece specialiști care să dea „OK” pentru apariția acestei cărți, dar și a enciclopediei tehnice din 1390 a lui Paulus Sanctinus Ducensis, *Despre arta militară și mașinile de război*, tradusă de Ion Dumitriu-Snagov și apărută mai târziu (1979), pe care a găsit-o la Bibliothèqne Nationale din Paris. Manuscrisul prezintă întregul nivel al științei și al tehnicii militare a epocii, din jurul anului 1390. Invazia otomană, în plină desfășurare, focaliza în acest areal atenția întregii lumi. România medievală era parte integrală a teritoriilor în care ofensiva turcească lua proporții de calamitate.

Subsemnatul a făcut parte dintre cei zece specialiști invitați de Marin Preda pentru a-și da avizul apariției acestor cărți.

Ion Dumitriu-Snagov, ca salariat al Institutului de Fizică Atomică (IFA) de la Măgurele, în cadrul Serviciului relații internaționale, s-a bucurat de sprijinul total al Direcției IFA pentru deplasările sale în străinătate, dar și de cel al cercetătorilor din Institut, care l-au ajutat în folosirea calculatoarelor electronice în studiile sale de lingvistică matematică.

Publicarea acestor volume, în 1974 și 1979, de către Editura Cartea Românească [1], a adăugat numele IFA ca loc de realizare a unor lucrări importante pentru istoria culturii românești. Astfel a fost continuată tradiția locului pe care a fost construit Institutul, școala lui Oteteleşanu. După cum se știe din numeroasele atestări ale istoriografiei literare, Ioan Slavici, în timpul cât a funcționat ca director al școlii lui Oteteleşanu, invita adesea la Măgurele pe prietenul său, Mihai Eminescu. Vizitele au prilejuit lui Eminescu crearea *Scrisorii III* și a poeziei *Somnoroase pășărele*; inspirația: lacul (actualul bazin) și copacii seculari din incinta parcului Institutului.

La baza volumului *Români în arhivele Romei* (secolul XVIII) se păstrează ceva din fascinația exercitată asupra autorului de frământările sufletești, politice și naționale ale românilor. A izbutit să refacă documentar „problematica valahă” a epocii, prin 148 de acte transcrise integral în limbile originale, traduse în limba română și interpretate într-un studiu dens, din care și un cititor diletant poate extrage folosul cunoașterii unor aspecte istorice inedite.

Români în arhivele Romei (secolul XVIII) se referă la Ioan Inocențiu Micu-Klein, la Gheorghe Șincai și Petru Maior, la oameni și întâmplări din Răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan. Studiul consacrat lui Ioan Inocențiu Micu-Klein, „cel mai

exilat dintre exilați”, cel care voia să aducă la cunoștința alor săi tot ce se acumulase la Roma în pergamente și hrisoave îngălbenite de veacuri, subliniază personalitatea de excepție a acestuia. Documentele din acest volum au ca principal scop să dea cititorului imaginea Europei, așa cum se păstrează ea în tezaure, unde românii își au personalitatea lor distinctă. Probele istorice atestă că unirea religioasă a unor români cu biserica catolică nu a fost declanșată de un fenomen de masă; ea a fost, în fond, opera Vienei și a vârfurilor ecleziastice din Transilvania. Totuși, în timp, a cucerit un număr destul de mare de adepți, toți pe poziția neînglobării în catolicism. Pentru acești oameni de rând sau luminători – educatori ai sateilor și orașelor –, unirea religioasă a devenit forma refuțată a unirii în planul național.

Trebuie subliniat că nu era o reunire cu Roma imperială, ci era dorința de unitate a românilor, exprimată în posibilitățile epocii. Judecată în dimensiunile istoriei, națiunea valahă își urmărea scopul de organizare în acțiuni diplomatice colective. Și concluzia, dincolo de granițele unui singur veac, este realizarea în cel mai larg sens: cultura. Dacă politic sau economic, românii au putut fi divizați, aceste diviziuni nu au avut decât o existență temporară.

Documentele prezentate în acest volum constituie o probă evidentă a perenității culturii române. Lupta lui Ioan Inocențiu Micu-Klein – așa cum se desprinde din numeroasele piese – se constituie în aspirațiile mulțimii dincolo de punctele de dogmă, cărora în primii ani le-a atribuit o importanță primordială.

Interesant este răspunsul lui Ion Dumitriu-Snagov în interviul acordat lui Constantin Vișan [3], când este întrebat despre farmecul cercetării de arhivă: „Dincolo de interesul cercetării științifice, întâlnirea cu imaginea României medievale, păstrată în mărturiile vremii, capătă din primul moment dimensiuni de simbol. Și cum emoțiile provocate de raportul direct cu certificatele de epocă nu sunt rare, responsabilitatea istorică impune o analiză riguroasă și obiectivă. Când ai sub ochi chipul României în principatele medievale din culorile pastelate ale Codexului Latin din Paris din 1396 sau pergamentul ce păstrează relieful în culorile încă proaspete ale laboratorului lui Fra Mauro Camaldoleze din Murano, din 1450, când privești harta sobră a lui Marco Beneventano din 1508, când poți să urmărești concepția cartografică a lui Piro Ligorio din încrustările

în aramă executate de Sebastiano Da Redi Chioggia din 1560 sau când te confrunți fizic și intelectual cu fresca monumentală a bătrânului Giovanni da Udine din 1562, în Loggia Bella a lui Rafael din Palatul Vaticanului, te simți prezent în timpul istoric, te simți prezent într-o Europă care exprimă plastic unitatea poporului român”.

Ce merită a fi subliniat este că în paginile volumului *Românii în arhivele Romei* sunt traduse pentru prima dată documente din arhive care să poată reface din fragmente secolul de frământări cu repercusiuni pentru întreaga istorie a culturii, de exemplu, documente publicate în original de Octavian Bârlea, Ion Lupaș, dar traduse de Ion Dumitriu-Snagov.

Studiul acestor documente și al celor (mult mai multe ca număr) rămase în rafturile arhivelor Romei ajută să apreciem acțiunile luminătorilor educatori, mult mai numeroși decât corifeii Școlii Ardelene, ca fermenți ai limbii române pe structura ei legică.

În istoria sa, limba română mai suferise înnoiri prin greacă și slavonă, dar documentele prezente în acest volum arată că, în secolul al XVIII-lea, latina și limbile romanice se apropiau organic de limba română. Românii nu au avut numai greaca și slavona ca limbi oficiale administrative, ci și latina. Existau preoți care slujeau românește și foloseau în cancelariile lor latina și italiana.

Din numărul imens de documente, Ion Dumitriu-Snagov a selectat pe acelea ce conțin o cantitate de informații care ajută la stabilirea datelor de istorie a culturii, care vor contribui esențial la lămurirea istoriei secolului al XVIII-lea.

Temele alese sunt următoarele:

I. Ioan Inocențiu Micu-Klein – personalitate dominantă a secolului;

II. Popasul la Viena al lui Gheorghe Șincai și Petru Maior în anul 1779;

III. Scrisori spre Roma, corespondența lui Gheorghe Șincai, Petru Maior și a altor profesori cu Congregația de Propaganda Fide, din care reiese efortul lor susținut pentru promovarea limbii române, a literaturii și pentru educarea poporului român;

IV. Detalii din Răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan, în țară și în afară țării;

V. Confruntări: concepțiile iluministe ale lui Gheorghe Șincai și Petru Maior în raport cu cele ale autorităților de stat și religioase.

Ion Dumitriu-Snagov a fost atras de frumusețea științifică pe care o oferă monumentalitatea tăcută a arhivelor.

Dincolo de interesul cercetării științifice, întâlnirea cu imaginea României medievale păstrată în mărturiile vremii capătă din primul moment dimensiuni de simbol, și trebuie să subliniez emoțiile care îi sunt provocate de responsabilitatea istorică ce îi impun o analiză riguroasă și obiectivă.

Loggia lui Rafael este una dintre marile hărți care consemnează nume de localități românești. Urmărind pe o astfel de hartă fie traseul stabilit pentru Cruciada de la Nicopole din 1396, fie marea densitate a localităților românești, peste 100 de denumiri, ești integrat într-un continent în care constelațiile statale nu sunt întâmplătoare și unde observi că spațiul valahilor este replica prezenței lor politice.

Bogăția colecțiilor cartografice ale Romei, care a atras spre studiul istoriei noastre pe cercetătorii străini numai în raport cu istoria popoarelor lor, face ca prezența românilor în fiecare pagină de manuscris să devină o mărturie de aur.

Documentele descoperite atestă, pe de-o parte, o viziune unitară despre poporul român la nivel european, iar pe de altă parte, demonstrează grija cu care este păstrată în tezaurele de cultură ale Europei imaginea despre poporul nostru. De exemplu, în harta *Borgiana V*, pe mijlocul pergamentului, Dunărea albastră, în culorile Renașterii, stă străjuită înainte de a se despărți în Delta de Cetatea Vicina. Apoi un nume cu rezonanță de poem ovidian: *Tristia*.

Ion Dumitriu-Snagov a descoperit documente literare în arhivele Romei. Dintre acestea a subliniat realizarea poetică a unuia dintre cei mai renumiți umaniști ai secolului al XV-lea, Enea Silvio Piccolomini, devenit, din 14 august 1458, papă, sub numele de Pius al II-lea. El a determinat numeroase acțiuni politice de interes continental.

Un document literar leagă pe Pius al II-lea de istoria poporului român. Este vorba de un cântec al Dunării. El a realizat, de asemenea, o istorie a Europei, lucrare ce a rămas secole în șir la baza studiului trecutului și al cronicilor popoarelor din bătrânul nostru continent. În această istorie a găsit numeroase date despre poporul român, despre unitatea sa etnică, despre latinitatea și continuitatea sa neîntreruptă pe teritoriul național, probate cu argumentele științifice ale epocii.

Piccolomini amintește că a avut contacte cu diferite personalități românești și își mărturisește admirația față de poporul român, față de prezența sa activă în viața continentului.

Beritas mundi

Documentarea pe care a întreprins-o la Roma Ion Dumitriu-Snagov a avut un multiplu scop. Concret este vorba despre descoperirea de informații istorice (deci, muncă de profil arhivistic) prin tratarea acestora cu mijloacele filosofiei și lingvisticii, iar în final, interpretarea lor în lumina specificului istoriografiei.

În concluzie, recomandat de o carte de vizită impresionantă, istoricul Ion Dumitriu-Snagov este mai puțin cunoscut publicului român. A fost deținut politic timp de 15 ani pentru „activitate națională”. Student fiind la Facultatea de Medicină din Cluj, în 1945, a fost, împreună cu alți colegi de-ai săi, la un miting alături de Lucrețiu Pătrășcanu, când acesta a spus: „Mai întâi sunt român și apoi comunist”. Spre deosebire de politicienii de astăzi, pentru care interesele personale și de partid sunt înaintea intereselor țării.

Prin studiile publicate, Ion Dumitriu-Snagov este considerat unul dintre cei mai valoroși specialiști în istoria diplomației Vaticanului și, indiscutabil, cel mai de seamă cunoscător al izvoarelor apostolice privitoare la România.

Sesiunea științifică organizată astăzi de Academia Română reprezintă o nouă recunoaștere a unei activități științifice de zeci de ani a profesorului Ion Dumitriu-Snagov în Arhivele secrete ale Vaticanului, pentru a scoate la lumină documente care atestă, printre altele, și prezența Sfântului Apostol Andrei în Dobrogea.

Martiriul Sfântului Andrei este relatat de către Wolfgang Wohlgemuth, în *Cronica de la Nuremberg*, din 1493.

Andreas symonis petri frater: et in passione crucis loca. Is primo fuit discipulus Johannis baptiste; postea secutus est ihm quem iohannes ostendit dicens. Ecce agnus dei. Post aduentum spiritus sancti in achatas grece puincia profectus est. adhuc vespasiano imperate: cum scutibus euagelium predicasset et in achata plures ad fidem convertisset. et papue maximilla egee pcosulus p uincie vrozē apud patras achate curate ab egea com phetus: post longa disputatione de xpo in carcere inu dit. deinde a viginti satellitibus grauissime cedidit. et ad vltimum in cruce fuit appendit vt longiore cruciatu susterret. et cum populū seditione mouit contra pside obm te rogauit: ne impediret martiriu eius. Illa magister eorum in sua passione patientia exhibuit. Eiusdem crucem ea saluauit. Saluē cruce sancta: q in corpe xpi dedicata es: et ex medietate eius margaritis ornata. In cruce aut bido uincens apparet demit circa cui splendor ultimo non ebis die martiriu cofumauit. Spaximilla vo ipsi egee vrozē cofestim apli corp rapiēs optimo loco cu aromatis sepeliuit. Eius sane corpus vigesimo constantij cesaris anno cu ossib beati luce euageliste ex eade curate in constantinopolim trallasi est: et quida ferunt q nūc requiescit in curate malitana ve ru eius caput postea papa pius eius nominis secūditus c peloponneso roma auertit in beati petri templo maxima cum ueneratione collocauit.

Existența Sfântului Andrei în Dobrogea dovedește prezența continuă a creștinismului în țara noastră, încă de la începutul secolului I, imediat după Răstignirea și Învierea Mântuitorului Iisus Hristos, din zorii formării poporului român, timp de 2000 de ani.

Bibliografie

1. Ion Dumitriu-Snagov, *Românii în arhivele Romei* (secolul XVIII, lat. + trad. rom.), București, Editura Cartea Românească, 1973, 566 p. + 21 planșe; *Principatele Române în secolul al XIV-lea – Codex latinus Parisinus*, Editura Cartea Românească, 1979, 762 p.
2. Ion Dumitriu-Snagov, *Pelerin la Șiva*, București, Editura pentru Literatură, 1969, 242 p. + 24 planșe; *India – meridianul Ghandi*, București, Editura Sport-Turism, 1978, 143 p. + 68 planșe; *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne (1850–1866)*, Roma, 1982, 658 p. + 1 hartă (*Miscellanea Historiae Pontificiae*); *La Romania nella diplomazia Vaticana, 1939–1944*, Roma, Editrice Pontificia Università Gregoriana, 1987, 169 p.; *Le Saint-Siège et la Roumanie moderne (1866–1914)*, Roma, 1989, 1028 p. + 1 hartă (*Miscellanea Historiae Pontificiae*); *Monumenta Romaniae Vaticana*, București, Monitorul Oficial, 1996; *România în diplomația Vaticanului (1939–1944)*, Roma, Editrice Pontificia Università Gregoriana, 1987, 170 p. și București, Editura Garamond, 1991, 238 p.; *Relațiile Stat-Biserică*, București, Editura Gnosis, 1996, 188 p.
3. Ion Dumitriu-Snagov, *O expediție în trecutul poporului român*, interviu consemnat de C. Vișan, „Tomis” (Constanța), august 1979, nr. 3, p. 12.

Academicianul Mihnea Gheorghiu

100 Mihnea
Gheorghiu

Drumul către Europa*

Acad. Răzvan Theodorescu

Vicepreședinte al Academiei Române

S-au împlinit de curând o sută de ani de când, dintr-un neam de olteni, se naștea cel care avea să devină intelectualul român plin de farmec, distincție și contradicții, Mihnea Gheorghiu. Cu o biografie de roman ilustrativă, cu asupra de măsură, pentru marele zbucium al secolului în care a trăit, cărturarul și profesorul, omul de acțiune, eseistul, dramaturgul, scenaristul, traducătorul, dar și conducătorul de ziare, de reviste, de instituții de cultură a fost, constant și fără abdicări, un om de stânga. De stângă culturală și europeană.

Ostracizat în epoca stalinistă când s-a crezut chiar a fi spion britanic, activist eclatant și consonant cu deschiderile spirituale din anii liberalizării comuniste, Mihnea Gheorghiu a fost neabătut un lider cultural român care a știut că țara sa profund europeană are nevoie de cultură, ca întreaga Europă.

În 1961 a contribuit la întemeierea revistei „Secolul 20” al cărei redactor-șef a fost până în 1963, după anul crucial 1968 a fost prim-vicepreședinte al Institutului Român pentru Relațiile Culturale cu Străinătatea, a fost de la începutul anului 1973 președintele Academiei de Științe Sociale și Politice, președinte al Uniunii Cineaștilor până la moartea sa în 2011, membru corespondent al Academiei Române în 1974, membru titular în 1996 și președinte al Secției de arte, arhitectură și audiovizual.

În tinerețe a fost membru al Grupului Studențesc Democrat, opus legionarilor din Universitatea

din București, alături de viitori lideri ai stângii naționale, redactor-șef la „Scânteia tineretului” între 1944 și 1946, ani în care era atras și de avangarda literară și artistică europeană, traducător consacrat al lui Shakespeare și al poezilor americani, dar și iubitor de eroi naționali și cultură națională – de Mihai Viteazul, de Dimitrie Cantemir, de Tudor Vladimirescu.

Mihnea Gheorghiu a fost un personaj proteic, complex și carismatic.

L-am cunoscut bine în ipostaza de președinte al Academiei de Științe Sociale și Politice într-o perioadă neagră și foarte grea pentru intelectualitatea românească și pot să afirm apăsat și sonor că îi datorăm bruma de liniște academică pe care noi, cercetătorii domeniilor umaniste, am avut-o în anii '70 și '80 ai veacului trecut.

Mihnea Gheorghiu a ilustrat – am spus-o chiar din acest loc acum mai bine de 20 de ani, când a fost titularizat academician – drumul nostru către Europa într-o vreme când alții ne doreau asemenea Asiei Extreme, iar zbaterile și tribulațiile unui conducător de Academie supus rigorilor Partidului s-au desfășurat, să nu uităm, cel mai adesea în avantajul nostru, atât cât acesta a putut exista.

Omagiez memoria lui Mihnea Gheorghiu la un secol de la naștere și depun mărturia cuiva care știe cu câte sacrificii de imagine și de conștiință acest oștean al culturii a luptat pentru ca domeniul culturii să nu dispară.

*Cuvânt rostit la sesiunea comemorativă „Academician Mihnea Gheorghiu – 100 de ani de la naștere” (7 mai 2019, Aula Academiei Române)

Amintiri despre un senior*

Eugen Mihăescu

Membru de onoare al Academiei Române

Întotdeauna am fost convins că asupra lui Mihnea Gheorghiu veghea cineva... Și acel cineva nu putea fi decât Dumnezeu! Întâi l-a creat, cum se spune, „bărbat frumos”, apoi mintos și curajos. Mihnea avea convingerile lui de neclintit și de aceea era drept. Se trăgea din rasa oltenilor lui Mihai Viteazul și ai lui Tudor din Vladimiri. Era un luptător. Activitatea lui din anii războiului este mai puțin cunoscută, deși poeziile și textele sale ascundeau, de fapt, lupta lui împotriva nazismului. Într-o vreme când tânăra noastră intelectualitate paria pe victoria Germaniei, Mihnea Gheorghiu, George Tomaziu, cel care a ilustrat *Craii de Curtea Veche*, și pictorul Vasile Brătulescu, adevărați patrioți, au luptat cu arma în mână, de partea aliaților, împotriva naziștilor. Atunci s-au călit! Misterul acelor ani se perpetuează, dar dacă Mihnea ar fi descris într-un jurnal vremurile acelea de urgență, rândurile sale ar depăși cu mult confidențele consemnate de Mihail Sebastian, cel care se resemna ascunzându-se în propria frică. Mihnea Gheorghiu a fost, în primul rând, un Român cu „R” mare. Un om cu iubire pentru Țară, pentru țărâna ei și pentru toți înaintașii lui, țărani ce dorm somnul de veci înveliți în ea. Napoleon spunea: „Devotamentul față de patrie este cea dintâi dintre virtuți!”

Când te privea Mihnea, îți insufla putere și simțea că alături de el totul devine posibil. În tulbura perioadă a anilor '50–60, în acele ore dramatice când oamenii se frângeau ca surcelele, el a rămas neclintit. Mai mult, a străbătut meteoric azimutul și eu am știut că se află în paza Celui Atotputernic. Mai cred că a pus o vorbă bună și pentru

mine și datorită lui am scăpat și eu neatins. În perioada aceea l-am cunoscut mai bine.

Într-o zi de toamnă a anului 1960, ploua și l-am văzut pe Mihnea în fața cinematografului „Patria”, venind probabil de acasă. Era îmbrăcat într-un impecabil impermeabil „Burberry”. Era unul dintre cei mai eleganți oameni pe care îi știam. Întotdeauna era la patru ace, deși ușor boem, în contrast cu eleganța americană a lui George Ivașcu, redactorul șef de la „Contemporanul”. Mihnea Gheorghiu avea o eleganță britanică, se lipise Londra de el într-un fel. Era un bărbat frumos, întotdeauna bronzat, brunet, cu o privire pătrunzătoare, cu o figură senină. În acea zi, aproape că m-am izbit de dumnealui; m-a apucat de braț și mi-a spus:

— Trebuie să vorbim. Voi scoate o nouă revistă de literatură universală contemporană, care se va numi „Secolul XX”. O publică Uniunea Scriitorilor. Apare și acum, dar foarte sporadic. Aș vrea ca tu să-i faci prezentarea grafică.

Eram entuziasmat și l-am întrebat neîncrezător dacă intenționează să mă angajeze.

— Da, sigur că da. Pune-te și pregătește o machetă.

Sub copertina de la „Patria”, în câteva cuvinte mi-a explicat ce vrea să facă. M-am dus acasă și m-am apucat de treabă. Primul lucru pe care l-am decis a fost formatul. O revistă de literatură universală trebuia să arate ca o carte. L-am gândit forma, grosimea, oglinda paginii cu titlurile aliniate descentrat, în partea dreaptă. Am hotărât că nu îmi place numele și l-am schimbat în „Secolul 20”, scris fără majusculă și cu cifre arabe. Am ales corpul de

*Cuvânt rostit la sesiunea comemorativă „Academician Mihnea Gheorghiu – 100 de ani de la naștere” (7 mai 2019, Aula Academiei Române)

literă și am plasat titlul pe coperta pe care am gândit-o dublă, ca pentru un adevărat roman. Am lucrat intens vreo douăzeci de pagini.

Iar Mihnea mi-a acordat încrederea lui, deși eram un puști abia scăpat de pe băncile școlii. Acea machetă a devenit revista pe care o cunoaște toată lumea și astăzi. Mihnea Gheorghiu a făcut acea revistă care, pentru mulți ani, avea să deschidă un nou orizont în presa din România. Ca și cum, într-o cameră cu atmosferă înăbușitoare, cineva a reușit să deschidă, într-un colț, un geamlăc, lăsând să intre un alt aer. Nu cred că voi putea să-i mulțumesc vreodată lui Mihnea Gheorghiu pentru încrederea și oportunitatea pe care mi le-a oferit atunci. În 1993, dacă nu ar fi fost el, nu aș fi devenit membru de onoare al Academiei Române. El a scris, cu propria mână, recomandarea mea către ceilalți academicieni, pe care o păstrez și astăzi cu evlavie.

Atunci când în redacția „Secolului 20” a apărut din neant Dan Hăulică, nimeni nu s-a gândit că sfârșitul colectivului redacțional era aproape. Întâi s-a descotorosit de mine acuzându-mă că fac „con-

cesii unui gust viciat de ieftine extravagante”... Apoi, rând pe rând, i-a îndepărtat pe toți redactorii, însușindu-și revista ca pe propria creație...^{*} Misterul care l-a înconjurat pe Mihnea Gheorghiu, curajul și cultura lui, talentul și dexteritatea în mișcare i-au atras ura pigmeilor. Dar Mihnea a trecut seniorial peste toate piedicile pe care i le-au ridicat în cale veneticii netaleantați. Numai în pomul plin de roade se azvârle pietre...

Prea Român și prea dintr-o bucată, Mihnea Gheorghiu nu a fost potrivit ca prim-ministru sau ministru de Externe măcar. În acest „timp al lichelelor”, alții s-au înfipt în față, tranșând România și vânzând-o *au plus offrant*. Tot ceea ce a urmat după „Marea îmbulzeală” din decembrie 1989 îmi arată că absența unor oameni ca Mihnea Gheorghiu a folosit cu prisosință unor neica-nimeni. De oameni ca el nu era nevoie, ci de culturalnici gata să fie de acord cu orice prostie, și de aceea suntem astăzi unde suntem...

Mihnea Gheorghiu a străbătut însă un secol și a creat unul, revista „Secolul 20”.

^{*}Aserțiunea aparține strict autorului (nota redacției)

Mihnea Gheorghiu și actul de cultură în cinematograful românesc*

Laurențiu Damian**

Academicianul Mihnea Gheorghiu a reprezentat fără îndoială o impresionantă personalitate a culturii românești. Așa trebuie să îl privim și așa trebuie să discutăm despre opera lui, atât ca scriitor, scenarist, profesor, traducător și, nu în ultimul rând, unul dintre principalii creatori a ceea ce numim astăzi statutul cinematografului românesc.

Dacă citim cu atenție suita de poeme *Anna-Mad* și *Ultimul peisaj al orașului cenușiu*, adică debutul scriitorului Mihnea Gheorghiu în 1937, observăm o linie poetică extrem de vizuală, fiindcă poetul acorda mult mai multă importanță imaginii decât jocului de cuvinte generator de stare. Cred că a fost un prim semn care s-a concretizat mai mult în romanul *Enigma din Strada Presei*, care conține nu doar imagini, ci filme în suită.

Iată de ce pasul făcut ca scenarist nu a surprins. A existat în cinematografia românească apelul la scriitori, în ceea ce privește scenariul. Scriitorii au venit spre cinema fie cu nuvele, fie cu romane, dar de cele mai multe ori această materie literară a fost prelucrată în formulă scenaristică de regizori. Scenariul *ad litteram* – adică nu literar, ci literal – a fost de cele mai multe ori un corp străin în modul de înțelegere și exprimare al unui scriitor. Aceștia erau cultivați de regizori și pentru faptul că numele și opera lor erau un argument important pentru intrarea în producție în timpuri pe care astăzi le numim ale dictaturii. Astfel au intrat în lumea filmului Marin Preda (*Marele singuratic* în regia lui Iulian Mihu, *Moromeșii* în regia lui Stere Gulea), D.R. Popescu (*Duios Anastasia trecea* în regia lui Alexandru Tatos), Horia Pătrașcu cu nuvela *Reconstituirea*, care a dat unul dintre cele mai bune filme românești (*Reconstituirea* în regia lui Lucian Pintilie), Fănuș Neagu (*Lișca* în regia lui Ioan Cărmăzan), ca să

citez doar pe câțiva dintre cei care au girat practic scenariul cinematografic.

Nu a fost cazul cu Mihnea Gheorghiu care a înțeles repede avatarurile scrierii unui scenariu, axându-se mai mult pe verb, situație, personaje, secvențe, construcția în rimeme și mai puțin pe stilul care exemplifica într-un fel maniera stilistică și estetica autorului.

În scenariile lui Mihnea Gheorghiu vezi practic filmele: de la *Porto Franco*, adaptare după romanul lui Jean Bart în 1961, și până la *Burebista* în 1980.

În 1962, omul de cultură Mihnea Gheorghiu a lansat conceptul de epopee națională, scriind scenariul la filmul *Tudor*, realizat de Lucian Bratu. Acest concept, Mihnea Gheorghiu nu l-a înțeles în sens patriotard și nici ca formulă film istoric-superproducție. Atracționismului, Mihnea Gheorghiu i-a opus filosofia și frământările unui personaj legendar. Nu am privit niciodată filmul *Tudor* ca pe un film istoric, ci ca pe un film psihologic. Și poate multe dintre replicile personajului principal amintesc de marele traducător Mihnea Gheorghiu, legate de Shakespeare. Să nu uităm că nu doar scenariul la filmul *Tudor* a fost consacrat personajului de legendă, ci și piesa *Tudor din Vladimiri*, reprezentată pe scenele din România și din străinătate.

Am ținut să fac această precizare, legată nu doar de scrierea unui scenariu, ci și de semnificația lui culturală, de autenticitatea istorică, bazată pe o atentă cercetare, fiindcă epopeea națională a continuat mai mult în formulă de superproducție (*Dacii*, *Mihai Viteazul*, ambele în regia lui Sergiu Nicolaescu, *Columna* și *Frații Jderi* în regia lui Mircea Drăgan, *Buzduganul cu trei peceți* în regia lui Constantin Vaeni, dar la acest ultim film există referințe culturale certe, datorate scriitorului Eugen Mandric).

*Cuvânt rostit la sesiunea comemorativă „Academician Mihnea Gheorghiu – 100 de ani de la naștere” (7 mai 2019, Aula Academiei Române)

** Profesor universitar dr., președintele Uniunii Cineaștilor din România

În cazul lui Mihnea Gheorghiu, epopeea națională a continuat prin evocarea unui domn luminat *Dimitrie Cantemir*, film realizat de Gheorghe Vitanidis în 1973, și s-a încheiat cu *Burebista* în 1980, tot în regia lui Gheorghe Vitanidis.

În cazul filmului *Burebista*, el a fost produs ca să omagieze un eveniment, asta nu înseamnă că, lecturând scenariul, nu descoperim aceeași aplecare spre veridicitate istorică și replici care dau anvergură personajelor. Dar poate cel mai interesant scenariu rămâne, după opinia mea, *Zodia Fecioarei*, după care Manole Marcus va realiza, în 1966, un film de referință, de o modernitate surprinzătoare în care Mihnea Gheorghiu propune realismul magic. Este drept, el fusese abordat în *Viața nu iartă*, în 1958, de către Iulian Mihu și Manole Marcus.

Zodia Fecioarei, care inițial s-a concretizat într-o piesă de teatru, rămâne ca o tentativă reușită și în ceea ce privește scriitura care astăzi ar putea fi asimilată ca postmodernă. Piesa *Zodia Fecioarei* este total diferită de piesele *Zodia Taurului*, *Capul și Cantemir*, lucrări ale lui Mihnea Gheorghiu premiate de Uniunea Scriitorilor și de Academia Română.

Situațiile din *Zodia Fecioarei* nu au greutatea dramaturgică din piesele citate anterior, dar conțin inefabil, mister, magie și, nu în ultimul rând, intrarea subtilă în lumea visului. Surprinzător cum un om pragmatic și care avea mereu în vedere construcții dramaturgice bine articulate planează în *Zodia Fecioarei* alături de un Manole Marcus extrem de inspirat, în sensul citirii exacte a demersului. Parțial același lucru se întâmplă și în *Pădurea pierdută*, film realizat de Andrei Blaier.

După momentul *Zodia Fecioarei*, scenaristul Mihnea Gheorghiu propune alte două scenarii devenite filme de referință pentru vremea aceea, doi tineri cineaști. Este vorba de scenariul filmelor *Hyperion*, realizat de Mircea Veroiu, și *Tănase Scatiu*, ecranizare după romanul lui Duiliu Zamfirescu, film realizat de Dan Pița.

Scenariul filmului *Hyperion* este extrem de interesant, pentru că propune practic un SF emoțional. Păstrând proporțiile este un fel de *Solaris avant la lettre*, ca să nu mai amintesc faptul că acest scenariu este prima citire vizuală a mitului eminescian. Filmul a surprins, la vremea aceea, dar puțini au înțeles semnificația și valoarea culturală a acestui demers.

Cu *Tănase Scatiu* Mihnea Gheorghiu propune într-o formulă dramaturgică inedită farmecul unui cuib de nobili, agresat treptat de mitocănia nu doar a unui arendaș, dar a unei lumi îmburghezite care nu

are scrupule, totul într-o cheie romantică, trist-romantică, cu regretul spus în multe replici că o lume nobilă dispare și va fi de neînlocuit. Imaginea trăsorii cu boierul care moare, iar trăsura se îndepărtează încet, fără vizitiu, parcă mergând în neant, este edificatoare, atât pentru film, cât și pentru felul de a fi al academicianului Mihnea Gheorghiu.

Cele două scenarii au fost și un semn prin care Mihnea Gheorghiu a înțeles valoarea unei noi generații de cineaști pe care în repetate rânduri a susținut-o, așa cum Secția de teatrologie-filmologie a Institutului de Artă Teatrală și Cinematografică „I.L. Caragiale” (IATC), secție înființată de profesorul Mihnea Gheorghiu, a dat prima generație de critici și istorici de teatru și film, gest pe care eu îl consider de o mare anvergură culturală.

Festivalul filmului de la Mamaia, inițiat de Mihnea Gheorghiu, a devenit în epocă Micul Cannes. Participările unor delegații românești la mari festivaluri internaționale i se datorează. Lansarea filmului *Codin* și influența pe care Mihnea Gheorghiu a avut-o în acordarea Premiului pentru scenariu lui Dumitru Carabăț au rămas o pagină memorabilă. Obținerea distincției „Palme d’Or” pentru filmul documentar *Cântecele Renașterii*, realizat de Mirel Ilieșiu, i se datorează, în mare măsură, Mihnea Gheorghiu fiind președintele juriului.

Prietenia cu mari regizori, mari actori de talie internațională și mai ales relația cu totul specială pe care a avut-o cu Jean Negulescu a însemnat mult pentru promovarea filmului românesc. Fundația „Jean Negulescu” a fost creată de președintele Uniunii Cineaștilor Mihnea Gheorghiu ca un sprijin pentru regizorii tineri. Sunt gesturi care nu trebuie doar amintite, ci păstrate în memorie, fiindcă ele reprezintă nu doar recompense, ci donații spirituale ale unui om de spirit.

Mihnea Gheorghiu nu a înființat doar o Secție de critică la IATC, el a adus acolo personalități de marcă, precum Mihaela Tonitza Iordache, Florian Potra, George Littera, Manuela Cernat.

Într-un moment de confesiune, l-am întrebat pe Mihnea Gheorghiu de care scenariu de film se simte mai legat. Afectiv. Și mi-a răspuns de primul, *Porto Franco*, scenariul care a stat la baza filmului cu același titlu în regia lui Paul Călinescu. Poate că lumea din *Porto Franco* era lumea lui. Poate că obârșia îl ducea spre *Tudor*, anvergura intelectuală îl ducea cu siguranță spre *Cantemir* și imaginația spre *Zodia Fecioarei*. Așa a trăit și așa a gândit un mare cineast: Mihnea Gheorghiu.

O breșă în frontul nostru ideologic*

*Dinu Săraru***

La mijlocul veacului XX, în chiar toamna anului 1950, când, abia venit de la Slătioara, îmbrăcat în haine de dimie săină, țesută în război de fina Anica a lui Codin Turică din Turicești și fugit de la Liceul „Mihai Viteazul”, cuceream prin concurs locul de reporter 2 la *Carnetul cultural* al postului de Radio național, elita „intelighenției” Universității bucureștene era dominată de tripleta de platină alcătuită din – nici nu bănuiam, nici nu visam – viitorii mei mentori, care aveau să mă onoreze mai târziu cu atenția lor prietenească: anglistul Mihnea Gheorghiu, căruia i se mai spunea și „Mexicanul”, pentru deschiderea lui spre lumea literar-artistică sud-americană, italianistul Alexandru Balaci și cel mai elegant vorbitor de limbă franceză, Valentin Lipatti. Toți trei erau conferențieri universitari și toți se aflau, fericit, în apropierea marelui profesor Alexandru Rosetti, directorul celebru al Editurii Fundațiilor Regale, cunoscut și sub apelativul de „Cher ami”.

Sunt dator cu o mereu vie recunoștință și admirație să vorbesc astăzi despre Mihnea Gheorghiu, pe care îl comemorăm la 100 de ani de la naștere la Academia în care a fost cel mai de seamă președinte al Secției de arte, arhitectură și audiovizual.

Acest oltean cu spirit de pandur, fiu de învățătoare vâlceancă și de anticar craiovean ambițios și citit, a dedicat inspirate pagini de literatură teatrală, de proză și de scenarii de film lui Tudor Vladimirescu. Împătimit de ființa acestui erou, i-a construit un portret devenit clasic. În egală măsură, edificiul Cinematografiei noastre îi poartă pecetea. În timpuri complicate i-a dat aripi și prestigiu internațional. Ceea ce i-a adus, evident, destituirea.

M-am bucurat de ocrotirea prietenească a lui Mihnea Gheorghiu 70 de ani din viața mea, iar câțiva ani buni, zi de zi, am lucrat împreună cu el și cu studentul, atunci exmatriculat pentru formalism, Eugen Mihăescu, viitor grafician și pictor de rezonanță mondială, la prima revistă românească de literatură universală, „Secolul 20”, unică în spațiul estic supus tăvălugului globalizării realist-socialiste sovietice.

La începutul anilor '60 Mihnea Gheorghiu era deja traducătorul consacrat al mării poezii engleze și, mai presus de toate, cercetător și traducător curajos și inspirat în versuri, iscusit potrivit, al tragediilor shakespeariene, dar și al poemelor americanului Walt Whitman.

Avea să fie sufletul și creatorul, filă cu filă, al „Secolului 20”, pentru editarea publicației dăruindu-se cu o energie, o știință și o fantezie inepuizabile, clădind cu fiecare număr, trei ani de zile la rând, o oază de informație, de gândire și de cunoaștere directă, prin traduceri, ale celor mai de seamă valori ale scrisului european, în primul rând, apoi american și sud-american, dar și sovietic disident. Pentru că, să nu uităm, „Secolul 20” a tipărit atunci celebra nuvelă a lui Alexandr Soljenițan, *O zi din viața lui Ivan Denisovici*, la numai câteva luni de la apariția ei în rusește, dar și versiuni românești ale marilor poeți Voznesenskii și Vinokurov și a ilustrat revista cu reproduceri ale tablourilor marelui pictor pravoslavnic Ilia Glazunov, la doar câteva luni de la închiderea scandalosă de către Hrușciiov a expoziției acestuia – *Mama Rusia*.

Secondat și inspirat în ambiția lui de a da publicației înfățișare grafică occidentală, de fantezia explozivă a lui Eugen Mihăescu, și slujit solidar de

*Cuvânt rostit la sesiunea comemorativă „Academician Mihnea Gheorghiu – 100 de ani de la naștere” (7 mai 2019, Aula Academiei Române)

**Dramaturg, eseist, publicist, romancier, membru al Uniunii Scriitorilor

însuflețirea și dăruirea jurnalistică a secretarului general al publicației, Mihnea Gheorghiu a conferit revistei o autoritate de far, în războiul cu cenușul universului realist-socialist care umbrea nemilos atâtea tentative de evadare ale talentului scrisului românesc al vremii.

Anii consacrați „Secolului 20” au fost însemnați și pentru ecoul național și internațional al revistei. Nu se putea însă ca acea ofensivă cuceritoare a spiritualității românești, împotriva tiparelor timpului, să nu stârnească reacții de împotrivire și de hărțuire ministerială și de partid, la cel mai înalt nivel. Fiecare număr era rezultatul unei bătălii sleitoare și nu o dată umilitoare, însoțită de analize pustiitoare și reacții și admonestări prin presa de partid, până când, la un moment dat, un comando realist-socialist, condus de criticul de artă al „Scântei” de atunci, a creat toate premisele și argumentele ca, după apariția unui număr întreg consacrat lui Hemingway, la moartea acestuia, „Secolul 20” să fie considerat „o breșă în frontul nostru ideologic” și trioul Mihnea Gheorghiu, Eugen Mihaescu și secretarul general de redacție Dinu Săraru să fie dat afară, iar comandoul mai sus pomenit să preia conducerea.

În vremea aceea am iscodit cu o curiozitate firească, dar poate rânind fără să vreau, credeam eu, biografia lui Mihnea Gheorghiu, abordând un domn ce venise să-l caute la redacție. Semăna izbitor cu aristocrații care puteau fi văzuți, dimineața mai ales, la Cofetăria „Nestor”, unde-și beau cafeaua cu lapte sau ceaiul de plante, salutându-se protocolar când se întâlneau: „Am onoarea, domnule ministru!”, „Cu plecăciune, prințesă, bucuros să vă văd!”, „Am onoarea, domnule ambasador!”, „Am onoarea, prinț!”, ultimii reprezentanți ai amurgului aristocrației. (Despre această lume aveam să tipă-

resc, ca director general la Editura Pro, cartea Doinei Tudorovici, *Amurgul nobililor*, cu două prefețe, una semnată de Răzvan Theodorescu, cealaltă de către mine, eu evocând și nobilimea țărânimii române din închisorile comuniste.)

Domnul abordat în redacția din Calea Victoriei era fostul diplomat, secretar și apropiat al lui Nicolae Titulescu, boierul de neam mehedințean Iosif Igiroșianu, tatăl biologic al fiicei adoptive a lui Mihnea Gheorghiu, fiică a cărei mamă era atât de frumoasă, doamna Anda Boldur, urmașă directă a celebrului Boldur de la Curtea lui Ștefan cel Mare, descris de Delavrancea în *Apus de Soare*, și urmașă, pe linie maternă, a boierului Luca Stroici, cel care a tradus în românește și a tipărit cu litere latine rugăciunea *Tatăl nostru*. Și, de asemenea, această doamnă era verișoară și cu prințul Antoine Bibescu, prietenul lui Marcel Proust. Doamne, m-am gândit eu atunci în sinea mea, în ce lume de legendă am intrat, pentru ca, mulți ani mai târziu, să întâlnesc legenda scrisă în cartea *Clepsidra amurgului* a prozatorului Iosif Igiroșianu și să descopăr în el un mare stilist și memorialist al limbii și literaturii române.

Atunci, în după-amiaza acelei zile, Mihnea Gheorghiu, venind la redacție, mi-a adus și, deloc supărat, cum bănuiam eu cu îngrijorare, pentru că stătusem îndelung de vorbă cu primul soț al nevestei lui, mi-a dăruit o antologie *Ernest Hemingway – The Man and His Work*, apărută de curând la Washington și cuprinzând primele eseuri privitoare la viața și opera „celui mai mare dintre noi”, cum îl numea William Faulkner pe Hemingway. Pe pagina de gardă a volumului, Mihnea scrisese:

„Lui Dinu Săraru”, și subliniat, „în ziua în care nu m-am putut supăra pe el. 6 noiembrie 1962”.

Polivalența cărturarului*

Titus Vîjeu**

În toamna anului 1970, odată cu intrarea în cel de-al cincilea an de studiu la Institutul de Artă Teatrală și Cinematografică „I.L. Caragiale” din București, am fost invitat de profesorul Mihnea Gheorghiu să discutăm planul lucrării mele de absolvență a Secției de teatrologie-filmologie, pe care Domnia Sa o înființase și o condusesse mai mulți ani. Discuția noastră a avut loc în biroul său de la sediul Institutului Român pentru Relații Culturale cu Străinătatea (din bulevardul Dacia) al cărui primvicepreședinte era. În acea încăpere plină de cărți reprezentând diverse domenii (țin minte că pe masa de lucru era un tom masiv în limba spaniolă – *La medicina deportiva* – fapt ce m-a condus cu gândul că ținuta sa impecabilă avea la temelie oarecare îndeletniciri sportive), în clipa în care i-am prezentat proiectul lucrării a tresărit, nu fără a-și manifesta încântarea. Propunerea viza Aderența la cinematograf a epicii lui Panait Istrati, prilej pentru a-și aminti faptul că, elev al unui important colegiu craiovean fiind, ajunsese în 1934 la întâlnirea intelectualilor din Bănie cu faimosul autor al *Chirei Chirilina*. Spovedania lui Istrati avusese darul de a-l orienta pe adolescentul din sală spre cauza celor sărmani, lansându-l mai apoi într-o acțiune politică a stângii antebelice. A ținut să-mi precizeze însă faptul că „nu acest comunism instituționalizat l-am avut noi în minte”. Mărturia sa m-a urmărit decenii la rând și, la jumătatea anilor '90, la întâlnirea cineaștilor români cu marele regizor polonez Jerzy Kawalerowicz, am făcut publică această convingere a președintelui UCIN. „Vă mulțumesc că nu ați uitat asta, după atâta timp. De fapt chiar speram ca un om

tânăr să recepționeze mesajul și să-l comunice mai departe, în forma pe care o va considera potrivită.” Cred că avea în vedere în primul rând evitarea capcanelor pe care regimul comunist le întinsese chiar și propriilor militanți.

Știam că biografia sa din anii '50 înregistrase, ca și cea a lui Shakespeare din perioada 1584–1585 și 1592, un „spațiu gol” sau – cum s-a spus foarte frumos – „un hiatus neexplorat”. Poate cheia ne va fi oferită, așa cum însuși Mihnea Gheorghiu va consemna în cartea sa *Scene din viața lui Shakespeare* (1964), de faptul că „nu numai frânturi de microcosm și macrocosm trec prin câmpul observației shakespeariene, ci și din societatea în care poetul a trăit și pe care răsfrânt-o cu toată opera sa”.

Mai înainte însă de a descoperi faptul că „deosebirea dintre timpul istoric și cel filosofic (...) să fie făcută (...) prin pluralul substantivului scris de data aceasta fără majusculă – *times*”, el își aflase marele model cultural în principele Dimitrie Cantemir. Adevărată obsesie a adolescenței viitorului cărturar, acesta avea să devină personajul literar al romanului *Două ambasade* (1958), republicat un deceniu mai târziu sub genericul *A venit un om din Răsărit*, dar și eroul unui film de succes regizat de Gheorghe Vitănidis pe scenariul lui Mihnea Gheorghiu. Este vorba de *Cantemir* (1974), a cărui extensie cinematografică se va produce un an mai târziu în *Muschetarul român*.

După cum bine se știe, decenii la rând, Mihnea Gheorghiu (n. 5 mai 1919) a fost prezent în varii formule (de creator sau de manager cultural) în câmpul

*Cuvânt rostit la sesiunea comemorativă „Academician Mihnea Gheorghiu – 100 de ani de la naștere” (7 mai 2019, Aula Academiei Române)

** Profesor universitar dr., membru al Uniunii Cineaștilor din România

de acțiune al artei și industriei cinematografice. A vizualizat proza lui Jean Bart (în *Porto Franco*, regia Paul Călinescu, 1961) și Duiliu Zamfirescu (*Tănase Scatiu*, regia Dan Pița, 1976).

Filmul *Tudor*, din 1963, are la bază piesa de teatru *Tudor din Vladimiri* (1955), scenaristica sa evoluând apoi pe o scară tematică felurită, de la *Zodia Fecioarei* (1967) și *Pădurea pierdută* (1972) la *Burebista* (1980).

Teoreticianul s-a retras din păcate din fața scenaristului, deși ideile exprimate în anii '60 în materie de film și literatură erau foarte originale. Astfel, el consideră încă din 1956, într-un articol publicat în fosta revistă „Film” (nr. 4/1956), intitulat *Shakespeare și ecranul*, că „realismul poetic shakespearian și caracteristicile sale scenice ne îndreptăcesc să credem că «omul de la Stratford» a preconizat o artă democratică a viitorului pe care cinematografia o poate considera, cu mândrie, drept o moștenire plină de învățăminte”.

Altundeva, într-un articol din revista „Secolul 20”, al cărei fondator și redactor-șef i-a fost, scria că „printr-o reflectare de valori estetice proprie sincretismului artelor moderne, cinematograful a devenit o școală de literatură”.

Iată o poziție care-l apropie de gândirea unui alt important autor contemporan, întâmplător născut în aceeași zi, în același an și în aceeași arie geografică. Este vorba de George Uscătescu, fost profesor al unor importante universități iberice, un filosof și estetician care a acordat artei cinematografice o aleasă prețuire în cărți, precum *Estructuras de la imaginacion* (1976) sau *Idea del arte* (1975), ce observase că arta filmului „constituie, indubitabil, o experiență importantă pentru a actualiza ideea artei ca limbaj”, că în sfera cinematografului se află „ideea de Praxis a limbajului filmic” și că „în concluzie, cinematograful, ca orice artă, posedă, da, un cod, mai puțin definit și riguros decât alte arte, dar funcția acestui cod, a acestei «limbi», rămâne, «în circumstanțele realității estetice, în afara experienței spectatorului și a actului creator» (Dufrenne)”.

Am putea spune că, în primul rând, ceea ce-i apropie pe cei doi cărturari este „destinul Culturii ca expresie a sensului istoriei” (G. Uscătescu).

Puțină lume știe astăzi că Mihnea Gheorghiu a debutat ca poet, cu *Anna-Mad* (1941) la Editura Cadran, volum perceput drept unul dintre frumoasele poeme de dragoste ale liricii noastre moderne:

„Peste pădurile umede ale plămânilor tăi,
printre stepele arse ale coapselor tale,
Anna-Mad, a trebuit să dai seamă...
Sunt îndrăgostitul algelor, Anna-Mad,
Îți spuneam atunci, sunt și spărgătorul de visuri,
teme-te de mine.”

Din păcate, elanul avangardist avea să se atenuze după război în *Ultimul peisaj al orașului cenușiu*, definit drept poem-reportaj (Editura Coresi, 1946) și să se convertească în proza ritmată din *Primăvara în Valea Jiului. Două poeme* (EPLA, 1949) ori în rețeta rapsodică din *Balade* (1956).

Înțelegând că realismul socialist nu era făcut pentru el, a preferat să traducă din William Shakespeare, Walt Whitman, Robert Burns, din marii dramaturgi moderni ai Americii, de la Arthur Miller la Tennessee Williams. S-a specializat în timpul studiilor universitare din preajma celui de al Doilea Război Mondial în limba și literatura engleză, făcând parte, cu Leon Levițchi și Dan Dușescu, din promoțiile formate sub semnul autorității științifice a profesorilor Ana Cartianu și Dragoș Protopopescu, admirabili angliști.

De-a lungul carierei sale, Mihnea Gheorghiu a publicat numeroase studii despre Swift, Byron și Dickens, despre Walt Whitman, Mark Twain, Th. Wilder, Eugene O'Neill și Th. Dreiser, dar și despre autori aparținând altor literaturi decât celei anglo-americane. Textele sale despre Cervantes și Lorca, despre Jean Anouilh, Jean Giraudoux și Françoise Sagan pot fi citite și recitite și astăzi cu deplin folos intelectual.

Nu întâmplător, prefațându-i *Scene din viața lui Shakespeare*, Tudor Vianu îl numise *Poeta doctus (poet savant)*. Marele profesor, care scrisese chiar mai înainte despre tragicul destin al poetului Nicolae Labiș „mort fără noimă, ca Mercutio al lui Shakespeare”, aflase formula potrivită pentru a cuprinde în ea esența operei lui Mihnea Gheorghiu. Astăzi, la centenarul nașterii sale îi putem anexa fără teamă și titlul de *Poeta natus (poet înnăscut)*. Și pentru că e vorba de centenar, să amintim faptul că el este și traducătorul unei cărți despre un alt secol, cel de singurătate. Prefațând admirabilul roman al lui Gabriel Garcia Márquez *Cien años de soledad*, Mihnea Gheorghiu scria că „romanul acesta este o carte continuă, pe care autorul n-a părăsit-o niciodată, în tot ce a scris înainte și după ea, fiindcă este expresia infinitei sale nostalgii, de

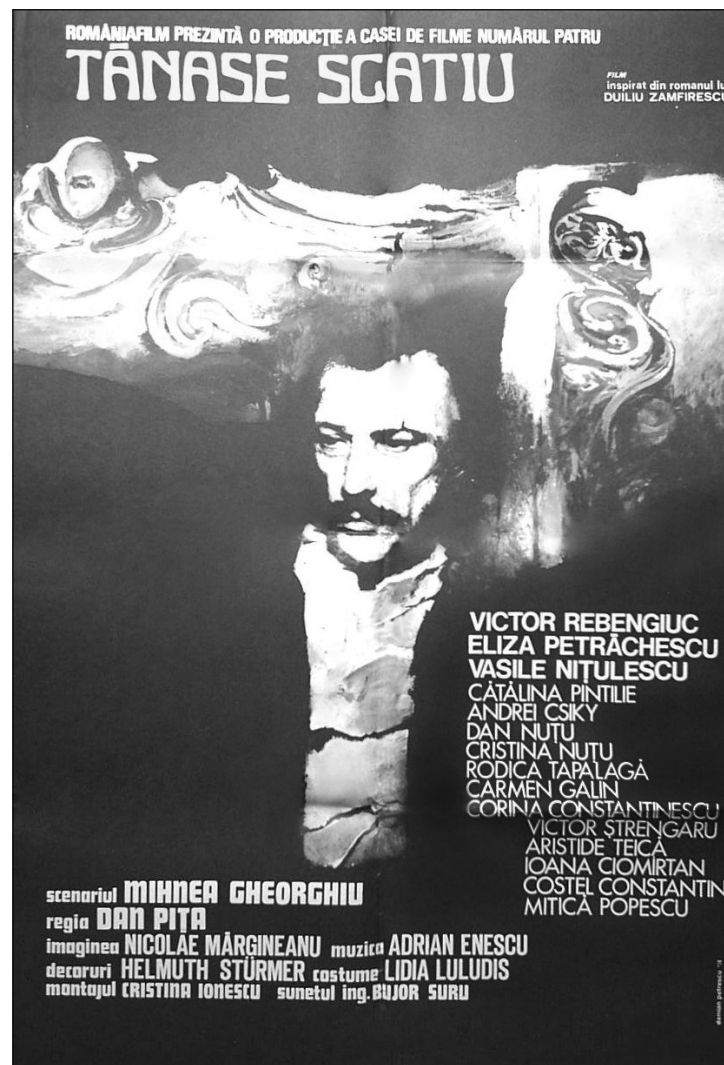
care viața lui refuză să se desprindă, de teamă să nu-i trădeze adevărul și puritatea copilăriei pierdute”. Cred că nota acest lucru gândindu-se la „epopea propriei sale nostalgii infinite” de a-și lega viața de aceea a unor înaintași celebri numiți William Shakespeare ori Dimitrie Cantemir, pentru a-și păstra statutul de cărturar european ce crede în litera scrisă, căci, altfel, cum spune Will în *Macbeth*, actul V:

„Ni-i viața doar o umbră călătoare,
Un biet actor ce strigă și se-nfoaie

Pe-o scenă, cât i-i rându-lui, un ceas.

Și după-aceea nu se mai aude...”

Iar dacă ar fi să sintetizez într-o formulă unică opera cărturarului român, aș apela la aceea pe care André Gide a lansat-o în *Nourritures...* și pe care i-a conferit-o în *Journal* și lui Panait Istrati, scriitorul franco-român, ce a jucat un rol capital în orientarea spre lumea literelor a alumnului craiovean de la „Frații Buzești”: „Assumer le plus possible d’humanité – voilà la bonne formule.” Căci, cu adevărat, Mihnea Gheorghiu a știut să-și asume din plin această umanitate superioară.

O cale spre Shakespeare*

*Alexa Visarion***

Elev fiind la Botoșani, la Liceul „Mihai Eminescu”, am deschis „fereastra” spre universul teatral al Renașterii citind dintr-o suflare volumul *Scene din viața lui Shakespeare*. Cu minte înfierbântată de minunile mărturisite acolo, în densitatea gândurilor am văzut că ceea ce însemna pentru mine, atunci, „bucuria cea mare” a întâlnirilor era studiul scris cu har de Mihnea Gheorghiu.

Cartea povestea o viață necunoscută, prin detaliile unei opere desăvârșite. Mi-a rămas în minte numele autorului și, apoi, am văzut filmul *Tudor*. Începusem să cred că Mihnea Gheorghiu este călăuza mea, atât în taina artei scenice, cât și în explorările sentimentelor adânci legate de țară, de credință, de ideal. Au trecut anii și am aflat că profesorul Mihnea Gheorghiu a contribuit esențial la renașterea în structura Institutului de Artă Teatrală și Cinematografică a Secțiilor de regie de teatru și film, i s-a datorat întemeierea Secției de teatrologie-filmologie.

I-am recitat cartea când m-am pregătit pentru studiul doctoral, având ca temă spectacologia shakespeariană. Traseele de creativitate ale autorului iluminau universul marelui Brit și viața dramaturgului era cuprinsă în adâncimea operei poetice.

L-am cunoscut apoi pe profesorul universitar, pe scriitorul și scenaristul, coordonatorul unor proiecte culturale de anvergură și, în același timp, am pătruns personalitatea omului Mihnea Gheorghiu. Am vorbit de nenumărate ori despre cultura anglo-saxonă, despre rolul pe care Domnia Sa l-a avut ca intelc-

tual de prim rang în timpul celui de al Doilea Război Mondial în susținerea necondiționată a puterilor aliate împotriva Germaniei naziste, atât de puternică și influentă în țară în acea perioadă. Avea recunoștința Marii Britanii pentru tot ce făptuise atunci, riscându-și viața și libertatea. De obicei, discuțiile noastre aveau loc cu ocazia recepțiilor date de Ambasada Statelor Unite.

Mi-a bucurat sufletul și prin traducerea, atât de inspirat numită de Domnia Sa, *Un veac de singurătate*. I-am văzut filmele, i-am citit piesele scrise, unele și jucate, am vorbit despre Edgar Allan Poe și despre valoarea misterioasă a poeziei acestuia. Prefera *Corbul*...

Odată, cu o privire arzândă, cu nuanță ironică, cu o tristețe plină de melancolie, mi-a spus că ne leagă *ceva* pentru totdeauna. „Ce?” am întrebat eu... „Ascultă: «Suntem aruncați în această lume ca într-un mare teatru, unde sursele și cauzele fiecărei întâmplări ne sunt în întregime ascunse; nici nu avem suficientă înțelepciune să prevedem ori putere să prevenim unele nenorociri cu care suntem continuu amenințați.

Atârnăm perpetuu între viață și moarte, sănătate și boală, bunăstare și nevoi, care sunt distribuite în specia umană prin cauze secrete și necunoscute. Aceste cauze necunoscute devin astfel obiectul speranțelor și al temerilor noastre; și în timp ce pasiunile noastre sunt ținute în alarmă permanent de o neliniștită așteptare a evenimentelor, imaginația noastră este, în mod egal, angajată în formarea

*Cuvânt rostit la sesiunea comemorativă „Academician Mihnea Gheorghiu – 100 de ani de la naștere” (7 mai 2019, Aula Academiei Române)

** Profesor universitar dr., regizor, scenarist

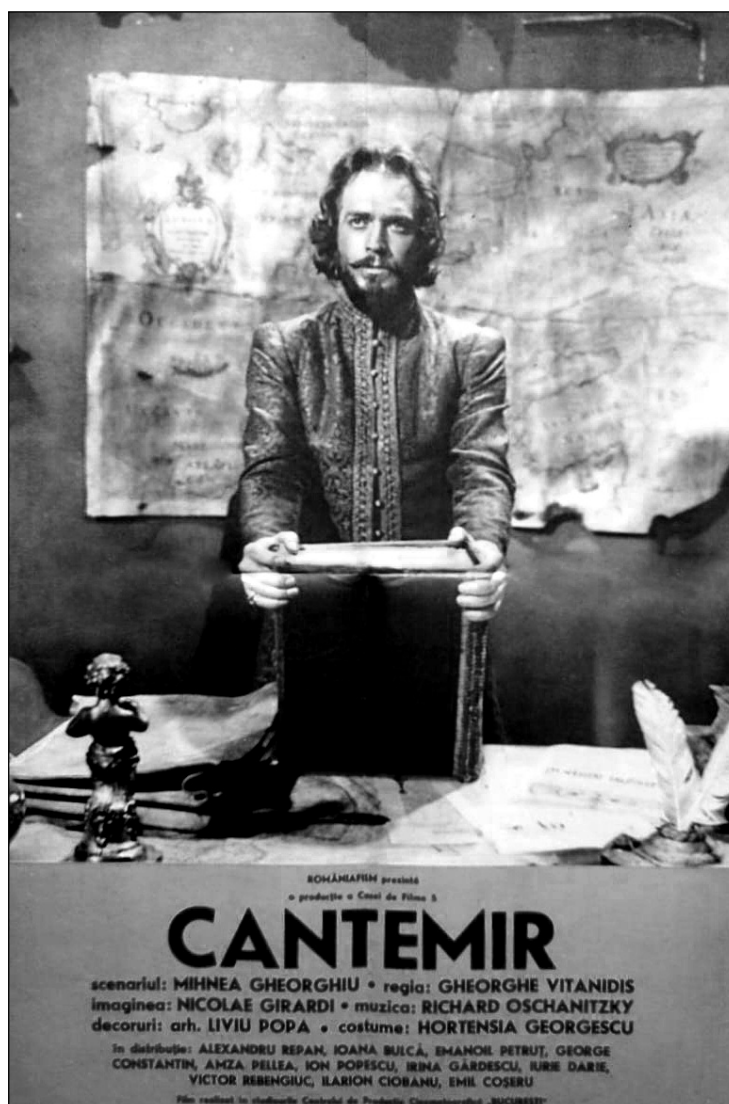
ideilor noastre despre aceste puteri, de care suntem atât de deplin dependenți». Acest citat din David Hume, l-am găsit într-un studiu al dumatăle despre Cehov, din *Cortina de cuvinte*. Este tocmai citatul care și mie mi-a marcat viața...” Am zâmbit amândoi, solidari, apărând astfel noblețea solitudinii.

*
* *
*

Două evenimente teatrale semnate de marele regizor Radu Penciulescu, *Richard II* la Teatrul Mic și *Regele Lear* pe scena Naționalului, și-au susținut anvergura și prin valoarea remarcabilă a traducerilor în versuri semnate de Mihnea Gheorghiu.

Odată, în biroul lui de la Uniunea Cineaștilor, mi-a mărturisit: „Când am tradus *Regele Lear* am simțit ceea ce doar la Tate Gallery a pătruns în mine privind fascinat ultimele lucrări ale lui Turner... și (după o lungă tăcere) mi-a șoptit: «Eu cred că nimeni, nu-i nimeni vinovat cu adevărat...Vă grațiez pe toți...» Vezi? Măreție și durere îngemănate...” a întins mâna ușor pentru a lua ceva de pe birou... nu era nimic acolo. Maestrul vedea din ce în ce mai neclar această lume...

Pentru mine, academicianul Mihnea Gheorghiu a fost și va rămâne o cale spre Shakespeare.

*Modalitatea conformistă a dramei. Orientări în teatrul contemporan (1948). Teza de doctorat a tânărului Mihnea Gheorghiu**

*Lucian Sinigaglia***

Mihnea Gheorghiu a scris și a publicat la Editura Cartea Românească teza de doctorat *Modalitatea conformistă a dramei. Orientări în teatrul contemporan*, în 1948, pe când avea frumoasa vârstă de 29 de ani. Un demers curajos, dacă ținem seama de vremurile pe care le trăiau oamenii României, călăuziți de lumina de la Răsărit, așa cum spunea eternul colaboraționist, marele scriitor Mihail Sadoveanu. Asezonată cu câteva citate de complezență, aparținând unor ideologi sovietici, cartea lui Mihnea Gheorghiu aducea în atenția cititorului, în exclusivitate, analiza unor creații aparținând unor dramaturgi occidentali.

Substanța novatoare a demersului lui Mihnea Gheorghiu stă în semnificația mai puțin obișnuită pe care o dă noțiunii de *conformism*. Parafrazând unele idei aparținând lui Aleksandr Fadeev și lui V. Biełinski, autorul român definește conformismul ca pe un deziderat al oamenilor artei de a oglindi fundamentele, esența și adevărul vieții sociale, ale cărei meandre le cuprind în operele lor.

În susținerea tezei sale privind conformismul, Mihnea Gheorghiu reunește dramaturgii occidentali în două grupări, într-un mod cu totul original. Astfel, unui curent denumit irlandez, după originea autorilor dramatice a căror operă se subsumează ideii de conformism, autorul îi opune un curent continental. În primul grup sunt analizate lucrările dramatice ale lui John Synge, Sean O'Casey și Eugene O'Neill. În cel de-al doilea, al nonconformiștilor în raport cu comandamentele sociale ale epocii, sunt prezentate detalii

despre creațiile dramaturgilor Jean Anouilh, Thornton Wilder și Federico Garcia Lorca.

„Revitalizarea teatrului britanic (...) nu putea veni decât din ținutul stâncos și neospitalier al Irlandei, care povestește singur despre locuitorii săi, ca o carte deschisă”, nota Mihnea Gheorghiu. Pornind de la faptul că școala literară irlandeză s-a înviorat prin contribuția substanțială a poetului și dramaturgului William Butler Yeats, autorul tezei de doctorat prezintă caracteristicile dramaturgiei lui John Synge, analizând substanța ideatică a pieselor *Năzdrăvanul Occidentului* (cunoscută și publicului bucureștean), *Călători pe mare* și *Deirdre a suspinelor*. Remarcabile sunt profunzimea analizelor operelor lui Synge și construcția prin care Mihnea Gheorghiu argumentează situarea creatorului irlandez pe glorioasa traiectorie Shakespeare – Cervantes. Se poate afirma că demersurile autorului român depășesc prin amplitudine cadrul sociologizant, oarecum îngust pe care și-l fixase ca scop fundamental al tezei sale de doctorat.

Oprindu-se asupra creațiilor lui Sean O'Casey și, în special, ale lui Eugene O'Neill, autorul își consolidează opinia despre curentul irlandez ca val revitalizant al dramaturgiei contemporane. Accentuând „substanțializarea transcendentă” (sublinierea aparține scriitorului român) a valorilor umane prezente în ansamblul creației lui O'Neill, autorul tezei de doctorat se distanțează categoric de comandamentele realismului socialist, de care complezent amintea la începutul lucrării sale.

*Cuvânt rostit la sesiunea comemorativă „Academician Mihnea Gheorghiu – 100 de ani de la naștere” (7 mai 2019, Aula Academiei Române)

** Cercetător științific dr., Institutul de Istoria Artei „George Oprescu”

În partea a doua, Mihnea Gheorghiu tratează grupul de nonconformiști, deși s-ar putea formula multe rezerve în ceea ce privește neancorarea dramaturgilor, încadrați aici, în profunzimile aspectelor sociale ale vremii.

În singura cronică găsită, aceea publicată de Jacob Popper în „Flacăra”, se dovedește că recenzentul nu receptează mesajul fundamental al tezei de doctorat a lui Mihnea Gheorghiu. Comandamentele ideologice erau dure, iar cei care făceau cronici acționau ca niște mercenari. Așa erau Simion Alterescu, Florin Tornea, Silvian Iosifescu și alți *ejusdem farinae*. Popper începe prin a-l departaja pe autorul cărții de scrierile recente ale ilustrațiilor săi contemporani, Alice Voinescu și Ioan Massoff, pe care-i minimalizează cu o impar-donabilă, specifică epocii, impolitețe. Criticul ne informează că Mihnea Gheorghiu ocolește metodele formaliste și că aplică principii marxiste.

Ajunge însă, prin peripatetizări ideologice confuze, specifice epocii, la următoarea concluzie: „*Modalitatea conformistă a dramei* este un exemplu tipic pentru felul cum nu trebuie scris astăzi, când avem nevoie de o orientare precisă și clară a publicului nostru pe calea înțelegerii științifice a fenomenului de cultură de către cei care pretind a utiliza principiile și metoda marxistă. Ea ne demonstrează, în același timp, că aderarea la marxism trebuie să meargă în adâncime și că ea nu poate fi decât integrală. Compromisuri ca cele acceptate de tovarășul Mihnea Gheorghiu conduc la concluzii grave și primejdioase, care ne îndreptățesc să conchidem că lucrarea sa este dăunătoare”.

Nu atât ridicolul acestor informații, cât bogăția de informații și idei pe care o conține lucrarea de doctorat a lui Mihnea Gheorghiu ne îndreptățesc să năzuim spre o retipărire a acesteia, în folosul celor care au nevoie de adevărată cultură.

Auzit-ați de-un oltean*

*Emil Boroghină***

Mulțumesc Academiei Române pentru onoarea ce mi se face de a vorbi despre olteanul Mihnea Gheorghiu la această omagiere prilejuită de centenarul nașterii sale. Nu este vorba de o comunicare, ci de reamintirea câtorva informații privitoare în principal la legăturile sale cu Craiova, la copilăria și anii de școală, la formarea sa, la autorul dramatic, teatrologul și shakespeareologul Mihnea Gheorghiu.

Academicianul Mihnea Gheorghiu a fost oltean, un oltean sută la sută, ca să nu folosesc termenul „pur sânge”. Tatăl său, Dumitru Gheorghiu, cunoscut anticar al Craiovei, era din Cernăteștii Doljului, iar mama, Alexandrina, învățătoare, născută Moldovanu, din Drăgășanii de Vâlcea, orașul lui Gib Mihăescu.

S-a născut în 5 mai 1919 la București, unde tatăl său își încercase probabil norocul. Se stabilesc în Craiova un an mai târziu, în 1920, Mihnea Gheorghiu petrecându-și o parte din anii copilăriei la bunicii dinspre tată, la Cernătești. Urmează cursurile școlii primare între anii 1925 și 1929 la „Madona Dudu”, în impunătoarea clădire care găzduiește acum Muzeul Regional de Istorie și Științele Naturii. Din 1929 este elev la Liceul „Frații Buzești” din Craiova, pe care îl absolvă în 1937, liceu care a dat dintre elevii săi strălucite personalități, printre care Ilie Murgulescu, fost ministru al Învățământului și președinte al Academiei Române, profesorul Ion Zamfirescu, autorul monumentalei lucrări *Istoria universală a teatrului*, pe colegii de generație ai lui Mihnea Gheorghiu, Horia Davidescu, fondatorul Teatrului de păpuși din Craiova și vicepreședinte al

Uniunii Internaționale a Marionetiștilor, și Radu Voinea, președinte al Academiei, dar și pe Sabin Bălașa și Marin Sorescu.

Scrie poezii încă din liceu, la revista „For” a elevilor craioveni, apărută în 1935, unde publică o parte dintre creațiile citite în cadrul cenaclului „Panait Istrati”, care reunea elevi și studenți veniți în vacanță.

Frecventează cercul scriitorilor din jurul Elenei Farago și grupul literar „Gând și slovă oltenească” și colaborează la revista „Meridian”, fondată de profesorul Tiberiu Iliescu, fost director al Teatrului Național Craiova.

În perioada interbelică, orașul Craiova putea fi considerat o adevărată Cetate a Cărții. Cred că multe dintre bibliotecile boierilor craioveni s-au constituit și cu contribuția anticarului Dumitru Gheorghiu, mare parte dintre acestea trecând poate și pe sub ochii adolescentului Mihnea Gheorghiu, formându-l și dezvoltându-i pasiunea pentru lectură și setea pentru cultura universală.

În urmă cu mai mulți ani am intrat în posesia unei cărți apărute la Editura „Samitca” din Craiova, *Monografia Shakespeare*, traducere din limba engleză, tipărită în 1896. A fost, probabil, prima de acest fel din România, care, citită, sunt convins că a contribuit la marea sa deschidere către opera Lebedei de pe Avon, alături de spectacolele shakespeariene ale Naționalului craiovean, de dinaintea mistuitorului incendiu din 1927; l-aș aminti pe *Hamlet*, regizat de Victor Bumbescu, cu Ion Manolescu în rolul nefericitului prinț al Danemarcei.

*Cuvânt rostit la sesiunea comemorativă „Academician Mihnea Gheorghiu – 100 de ani de la naștere” (7 mai 2019, Aula Academiei Române)

** Președinte-fondator, Fundația „Shakespeare” din Craiova

Nu întâmplător în timpul studiilor liceale este apreciat și premiat în mai multe rânduri pentru cunoașterea limbilor străine, devenind un împătimit cercetător al fenomenului literar de limbă engleză.

Între anii 1937 și 1941 urmează cursurile Facultății de Litere și Filosofie a Universității din București, specialitatea engleză, franceză și istoria artei. Profesorii săi Nicolae Iorga, Nicolae Cartojan, Ovid Densusianu, Mihail Dragomirescu, Alexandru Rosetti, Tudor Vianu, Mihail Ralea și George Călinescu au jucat un rol determinant în formarea sa ca strălucit om de cultură.

În 1938, împreună cu alți tineri scriitori, editează revista „Cadran”, la care colaborează cu diverse comentarii despre literatura străină, iar în 1940, student fiind, Mihai Ralea și George Oprescu îl angajează ca secretar tehnic la „Viața Românească”. Colaborează cu poezii și articole despre cultura engleză și americană la revistele „Azi”, „Dacia nouă”, „Vremea” și la „Ecoul” lui Miron Radu Paraschivescu. Revine la Craiova pentru satisfacerea stagiului militar. În perioada războiului absolvă Școala superioară de ofițeri de artilerie din Craiova și este trimis pe front. În toamna lui 1944 ia parte la fondarea cotidianului craiovean „Înainte”, iar la 1 noiembrie devine redactor responsabil al ziarului „Scânteia tineretului”. În 1947, la 28 de ani, susține doctoratul cu teza *Orientări în teatrul contemporan*, ce cuprinde eseuri despre Sean O’Casey, Eugene O’Neil, Jean Anouilh, George Bernard Shaw ș.a. Pornind de la această teză va publica în 1948 la Editura „Cartea Românească” volumul *Modalitatea conformistă a dramei*, partea I.

Scriitor polivalent, poet, prozator, dramaturg, critic, eseist, traducător, scenarist și jurnalist, ne place să credem că domeniile sale predilecte au fost totuși teatrul și filmul. Autor de evocări și reportaje dramatice, Mihnea Gheorghiu este atras în special de teme istorice. Este fascinat de cele două figuri emblematice ale Olteniei, Tudor Vladimirescu și Mihai Viteazul, dar și de figura domnitorului cărturar Dimitrie Cantemir sau a regelui geto-dac Burebista. Piesa *Tudor din Vladimiri* vede lumina rampei în toamna anului 1957, în distribuție fiind câțiva dintre absolvenții așa-numitei promoții de aur din 1956, în frunte cu Gheorge Cozorici, care la nici 25 de ani realizează „un Tudor statuar, de o înaltă tensiune eroică”. Tot la Craiova, în 1926, pe dealul Bucovățului, se toarnă exterioarele filmului *Tudor*,

în care, alături de Emanoil Petruț – Tudor – și alți mari actori, apar foarte mulți dintre actorii craioveni ai acelor ani. Scenariul filmului, semnat de Mihnea Gheorghiu, este distins cu „Premiul de stat” în 1964 și „Crucea sudului” – Premiul special al juriului internațional la Festivalul de la Mar del Plata.

Pentru marcarea, în 1971, a 150 de ani de la Revoluția lui Tudor Vladimirescu, Mihnea Gheorghiu rescrie textul poemului dramatic *Tudor din Vladimiri*, prezentându-l într-o nouă formulă pentru scenă, spectacolul *Zodia Taurului*, în regia lui Vlad Mugur, cu Valeriu Dogaru în rolul lui Tudor, a cărui premieră a avut loc în primăvara anului 1971, fiind unul dintre marile succese ale Naționalului craiovean și ale teatrului românesc de la începutul anilor ’70, distins cu patru premii I la Concursul național de creație și interpretare, premiile pentru dramaturgie, regie și scenografie și Premiul colectiv pentru interpretare.

Câțiva ani mai târziu, în decembrie 1975, are loc la Craiova premiera piesei *Capul*, dedicată uriașei personalități a lui Mihai Viteazul, prilejuindu-i o excepțională creație în rolul titular lui Petre Gheorghiu-Dolj, „un Mihai Viteazul sobru, fără ostentație, dar dincolo de care simți în fiecare clipă patosul dramatic al omului erou” (Mihai Vasiliu – *Capul* lui Mihnea Gheorghiu, Revista „Teatrul” nr. 1, ianuarie 1976).

Cu prilejul Centenarului independenței de stat a României, într-o montare fastuoasă, vede lumina rampei, în ziua de 9 mai 1977, *Patetica ’77* de Mihnea Gheorghiu, după Duiliu Zamfirescu, o amplă frescă de epocă, o imagine complexă a momentelor decisive ale câștigării independenței noastre de stat. După cum se menționează în *Istoria Teatrului Național din Craiova*, avându-i autori pe Alexandru Firescu și Constantin Gheorghiu, „misiunea craiovenilor nu a fost deloc ușoară, montarea având nu mai puțin decât 48 de tablouri și solicitând 47 de interpreți (între care m-am aflat) și o numeroasă figurație”, regizoarea Georgeta Tomescu reușind să construiască „un spectacol de vaste proporții și de reală emoție”, muzica semnată de Iancu Dumitrescu „intensificând în momentele cele mai dramatice patosul de o foarte bună calitate al interpreților”.

Mihnea Gheorghiu este autorul excepționalei monografii *Scene din viața lui Shakespeare*, apărută în anul 1958 la „Editura Tineretului” în colecția „Oameni de seamă” și reeditată în anii ’70. Aceasta

alături de cea a lui Haig Acterian din a doua parte a anilor '30, de studiile lui Dragoș Protopopescu și *Introducere în shakespeareologie* a lui Dan Amedeo Lăzărescu, care a văzut lumina tiparului de-abia în 1974 la Editura „Univers”, pot fi considerate adevărate contribuții românești la shakespeareologia mondială. Mihnea Gheorghiu este și coordonatorul și prefătorul primei ediții românești a *Operele complete ale lui William Shakespeare*, operațiune uriașă, începută în anul 1955 și încheiată în 1963, cu un an înainte de marcarea a 400 de ani de la nașterea marelui dramaturg. Excelentele traduceri ale lui Mihnea Gheorghiu la *A douăsprezecea noapte*, *Doi tineri din Verona*, *Richard al II-lea* și *Regele Lear* au stat la baza unor excepționale spectacole realizate în teatrele românești. Le-aș reaminti, firesc, pe cele craiovene: *A douăsprezecea noapte*, din 1962, cu un „Ion Pavlescu strălucitor în Feste-Bufonul”, *Doi tineri din Verona*, în regia lui Vlad Mugar, din 1963, *Regele Lear* din 1969, cu Vasile Cosma în Lear, despre care criticul de teatru Dinu Săraru scria: „Azi Vasile Cosma este poate singurul nostru actor capabil să abordeze celebra partitură tragică și reușita lui mi se pare că stă în crearea perspectivei pentru o mare creație”.

În 1981, Mircea Cornișteanu pune în scenă *Richard al II-lea*, cu Tudor Gheorghe, iar în 2004, Silviu Purcărete realizează spectacolul-bijuterie *A douăsprezecea noapte (Cum doriți – sau noaptea de la spartul târgului)*, cu Ilie Gheorghe, Valer Della-keza, Valentin Mihali, Cerasela Iosifescu, distins cu „Premiul pentru cel mai bun spectacol” și „Premiul pentru cea mai bună regie – Silviu Purcărete” la Gala Premiilor UNITER din 2005, precum și „Premiul pentru cea mai bună regie”, acordat de asemenea lui Silviu Purcărete, la Festivalul Internațional de Teatru MESS de la Sarajevo, din 2006 și „Premiul special al juriului” la Întrunirea Teatrelor Naționale de la Varșovia din 2009.

Nu putem să nu amintim și spectacolul *Richard al II-lea* de la Teatrul Mic și *Regele Lear*, de la Teatrul Național din București, ambele în regia lui Radu Penciulescu, primul cu Victor Rebengiuc în rolul titular, cel de-al doilea cu George Constantin, în care cei doi uriași actori realizează creații memorabile.

Revenind la legăturile directe ale lui Mihnea Gheorghiu cu Craiova, este de reținut că, în anul 1964, prezidează prima ședință a Colegiului redacțional al noii serii a revistei „Ramuri” și că în 1966

conferențiază la „Săptămâna Shakespeare”, organizată de Ion D. Sârbu, al cărui centenar de la naștere îl vom marca tot în acest an, la sfârșitul lunii iunie, „Săptămână” acoperită în totalitate cu spectacole craiovene, două dintre acestea – *A douăsprezecea noapte* și *Doi tineri din Verona* – beneficiind de excelențele traduceri ale lui Mihnea Gheorghiu.

În 1994, când am fondat Festivalul Shakespeare de la Craiova, Domnia Sa a acceptat să fie președinte de onoare al Fundației „Shakespeare”, principalul organizator al Festivalului, în vreme ce președinte de onoare al Festivalului propriu-zis era maestrul Radu Beligan. Cu acel prilej, domnul Mihnea Gheorghiu ne-a dăruit cu dedicație un volum cu *Operele complete* ale lui William Shakespeare – copie după prima ediție *in folio* din 1623, pe care se pare că îl primise la rândul său în dar cu ocazia unei invitații la regina Elisabeta a II-a a Marii Britanii.

Tot în 1994, Secția de arte, arhitectură și audiovizual a Academiei Române, avându-l președinte pe academicianul Mihnea Gheorghiu, a acordat lui Ștefan Iordache – interpretul lui Titus din marele spectacol *Titus Andronicus* al lui Silviu Purcărete de la Teatrul Național din Craiova, prezentat pe scenele lumii de pe patru continente – Premiul „Aristizza Romanescu” al Academiei Române pentru anul 1992.

În anul 2001, Craiova îl declară pe academicianul Mihnea Gheorghiu *cetățean de onoare* al New Orleans-ului, *cetățean de onoare* al Craiovei. Personal, în calitate de director-fondator al Festivalului „Shakespeare”, i-am rămas dator academicianului Mihnea Gheorghiu, o datorie morală, pentru acordul său pentru ca în seria liliput englezo-română de „Opere esențiale” ale lui William Shakespeare, apărută la Editura „Fortuna” din Râmnicu Vâlcea, special pentru Festivalul Shakespeare, să folosim traducerea sa la *Regele Lear* și acordul pentru publicarea ultimei ediții a monografiei *Scene din viața lui Shakespeare*, revăzută de Domnia Sa, apărută la Editura craioveană „Scrisul românesc” și lansată în cadrul Festivalului internațional Shakespeare de la Craiova și din București din anul 2008.

Ne-am bucurat că începând cu „Operele complete” ale lui William Shakespeare, apărute între 1955 și 1963 la Editura pentru Literatură Universală, serie coordonată de Mihnea Gheorghiu, și până la seria de traduceri în totalitate noi, coordonată de

eminentul traducător și shakespeareolog care este profesorul George Volceanov, apărute la Editura Tracus Art, toate de până acum (vorbesc de cea îngrijită de Leon Levițchi din anii '80, de la Editura Univers, sau de cea din colecția „Opere fundamentale” a Academiei Române, coordonată de academicianul Eugen Simion, editată de Fundația Națională pentru Știință și Artă și Muzeul Național al Literaturii Române, gândită și începută de Dan Grigorescu și finalizată de George Volceanov) au cuprins cele patru traduceri din Shakespeare ale academicianului Mihnea Gheorghiu, semn al permanentei actualități și al valorii acestora.

Ne-am bucurat, de asemenea, că în această serie („Pleiade”) a Academiei Române Dan Grigorescu a înscris și Studiul introductiv „Miracolul shakespeareian”, din 1936, al lui Dragoș Protopopescu, cel considerat, pe drept cuvânt, în deceniul al patrulea și în primii ani ai celui de-al cincilea „cel mai de seamă reprezentant al shakespeareologiei românești”, traducător între 1938 și 1945 a unsprezece piese ale lui Shakespeare, între care *A douăsprezecea noapte*, *Doi domni din Verona*, *Henric al V-lea*, *Coriolan*, *Hamlet* și *Regele Lear*, apărute în Editura Fundațiilor Regale și în seria veche „Biblioteca pentru toți”.

Vă rog să-mi permiteți să fac o întoarcere în timp, în urmă cu 60 de ani, în toamna anului 1959, când eram student în anul I al Institutului de Artă Teatrală și Cinematografică „Ion Luca Caragiale” din București. Profesorul nostru de Arta actorului, regizorul de film Dinu Negreanu, pentru a ne testa capacitatea de înțelegere și posibilitățile artistice, ne-a trasat ca obligativitate tuturor studenților, între care Ștefan Iordache, Sandu Simionică și Valeriu Dogaru, să învățăm *Sonetul 66* al lui William Shakespeare, în traducerea lui Mihnea Gheorghiu.

Mărturisesc că a fost prima mea apropiere de Shakespeare, cel care mi-a marcat viața. Acest *Sonet 66* deschidea, 15 ani mai târziu, recitalul meu shakespeareian „A fi sau a nu fi”, la care am trudit 11 ani; din cauza celor spuse în sonet, recitalul nu a avut, până în decembrie 1989, decât o singură reprezentare, cea din 22 aprilie 1974. Am reluat recitalul care începe cu *Sonetul 66* și cuprinde o bună parte din marile monologuri shakespeareiene – care vorbesc despre condiția umană – între care cel al lui Richard al II-lea din închisoarea de la Pomfret, al lui Feste din *A douăsprezecea noapte* și al Bufonului din *Regele Lear*, traduse excepțional de Mihnea Gheorghiu în urmă cu șapte ani, în 2012, și l-am susținut până acum la câteva Festivaluri Shakespeare din Europa și Asia, la New York și în mai multe orașe canadiene.

Închei modestul meu omagiu adus academicianului Mihnea Gheorghiu, rememorând împreună traducerea acestui *Sonet 66*:

Sonetul 66

*Sunt istovit, și-n tihnă voi să mor,
Decât să-l văd slăvit pe ticălos
Iar pe sărman de răsul tuturor,
Să-l văd tăgăduit pe credincios,
Pe vrednicul de cinste oropsit,
Și pe femei batjocorite crunt,
Pe cel făr'de prihană pedepsit,
Și pe viteaz răpus de cel mărunt,
Și artele sub pintenul despot,
Să văd prostia doctor la deștepți,
Și adevărul, „vorbă de netot”,
Și strâmbul, poruncindu-le la drepti.
Mă uit scârbit la tot, și bun rămas!
Dar dacă mor, iubirea-mi cui o las?*

Românii din sudul Dunării

Omagiu romanității și românității*

Acad. Ioan-Aurel Pop
Președintele Academiei Române

Romanitatea orientală, deși este o noțiune-cheie a genezei românilor ca popor și apoi ca națiune, se înscrie printre realitățile aproape uitate astăzi de opinia publică românească și rămase doar ca temă erudită pe la unele dintre facultățile de litere și de istorie ori pe la puținele departamente de studii clasice care mai funcționează. Iar românitățile orientale – căci există și una occidentală, formată mai recent și compusă din câteva milioane de români bejenți – nu mai există nici ca temă de studii superioare, astăzi nefiind de bonton evocarea și invocarea unității românești, catalogate grăbit, superficial și interesat drept subiect „naționalist”, opus iluzoriului trend globalizator, înțeles ca omogenizare forțată a bogăției și varietății popoarelor și limbilor.

Romanitatea orientală părea să nască inițial mai multe popoare, dar i-a adus până la contemporaneitate doar pe români, cel mai numeros popor din sud-estul Europei, care are (în ciuda risipirii prin lume din deceniile din urmă) cel puțin de două ori mai mulți membri decât popoarele grec, bulgar, sârb, croat, ungar, albanez, macedonean, bosniac, munte-negrean etc. Românitățile acestea a noastră are, de când există ea deplin constituită (adică de pe la finele mileniului I, așa cum consemnează de timpuriu memoria colectivă savantă europeană), două ramuri, una nord-dunăreană și alta sud-dunăreană, care au format un singur trunchi etnic și geografic, moștenit din unitatea romanității orientale. Trunchiul etnic unitar s-a păstrat în mare măsură, dar cel geografic s-a frânt, începând cu primele decenii ale secolului al VII-lea (după anul 602), când suvoaiele slave au rupt linia Dunării și au năvălit spre sud, atrase de mirajul oricărui neam migrator – Roma (Vechea Romă ori Noua Romă). Așa, românii de la sudul fluviului, grupați în mare parte între Dunăre și

Balcani, au fost împinși spre sud, spre Grecia, spre sud-est și est, spre Macedonia, Albania, Serbia, Croația etc. și chiar spre nord, spre frații lor dacoromâni. La această risipire va fi contribuit și ocupația de bază a acestor români, anume păstoritul, dar impulsul principal al bejeniei a fost, totuși, violența și răpirea pământurilor și munților lor.

Lumea savantă a constatat, tot foarte devreme, existența celor patru dialecte ale limbii române – cel dacoromân (vorbit azi de românii din România, de cei din Republica Moldova, din Ucraina, din Serbia, din Ungaria, din nordul Bulgariei, din Occident, adică de vreo 28–30 de milioane de oameni), cel macedoromân sau aromân (vorbit de câteva sute de mii de oameni), cel meglenoromân (vorbit de câteva zeci de mii de români) și cel istroromân (care se mai vorbește de către bătrânii din câteva sate ale Peninsulei Istria). Ultimele trei se mai cheamă dialectele românești sud-dunărene și fac parte din marele corp al limbii române în general.

Am ajuns, eu, ardeleanul provenit din nordul spațiului românesc, pentru prima oară în contact cu această zestre culturală a noastră sud-dunăreană în liceu, grație unui mare profesor de latină al Colegiului Național „Andrei Șaguna” din Brașov, numit Spiru Hoidas (provenit el însuși dintre românii de la sud). De la el am aflat nu numai despre latinitatea care domină azi spiritualitatea mondială și care vine de la Cicero, Horațiu, Vergiliu, Ovidiu, Seneca sau Caesar (cu rădăcini la Platon și Aristotel), dar și despre originea aromână a patronului faimoasei școli brașovene, Andrei Șaguna, și despre marile virtuți lingvistice și literare ale lui George Murnu, macedoromânul care-l tradusese măiestrit pe Homer în românește („Cântă zeiță mânia ce-aprinse pe-Ahil’ peleianul, patima cruntă ce-aheilor mii de amaruri aduse ...”), respectând măsura și ritmul din originalul

* Cuvânt susținut la sesiunea științifică „Românii din sudul Dunării – istorie și actualitate” (7 mai 2019, Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române)

grecesc clasic, în funcție de tehnica scandării. Mai apoi, în facultate, la Cluj, am avut de citit la istoria medievală, ca bibliografie obligatorie, cartea lui Silviu Dragomir despre vlahii din nordul Peninsulei Balcanice. Ulterior am văzut că acest vajnic istoric ardelean de pe Valea Mureșului, profesor la Universitatea Națională a Daciei Superioare (apoi „Regele Ferdinand I”) din Cluj și membru al Academiei Române, s-a ocupat și de aromâni, și de morlaci, adică de mai toate ramurile neamului său. Apoi am aflat că în Clujul academic și universitar puseseră umărul la dezvoltarea *Almei Mater* românești o pleiadă de aromâni de la Theodor Capidan până la Marian Papahagi.

Academia Română, fondată la 1866, l-a avut ca prim președinte al său pe Ion Heliade Rădulescu (de origine aromână) și între primii săi membri doi aromâni, pe Ioan D. Carageani și Dimitrie Cozocovici. „Societatea de Cultură Macedo-Română” s-a creat în același an în care „Societatea Academică Română” și-a luat numele oficial de Academia Română, adică în 1879, acum 140 de ani. De atunci, Academia a avut zeci de membri dintre românii de origine sud-dunăreană, care au devenit mari lingviști, literați, scriitori, profesori, medici și ingineri de cel mai înalt prestigiu.

România modernă, mai ales după recunoașterea independenței sale absolute, a avut mereu grijă – așa cum a putut și cum s-a priceput – de acești români sau vlahi sud-dunăreni. Pe unii dintre ei, cei mai periclitați de procesul deznaționalizării, în număr de câteva zeci de mii, i-a adus în sânul său, le-a dat rapid cetățenia română și i-a împrumutat în Dobrogea de Sud (Cadrilater). În unele state balcanice, acești frați români au fost amenințați cu asimilarea, au fost declarați membri ai etniei majoritare și numiți adesea altminteri decât români.

Numele de vlah sau valah a fost folosit adesea – și mai este și astăzi, uneori – în sens politic, pentru a inventa o minoritate nouă, acreditându-se ideea mincinoasă și periculoasă că românii ar fi un popor, iar vlahii alt popor. Este ca și cum ai spune că ungurii sunt diferiți de maghiari sau elenii sunt diferiți de greci. Mai toate popoarele au un nume intern, diferit de acela folosit de străini pentru a le denumi. Noi, românii, ne-am chemat mereu cu numele de români/rumâni, armâni, aromâni, rumeri, rumări etc., provenit din latinescul *Romanus*, iar străinii ne-au numit vlahi sau valahi, cu diferite variante (nume venit, se pare, de la felul cum s-a chemat primul trib celtic/galic romanizat, *Volcae*).

Că unii români, mai ales de la sudul Dunării, au început, din vremurile mai apropiate, să se cheme ei înșiși altfel decât români (mai ales vlahi) se datorează popoarelor dominante și politicilor oficiale din statele în care ei trăiesc. Indiferent cum ar fi numiți, românii de oriunde alcătuiesc unul și același popor, iar românii sud-dunăreni cu atât mai mult. Ei au lăsat românității o zestre extraordinară, fără de care poporul român în ansamblul său nu ar mai fi fost el însuși.

A cinsti această moștenire și această realitate a noastră nu este numai un act de istorie, ci mai ales unul de cultură română contemporană. Unitatea românilor nu este o lozincă sau o formă de manifestare a naționalismului (înțeles azi ca ultranaționalism), ci este o modalitate supremă a noastră de existență, care a trecut peste granițele efemere și multe pe care imperiile și regatele din jur le-au tras printre noi.

Între 1848 și 1918 ne-am adunat cum am putut și atât cât am putut, dar am rămas mulți dintre noi în afara României. Mijlocul care ne-a ținut, totuși, împreună a fost limba română, cu toate cele patru dialecte ale ei. Patria noastră a tuturor, nu cea de pe hartă, ci aceea din suflete continuă să fie limba română, cu formele sale dialectale și regionale și cu forma sa literară. Societatea de Cultură Macedo-Română și Academia Română pot aduce în aceste momente de bilanț mărturia marilor lor contribuții la unitatea limbii și culturii românești.

Acțiunea de astăzi, închinată memoriei și moștenirii românilor din sudul Dunării, este un îndemn la studiu aprofundat și la cunoaștere, la seriozitate și la acribie, pentru că romanitatea orientală și românitățile nu sunt doar noțiuni seci, istorice, ci realități vii, care rodesc astăzi, în ciuda vicisitudinilor, provenite unele din ignoranță, iar altele din interes politic. Românii sud-dunăreni – câți au mai rămas – sunt buni cetățeni ai statelor în care trăiesc, vorbesc limbile oficiale din aceste țări, dar, câtă vreme mai rostesc și gândesc în vorbe românești, ei fac parte din marele nostru corp național și trebuie tratați ca atare. Să facem un apel autorităților statului român pentru sprijinirea materială și culturală a acestor români, iar intelectualilor de la nord de Dunăre să le adresăm îndemnul de a acorda atenția cuvenită tuturor ramurilor poporului nostru, de a cultiva și a cunoaște dialectele românești sud-dunărene, mai ales zestrea literară și folclorică rămasă de la aromâni. Numai așa ne vom putea înfățișa demni la judecata istoriei și vom putea spune, precum Vasile Pârvan, că ne-am făcut „datoria vieții noastre”.

Scurt istoric al Societății de Cultură Macedo-Română*

*Ion Caramitru***

Dragi prieteni, aromâni, rămâni, armâni, cuțovlahi, țăntari, cum vreți să vă numiți,

Vă rog să îmi permiteți mai întâi să citesc cum a sunat, la 1880, în Monitorul Oficial, recunoașterea oficială a Societății de Cultură Macedo-Română: „Este cunoscută ca persoană juridică, prin legea votată de Corpurile legiuitoare și promulgată prin Înalt Decret Domnesc cu nr. 1298 din 15 aprilie 1880, publicat în Monitorul Oficial nr. 93 din aprilie 1880”. Este actul oficial de constituire prin Înalt Decret Domnesc, votat în Parlamentul de atunci, care se numea cum ați auzit, prin care această Societate apare în lumea atât de complicată a românității, plimbată și ca idee și ca realitate prin toate continentele lumii, dar, mai ales, ajunsă în disperare, sau la disperare în Balcani.

Rostul meu este de a vă reaminti ce este această Societate, pentru că noi, de fapt, asta sărbătorim în acest an – împlinirea a 140 de ani de la crearea Societății, mai precis la 23 septembrie 1879. De fapt, ea urma Comitetului Macedo-Român, creat la 1860, acesta fiind contemporan cu ASTRA – Asociația Transilvană pentru literatură și cultură a poporului român, fondată la 23 octombrie 1861 la Sibiu.

Îmi permit să fac un efort de imaginație și să îmi amintesc copilăria mea, extrem de bogată în povești adevărate, aflate de la bunici, de la părinți și care, în imaginația mea infantilă, căpătau dimensiuni cosmice. Lumea noastră din această zonă a Balcanilor a trecut, în 35 de ani, prin trei mari transformări dramatice. După Iradeaua din 9 mai 1905, prin care se recunoșteau drepturile românilor din Balcani, a început o campanie nebună de exterminare a comunităților românești. Au urmat căderea Imperiu-

lui otoman, ca urmare a războaielor balcanice (1913), Primul Război Mondial și schimbul de populație care s-a făcut între greci și turci, ca urmare a Tratatului de la Lausanne din 24 iulie 1923. În urma acestora, aromânii, nemaivând încotro, devenind o minoritate acolo, au constituit o delegație care a venit la București și a cerut venirea în țară-mamă. Lucrul acesta s-a petrecut dramatic, astfel încât, lăsând tot ce aveau în Grecia, au venit în țară. Fac o paranteză și spun că străbunicul meu era celnic mare, avea un munte al lui și 10 000 de oi. Dacă vă gândiți numai la mulsul oilor și ce înseamnă asta, ca să nu mai vorbesc și de tuns, vă puteți imagina ce activitate economică era acolo.

Iată-i venind în 1925 prin implicarea extrem de benefică a guvernului român de atunci, colonizând Cadrilaterul, cam 35 000 de oameni. O parte nu a vrut să vină și s-a grecizat definitiv și irevocabil. Spre exemplu, familia bunicului meu din partea mamei, cu numele Celea, și-a păstrat numele românesc, în schimb, vărul lui primar și familia acestuia și-au grecizat numele și se cheamă Tselios și n-au venit niciodată în România. Există acolo, în Grecia, începutul tuturor problemelor noastre, dorința impetuoasă de a fi asimilați mai mult sau mai puțin forțat. Nu există niciun fel de etnie, niciun fel de minoritate în Grecia. Există o lege care prevede că cine este născut în Grecia automat este grec. Că este turc, că este român, că este altceva, el este considerat ca fiind fie romanizat, fie musulmanizat, cum vreți să numiți aceste fenomene. Or, nu este adevărat! Toată istoria neamului nostru spune ce evenimente au făcut ca acești oameni să fie în afara țării. Dacă luăm puțin în calcul distanța în kilometri între București și

* Cuvânt susținut la sesiunea științifică „Românii din sudul Dunării – istorie și actualitate” (7 mai 2019, Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române)

** Președintele Societății de Cultură Macedo-Română

Salonic, care a fost înainte capitala vechii Macedonii, supuse Imperiului otoman, sunt vreo 700 km. În procesul de transhumanță, 700 km sunt ca și cum nu ar fi! Ce caută păstorii? Caută vara pășuni la munte și iarna la mare. Acolo avem muntele și marea cam în același loc. Este o zonă benefică pentru păstorit. Apoi, aromânii nu s-au amestecat cu alte neamuri, nici cu greci, nici cu turci, nici cu alte popoare. Mai mult decât atât, și se poate verifica, bătrânii, dacă aflau că o fată se îndrăgostește de un grec, luau o hotărâre chiar dramatică.

Iată-ne supraromâni, cum spune un vechi și important intelectual al nației noastre: Petre Țuțea.

Dar să revin la istoricul Societății noastre. Apostol Mărgărit, care a fost inspector școlar pentru școlile noastre în Balcani, îl implora pe V.A. Urechia să grăbească constituirea Societății de Cultură Macedo-Română. Astfel, la Ateneul Român, în 23 septembrie 1879, a avut loc prima ședință în care s-au pus bazele teoretice ale înființării acestei Societăți. O săptămână mai târziu, la Universitatea din București, mai precis pe 30 septembrie, s-a trecut la fapte, s-au înscris membrii fondatori, a fost ales președinte V.A. Urechia, el fiind anterior secretarul general al Societății. Făcând toate diligențele necesare, în 1880 Societatea a apărut oficial în forma pe care v-am descris-o.

Aș vrea să vă amintesc care au fost membrii fondatori. Circulați în București astăzi pe străzi și multe dintre ele poartă numele unor membri fondatori ai Societății; în afară de capii bisericii de atunci, Mitropolitul Calinic Miculescu, Episcopul Dunării de Jos sau Episcopul Atanasie al Râmnicului și Noului Severin, principii Dimitrie Ghica și Ion Ghica, Ion Câmpineanu, Dimitrie Sturdza, generalul Christian Tell, Ion Caragiani, Alexandru Davilla, Nicolae Krețulescu, Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi, dr. Kalinderu, C.A. Rosetti, Vasile Alecsandri, dr. N.G. Kernbach, Constantin Demetriade, Constantin Belimace, Ștefan Mihăileanu, Constantin Djuvara și Nicolae Catargi. Aceștia reprezintă o parte din marile nume ale epocii care au făcut posibilă apariția Societății.

Ce scopuri și-a propus această Societate? Scopurile erau simple: întreținerea spiritualității românești în școală și în biserică. Aceste două elemente fundamentale au fost principiile de bază ale funcționării Societății. S-au deschis școli în mai toate satele unde erau aromâni, s-au deschis trei licee, unul chiar cu specific economic la Salonic, liceu pe care l-a făcut și tatăl meu, care a primit și

bursă și a putut fi găzduit, când a venit la București la studii la Academia Comercială, în școala internat a Societății, cu bursă și cu întreținere completă. De asemenea, preoții întrețineau serviciile divine în limba română. Sunt controversate în materia asta. Se spune că această operă a guvernului și a neamului nostru, de a deschide școli și de a-i face să învețe limba literară pe aromânii de acolo, a făcut ca ei să își uite identitatea lor neromânească și că este o crimă a Guvernului României de atunci, pentru că i-a îndepărtat de ceea ce ar fi de fapt identitatea lor. Așa consideră o facțiune a armănamei noastre că ar trebui să respectăm: că aromânii nu sunt români, că sunt un popor aparte, ce vorbim nu este un dialect și că este o limbă de sine stătătoare.

Ceea ce vreau să vă spun este că dacă nu am fi avut școli și biserici acolo, noi nu mai eram de mult pe lumea asta altceva decât greci. Asimilarea ar fi fost instantanee. Să ne amintim, și cine studiază documentele vechi știe, că, acolo, în Grecia, capii bisericii lor spuneau: „Cine vorbește aromâna, vorbește limba dracului!”; „Aromânii trebuie desființați, omorâți și îngropați”. Expresii de capete bisericești! Eram de nesuportat acolo și gata de a fi eliminați!

Spuneam despre copilăria mea. Două lucruri pot să relatez, pentru că sunt multe povești. Întâi despre bunicul meu, Gheorghe Celea, care a fost învățător în satul din care proveneau el și familia lui, numit în dialectul aromân Gramaticova, în grecește Gramatikon. Este la vreo 60 km de Salonic. Îmi povestea și eu ascultam cu ochii măriți, de copil, cum trebuia să vină la școală cu pușca, pe care o ținea pe catedră, iar elevii mari veneau cu pușca de acasă, făcând orele cu toate clasele la un loc, pentru că odată veneau mercenarii, numiți antarți, și dădeau foc satului, încercând să-i extermine pe aromâni. A doua poveste a bunicului, pe care am păstrat-o ca pe o carte de căpătâi, a fost faptul că, plecând călare cu cei doi frați ai lui din Gramaticova, din vârful muntelui, au fost așteptați de antarți, în pădure, jos. Au tras ca să-i împuște. Pe cei doi frați i-au împușcat, i-au omorât. El a scăpat, i-au rănit calul. A fugit. Frații lui au fost tăiați bucăți și puși în desagi pe cai care au fost biciuiți să meargă acasă. Calul bunicului meu, rănit, a primit și el bice. S-au întors, obișnuiți acasă, iar mama și bunica mea îmi povesteau, cum după tropotul cailor pe ulițele pietruite, au realizat că oamenii au murit. Și au început să-i jelească înainte să vadă ce s-a întâmplat. Această istorie este plină de dramatism. Nu mai vorbesc de

preoți care au fost uciși, de sate care au fost incendiate, numai pentru că ei, aromânii, se considerau altceva decât greci.

Chestiunea care atinge, aș spune, neverosimilul, astăzi este că statul grec a instituit două lucruri importante: să dea pensii de până la 250 euro, dacă nu mă înșel aceasta este suma pentru aromânii care se declară greci. Informațiile mele au oarecare vechime, dar țin de acești 20 de ani cel puțin. Iar cine voia să meargă să lucreze în Grecia, unde piața muncii era mai bună, trebuia la graniță să se declare grec.

Cred că am spus destul despre aceste povești.

La 10 mai, neamul nostru românesc sărbătorește mai multe evenimente importante: în 1866, principele Carol jură credință ca domnitor al Principatelor Române; în 1877, Declarația de independență față de Imperiul otoman; în 1881, ziua încoronării Regelui Carol I, devenită și Ziua Regatului; iar la 1905, aici ating din nou un punct sensibil al zilelor noastre, apare oficial Iradeaua (decretul) sultanului Abdul Hamid al II-lea, la presiunile Guvernului României, care a reușit să obțină prin acest decret să fie recunoscută identitatea românească a aromânilor. Astăzi se speculează și se spune că s-a recunoscut „identitatea aromânească”. Nu exista atunci decât identitate românească în Balcani, pentru care statul român făcea eforturi deosebite.

Încă de la 1860, statul român a început să deschidă școli și biserici, să le întrețină, în interiorul Imperiului otoman, care avea o flexibilitate mai mare decât statele creștine de mai târziu față de minoritățile nemusulmane din imperiu. Au fost 40 de ani de eforturi diplomatice pentru recunoașterea existenței româno-valahe, cum se numea atunci, sau macedo- și meglenoromâne. Sau, cum se spunea la București, românii din Macedonia. Iradeaua a fost inserată pe 10 mai în toate publicațiile din Imperiul otoman, ca și în publicația „Lumina”, revista populară a românilor din Imperiul otoman.

Societatea de Cultură Macedo-Română de azi întreține această identitate și noi susținem că suntem români cu origine aromână sau macedo-română. Și că suntem români, căci suntem numai români până la urmă, pentru că nu considerăm că aromânii nu sunt români. Să fie limpede și clar!

Vreau să vă povestesc câteva lucruri care s-au petrecut după evenimentele din 1989. Imediat, în ianuarie, am primit vizita domnului Vasile Barba, un intelectual din Brașov, profesor de geografie, care a emigrat înainte, de '89, cu întreaga familie și

s-a stabilit în Germania, la Freiburg. Domnul Barba a venit la mine, cum bine știți eram atunci vicepreședinte al Parlamentului Provizoriu, răspundeam de cultură și de problemele tineretului, trei-patru luni, și mi-a spus: „A venit vremea noastră! Tu va trebui să deschizi ușile spre ideea că noi nu suntem români, că noi suntem altceva!” I-am spus: „Domnule Barba, cum poți să-mi spui așa ceva? Eu am trăit în poveștile [despre care v-am spus puțin], cu flacăra românismului în mine. Dumneata nu poți să vii să-mi ceri să întrețin o minciună istorică”. Tot în aceea perioadă, la cere-re, pentru că nu am fost invitat, am fost martor la vizita delegației statului grec, formată din adjunctul ministrului de Externe, nu-mi mai amintesc cum îl chema, și generalul Nikos Grilakis, adjunctul Marelui Stat Major. Aceștia au venit să aducă salutul de prietenie al statului grec față de noua orientare politică a României postrevoluționare și au avut o întâlnire cu domnul Iliescu, la care am participat la cerere. Am asistat la următoarea scenă. Dacă n-aș avea o dovadă palpabilă, poate că n-aș avea curajul să vă povestesc. Dar pentru că există dovada, vă spun. Salutul a fost diplomatic, statul grec recunoștea noua orânduire a României, îl saluta pe domnul Iliescu și îi transmitea personal susținerea morală și materială a guvernului grec în eventualitatea că va participa la alegeri pentru funcția de președinte. Cu o singură condiție, au spus: „Să nu agitați problema românilor din Balcani”. Ceea ce domnul Iliescu chiar n-a făcut, cum nici Ceaușescu n-a făcut-o. Știm foarte bine atitudinea lui Nicolae Ceaușescu și a Partidului Comunist vizavi de aromâni. Știm și mai mult decât atât, că Ceaușescu a fost, nu pentru multă vreme, prim-secretar al județului Constanța și a participat chiar la arestări și deportări de aromâni care refuzau să intre în gospodăriile colective. Dovada de care v-am spus că există este aceea că generalul Grilakis și-a publicat memoriile, în care se află și un capitol în termenii pe care eu vi i-am descris. Există un interes imens ca statul român, prin eforturile unor aromâni inconștienți sau motivați, să spună, negând toată istoria reală a neamului nostru și istoria specială a aromânilor, că nu suntem români. Influența vine din Grecia, fără doar și poate, și se petrece pe un traseu care, aș putea să zic, își are „popota” în județul Constanța.

Societatea de Cultură Macedo-Română a participat ca intervenient în procesul deschis de așa-zisa „comunitate aromână”, în care se cerea revizuirea

unei Hotărâri de Guvern, guvern condus de Emil Boc, în care se specifica modul de constituire a Comitetului de Conducere al Organizației Minorităților Naționale. Nu mai știu dacă chiar așa se numea. Acum este Departamentul pentru Relații Interetnice. Adică, toate minoritățile din România, care sunt recunoscute oficial ca fiind minorități naționale, au un comitet de conducere. Hotărârea de Guvern specifica cum se constituie aceasta și care sunt condițiile. Această organizație de aromâni, la inițiativa domnului Costică Canacheu, a dat în judecată Guvernul, cerând ca aromânii, mai precis această organizație, să intre sau să aibă un post de membru în conducerea organizației respective, nefiind declarată vreodată minoritate națională. Deci era un element absurd la prima vedere. În plus, domnul Emil Boc era șeful de partid al domnului Canacheu, care, dacă nu mă înșel, era chiar vicepreședintele lui de partid și în Parlament președintele Comisiei de apărare și securitate națională. Într-un fel, vicepreședintele dă în judecată președintele, pentru o cauză care nu avea fond, iar noi am aflat de acest lucru de la domnul Ionel Haiduc, președintele Academiei Române de atunci, care primise o înștiințare de la Tribunal cum că e nevoie de un punct de vedere al Academiei la acel proces. Și am intrat ca intervenient în acel proces și am câștigat procesul. Cu o specificare: avocatul Guvernului nu s-a prezentat niciodată la niciun termen, nici măcar când s-a judecat pe fond!

Se sărbătorește în România Ziua Națională a Aromânilor, legată de data de 10 mai, mai mult sau mai puțin. Nu există o „zi națională a aromânilor”, poate să existe o zi a aromânilor oricând! Dar „națională” nu poate să existe, e un fals istoric! Pe de altă parte, nu exista niciun fel de rațiune de a bloca Legea românilor de pretutindeni, cum s-a făcut în Parlament, în Camera Deputaților, întoarsă de domnul președinte Traian Băsescu, care a cerut, în mod logic, să se specifice cine sunt „românii de pretutindeni”. Cine sunt ei? Nu „români de pretutindeni”. S-a blocat această dezbateră, cu largul concurs al domnului Canacheu, și s-a retrimis la domnul Băsescu care a promulgat-o ca atare. Recent, acum câțiva ani, s-a făcut o nouă dezbateră în Parlament și acel articol a fost rediscutat, revotat, și în noua Lege a românilor de pretutindeni aromânii apar ca fiind printre românii de pretutindeni, cu toate definițiile lor: aromâni, țânțari, cuțovlahi, rămâni, armâni, rămâni, ei sunt acolo. S-a făcut dreptate!

Academiei Române îi mulțumesc pentru respectul pe care îl are față de realitățile istorice, întrucât susține până la capăt, prin declarații publice, realitatea care nu vine numai de la noi... Aș dori să vă citesc, pentru că îl iubesc mai mult decât vă puteți închipui și îl studiez mereu pe Eminescu, ca o mică curiozitate: „Cât despre limba macedo-românilor, este astăzi un adevăr cunoscut de toți că este numai un dialect al limbii daco-române și că n-are a face deloc cu limbile neolatine ale Occidentului. Studiile recente ale lui Miklosich au dovedit-o cu toată evidența. Atât dialectul din Istria, cât și cel macedo-român sunt varietăți ale limbii daco-române, cu mici deosebiri fonologice și cu mari și hotărâtoare asemănări. Ne rămâne numai să admirăm ignoranța grecilor moderni în privința istoriei și etnografiei unor țări asupra cărora pretind a avea drepturi. Dacă se află români în Macedonia care vor redeșteptarea poporului lor și readucerea lui la conștiința națională, ei au cuvânt să lucreze în acest sens, și nu injuriile foilor grecești îi vor opri. În mozaicul de popoare orientale, credem că e loc și pentru români și că nu există nicio necesitate să fie anexați la Grecia” (Mihai Eminescu, *Erori istorice și filologice*, 11 august 1882).

Ar trebui să vă citez din renumiți intelectuali, dar Eminescu spune atât de precis... Și vă mai redau un text al lui: „Nu există un stat în Europa Orientală, nu există o țară de la Adriatică până la Marea Neagră care să nu cuprindă bucăți din naționalitatea noastră. Începând de la ciobanii din Istria, de la morlaci din Bosnia și Erțegovina, găsim pas cu pas fragmentele acestei mari unități etnice în munții Albaniei, în Macedonia și Tesalia, în Pind ca și în Balcani, în Serbia, în Bulgaria, în Grecia până sub zidurile Atenei, apoi dincolo de Tisa, începând în toată regiunea Daciei Traiane până dincolo de Nistru, până aproape de Odesa și de Kiev” (Mihai Eminescu, *Românii Peninsulei Balcanie*, 26 septembrie 1878). Iată până unde ne aflăm! Ca să nu mai vorbesc de contribuția aromânilor, considerându-se români până la capăt, la știința și cultura României. Am amintit membrii fondatori. Aș vrea acum să citez academicieni aromâni: membru fondator și primul președinte al Academiei a fost Ion Heliade Rădulescu; apoi membri fondatori: Ioan D. Caragiani, Dimitrie Cozacovici, Andrei Mocioni; membri de onoare: Andrei Șaguna, Ion Pacea, Ioan Jac Rene Juvara; membri titulari: Ion Ghica, care a fost de patru ori președinte al Academiei Române, Athanase Joja, Alexandru Odobescu, Nicolae Iorga,

Pericle Papahagi, Theodor Capidan, Sextil Pușcariu, Gala Galaction, Șt.O. Iosif, Octavian Goga, Victor Eftimiu, Lucian Blaga, Constantin Noica și alții.

De ce vă spun aceste lucruri? Pentru că eu cred că aromânii trebuie să fie nu numai mândri de această substanță românească a neamului lor, ci și că trebuie să mulțumească statului român.

V-am pomenit de colonizarea în Cadrilater. Știți foarte bine, apropo de cetățenie, că lucrurile acestea nu s-au schimbat și cât durează, în fiecare țară, obținerea ei: de la minimum cinci ani până la 12, chiar 15 ani de așteptare pentru câștigarea calității de cetățean al țării respective. Statul român, prin documentele eliberate de Societatea de Cultură Macedo-Română, a dat peste noapte cetățenie română aromânilor care au venit, disperați, din Grecia, cam 35 000 de oameni, și i-a colonizat gratuit în Cadrilater. Au primit 10 ha pe cap de familie, drept să-și facă case gratuit, fără taxe, fără nimic, locuri de case. În 15 ani cât au stat acolo, până în 1940 când s-a pus în operă Pactul Ribbentrop-Molotov și s-a cedat Cadrilaterul Bulgariei, au muncit ca niște câini, au făcut averi acolo. Se făcea până și export de cereale direct în centrul Europei. Era perioada despre care râdeau comuniștii de noi că eram o țară eminamente agrară. Eram și agrară, dar aveam ce

exporta. Când au venit în țară au venit înflăcărați de românism, s-a întâmplat accidentul dramatic cu intrarea în special a tineretului în Mișcarea Legionară. De ce-or fi intrat aceștia în Mișcarea Legionară? Că dacă ei nu erau români erau niște venetici puși pe rele... Dar dacă erau români și înflăcărați de românismul lor, naivi, păstori simpli, oameni fără pregătire intelectuală... Cum vom aprecia această mișcare istorică ce s-a manifestat în epoca respectivă? „Țara-mamă a aromânilor unde este?”, am întrebat retoric. Mi s-a spus: „În Balcani”. Păi, dacă este în Balcani, așa în general, înseamnă că ei nu au o țară-mamă, sunt un popor migrator, plecați cu căruța și cu caii peste tot. De ce le-or fi dat românii cetățenia atât de repede și de cinstit? Pentru că îi consideră frați și i-au considerat întotdeauna. Și acesta este, după părerea mea, argumentul fundamental al operei noastre de astăzi, al Societății de Cultură Macedo-Română, care întreține acest adevăr.

Voi încheia cu o declarație scrisă a academicienei Matilda Caragiu-Marioțeanu, una dintre cele mai mari specialiste în dialectologie și în dialectul aromân: „A legaliza o comunitate aromânească minoritară în România, astăzi, ar constitui cea mai mare absurditate a istoriei contemporane a aromânilor”.

Aromânii – istorie și actualitate*

Nicolae Saramandu

Membru corespondent al Academiei Române

Simpozionul nostru de astăzi se intitulează „Românii din sudul Dunării – istorie și actualitate”, pentru că nu putem aborda problemele de actualitate ale acestor români fără a avea cunoștință despre istoria lor trecută și recentă. Eu mă voi referi în expunerea mea la grupul cel mai important al românilor din sudul Dunării – aromânii –, dar cele mai multe dintre observațiile noastre sunt valabile și pentru meglenoromâni și istroromâni, a căror istorie recentă (secolele XIX–XX) este comună cu a aromânilor.

Scopul intervenției mele este să pun în evidență două aspecte cu privire la identitatea etnică și lingvistică a aromânilor:

a) sentimentul alterității față de popoarele din Balcani, în mijlocul cărora trăiesc: greci, slavi, albanezi;

b) conștiința romanității, devenită – în perioada modernă – conștiință a românității, a unității de limbă și de neam cu românii din nordul Dunării.

Aceste două aspecte – care sunt cele două componente de bază ale identității etnice și lingvistice a aromânilor – străbat cu atâta limpezime din întreaga documentație istorică privitoare la aromâni, încât aproape se impun de la sine.

Înainte de a intra în subiectul expunerii noastre, permiteți-mi să mă refer la raportul limbă-dialect din perspectiva unor date recente sau mai puțin cunoscute. Ideea că aromâna, ca și celelalte dialecte românești sud-dunărene – meglenoromâna și istroromâna – sunt limbi deosebite de limba română a fost lansată în anii '60 ai secolului trecut pentru a fi folosită în susținerea opiniei neștiințifice a existenței unei limbi moldovenești diferite de limba română. La bază stă negarea fazei de comunitate – a

românei comune – din care s-au format ulterior, prin separare teritorială, dialectele românești actuale. S-a susținut că pornind de la latină – latina balcanică – s-ar fi format cinci limbi: română, moldoveană, aromână, meglenoromână și istroromână. Această chestiune l-a preocupat pe Eugeniu Coșeriu, care – nefiind în acea perioadă în țară – nu a putut interveni direct în dezbaterile din România. Și-a exprimat, însă, poziția în scris și am găsit-o în manuscrisele sale, pe care le-am publicat în 2005 sub titlul *Limba română – limbă romanică*¹. Iată ce găsim în manuscrise (text în limba germană, tradus de noi în română): „*Dialectele românești*. Literalmente altfel decât celelalte limbi romanice. Acestea din urmă provin direct din latină. Siciliana, de exemplu, sau wallona nu au apărut ca rezultat al diferențierii italienei, respectiv a francezei (în aceste cazuri un dialect a devenit limbă literară, iar celelalte dialecte abia apoi au devenit «dialecte» ale acestei limbi). Macedoromâna, meglenoromâna, istroromâna, dimpotrivă, au luat naștere literalmente prin diferențierea «românei»”. În completarea acestei consemnări din manuscrise, Eugeniu Coșeriu afirmă: „Asta înseamnă că siciliana, sau toscana, sau abruzeza provin direct din latina vulgară și sunt, la origine, diferite. Și, cu toate astea, spunem că sunt dialecte ale italienei și nu s-a spus că sunt limbi diferite, deși diferențierea merge până în latina vulgară. Tot așa în cazul spaniolei. Este, deci, vorba că, tocmai în cazul românei, se poate susține contrariul [...], adică se poate susține că există o bază comună, care nu mai e, pur și simplu, latină vulgară, ci e deja românească”².

Faptul că aromânii – de când sunt atestați de către străini ca grup etnic constituit, secolul al X-lea –

*Cuvânt susținut la sesiunea științifică „Românii din sudul Dunării – istorie și actualitate” (7 mai 2019, Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române)

au avut conștiința originii lor române și a unității de neam cu rămânii din nordul Dunării rezultă din toate sursele istorice: latine medievale, bizantine, slave, maghiare. Mă rezum la o singură mențiune. Unul dintre ultimii scriitori bizantini, Laonic Chalcondyl, scria în a doua jumătate a secolului al XV-lea despre „neamul care locuiește din Dacia până în Pind și care se întinde în Tesalia. *Vlahi* se numesc și unii și ceilalți. [...] Dacii vorbesc o limbă apropiată de a italienilor”³.

Mărturiile ale acestei unități de neam și de limbă găsim la cărturarii români din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea: Miron Costin, Stolnicul Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir, așa cum a arătat într-o contribuție recentă academicianul Grigore Brâncuș. Deosebit de sugestive sunt însemnările Stolnicului Constantin Cantacuzino: „Sunt dară acești coșovlahi, cum ne spun vecinii lor și încă și cu dintr-înșii am vorbit, oameni nu mai osebiți, nici în chip, nici în obicei, nici în tăria și făptura trupului, decât rumânii, ceștea, și limba lor rumânescă ca acestora [...]; și unii și alții, cu puținea vreme într-un loc aflându-se și vorbesc adese, pe lesne pot înțelege”⁴.

În legătură cu sentimentul comunității de limbă și de neam al aromânilor cu românii din nordul Dunării, s-a afirmat de către unii că ar fi apărut ca urmare a „propagandei românești” în Balcani în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Este o opinie total nefondată, pentru că este contrazisă de întreaga desfășurare a atestării și afirmării aromânilor în istorie.

Chiar de la primele manifestări în scris, începând cu secolul al XVIII-lea, aromânii își afirmă pregnant, pe de o parte, *sentimentul alterității* față de popoarele cu care conviețuiau în Balcani – greci, albanezi, slavi – și, pe de altă parte, *conștiința romanității și a identității de neam și de limbă* cu românii din nordul Dunării⁵.

Pe o gravură din anul 1731 (descoperită la mănăstirea Ardenița din Albania), reprezentând-o pe Fecioara Maria cu Pruncul, apare primul text aromânesc, datorat ieromonahului de origine aromână Nectarie Târpu, alături de textul în limbile greacă și albaneză, toate fiind transpuneri ale textului latinesc *Regina mater et virgo auxiliare servis tuis*, în aromână: *Viryină, mumă al Dumniță, oară tră noi pecătoș'i (Vergură [= virgină, fecioară], mumă a lui Dumnezeu, roagă-te pentru noi, păcătoșii)*. Prin traducerea textului latinesc în aromână, alături de greacă și albaneză, ieromonahul Nectarie Târpu,

originar din Moscopole, își exprima cu pregnanță sentimentul alterității față de vorbitorii acestor limbi. Nu este lipsită de semnificație prezența textului în limba latină, lucru mai puțin obișnuit pe o icoană ortodoxă, prin care Nectarie Târpu evidențiază originea graiului său și apartenența la lumea romanică. De altfel, învățatul prelat și-a sfârșit viața în exil, la Veneția, oraș cu care Moscopole avea vechi legături.

La Veneția se tipărește, în 1770, *Πρωτοπειρία [Prima învățătură]* a aromânului Theodor Anastasie Cavalioti, profesor la Academia din Moscopole, o carte de citire pentru clasele elementare, scrisă în grecește, care este însoțită de un vocabular de 1770 de termeni, unde cuvintele grecești sunt traduse în aromână (pe care o numește Βλάχικα) și albaneză. Lucrarea lui Cavalioti pune în evidență același sentiment al alterității: delimitarea aromânilor de greci și albanezi.

Importanța acestei lucrări este însă mult mai mare. Ea a ajuns în mâinile învățatului german (de origine suedeză) Johann Thunmann, fiindu-i oferită acestuia de un tânăr student aromân la Universitatea din Leiden (Olanda), originar din Moscopole, Constantin Hagi Cegani, despre care Thunmann spune: „Domnul Cegani mi-a oferit multe informații despre aromâni și albanezi, precum numele, răspândirea, numărul, limba lor”⁶. Întemeiat pe cartea lui Cavalioti, dar și pe informațiile primite de la tânărul student aromân, Thunmann scrie cunoscutul studiu, *Über die Geschichte und Sprache der Albaner und der Wlachen* (Leipzig, 1774), în care afirmă că aromânii, pe care îi numește *Thrakische Wlachen*, vorbesc aceeași limbă cu frații lor din nordul Dunării, pe care îi numește *Dakische Wlachen*: „Sie reden eben dieselbe Sprache, als ihre Brüder diesseits der Donau”⁷. În continuare, Thunmann precizează că ei înșiși își spun români: „Sie nennen sich selbst Rumanje oder Rumunje”⁸.

Această conștiință a unității de neam și de limbă a aromânilor cu dacoromânii exista deci la Moscopole, centrul renașterii culturale a aromânilor în secolul al XVIII-lea.

Un alt învățat aromân, Daniil Moscopoleanu, tipărește în 1794, tot la Veneția, un manual de conversație în greacă, tradus în aromână, bulgară și albaneză. Daniil precizează chiar din titlul lucrării sale că traduce textul grecesc *εν Μοισία Βλαχικης*⁹, adică „în româna din Moesia” [= româna sud-dunăreană], ceea ce subliniază unitatea lingvistică dintre aromână și dacoromână [româna vorbită în nordul

Dunării], stabilită anterior de Johann Thunmann. Tot din mediul moscopolean provine Constantin Ucuta, autorul lucrării *Néa Παιδαγωγία* [*Noua pedagogie*], cu subtitlul (în limba greacă, în original) „abecedar lesnicios pentru a-i învăța pe copii carte *romano-vlahă* [subl. n.], în cazul curent al *romano-vlahilor* [subl. n.]”, lucrare tipărită în 1797 la Viena, în tipografia fraților Markide Puiu, de origine aromână. Este interesant de observat că Ucuta nu-i mai numește pe aromâni *vlahi* (și nici idiomul vorbit de ei, *vlahica*, așa cum apărea la Cavaloti, sau *vlahă din Moesia*, ca la Daniil), ci *romano-vlahi*, denumire prin care se evidențiază clar românitatea lor. La data scrierii lucrării, Ucuta era hartofilax și proto-pop în colonia ortodoxă din Posen [Poznan] (Prusia orientală, formată, probabil, în majoritate de aromâni) și este de presupus că se informase din medii intelectuale din Austro-Ungaria sau prin contact direct cu vorbitori de limbă română, despre unitatea de origine și de limbă a românilor nord- și sud-dunăreni.

La scurtă vreme după Ucuta, aromânul Gheorghe Constantin Roja, „cetățeanul academicesc și candidatul clinicesc, doftor la Spitalul Universității Ungurești din Pesta”, publica la Pesta, în 1808, în limba germană, o lucrare despre istoria aromânilor, pe care îi numește *români* (*Untersuchungen über die Romanier oder sogenannten Wlachen, welche jenseits der Donau wohnen*). Roja este important și pentru o altă lucrare, în care încearcă să creeze o limbă literară comună românilor nord- și sud-dunăreni, scrisă cu alfabet latin: *Măestria ghiovăsirii românești cu litere latinești, care sânt literele Românilor ceale vechi* (Buda, 1809).

În aceeași perioadă publică la Viena, în 1813, Mihail C. Boiagi, o gramatică a dialectului aromân scrisă cu alfabet latin: *Romanische oder Macedonowlachische Sprachlehre* [*Gramatică română sau macedovlahă*]. În prefața lucrării, autorul afirmă că limba sa română maternă (*walachische Muttersprache*) este vorbită de 4 milioane de locuitori în Transilvania și în alte ținuturi¹¹, de unde rezultă, așa cum observă istoricul austriac Max Demeter Peyfuss într-o importantă lucrare, *Die aromunische Frage* (Viena, 1974), că pentru Boiagi „era de la sine înțeles faptul că limba sa maternă era pricepută de patru milioane de oameni, așadar și de dacoromâni”¹². În aceeași lucrare, Max Demeter Peyfuss, care descindea dintr-o veche familie de aromâni stabilită la Viena cu peste două secole în urmă (după o mărturie proprie), formula concluzia: „Aromânii au ajuns,

printr-o evoluție relativ continuă, de la conștiința individualității limbii lor, la conștiința originii lor latine și, în cele din urmă, la o formă modernă de conștiință națională, care implica și ideea apropiatei înrudiri, dacă nu chiar a identității cu dacoromânii”¹³.

În operele reprezentanților Școlii Ardelene – Samuil Micu-Klein, Petru Maior, Gheorghe Șincai – găsim numeroase informații despre aromâni, pe care i-au cunoscut direct, ideea dominantă fiind de relevare a identității de limbă și de neam.

Momentul de redeştere națională a aromânilor, sub influența Școlii Ardelene din Transilvania, are ecou în Principate. În 1837, Mihail Kogălniceanu scrie că aromânii sunt „romani prin nume, sânge și curaj”, că „se numesc ei înșiși întotdeauna români și iau drept insultă celelalte nume ce li se dau” și că „limba română [...] se mai vorbește încă și [...] în Macedonia, Tracia”¹⁴. În primele două numere din „Curier de ambe sexe” (din 1837 și 1838), Ion Heliade Rădulescu menționează, pe lângă dialectul „românilor din Dacia”, pe cel „al românilor din Macedonia”. La el reapare ideea lui Roja și Petru Maior de a se crea „o limbă de obște” comună tuturor românilor, pe baza celor două dialecte.

Preocuparea pentru aromâni, ramura sudică a poporului român, este vie la pașoptiști. Redeșterea lor națională era considerată o necesitate de către Nicolae Bălcescu, care, într-o scrisoare adresată lui Ion Ghica din exil în octombrie 1848, îi mărturisea acestuia intenția de a se angaja personal în acest scop: „Eu aveam hotărârea, viind la Constantinopol, d-a mă așeza între vlahii din Balcani, căci socot de neapărat a dezvolta naționalitatea într-acest avantpost al românismului”. Aflat, de asemenea, în exil (de unde revine în 1857), Christian Tell l-a întâlnit la muntele Athos pe arhimandritul Averchie, aromân, care se va angaja ulterior în acțiunea de înființare a școlilor românești din Macedonia.

În 1854, Ion Ghica, în spiritul intenției exprimate de Nicolae Bălcescu, îl trimite într-o călătorie la Athos și în Macedonia pe Dimitrie Bolintineanu, care, prin tatăl său, avea origine aromânească. Bolintineanu a intervenit la Poartă în favoarea aromânilor, printr-un memorandum cuprinzând dezideratele pentru a căror realizare guvernul român avea să se angajeze ulterior.

În anul 2014 a apărut la București traducerea în limba română a volumului I din cunoscuta monografie a romanismului german Gustav Weigand, *Die Aromunen, I. Land un Leute* (Leipzig, 1895). Titlul

lucrării în traducere românească nu este *Aromânii*, așa cum ne-am fi așteptat, ci *Armânii*, forma din dialectul aromân, deși textul tradus nu este în dialect, ci în limba română literară. Justificarea dată de editoarea volumului, Mariana Bara, este surprinzătoare și tendențioasă: „Folosirea denumirii «aromâni» și nu «armâni» s-a datorat în bună parte, alături de neinformare, «tezelor ideologiei naționale românești în problematica armânească»¹⁵. În concepția editoarei, aromâna și româna ar fi limbi diferite, punct de vedere care ar rezulta și din lucrarea învățatului german. O greșeală totală și o inducere în eroare a cititorului, editoarea omițând intenționat în comentariile sale pasajele din epoca lui G. Weigand, precum acesta, în care savantul german vorbește cu căldură de „neamul românesc, din care aromânii noștri sunt o ramură. Prin limbă, cele patru neamuri românești, dacoromânii, aromânii, megleniții și istrieni sunt legate în modul cel mai strâns și limba lor nu dovedește nimic altceva decât că neamurile care trăiesc azi separat trebuie să fi fost odată unite în spațiu”¹⁶. Orice comentariu este de prisos.

În ultimele decenii a apărut în România un curent radical, susținut de câteva organizații create după 1990, care reproșează statului român că s-a ocupat în trecut de soarta conaționalilor din sudul Dunării. Este vorba de un curent separatist, care a ajuns să ceară statutul de minoritate pentru aromânii din România și care, în aceeași direcție a diferențierii, a modificat scrierea cu alfabet latin a dialectului aromân. Este vorba de înlocuirea sistemului de scriere a dialectului aromân, întemeiat pe tradiția scrisului românesc literar, cu sistemul întocmit cu peste două veacuri în urmă, la 1813, de Mihail C. Boiagi și folosit de acesta în gramatica sa. Meritul lui Boiagi era că, influențat de ideologia Școlii Ardelene, a folosit alfabetul latin într-o vreme când în scrierea românească se folosea predominant alfabetul chirilic. Soluțiile grafice pe care Boiagi – urmând modele străine (maghiare, germane) – le-a găsit în redarea cu alfabet latin a unor sunete (vocale, consoane) inexistente în latină, specifice limbii române, nu au fost, în general, reținute în ortografia românească. A reveni la sistemul de scriere al lui Mihail C. Boiagi înseamnă a ignora cu bună știință evoluția scrisului cu alfabet latin a limbii române, cu intenția implicită de a da scrierii aromânești o imagine grafică diferită de scrierea română literară, în slujba ideii că româna și aromâna ar fi limbi diferite.

Urmările în această direcție sunt imprevizibile și s-ar putea să se ajungă la scrierea dialectului aromân

cu un alt alfabet, cum s-a și întâmplat recent prin publicarea în Grecia a unei culegeri de folclor aromân scrisă cu alfabet grecesc, în ciuda tradiției stabilite în lingvistica greacă (monografii, gramatici, studii, texte și glosare dialectale) de a reda cu alfabet latin textele în dialectul aromân (dialect al limbii române, recunoscut ca atare de lingviștii greci).

În discursul de recepție la Academia Română din 29 mai 2013, *Istoria și semnificația numelor român/valah și România/Valahia*, acad. Ioan-Aurel Pop demonstrează în legătură cu numele de *Rumânia* sau *România* că nu a fost „un nume inventat” în epoca modernă (secolul al XIX-lea) de către istorici sau oamenii politici, că „era un nume păstrat în memoria colectivă, venit dintr-un trecut îndepărtat, nume pe care-l purtaseră într-un fel sau altul, la un moment dat, toate alcătuirile politice ale românilor”¹⁷. În sprijinul acestor constatări vreau să aduc la cunoștință faptul că acest cuvânt, *românie*, nereținit până în prezent în literatura de specialitate, există în dialectul aromân, în graiul aromânilor fărșeroți, sub forma *rămănie* „mulțime a aromânilor; (p. ext.) ținut locuit de aromâni”. Eu l-am întâlnit în ancheta de teren la aromânii fărșeroți din Beala de Sus, lângă orașul Struga (Republica Macedonia de Nord, la granița cu Albania)¹⁸, dar termenul fusese consemnat de Constantin N. Burileanu în lucrarea *De la românii din Albania* (București, 1906), unde ne spune că „înainte vreme [...], pe acest munte [Tomor], după vorba fărșeroților, «venia Rrmânia tută» [venea românimea toată]”¹⁹. Există și atestări recente ale acestui cuvânt, *rămănie*, în dialectul aromân, în lucrarea Manuelei Nevaci²⁰.

Aș vrea să închei cu un caz individual, pe care îl consider edificator pentru grandoarea și decăderea unei istorii inventate, prin destinul unui fruntaș al noii „mișcări” separatiste armânești. Este vorba de ing. Nico Popnicola din Republica Macedonia de Nord, președinte, la un moment dat, al unui Comitet internațional al aromânilor, care promova ideea separatistă. La un simpozion pe teme armânești organizat în 1998 la Constanța, ing. Nico Popnicola reproșa faptul că expunerile se făceau în româna literară: „Aestâ limbâ noi nu u știmu” [„Această limbă noi nu o știm”]²¹. Unele comunicări fiind susținute de cercetători de la Academia Română, prezentă fiind și acad. Matilda Caragiu-Marioțeanu, ing. Nico Popnicola a ripostat: „Ți Academie, ți-are s-facă Academie tu lucrulu a nostru?” [„Ce Academie, ce are să facă Academie pentru lucrul nostru?”]²². Întâmplarea a făcut ca, după

de 20 de ani, în 2018, să-l întâlnesc la Bitolia (Republica Macedonia de Nord) pe, de-acum, bătrânul inginer Nico Popnicola, care, cu durere în suflet, mi-a făcut câteva mărturisiri. Cimitirul românesc (unde își au locul de veci personalități proeminente ale istoriei aromânești: Constantin Belimace, Apostol Mărgărit, membru al Academiei Române), proprietate a statului român până în 1990, intrat ulterior în proprietatea asociației aromânești din Bitolia, nu mai aparține în prezent acestei asociații, cum nu mai aparține statului român clădirea cunoscutului liceu românesc din Bitolia. De curând, asociația a pierdut și sediul, iar situația bisericii românești „Sf. Constantin și Elena” e precară. Conștient de „rezultatele” dezbinării, bătrânul inginer solicită în prezent sprijinul statului român și al Academiei Române.

Bibliografie

- Bara 2014 – Mariana Bara, *Note finale la „Cuvânt înainte”* la ediția în limba română a lucrării lui Gustav Weigand, *Armânii*, vol. I, Editura Tractus Arte, 2014.
- Boiagi 1813 – Mihail C. Boiagi, *Romanische oder Macedonovlachische Sprachlehre*, Viena, 1813.
- Brâncuș 2011 – Grigore Brâncuș, *Informații despre aromâni în cultura noastră veche*, în *Studia linguistica et philologica. Omagiu profesorului Nicolae Saramandu la 70 de ani* (editor: Manuela Nevaci), Editura Universității din București, 2011, p. 141–143.
- Burileanu 1906 – Constantin N. Burileanu, *De la români din Albania*, București, 1906.
- Caragiu Marioțeanu 2006 – Matilda Caragiu Marioțeanu, *Aromânii și aromâna în conștiința contemporană*, Editura Academiei Române, București, 2006.
- Coșeriu 2005 – Eugeniu Coșeriu, *Limba română – limbă romanică. Texte manuscrise* editate de Nicolae Saramandu, Editura Academiei Române, București, 2005.
- FHDR IV – *Fontes historiae Daco-Romanae (Izvoarele istoriei României)*, ediderunt Haralambie Mihăescu, Radu Lăzărescu, Nicolae-Șerban Tanașoca, Tudor Teoteoi, IV, București, 1982.
- Nevaci 2018 – Manuela Nevaci (coordonator), autori: Manuela Nevaci, Carmen-Irina Floarea, Ionuț Geană, Teodora Toroipan, *Convergențe lingvistice balcano-romance în dialectele românești sud-dunărene*, Editura Universității din București, 2018.
- Pop 2013 – Ioan-Aurel Pop, *Istoria și semnificația numelor român/valah și România/Valahia*, Academia Română. Discursuri de recepție, Editura Academiei Române, București, 2013.
- Peyfuss 1974 – Max Demeter Peyfuss, *Die Aromunische Frage*, Hermann Böhlau Nachf., Wien-Köln-Graz, 1974.
- Saramandu 2004 – Nicolae Saramandu, *Romanitatea orientală*, Editura Academiei Române, București, 2004.
- Saramandu 2013 – Nicolae Saramandu, *Momentul Moscopole în istoria raporturilor lingvistice româno-albaneze*, în „Fonetică și dialectologie”, XXXII, 2013, p. 129–137.
- Thunmann 1774 – Johann Thunmann, *Über die Geschichte und Sprache der Albaner und der Wlachen*, Leipzig, 1774.
- Weigand 1895 – Gustav Weigand, *Die Aromunen*, I. *Land und Leute*, Leipzig, 1895.

Note

- ¹ Eugeniu Coșeriu, *Limba română – limbă romanică. Texte manuscrise*, editate de Nicolae Saramandu, Editura Academiei Române, București, 2005.
- ² Coșeriu 2005: 12.
- ³ FHDR IV: 455; apud Saramandu 2004: 49.
- ⁴ Brâncuș 2011: 143 (cf. și Peyfuss 1974: 30).
- ⁵ Pentru prezentarea de ansamblu, vezi Saramandu, 2013.
- ⁶ Thunmann 1774: 179–180, notă.
- ⁷ Thunmann 1774: 174.
- ⁸ *Ibidem*.
- ⁹ Cf. Saramandu 2013: 133.
- ¹⁰ Cf. Capidan 1932: 61.
- ¹¹ Cf. Boiagi 1813: *Vorrede: i*.
- ¹² Peyfuss 1974: 27.
- ¹³ *Idem*: 30.
- ¹⁴ Cf. Capidan 1932: 90.
- ¹⁵ Bara 2014: 335 (cu trimitere la lucrarea autoarei, *Limba armânească*, București, Cartea Universitară, 2007, p. 13).
- ¹⁶ Weigand 1895: 271.
- ¹⁷ Pop 2013: 23.
- ¹⁸ În ancheta dialectală din 4 octombrie 1978.
- ¹⁹ Burileanu 1906: 158.
- ²⁰ Nevaci 2018: 149 (tu Čamări~a 2íma/tútă Rămăni~a/tuț erá picurár— ‘în Čamăria jos [Albania] toată Rămănia, toți erau păstori’). Pe DVD-ul atașat cărții se aude cuvântul *rămănie*, atestat la aromânii fărșeroți.
- ²¹ Caragiu-Marioțeanu 2006: 77.
- ²² *Idem*: 58.

Provocări identitare postmoderne: cazul românilor sud-dunăreni*

*Viorel Stănilă***

O definiție a postmodernismului nu-și mai are locul în studiul de față, după multele astfel de încercări deja făcute. La fel, nu voi acorda spațiu unei dezbateri cu argumente pro și contra – există suficiente critici pertinente ale postmodernismului, de pe poziții conservatoare¹, creștine², ale criticii academice³, ale filosofiei⁴ și chiar ale anarhismului⁵. Este suficient să precizez că, pentru orice om al științelor zise exacte, în Universul fizic lumina se deplasează cu viteza limită. Deci nu orice ierarhie poate fi abolită.

Pentru orice persoană avizată este evidentă continuarea și după 1989 a unui drastic proces de alienare identitară în comunitățile istorice românești de la sudul Dunării, în ciuda priorităților de politică externă declarate ale Ministerului Afacerilor Externe român, a existenței unei structuri guvernamentale dedicate acestor români (departament/minister pentru românii de pretutindeni), a existenței unei legi a românilor de pretutindeni (299/2007) și a fondurilor special alocate. Deromanizarea, cum numea Nicolae-Șerban Tanașoca acest proces, este prea complexă pentru a putea fi pusă în exclusivitate pe seama măsurilor etnopolitice implementate în țările unde românii sud-dunăreni sunt autohtoni, chiar dacă contextul cultural postmodern este favorabil unor astfel de politici asimilaționiste.

Dar, pentru relevanța temei alese, voi trata cazul unui actor non-statal – Consiliul Makedon-Armân (CMA) ca exponent al curentului identitar neoaromânist⁶: o mișcare internațională (și internaționalistă) a cărei principală componentă activează în România⁷, inclusiv în forme politizate, și care are drept scop alienarea aromânilor față de românitate

prin metode etnopolitice exersate anterior asupra vlahilor timoceni din Serbia sau asupra moldovenilor din Ucraina și din actuala Republică Moldova. Obiectivul declarat este „protejarea” aromânilor (în România și în țările de origine) de asimilare, prin obținerea statutului de minoritate națională și a drepturilor aferente, ca popor balcanic aparte, fără stat înrudit.

Voi pune în evidență modul în care câteva trăsături definitorii ale canonului postmodern influențează, reconfigurează identitatea unor grupuri de aromâni sub influența propagandei neoaromâniste. Contestarea centrelor tradiționale de autoritate (academică, politică, instituțională), transformarea raporturilor de inclusivitate între întreg și parte în opoziții de tip majoritate/minoritate, privilegierea subiectivității și negarea criteriilor de validare epistemologică cu pretenție de obiectivitate, deconstrucționismul istoric, atenuarea diferenței virtual/real sunt câteva dintre aceste trăsături.

Ca situare temporală, am ales să mă refer în primul rând la evenimente, evoluții și situații din anii '80 ai secolului trecut, atât din cauza ebuliției postmoderne care a caracterizat gândirea universitară a acelui deceniu, cât și din cauza importanțelor mutații istorice și geopolitice care au avut loc în Europa acelui timp. Desigur, trimerile către actualitate vor completa relevanța expunerii mele.

Neoaromânismul: ambiguități „productive”

Decizia de înființare a Consiliului Makedon-Armân (CMA) s-a luat oficial cu ocazia unei întruniri a asociațiilor neoaromâniste în anul 2005⁸, la Korçë (Albania). Organizația cu vocație

*Cuvânt susținut la sesiunea științifică „Românii din sudul Dunării – istorie și actualitate” (7 mai 2019, Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române)

** Cercetător, Institutul de Studii Sud-Est Europene

panarmânească declarată se dorea interlocutorul statelor de origine și al instituțiilor internaționale în ceea ce privește drepturile aromânilor.

Președintele și secretarul general ai CMA au fost aleși cu o singură excepție dintre liderii neoaromâniști originari din România sau rezidenți în țara noastră⁹. Mulți dintre militanții care s-au regăsit la un moment sau altul în structurile de conducere ale CMA și ale asociațiilor afiliate sau satelite au susținut în trecut politica României în chestiunea aromânească.

Dar această fază militantă a neoaromânismului a fost precedată în anii '80 ai secolului al XX-lea de o etapă de înseminare și de germinare intelectuală, urmată de o fază de dezvoltare în anii '90.

Este util de notat că ideologiile stângiste și extremiste se află printre acelea care au resimțit cel mai pregnant în ultima jumătate de veac influența paradigmei postmoderne. Iar ideologiile și construcțiile identitare au în comun tocmai instrumentul predilect: reprezentările sociale¹⁰, din cauza componentei lor simbolice, orientate spre imaginar.

Dacă acceptăm, odată cu istoricul american Richard Wolin¹¹, că postmodernismul și fascismul au rădăcini intelectuale comune, vom înțelege poate mai clar de ce neoaromânismul, ca expresie postmodernă a unui anumit curent identitar, se revendică de la gânditori și activiști cu trecut legionaroid: Constantin Papanace, Tiberius Cunia, Iancu Perifan. În ceea ce îl privește pe Vasile Barba, inițiatorul neoaromânismului, el se cunoștea cu Iosif Constantin Drăgan și Constantin Papanace, pe care îi vizitase la Salo, respectiv la Milano (potrivit soției sale, Katharina¹²). Investigații la CNSAS ar putea oferi date interesante despre trecutul lui Vasile Barba.

Înființarea de către el a Uniunii pentru Limba și Cultura Aromână (ULCA), în orașul Freiburg im Breisgau, a avut loc în același an în care a murit Constantin Papanace (1985). În acel oraș își publicase C. Papanace unele dintre cele mai importante lucrări despre aromâni, în anii 1952–1965¹³, la Institutul Român de Cercetări/Biblioteca română. În jurul Institutului se strânseseră, încă din 1949, români originari de la nord și de la sud de Dunăre deopotrivă, opozanți ai puterii comuniste de la București.

În Freiburg, V. Barba a fost expus la influențele unor universitari care promovau teze elaborate în centre ale revizionismului occidental despre etnogeneza poporului român și despre formarea limbii române.

Urmărind activitatea sa atât înainte, cât și după 1989, vom decela ambiguitatea și duplicitatea ca principale trăsături ale ei.

Chiar și în anul 2006, în plin avânt al neoaromânismului, Vasile Barba recurgea public la sprijinul românesc pentru salvarea identității aromânilor, după ce dusesse timp de peste douăzeci de ani o luptă tenace pentru ca aromânii să se considere și să fie considerați altceva decât o ramură istorică sud-dunăreană a poporului român:

„Eu sunt azi în vârstă și privesc cu mare teamă la evoluția destinului aromânilor. Peste tot în Balcani soarta lor este îngrijorătoare: o splendidă cultură apune încet, fără să trezească regrete nimănui. Nu am ce face și trebuie să-mi pun speranțele tot în România. Ea este, dacă nu patria noastră natală, precum în cazul daco-românilor, în schimb singura noastră patrie pe acest pământ. Iar istoria și cultura noastră sunt depozitul vechi – și, credem noi, stimabil – al înseși originilor și culturii sale.” (Traian, 2006)

În primii ani de după 1989, V. Barba și ceilalți lideri nu ceruseră încă oficial României să aplice aromânilor de pe teritoriul ei tratamentul rezervat minorităților naționale, deși, prin Revista „Zborlu a nostru” (din 1994) și prin Uniunea pentru Limba și Cultura Armână (ULCA, din 1985), el susținuse timp de cel puțin un deceniu după ce plecase din România (1983) că aromânii sunt un popor neolatin diferit de români și vorbind o limbă romanică proprie, derivată direct din latina balcanică¹⁴.

Prof. univ. dr. Nicolae-Șerban Tanașoca, fostul director al Institutului pentru Studii Sud-Est Europene al Academiei Române și prim-vicepreședinte al Societății de Cultură Macedo-Române, considera că V. Barba îmbrățișase această teorie din idealism: „Eu cred că, în anii 1980, Vasile Barba a susținut această teorie din idealism. Cei care au venit în urma lui o fac din interes”. (EvZ, 2010)

Vasile Barba ar fi continuat astfel linia de gândire și acțiune lansată de Constantin Papanace (1904–1985), potrivit căreia aromânii din Occident angajați în susținerea drepturilor pentru frații lor rămași în statele de origine nu mai puteau aștepta nimic de la România comunizată: „Dacă ar fi continuat mișcarea românizantă, grecii i-ar fi acuzat pe aromâni că, fiind români, le aduc comunismul în țară”¹⁵. (EvZ, 2010).

Unii exegeți ai operei sale decelează și la Constantin Papanace o anumită duplicitate, între textele științifice (în care s-ar fi menținut pe linia

tradițională a proromânismului) și demersurile sale publice (în care ar fi susținut că aromânii sunt o etnie sud-dunăreană distinctă de români).¹⁶

Nu împărtășim o astfel de interpretare, mai ales că în toate scrierile sale C. Papanace afirmă explicit românitatea aromânilor sau folosește etnonimele *aromân*, *valah* și *român* ca echivalente. Același lucru este valabil pentru lucrarea de sinteză *Reflecții asupra destinului istoric și politic al aromânilor* (1947), în care autorul vedea acțiunea internațională a aromânilor în strânsă dependență cu destinul României și al poporului român:

„Toți românii se regăsesc sub același destin și nu se pot sustrage acestei situații, oricâte eforturi ar face. Aceasta cu atât mai mult, cu cât toate posibilitățile de dezvoltare ale României, din toate punctele de vedere, sunt în Balcani. [...]

În această operă de asanare morală și refacere a prestigiului românesc, cu deosebire în viața citadină, rolul aromânilor stabiliți în Țară poate fi considerabil. Ei trebuie, prin spiritul lor de luptă, jertfă și inițiativă, precum și prin tenacitatea, energia, sobrietatea și autoritatea lor caracteristică, să dea posibilitatea de dezvoltare și polarizare a adevăratului instinct aromânesc, formând axa principală pentru o sănătoasă dezvoltare. În lupta de emancipare a neamului românesc, la care trebuie să participe cu un inepuizabil spirit de emulație toate ramurile românești, aromânii, ca și în trecut, vor trebui să fie în primele rânduri. [...]

Fără un stat Român tare și sănătos, cu sentimentul național organic dezvoltat, nu se poate concepe o eficace ajutorare a românilor rămași peste hotare, sub stăpâniri străine.

Deci problema aromânilor – văzută chiar prin prisma unui punct de sprijin – este în funcțiune și strânsă legătură de însănătoșirea internă românească.” (Papanace 1996: 270, 280, 281)

Desigur, pentru perioada contemporană, C. Papanace fusese obligat de însăși orientarea politicienilor de la București să nu se mai refere la România ca la statul înrudit (*kin-state*) al aromânilor, în textele sale cu adresare oficială (rapoarte, memorandumuri, referate, comunicări, petiții etc.). Dar C. Papanace continua să recurgă și în aceste documente la argumentele istorice, între care era menționată constant contribuția României la prezerwarea ființei etnice a aromânilor.

Dacă unele dintre ideile sale au fost preluate în argumentația neoaromânistă, aceasta s-a întâmplat doar în urma unui proces de denaturare. Astfel, în

acceptiunea lui C. Papanace, aspirațiile aromânilor de a trăi într-un spațiu comun balcanic lipsit de delimitări frontaliere nu aveau nicio conotație etnică, cum a primit mai târziu la epigonii neoaromâniști, ci erau determinate mai ales economic¹⁷.

Pachetul de măsuri puse astăzi în operă de organizațiile neoaromâniste a fost cu siguranță preconizat de C. Papanace (1996): re-autohtonizarea, promovarea dialectului, exaltarea în mase a specificului etnic, organizarea tineretului și a femeilor, asumarea unui discurs cosmopolit, inserția în posturi cheie, atragerea sprijinului extern. Dar niciodată C. Papanace nu concepuse destinul aromânilor în afara destinului românității, ci ca parte a lui. În viziunea lui nu intrase și o construire a identității aromânești în opoziție cu identitatea românească.¹⁸

Ca emul al lui Constantin Papanace, încă înainte de plecarea sa definitivă din țară, Vasile Barba îi trimisese lui Iosif Constantin Drăgan un document intitulat *Aromânii: o minoritate națională uitată*, care conținea ideile de bază ale programului neoaromânist. Textul a fost publicat în revista „Noi, Tracii” nr. 2 din 1976¹⁹.

În 1980, prin intermediul Asociației „Tră Armăname” a Francezilor Aromâni, condusă de I. Perifan, V. Barba a transmis Conferinței pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE) un memoriu cu conținut similar: *Une nation européenne sans droits nationaux*. Astfel de demersuri vor fi repetate cu ocazia fiecărei întruniri majore a CSCE într-o capitală europeană (Madrid – 1980, Viena, Paris – 1981, Copenhaga – 1990, Geneva – 1991, Moscova – 1991), ca și la ONU (New York, 1981)²⁰.

În anul 1982, încă în România fiind, V. Barba a publicat la Bacău volumul *Latina sud-dunăreană azi: texte pri grailu armânescu*, în traducerea germană efectuată de soția sa. Conștient că manuscrisul său contravenea liniei oficiale în privința istoriei aromânilor, economistul obținuse aprobarea de publicare de la Florea Dudiță, rectorul Universității din Brașov, explicând că e vorba de „texte latine”²¹. În fapt, era o încercare de acreditare a tezei antiștiințifice și cu orientare politică anti-românească, potrivit căreia latina orientală s-ar fi dezvoltat în două ramuri distincte, la sud și respectiv la nord de Dunăre, fenomen ce a dus în final la apariția a două limbi diferite: aromâna și dacoromâna.

La paginile 82–83 apărea, doar în aromână, un text care va fi cunoscut mai târziu sub numele *Scrisoare către nepoți*: era prefigurarea viitorului program de revendicări neoaromânist.

Modelul promovat era cel al minorității lingvistice reto-romane, căreia statul elvețian îi asigura drepturile la educație și informare în limba maternă. În articolul programatic intitulat *Scrisoare către nepoți*, V. Barba insistă ca și statele balcanice în care aromânii sunt autohtoni („în anul 1913 am fost împărțiți la patru state unde suntem cei mai vechi/băștinași”) să le acorde acestora drepturi similare cu ale reto-romanilor din landurile elvețiene de limbă germană:

„În școala primară dascălii să-i învețe, pe tinerii vlahi, carte cu limba lor macedo-română care este limba părintească, limba inimii. De două ori pe săptămână, câte un dascăl să-i învețe și limba statului (limba greacă în Grecia, limba albaneză în Albania, o limbă slavă în Iugoslavia și Bulgaria). Liceele unde învață tineri vlahi, să fie licee cu limba statului, dar, acolo unde învață mai mult de zece tineri vlahi, să li se dea și profesor care de două ori pe săptămână să-i învețe limba și literatura macedo-română.

Să cerem să ni se dea voie (drepturi) ca să scoatem jurnale, reviste cu limba macedo-română. Să cerem să ni se facă programe în limba noastră la radio și televiziune. Cu bani de la stat trebuie să fie întreținute case de cultură unde tinerii vlahi să învețe cântecele și jocurile care ne sunt lăsate de străbuni ca scumpă avere.” (Barba V., Barba K., 1982: 82–83; Barba V., 2011, consultat la 12 august 2016)

De remarcat faptul că V. Barba nu cerea aceleași drepturi și în România, iar idiomul la care se referea era denumit „limba macedo-română”, în corolarul etnonimului *macedo-români* folosit în cazul aromânilor, pentru a indica deopotrivă originea lor geografică și apartenența etnică, așa cum apare în denumirea Societății de Cultură Macedo-Română²².

Chiar în anul 1985, când V. Barba a înființat ULCA, la Universitatea din Mannheim avusese loc primul congres internațional cu tema *Limba și cultura armânească*.

Rezoluția nr. 3 a Congresului se referea la drepturile culturale ale aromânilor. Între altele, se cerea ca:

– aromânii să fie recunoscuți oficial ca popor aparte de limbă neolatină și să li se acorde drepturi culturale la fel ca celorlalți europeni, în toate statele unde trăiesc;

– în statele în care trăiesc, aromânii să aibă dreptul la predarea limbii materne în toate școlile unde învață mai mult de zece tineri aromâni;

– să aibă dreptul să asculte Evanghelia la biserică în limba părintească, să-și audă limba lor la

radio și la televizor și să aibă reviste și cărți și jurnale [în limba maternă];

– să aibă asociații culturale, ajutate financiar de stat, ca să își păstreze limba, portul, cântecele și obiceiurile lor;

– limba aromână să nu fie discriminată, ci să fie pedepsiți oficial aceia care fac propagandă de discriminare [contra ei].

În *Rezoluția nr. 5* se prevedea ca, an de an, să se organizeze o tabără de vară la care „aromâni din toată Europa să se adune și să învețe limba aromână, după carte”²³.

Un an mai târziu, la Universitatea „Albert Ludwigs” din Freiburg a avut loc prima ediție a cursurilor de *Limba și cultură armânească*, organizate de ULCA în parteneriat cu Catedra de romanistică de la acea universitate. De altfel, profesorii universitari Hans-Martin Gauger (Freiburg) și Rupprecht Rohr (Mannheim), participanți la deschiderea cursului, erau membri în consiliul de conducere al ULCA, potrivit lui V. Barba. Între cursanți s-au numărat 11 aromâni din RSI Macedonia, doi din RSI Serbia, unul din RSI Croația, opt din Grecia (Epir, Tesalia, Macedonia Egeeană), șapte din România, doi din Bulgaria. Au participat la acel curs și unii dintre liderii de mai târziu ai neoaromânismului: Iancu Perifan, ing. Iani Manțu și Chira Iorgoveanu-Manțu.

Când a vorbit Luminița Fassel, cadru didactic de origine română, Apostol Caciuperi, secretarul ULCA, a asigurat „traducerea” din dacoromână în aromână, la cererea cuiva din audiență.

Luminița Fassel și-a exprimat convingerea că poate fi înțeleasă și fără traducător, fapt pentru care A. Caciuperi s-a simțit dator să intervină corectiv:

„Antevorbitoria mea a vorbit despre aromână ca despre un dialect al limbii române. Dacă am fi vorbit un dialect, atunci nu avea rost să avem un curs de limba armână, ci unul de limba română. Vă spun ce cred eu: limba armânească este a zecea limbă romanică din Europa. Toți savanții români, străini, aromâni de până azi au vorbit de un dialect al limbii române. Putem să vorbim de dialectele limbii romane orientale. Atunci și limba română, și limba aromână, și dalmata au fost dialecte ale limbii romanice orientale, balcanice”.

În întâlnirea pe care cursanții au avut-o cu primarul orașului Freiburg, Iancu Perifan s-a referit la Johannes Thunmann și la Gustav Weigand ca

la cercetători „ai istoriei poporului armân”, cât se poate de departe de adevăr.

La ceremonia de închidere a cursului, V. Barba a descris aromâna ca o limbă neolatină, veche de două mii de ani, vorbită de autohtoni în Balcani. După el, limbile dacoromană și „makedoromană” ar fi fost fiicele limbii protoromâne, limbile romanității orientale²⁴.

Dacă tiparul de acțiune preconizat de V. Barba pentru protejarea etnicității armânești era copiat după modelul reto-roman, teoria pe care își întemeia programul de acțiune nu era nici ea originală. Într-un articol publicat într-o revistă românească, militanta neoaromânistă Chira Iorgoveanu-Manțu îl citează pe romanistul H.M. Gauger: „armâna este o limbă clar separată de română”, care face parte „din marea diversitate însă și unitate a Romanității”²⁵.

Romanistul prof. univ. dr. Rudolf Windisch, și el devenit membru al ULCA, consideră că protoromâna/româna comună/româna primitivă este un stadiu de limbă nedovedit istoric, iar aromâna continuă un stadiu târziu al latinei sudice. Astfel, aromâna ar reprezenta un idiom derivat din latina vulgară mai vechi decât dacoromâna²⁶.

Potrivit altor doi lingviști germani, Johannes Kramer și Wolfgang Dahmen²⁷, autori ai unora dintre articolele despre Romania balcanică în *Manualul limbilor romanice*, din rațiuni care țin de promovarea aromânei ca limbă minoritară, în prezent este din ce în ce mai susținută în afara României teoria potrivit căreia aromâna, istroromâna și meglenoromâna ar fi limbi diferite, descinse direct dintr-un continuum romanic balcanic (Avram, Sala 2001: 176).²⁸

Date fiind aceste precizări, înțelegem de ce unii specialiști cu care am discutat afirmă:

„Postbelic, cauza aromânilor din Balcani a fost agitată de diaspora din Germania, SUA, Franța, Austria; așadar, o influență externă, care urmărește acum să atragă și România în această problemă.

Trebuie să vedem ce factori internaționali sunt în spatele Asociației Comunitatea Aromânilor din România (ACAR). În Germania predomină curentele de opinie care nu acceptă continuitatea românească în spațiul carpato-danubiano-pontic și nici romanitatea aromânilor.

Freiburg a funcționat ca o citadelă universitară a anti-continuității, aliniată vechilor teze ungurești”.

În perioada 18–20 septembrie 1987, la inițiativa lui Vasile Barba și a profesorului Rupprecht Rohr, șeful Catedrei de romanistică de la Universitatea din Mannheim, a fost organizată prima expoziție docu-

mentară de carte și artă aromână „SOS – Aromânii”, în cadrul secțiunii „Latinitatea balcanică – aromânii” a Congresului Romaniștilor organizat de Universitatea „Albert Ludwigs” din Freiburg²⁹.

În paralel cu preocupările pentru o nouă standardizare („barbar-cuniaformă”) a scrierii în aromână³⁰, care să înlocuiască alfabetul folosit de clasicii proromâni ai culturii aromâne, V. Barba a acționat pentru crearea unor noi ancoră simbolice în jurul cărora să se agrege noua identitate aromânească – neoaromânismul, definit mai sus. Astfel, în anul 1988 a propus lansarea unei dezbateri pentru stabilirea unei „Zile Naționale a Armânilor”, avansând datele de 21 sau 22 mai, motivând că *Iradequa sultanală din 9/22 mai 1905* ar fi reprezentat o primă recunoaștere oficială a aromânilor, ca „popor” aparte în Imperiul otoman³¹.

Aici se despărțea net de mentorul său, Constantin Papanace, care recunoștea contribuția României la emiterea celebrei *Iradele*³². De asemenea, Vasile Barba se despărțea și de adevărul istoric.

O comparație între modalitățile de acțiune și abordările doctrinare ale lui Constantin Papanace și Vasile Barba arată că, în timp ce ambii au folosit cu asiduitate aceleași oportunități oferite de instituții internaționale mai mult sau mai puțin avizate asupra chestiunii aromânești (ONU, FUEN, respectiv ONU, CSCE, Consiliul Europei), între cei doi apar diferențe majore de concepție în ceea ce privește identitatea aromânească.

Pe de o parte, C. Papanace rămâne consecvent în afirmarea românității aromânilor, chiar dacă nu mai invocă statutul de stat înrudit al României comunizate.

Pe de altă parte, V. Barba derapează treptat de la argumentația științifică ce constituie baza obiectivă a identității aromânești ca ramură istorică a poporului român, invocând concepte elaborate în centre de gândire revizioniste din Occidentul anilor 1980: latinitatea balcanică (vs. latinitatea orientală) ca precursora a unei populații vorbind la sud de Dunăre o limbă neolatină diferită de limba română; existența unei limbi neolatine, denumite mai întâi „macedo-română”, iar apoi „macedo-romană” și „macedo-latină”, în funcție de stadiul de cristalizare a propriei sale teorii despre etnogeneza și istoria aromânilor și de gradul de absorbție în această teorie a influențelor revizioniste din mediul german în care era cultivat.

Prin duplicitatea discursurilor, diferit în România față de extern, prima garnitură de lideri

neoaromâniști spera încă să obțină pe căi amiabile susținerea autorităților române pentru proiectul identitar propriu. Începuse agitarea publică a tezelor neoaromâniste, dar nu în documentele cu caracter oficial adresate autorităților române.

Se explică astfel de ce Vasile Barba, președinte al ULCA și mentor al mișcării neoaromâniste, participa în anul 1992 la Forumul Românilor și Originarilor din România (Neptun, 22–27 iunie). Acolo el făcea o expunere a formării poporului român la nord și sud de Dunăre și se referea la drama pe care o trăiesc aromânii în Peninsula Balcanică. Încă de atunci el arăta că „noua Europă, al cărei proiect prinde tot mai mult contur, oferă cele mai bune condiții pentru recâștigarea conștiinței originii aromânilor de pe ambele maluri ale Dunării”. Dar, în același timp, se adresa României, ca „singura Valahie care ne-a mai rămas”, pentru a-i sprijini pe aromâni în vederea obținerii unor burse de studiu în instituțiile românești de învățământ³³.

În deschiderea Forumului de la Neptun, Augustin Buzura, președintele de atunci al Fundației Culturale Române, îi salutase, alături de frații din Basarabia, Bucovina și Ucraina, și pe frații din Peninsula Balcanică, „români și aromâni treziți la viață”.

La al treilea Congres de Limba și cultura armânească (Freiburg, 20–23 iulie 1993), în *Rezoluția* adoptată se afirma că, în România, „vlahii sudici, aromânii, cei circa 100 000, adăpostiți la frații lor pentru a-și salva graiul și propria cultură [...], nu sunt o minoritate etnică”³⁴.

În ciuda acestui joc al ambiguității practicat de liderii neoaromâniști în anii '90, dintre aromâni s-au ridicat voci care au semnalat încă de la început potențialul de risc al creării unor organizații neoaromâniste, mai ales după oficializarea lor pe baza unor statute care vizau transformarea aromânilor din România în minoritate națională.

Astfel, într-un articol publicat în anul 1993, prof. univ. dr. Stoica Lascu de la Facultatea de Istorie și Științe Politice a Universității „Ovidius” Constanța, președinte al Asociației Aromâne din Dobrogea „Picurarlu de la Pind”, atrăgea public atenția că este vorba despre „o aberație”, prin care se atentează, „în chip inconștient, la dominantele istoriei și etnogenezei românești”:

„...din ultimele zile ale lunii decembrie 1989 au început să se vehiculeze la Constanța idei potrivit cărora aici, în țară, aromânii ar forma un popor aparte de poporul roman (sic!) și, prin urmare, este

necesară organizarea unei comunități etnice de sine stătătoare (precum turco-tătarii, evreii, lipovenii, țigani etc.), care să exprime «interesele specifice» ale aromânilor, inclusiv din punct de vedere politic (!!!), respectiv printr-un reprezentant în Parlament al «poporului» aromân!” (Lascu S., 1993)

Dar, în anul 1994, climatul din comunitatea aromânească din România permitea încă o oarecare coabitare a tendințelor identitare divergente: Vasile Barba și reprezentanții unor organizații aromânești din R. Macedonia au participat la Seminarul Internațional cu tema *România – latinitate, permanență și independență*, organizat de Filiala Craiova a Fundației Europene Titulescu împreună cu Universitatea Craiova, Fundația Europeană Drăgan, Mitropolia Olteniei și Muzeul de Istorie din Craiova, în perioada 8–9 mai³⁵.

Însă, la 11 aprilie 1994, în apelul adresat Parlamentului și Consiliului European, ULCA cerea asigurarea existenței aromânilor ca „popor cu o limbă distinctă” și acordarea de drepturi egale pentru toate minoritățile lingvistice (inclusiv aromâni), potrivit unui cod unic, „în toate statele din Europa”³⁶.

În același an, la Congresul aromânesc desfășurat sub președinția lui Aureliu Ciufecu la Bridgeport (SUA, 2–5 septembrie), participanții au evidențiat prin expuneri științifice „originea comună a tuturor românilor, de la nord și de la sud de Dunăre, ca urmași direcți ai traco-daco-geților romanizați începând încă din secolul II î.Hr., odată cu cucerirea și transformarea în provincie romană a Macedoniei, iar apoi a întregii regiuni carpato-balcanice, până în veacul al II-lea d.Hr.”³⁷

În numărul 3 din 1994 al revistei „Dimândarea”, Zahu Pană semna articolul *Nostalgia robiei sau abject oportunist*, în care atrăgea atenția asupra activității desfășurate de Comunitatea Armânjilor din România, ca subsidiară a Uniunii pentru Cultura și Limba Aromână (ULCA) din Freiburg im Breisgau, Germania. În acel moment, Z. Pană considera că ACAR ar fi avut aderență doar în rândul persoanelor din România înrudite cu familia Barba.

Indiscutabil, adoptarea, în anul 1997, a *Recomandării 1333* a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei asupra „Culturii și Limbii Aromâne”³⁸ este rezultatul activității militante de peste un deceniu a lui Vasile Barba. ULCA și AFA au contribuit consistent (cu texte lipsite de obiectivitate și, în general, defavorabile României) la redactarea de către Luis Maria de Puig a *Raportului* însoțitor. În

aceiași sens a contribuit și Uniunea Femeilor (Makedon)Armâne de Pretutindeni (președintă Chirața Meghea, sora lui V. Barba). Luis Maria de Puig își exprima în *Raport* mirarea că autoritățile române ar face diferența între *aromâni* și *macedo-români*, neînțelegând că e vorba de etnonime pe care aromânii și le asumă în mod egal și că statul român le-a menționat în formularul de recensământ tocmai în spiritul inclusivității și din respect pentru dreptul la autoidentificare.

Așa cum observa prof. univ. dr. Nicolae-Șerban Tanașoca, textul *R 1333/1997* se pretează și interpretării potrivit căreia aromânii nu ar fi o ramură istorică a poporului român, ci un popor neolatin sud-dunărean diferit de români, iar aromâna nu ar fi un dialect istoric al limbii române, ci o limbă romanică aparte:

„Această teză, lansată după al Doilea Război Mondial de unii reprezentanți ai diasporei aromânești din Europa și din cele două Americi – în fapt, foști cetățeni români, formați în școlile românești din Peninsula Balcanică, imigrați în Apus din pricina poziției lor față de regimul comunist – a devenit acum lozinca, dacă nu și crezul autentic, al unei adevărate mișcări internaționale. Militanții ei își propun să determine statele balcanice, inclusiv, la nevoie, România, să recunoască existența unei minorități naționale aromânești pe teritoriile lor și se străduiesc să creeze o limbă națională și o cultură aromânească scrisă. Sub înaltul patronaj al Universității Freiburg, ei au și elaborat ortografia – din capul locului controversată și generatoare de aprige polemici – a acestei noi limbi romanice.” (Tanașoca 2004: 280)

O singură completare aș avea la interpretarea pe care directorul de atunci al Institutului de Studii Sud-Est Europene o dădea *R 1333/1997*: România este enumerată în rândul țărilor cu diasporă aromânească, alături de Australia, Germania și SUA, nu între țările balcanice unde aromânii sunt autohtoni. În mod corespunzător, cele două grupuri de țări primesc recomandări diferite, cf. Paragrafului 8, alin. 8.1, lit. a-d, respectiv alin. 8.2 (alin. 8.3–8.7 se adresează Comitetului Miniștrilor, adică tuturor statelor membre ale Consiliului Europei).

Ca la un (con)semn, în același an 1997, Curtea de Apel din Constanța a aprobat, la 28 noiembrie, înființarea „Uniunii Comunităților Aromâne din România” (UCAR), pe baza avizului pozitiv primit de la Ministerul Culturii, deși în Articolul 1 din statutul UCAR erau stipulate prevederi ce acreditau

separatismul etnic al aromânilor de trunchiul românesc:

*Art. 1. Uniunea Comunităților Aromâne din România... își propune să contribuie la conservarea și cultivarea limbii aromâne, să contribuie la realizarea unei scrieri unitare...*³⁹

În articolul *Aromânii și destructurarea națională*, publicat de Hristu Cândroveanu în numărul din 7 iulie 1998 al cotidianului „România Liberă”, autorul observa înlocuirea sintagmei corecte din punct de vedere științific „dialectul aromân” cu formularea tendențioasă „limba aromână” și pretenția UCAR de a reprezenta în relațiile cu statul român „comunitățile aromâne”, prin „comunitate aromână” înțelegându-se „colectivitățile (sic!) de aromâni ai căror membri folosesc între ei, ca mod de exprimare, limba aromână”.

Odată adoptată de către APCE Recomandarea 1333/1997, a crescut și asertivitatea demersurilor neoaromâniste pentru îndeplinirea programului propriu în România. În prezent ea este invocată, fără temeii, în somațiile trimise instituțiilor românești și în reclamațiile adresate organizațiilor internaționale.

Dar în apelul *Tragedia aromână continuă*, adresat APCE și Comisiei de Cultură și Educație a CoE, la 27 mai 2000, delegația ULCA (Vasile Barba, Cezar Druia, Octavia Duma, Valentin Florian) analiza doar situația din Albania, Grecia și R. Macedonia⁴⁰. România nu avea, încă, o problemă (makedon)armână deschisă pe plan intern. Așa cum am arătat mai sus, nici în *Prima Opinie asupra României*, a Comitetului Consultativ al Convenției-Cadru pentru Protecția Minorităților Naționale nu era semnalată vreo astfel de problemă.

De altfel, într-o revistă de netă orientare neoaromânistă, cum era „Bana Armânească”, încă era posibil să apară între copertile aceluiași număr articole aparținând unor exponenți ai orientărilor identitare antagonice, proromânească și neoaromânistă:

– Iani Manțu, viitorul președinte al Consiliului Makedonarmân, semna un articol în dacoromână, preluând integral din „România Literară” nr. 41, 18–24 octombrie 2000, o scrisoare adresată lui Z. Ornea de către acad. Matilda Caragiu-Marioțeanu, în care aceasta din urmă reafirma românitatea aromânilor.

– Alexandru Gica, viitorul militant nearomânist în cadrul Societății Culturale Armâne, scria un necrolog monahului Nectarie – fostul partizan aromân Nicolae Ciolacu, erou al luptei anticomuniste

din Dobrogea. Desigur, Al. Gica nu făcea nicio referire în rândurile sale la apartenența lui N. Ciolacu la Mișcarea Legionară⁴¹ și la românismul fervent al acestuia.

– Aurica Piha, jurnalist la Secția aromână a Radio România Internațional, semna un articol despre prezențele aromânești în Țara Sfântă, referindu-se la André Scrima, Gala Galaction și Arsenie Papacioc, fără a nega încă românitatea acestora.

– Editorul revistei, Dumitru Piceava, un promotor al makedonarmânismului încă din acel timp, publica articolul *Biserica creștin-ortodoxă și neamul aromânesc*, în care cita copios din autori aromâni sau români care afirmaseră răspicat românitatea aromânilor: Theodor Capidan, Tache Papahagi, Gheorghe Zbucă. De asemenea, el enumera o serie de evergheți aromâni din Ungaria și Transilvania care, în virtutea românității lor, dăruiseră bani pentru construirea în secolul al XIX-lea a unor biserici la Cluj, Miskolc, Oradea, Timișoara, Arad, Lugoj, Brașov, Alba Iulia, Blaj, Beiuș, Caransebeș. Desigur, scopul articolului nu era de a recunoaște comunitatea de limbă, neam și istorie a aromânilor și dacoromânilor, ci de a încerca să confişte în beneficiul neoaromânismului câteva aspecte și episoade ale istoriei românilor.

– Mihali al Preftei, din Toronto, semna o corespondență în care contesta reprezentativitatea pentru aromâni a Congresului de Cultură Macedo-Română de la Bridgeport, deoarece acest respectabil for susținea românitatea aromânilor (p. 26). Între argumente se aflau:

- lipsa unei patrii comune a aromânilor și dacoromânilor (sic!);
- „absolutele” diferențe lexicale, morfologice și de pronunție între aromână și dacoromână (sic!);
- diferențele tematice între mitologia aromână și cea dacoromână (sic!);
- lipsa de legături între istoria aromânilor și cea a dacoromânilor sau legături istorice „cum sunt și cu celelalte popoare ale Europei”;
- diferențele și chiar incompatibilitățile între stilurile artistice, culturale și civilizaționale (sic!) ale românilor și aromânilor (ale căror cântece, dansuri, arte plastice, morală și maniere ar fi „neînțelese și nedorite de poporul de la nord de Dunăre”).

Teza românității aromânilor era caracterizată drept imperialistă.

Tot în anul 2000, la o întâlnire a Cenaclului Literar „Athanasie Nasta” al Societății de Cultură Macedo-Române, prezidată pe atunci de Hristu

Cândroveanu, I. Perifan ajungea să declare că „aromânii sunt un popor deosebit de dacoromâni, că vorbesc o limbă aparte, nu un dialect al românei, și că ei ar trebui să fie recunoscuți ca minoritate națională aromână în toată Europa, inclusiv în România. Aici, la nord de Dunăre, ei sunt în exil”. I s-a răspuns de către alți participanți cu argumente ca acesta:

„Primii aromâni au venit în România, în secolul trecut, din cauza persecuțiilor grecești. Grecii ne-au persecutat mai rău decât turcii și îi persecută pe frații noștri de acolo și în prezent. Niciodată dacoromânii nu ne-au privit pe noi, aromânii, ca pe străini. Să-i condamnăm pe străbunii noștri că au venit în România? Cum să fim noi, aici, în exil, minoritate în România? Oare șvabii și sașii ar spune că nu sunt nemți și că acum sunt o minoritate în Germania? Cine i-a ocrotit, vreodată, mai mult pe aromâni decât România? Suntem rude cu dacoromânii nu numai prin sânge, ci și prin limbă. Să le fie rușine celor ce s-au contaminat de boala separatismului! Exemplul nostru să fie eroul Ilie Ilașcu, care stă în închisoare pentru tot poporul român! Toți macedoromânii au fost primiți cu brațele deschise de România. Cine ne-a împiedicat vreodată să vorbim aromânește? România a fost și este mama noastră bună.” (RL, 2000)

În anul 2001, prof. univ. dr. Nicolae-Șerban Tanașoca și-a asociat prestigiul luărilor de poziție împotriva devianței neoaromâniste, într-un articol publicat în volumul colectiv *Politics and Culture in Southeastern Europe*, coordonat de acad. Răzvan Theodoreșcu:

„*The reopening of the Aromanian issue was recently initiated by certain groups of extremely active Aromanian émigrés in Western Europe. For the time being, it is too early to venture an opinion as to these attempts. However, it is noticeable that the goal of these efforts is different from earlier efforts. These partisans insist upon the separateness of Aromanians in regard to the Romanian state and its citizens. To them, Aromanians are ethnically different from Romanians, and they view the Aromanian dialect as a separate language. These points-of-view, however, are not innovations derived from accurate study. Rather, they are dictated by political opportunism. In major national issues, such distractions can only be detrimental. At any rate, they are out of place.*” (Tanașoca 2001: 159)

În numărul din martie 2004 al Revistei „Zborlu a nostru” 2004, V. Barba publica într-un editorial

preluat și de buletinul signalectic „Hâbarea Armânească” al Societății Culturale Armâne:

„A venit momentul ca *aceia care conduc acum asociațiile, dacă nu au curajul sau nu vor sau nu pot sau nu le convine Rezoluția 1333 (sic!, n.n.), să se dea de-o parte și să fie schimbați cu Armâni cărora le pasă de neamul nostru și vor să pună în practică cerințele de la Strasbourg, cu care au fost de acord toate statele din Europa – împreună cu acelea din Balcani, unde armâneștii sunt dintodeauna popor autohton*”⁴². (s.m., V.S.)

În același an 2004, activiștii neoaromâniști ieșiseră din Societatea de Cultură Macedo-Română, pe care o infiltraseră până la vârf: urma „despărțirea apelor”, ca să reluăm o expresie lansată de prof. univ. dr. Stoica Lascu.

Dar chiar și în anul 2005, când a fost adoptat documentul programatic neoaromânist intitulat *Vrearea a armânilor*, V. Barba continua să păstreze în interacțiunile cu instituțiile statului român o convenabilă ambiguitate asupra adevăratei sale concepții privind identitatea aromânească.

Într-un interviu acordat lui Ilie Traian pentru revista „Agero” din Stuttgart, V. Barba se referea la aromână ca la „limba macedo-latină, soră bună cu daco-latină”, iar la aromâni ca la o „ramură sudică a latinității est-europene”. Pledea pentru studiul aromânei în școli ca limbă maternă, pentru folosirea ei în biserică și în *mass-media*, dar nu era de acord cu obținerea acestor facilități în baza unui statut de minoritate națională, soluție care i se părea „nefirească” pentru aromânii din România:

„Fără doar și poate, o asemenea soluție este nefirească. Aromânii n-au venit în Cadrilater ca să mărească numărul popoarelor străine, «minoritare». Ei au în România un statut juridic special. Sunt un caz atipic. Ei fac parte din ramura sudică a romanității/latinității răsăritene. În perioada 1925–1930, au fost «colonizați» în Dobrogea de Sud, devenind stăpâni pe pământurile abandonate de turci, după cinci secole de ocupație otomană, cu misiunea de a «româniza» Cadrilaterul.” (Traian, 2005, consultat la 12 august 2016)

În același interviu, V. Barba solicita sprijinul României pentru prezervarea identității aromânești în dreapta Dunării (prin acțiune diplomatică, alocarea de burse și de fonduri pentru activități comunitare etc.), în timp ce ULCA și organizațiile afine din țară și din străinătate lucrau asiduu pentru alterarea componentei românești a identității aromânilor.

Lipsa fundamentării științifice a proiectului identitar neoaromânist, ca și oportunismul politic semnalate de N.S. Tanașoca au fost constatate și de alți analiști ai fenomenului. Aceste caracteristici rămân definitorii și în prezent, anti-scientismul fiind chiar asumat de conducerea ACAR, la un moment dat, prin vocea lui Stelian Damov, președinte al Filialei București a ACAR: „Nu pot înțelege de ce un cadru universitar aduce în discuție tot felul de argumente istorice sau neistorice, cât timp fondul problemei este cu totul altul: cultura și limba aromânilor sunt în pericol!” (Damov, 2006)

Fostul lider al ACAR dezinforma în articol în legătură cu semnificația și conținutul *R 1333/1997* și contesta modul în care fusese prezentată până atunci istoria aromânilor, ca fiind rezultatul manipulărilor ideologice comuniste: „Istoria României a fost falsificată, este un lucru știut. Este cazul ca toți oamenii din această țară să pună la îndoială ceea ce au învățat în școli, în perioada comunistă, despre aromâni”. (Damov, 2006)

Aceeași atitudine, de contestare fără argument a instanțelor științifice, se constata și la Dumitru Rida, președintele Filialei Constanța a ACAR, în anul 2006:

„Există și voci contra, sunt opiniile unor politicieni, oameni de cultură aromâni care susțin că aromânii sunt ramura sud-dunăreană a poporului român. Or, este clar o ruptură dintre academicieni și marea masă de aromâni, în sensul că marea masă de aromâni au trăit și se simt aromâni, își respectă tradițiile moștenite de la străbuni, față de lumea academică ce susține prin miile de tomuri că suntem români”⁴³

Potrivit unora dintre neoaromâniști, în locul „falsurilor” susținute de propaganda oficială românească cu privire la originea comună a dacoromânilor și a românilor, ar trebui promovat „adevărul istoric” rezumat în articolul *Un alt punct de vedere asupra aromânilor*⁴⁴, semnat de Dumitru Piceava (de profesie stomatolog), președinte al Federației „Liga Aromânilor din România”, inițiator al Fundației „Bana Armânească” și editor al revistei omonime:

– Aromânii se consideră urmașii lui Filip al II-lea și Alexandru Macedon, care le-ar fi strămoși, așa cum Burebista și Decebal sunt considerați strămoșii românilor.

– Prin expansiunea Romei după moartea lui Alexandru Macedon (323 î.Hr.), suveranitatea Imperiului macedonean a decăzut, Macedonia

însăși fiind transformată în provincie romană (148 î.Hr.).

– Astfel a început romanizarea populației macedonene, proces îndelungat ce a dus la nașterea unui popor nou, vlahii (armânjii, aromânii etc.), ca urmare a simbiozei dintre băștinașii macedoneni și nou-veniți.

– Dacă substratul etnic la români este dac, la aromâni baza etnică este formată de către macedoneni.

– „Limba latină a fost cea care s-a impus și a dus în final la îndepărtarea definitivă a limbii macedonene, cea care nu era înțeleasă nici de greci și nici de către iliri.”

– În urma Păcii de la București (10 august 1913) teritoriul Macedoniei a fost împărțit între Grecia (51%), Albania (11%), Serbia (29%) și Bulgaria (9%). De atunci, aromânii au intrat într-un proces „necruțător și neîntrerupt” de deznaționalizare și asimilare.

– Teoria potrivit căreia limba aromână ar fi un dialect al limbii române a apărut după anul 1848, când revoluționarii pașoptiști au luat contact cu aromânii din Macedonia.

Precaritatea acestor alegații poate fi ușor demonstrată de o analiză istorică și filologică oricât de sumară. Cu toate acestea, ele stau la baza mitului identitar în jurul căreia s-a dezvoltat o mișcare etnică al cărei activism afectează coeziunea națională, pe plan intern, și capacitatea României de a interveni în favoarea comunităților istorice înrudite, pe plan extern.

D. Piceava și alții asemenea lui reiau și interpretează falsuri lansate de V. Barba („limba macedo-latină”; Macedonia istorică – teritoriu de etnogenează a aromânilor etc.) în melanj cu fapte confiscate din istoria poporului român (unele din primele semnalări istoriografice ale poporului român se refereau la aromâni: formula „torna, torna, fratre”, în secolul al VI-lea⁴⁵; prezența vlahorinhinilor la Mănăstirea Kastamonitou, secolul al IX-lea⁴⁶; răscoala vlahilor din Thessalia⁴⁷, păstorii vlahi de pe domeniile Marii Lavre athonite⁴⁸, subordonarea vlahilor din thema Bulgariei față de Arhiepiscopia Ohridei⁴⁹, în secolul al XI-lea; incidentul de la locul numit „Stejarii frumoși”⁵⁰, consemnările Anei Comnena și ale lui Ioan Kinnamos și relatările lui Beniamin de Tudela, în secolul al XII-lea; Țaratul Asăneștilor etc.) și impregnate cu ideologia macedonismului primitiv, asumată de elitele politice actuale ale Republicii Macedonia.

Într-un text scris de Alexandru Gica în anul 2009, ideea de „segregare între aromâni și români” apare enunțată explicit, el atribuind-o ca premieră istoricului Alexandru D. Xenopol (2009: 188). Oferă apoi alte exemple în același sens (Tașcu Ionescu în 1940 și 1945; Constantin Papanace după 1947, Vasile Barba după 1982, Dumitru Piceava după 1996; Thede Kahl; Asociația „Comunitatea Armână din România”, din 2003), pentru a argumenta legitimitatea unei astfel de orientări.

Prin acele exemple de persoane sau organizații, Al. Gica încearcă să argumenteze că ideea „segrării față de români” e veche și răspândită în toate mediile aromânești, inclusiv în România, contrar afirmației lui N.Ș. Tanașoca, potrivit căruia redeschiderea problemei aromânești ar fi rezultat al activismului unor grupuri de „armânji” din Occident.

În realitate, exemplele nu prea îl servesc pe Al. Gica, deoarece numele cele mai importante din listă, Constantin Papanace și Vasile Barba, au activat înainte de 1990 în Occident, Tașcu Ionescu nu este reprezentativ pentru cazul în speță, deoarece demersurile lui poartă amprenta dirijării cominterniste, iar ACAR a devenit activă în direcția neoarmânistă în 2003–2004 (potrivit chiar lui Al. Gica), așadar după ce prof. Tanașoca își scrisese textul⁵¹ combătut de Gica.

În ciuda eforturilor pe care autorul le face pentru a salva aparența de imparțialitate, lipsa sa de onestitate științifică transpare din felul în care manipulează informația, citează trunchiat din *Recomandarea 1933/1997* a APCE și interpretează forțat un text dialectal, ca să-și susțină ideea că imigrarea interbelică masivă a aromânilor în România s-ar fi datorat „în principal presiunii economice suportate de aromâni în Grecia”, din cauza împrumutării în zonele lor de locuire a refugiaților greci din Anato-lia, Bulgaria și Caucaz (Gica 2009: 174). Al. Gica menționează și imigrarea aromânilor din Albania și Bulgaria, inexplicabilă prin argumentul dat în cazul celor din Grecia, dar se referă la întregul fenomen ca la un târg din care statul român, pe de o parte, și aromânii, pe de alta, încercau să obțină foloase cât mai mari, unii pe seama celorlalți. Nu explică militanțul neoarmânist cum puteau aromânii să condiționeze în vreun fel colonizarea în Cadrilater, de vreme ce ei fuseseră aceia care o ceruseră, emulați exact de acel spirit patriotic pe care Al. Gica li-l refuză.

În demersurile CMA sunt identificabile măsuri active puse în operă pentru a se crea pe plan internațional iluzia că în România există o comunitate

(makedon)armână, parte a unui popor regional, supusă discriminării și asimilării forțate: nenumărate plângeri adresate forurilor internaționale privind abuzuri nedovedite ale autorităților române față de o minoritate inexistentă; inundarea pieței cu literatură pseudoștiințifică (v. Thede Kahl, Mariana Bara, Nicolas Trifon etc.); saturarea spațiului mediatic cu mesaje manipulative, crearea unei false multiplicități a surselor.

În documentul intitulat *The Armans/Aromanian's Council – The Survival through Unification*, având-o ca autoare pe Chirana Darlaiane, vicepreședinte ACAR, se postulează că relațiile dintre CMA și OSCE trebuiau să plece de la misiunea Înalțului Comisar OSCE pentru Minorități Naționale: „identificarea și soluționarea tensiunilor interetnice în spațiul organizației”.

Printre victimele acestei ample și susținute campanii propagandistice se numără instituții și personalități politice europene⁵² altfel respectabile. Semnificativ este cazul Consiliului Europei și al instituțiilor sale subsidiare:

– În Opiniile a II-a (2005) și a III-a (2012) asupra României ale Comitetului Consultativ al Convenției-Cadru pentru protecția Minorităților Naționale, există pachete de evaluări asupra aromânilor (și ceangăilor), precum și recomandarea ca acestora să le fie aplicat tratamentul rezervat minorităților naționale⁵³, deși există cel puțin 18 enciclopedii și dicționare internaționale care includ aromâna printre dialectele limbii române, iar pe aromâni îi consideră ramură istorică a poporului român⁵⁴.

– În respectivele documente se apreciază că includerea aromânilor, istroromânilor și macedoromânilor în numărul românilor, la recensăminte, ar putea să nu fie conformă cu principiul autoidentificării, așa cum este acesta formulat în Articolul 3 al Convenției-Cadru, deși Paragraful 35 din Raportul Explicativ al Convenției-Cadru (ETS no. 157) stipulează că din Paragraful 1 al numitului Articol nu trebuie înțeles că o persoană are dreptul să își aleagă arbitrar apartenența la o minoritate națională, ci această alegere individuală este inseparabil legată de criterii obiective relevante pentru identitatea persoanei respective⁵⁵.

Trebuie menționat că în *Prima Opinie* (6 aprilie 2001) nu existase nicio referire la aromâni, iar prin Legea 299/2007 amendată de Legea 176/2013⁵⁶, etnonimele aromân, istroromân și macedoromân au fost incluse între apelativele sub care pot fi recunoscute persoanele de origine română sau acelea care aparțin filonului lingvistic și cultural româ-

nesc, în măsura în care își asumă în mod liber această apartenență.

În Parlament, Costică Canacheu mințea, prin omisiune, atunci când susținea în 2007 că prin *Legea 299* este confiscată colectiv identitatea aromânilor. Așșderea Alexandru Gica în presă⁵⁷, când scria că prin acea *Lege* Parlamentul i-a declarat pe aromâni ca „români de pretutindeni”. În realitate, *Legea* respectivă este aplicabilă doar individual acelor persoane care își asumă în mod liber apartenența la filonul cultural românesc.

Concluzie

Am ilustrat cu o largă gamă de exemple acele trăsături ale canonului postmodern care influențează construcția identitară și ideologia subsecventă a unui grup de aromâni – neoaromâniștii.

Potrivit propagandei neoaromâniște, aromânii din România ar fi în pericol de asimilare, într-un stat ale cărui autorități sunt refractare la orice dialog cu CMA și cu asociațiile afine, nu le îndeplinesc solicitările și, mai grav, se interesează de soarta aromânilor și a meglenoromânilor în țările lor de autohtonie.

S-a ajuns astfel ca normalitatea gesturilor României, de sprijinire a acestor români sud-dunăreni în menținerea identității lor, să fie percepută pe plan internațional ca un abuz împotriva dreptului lor la autoidentificare și ca o ingerință în viața respectivei comunități de români.

Este prima dată când un experiment etnopolitic de asemenea amploare se desfășoară pe teritoriul României, cu largi implicații pentru ansamblul românității:

– rescrierea istoriei mai vechi și a celei recente a românilor;

– crearea unui model pentru exaltarea particularismelor, care să amplifice diviziunile regionale în corpul național și eventualele tendințe centrifuge ale identităților regionale;

– obstrucționarea implicării diplomatice a României în sprijinul comunităților istorice înrudite din vecinătate.

Cu rare excepții explicabile politic (Ion Coteanu, Alexandru Gaur), există o remarcabilă continuitate între perioada de dinainte de 1947 (proclamarea R.P. Române) și aceea de după, în privința susținerii științifice a originii comune a dacoromânei și aromânei, ca dialecte ale românei comune/primitive/protoromânei, vorbite pe un areal incluzând ambele maluri ale Dunării.⁵⁸

Sub influența unor romaniști germani contemporani, Vasile Barba a înlocuit această teorie a etnogenezei poporului român cu alta, a derivării latinei balcanice în două ramuri: una sud-dunăreană, din care ar proveni aromânii, și una nord-dunăreană, din care ar descinde dacoromânii (este eliminat stadiul românei comune). Oricâte neajunsuri ar fi avut explicația susținută de V. Barba și de ULCA, era totuși mai departe de absurd decât makedonarmânismul asumat oficial de organizația internațională neoaromânistă CMA în prezent. Dar ambele devieri poartă o amprentă vădit politică.

În raport cu existența unui corpus consistent de documente științifice, românești și internaționale, care confirmă că aromânii sunt o ramură istorică a poporului român și că aromâna este un dialect istoric al limbii române, fenomenul neoaromânist se distinge prin caracterul sau antiștiințific și prin recursul la un tip de gândire consensuală⁵⁹, potențat de mentalitatea postmodernă care atomizează identitățile colective, nivelează paradigmele identitare și atenuează diferențele specifice.

Înțelegând în sens constructivist, identitatea etnică este rezultat proces de edificare și rafinare în câmp cultural, pe baza posibilităților oferite inițial de natură, prin origine.

Componenta naturală a etnicității (apartenența la un neam, prin ascendenți) îi conferă acesteia realitate. Dar raportarea individului la această realitate etnică proprie, ca și raportarea celorlalți membri ai etniei sau a celor din afara ei sunt determinate cultural⁶⁰.

Este nevoie de intervenția etnopoliticii pentru ca aspectul natural al etnicității să fie esențializat și să capete astfel valențe simbolice, pentru a putea fi instrumentat politic prin mecanismul de separație: originea, linia de sânge, este încărcată cu prestigiul unei glorificări mitizate, care trebuie protejat de orice contaminare – în cazul neoaromânist e vorba de ascendența antică macedoneană. De aici decurg promisiunea eliberării culturale/etnice/naționale și stimularea unui anumit orgoliu al diferenței/unicității (prin vechimea originilor „macedonene” și a limbii), produs al unei „inteligenții” care proiectează asupra grupului-țintă propriile constructe elitiste, fără ca aceste constructe să aibă neapărat legătură cu realitățile culturale și sociale din grupul-țintă respectiv (aromânii în ansamblul lor)⁶¹.

În articularea makedonarmânismului, elita neoaromânistă a mobilizat mitologeme preexistente în cultura populară a etniilor balcanice, pentru

care Alexandru Macedon este un referențial comun, prezent deopotrivă în eposurile de limbă greacă, albaneză, slavă macedoneană sau română. Prin metodele etnopoliticii, aceste teme folclorice, împreună cu concepții difuze, au fost agregate într-o teorie a identității de tip esențialist: „armânjilji sunt membrii unei culturi unice, moștenite *dit zămane (din începuturi)*, dar care a fost obnubilată de presiunea culturilor majoritare și menținută voit într-o stare de latență de către agenții puterii oficiale. Dar cultura noastră nu a dispărut niciodată și a venit momentul ca ea să fie redescoperită, iar armânjilji să se trezească și să își asume identitatea etnică aparte”⁶².

În construcția identității neoaromâniste observăm că atacate au fost tocmai elementele naturale, care îi identifică pe aromâni ca români: s-a teoretizat (prost) existența unei limbi armâne diferite de limba română și s-a inventat o origine diferită de aceea a românilor nord-dunăreni.

„Dacă ar fi să aplicăm hermeneutica fractală a lui I.P. Culianu la tectonica geopoliticii balcanice, am spune că neoaromânismul e doar actualizarea unei variante de scenariu identitar, prin logica jocului de combinații între diferiți invarianți [...].

Se consideră că regulile de combinare sunt transpersonale, ținând de un spațiu multidimensional al psihologiei abisale. O profunzime în care subiectivitatea transgresează în obiectivitate și care îi transformă pe actanți în simple instrumente prin care scenariul identitar să se poată concretiza.” (Stănilă 2010)

Pe de altă parte, identitatea este un construct binar, în care autoidentificarea nu poate exista decât în corelare cu identificarea sau recunoașterea de către Celălalt⁶³. De aceea, rămâne de domeniul absurdului pretenția neoaromâniștilor că aromânii trebuie să aibă dreptul exclusiv de a-și defini identitatea individual și colectiv.

Ca de atâtea alte ori în istoria aromânilor, cei angajați față de neoaromânism acționează împotriva chiar a intereselor propriului grup etnic. Dar este o premieră că ei acționează astfel de pe teritoriul României în forme care afectează și coeziunea națională. Neoaromânismul este o formă de fragmentare etnică, amenințare de tip asimetric menționată în *Ghidul Strategiei naționale de apărare a țării pentru perioada 2015–2019* (p. 33). În acest sens, putem spune că este vorba și de un test la care este supusă capacitatea autorităților române de a gestiona o mișcare etnică separatistă.

Obstinația acțiunii mistificatoare neoaromâniste la toate nivelurile de autoritate în stat și pe plan regional sau european, resursele angajate și sprijinul extern reprezintă parametri care contribuie la relevanța acestui separatism din perspectiva intereselor de securitate și externe ale României⁶⁴.

Bibliografie

Acum, 2006: Fără autor, *Sărbătoare sau protest?*, cotidianul „Acum”, 6 februarie 2006.

Avram, Sala 2001: Mioara Avram, Marius Sala (ed.), *Enciclopedia limbii române*, Editura „Univers Enciclopedic”, București, 2001, 634 p.

Badie e.a. 2011: Bertrand Badie, Dirk Berg-Schlosser, Leonardo Morlino (eds.), *International Encyclopedia of Political Science*, SAGE Publications, Inc., 2011, 3991 p.

Barba K., 2009: Katharina Barba, *Vasile Barba: un alumtător ti ascăparea a limbăljei shi a culturăljei armânească*, revista „Zborlu a nostru”, nr. 1–2, An XXV, 2009, pp. 1–45. (<https://es.scribd.com/document/50219776/Zborlu-a-Nostru-Nr-1-pi-2009>)

Baumann 1999: Gerd Baumann, *The Multicultural Riddle Rethinking National, Ethnic, and Religious Identities*, Routledge, New York and London, 1999, 188 p.

Brâncuș 2005: Grigore Brâncuș, *Introducere în istoria limbii române (I)*, Editura Fundației „România de Măine”, 2005.

Brezeanu, Zbucă 1997: Stelian Brezeanu, Gheorghe Zbucă (coord.), *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, Arhiva Națională a României, București, 1997, 400 p.

Caragiu-Marioțeanu, 2005: Matilda Caragiu-Marioțeanu, în *Aromâna și aromânii – azi*, cotidianul „Ziua”, 21.03.2005, referitor la comunicarea sa *Aromânii – criza de identitate*, susținută în cadrul sesiunii „Aromâna și aromânii – azi”, organizată de Secția de filologie și literatură a Academiei Române, la 28.01.2005. (<http://www.ziua.ro/display.php?data=2005-03-21&id=172114>)

Ciucă, 2014: Răzvan Ciucă, *Deutschland über alles*, publicația „Obiectiv online”, 15 mai 2014. (<http://obiectiv-online.ro/?p=15796>)

CSAT 2016: Consiliul Suprem de Apărare a Țării, *Raportul CSAT nr.DSN1/312 din 09.03.2016 privind activitatea desfășurată în anul 2015*, București, 2016. (http://csat.presidency.ro/documente/RAPORT%20CSAT%20privind%20activitatea%20desfasurata%20in%20anul%202015_14436ro.pdf)

Damov, 2006: Stelian Damov, *Aromânii vor ca România să fie o țară europeană*, cotidianul „Cuget Liber”, Constanța, 6 ianuarie 2006, p. 11.

Dobre 2008: Cezar Dobre, *Constantin Papanace (1904–1985) un aromân naționalist*, revista „Cadran Politic”, nr. 56, 16 mai 2008. (<http://www.cadranpolitic.ro/?p=3502>, consultat la 29 august 2015)

EvZ, 2010a: *Lali Vasili a stat 20 de zile pe pământ după moarte*, cotidianul „Evenimentul Zilei”, 4 octombrie

2010. (<http://www.evz.ro/lali-vasili-a-stat-20-de-zile-pe-pamant-dupa-moarte-901037.html>)

Fundația Culturală Română 1992: *Primul Forum al românilor și originarilor din România (Neptun, 22–27 iunie 1992)*, Editura Intergraph, București.

Gica 2009: Alexandru Gica, *Recent History of the Aromanians in Romania*, „New Europe College Yearbook 2008–2009”, New Europe College, 2009, p. 173–200.

(www.nec.ro/data/pdfs/publications/nec/2008-2009/ALEXANDRU_GICA.pdf)

Gica, 2013: Alexandru Gica, *Romanian Parliament: Vlachs Are Romanians, Not Vlachs*, „Fărășărotul”, Volume XXVI, Issues 1&2 (Fall 2011/Spring 2012) & Volume XXVII, Issues 1&2 (Fall 2012/Spring 2013)–combined (http://www.farsarotul.org/nl32_2.htm)

Hașotti 1997: Puiu Hașotti, *Considerații pe marginea înregistrării la tribunal a Uniunii Comunităților Aromâne din România*, intervenție în Ședința Camerei Deputaților, 23 decembrie 1997.

(<http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=626&idm=1,07&idl=1>)

Lascu S., 1993: Stoica Lascu, *Mistificare sau blamabilă inconștiență: aromânii – minoritari în propria țară!*, cotidianul „Cuget Liber” nr. 927, 22 iulie 1993, p. 1, 6.

Lascu S., 1994: Stoica Lascu, *Apel pentru crearea Federației Europene a Comunităților și Asociațiilor Aromâne*, cotidianul „Cuget Liber” nr. 1167, 30 mai 1994, p. 7.

Klump e.a. 2014: Andre Klump, Johannes Kramer, Aline Willems (edt.), *Manuel des langues romanes*, De Gruyter GmbH & Co KG, Berlin/Boston, 2014, 766 p.

Manțu C., 2010: Chira Iorgoveanu-Manțu, *Armânii/Makedonarmânii – recuperarea identității în mileniul III*, în Revista „Familia română”, An II, nr. 4 (39), Baia Mare, decembrie 2010, 133 p.

Merry 2010: Michael S. Merry, *Identity*, în Barry McGraw, Eva Baker, Penelope Peterson (eds.), *International Encyclopedia of Education*, Elsevier Ltd., 2010, p. 152–157.

Mihăescu 1976: Haralambie Mihăescu, *Torna, torna, frate*, „Byzantina”, nr. 8, Salonic, 1976, p. 21–35.

Moscovici 1997: Serge Moscovici, *Fenomenul reprezentărilor sociale*, în Adrian Neculau (coord.), *Psihologia câmpului social. Reprezentările sociale*, Iași, Editura Polirom, 1997, p. 15–75.

Papanace 1996: Constantin Papanace, *Reflecții asupra destinului istoric și politic al aromânilor* (scrisă în 1947, la Tagliacozzo, Italia), ediție îngrijită de Carol Papanace (frate) și Florica Papanace (soră), cu o *Prefață* de Ionel Zeană, Editura „Crater”, București, 1996, 310 p.

Papanace f.a.: Constantin Papanace, *Fermentul aromân (macedo-român) în sud-estul european*, format electronic, Proiectul „Avdhela” – Biblioteca Culturii Aromâne, f.a., 58 p.

(http://www.proiectavdhela.ro/pdf/constantin_papanace_fermentul_roman_in_sud_estul_european.pdf)

Saramandu 2004: Nicolae Saramandu, *Romanitatea Orientală*, București, Editura Academiei Române, 2004, 344 p.

Stancu, 1992: Natalia Stancu, *Forumul Românilor și Originarilor din România*, cotidianul „Curierul Național”, 30 iunie 1992.

(<http://www.aromanul.ro/cronologie/2014/itemlist/date/2012/9>)

Stănilă 2007: Viorel Stănilă, *Reprezentări sociale și discurs mediatic în determinarea clivajelor identitare recente la aromânii din România (I – III)*, Revista „Tomis”, Constanța, 2007

Stănilă 2010: Viorel Stănilă, *Neoaromânismul în context politico-diplomatic sud-est european*, p. 123–134, în Adina Berciu-Drăghicescu (coord.), *Aromânii din Albania – prezervarea patrimoniului lor imaterial*, Biblioteca Metropolitană, București, 2010, Adina Berciu-Drăghicescu (coord.), *Aromânii din Albania – prezervarea patrimoniului lor imaterial*, Biblioteca Metropolitană, București, 2010, 323 p.

Tanașoca 1993: Nicolae-Șerban Tanașoca: „*Torna, torna, fratre*” et la romanité balkanique au VIe siècle, „Revue roumaine de linguistique”, XXXVIII, nos. 1–3, Bucharest, janvier-juin 1993, p. 265–267.

Tanașoca 2001: Nicolae-Șerban Tanașoca, *Aperçus of the History of Balkan Romanity*, in Răzvan Theodorescu and Leland Conley Barrows (eds.), *Politics and Culture in Southeastern Europe*, UNESCO, Bucharest, 2001, p. 97–174 (159).

Tanașoca 2004: Anca Tanașoca, Nicolae-Șerban Tanașoca, *Unitate romanică și diversitate balcanică*, București, Editura Fundației Pro, 2004, 322 p.

Traian, 2005: Ilie Traian, *Despre problema aromână: „Ce e rău în asta pentru România?”*, interviu cu prof. dr. Vasile Barba, publicația on line „AGERO”, Stuttgart. (<http://www.agero-stuttgart.de/REVISTA-AGERO/ISTORIE/Despre%20problema%20aromana%20-%20Interviu%20cu%20Vasile%20Barba.htm>)

Trifon 2012: Nicolas Trifon, *Aromânii, pretutindeni, nicăieri*, Editura „Cartier”, Chișinău, 2012, 607 p.

Trifon 2014: Nicolas Trifon, *Unde e Aromânia?*, Editura „Cartier”, Chișinău, 2014, 191 p.

Windisch 2006: Rudolf Windisch, *Studii de lingvistică și filologie românească*, editori: Eugen Munteanu și Oana Panaite, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2006, 404 p.

Windisch, 2009: Rudolf Windisch, *Pentru noi, romanistica a fost, așa cum am învățat-o de la Coșeriu, catalizatorul care ne-a dezvăluit problemele și metodologia lingvisticii romanice și generale*, interviu realizat de Cristinel Munteanu, revista „Limba Română”, nr. 5–6, anul XIX, 2009.

(<http://www.limbaromana.md/index.php?go=articol&n=390>)

Windisch, 2012: Rudolf Windisch, *Cele mai vechi menționări ale românilor în izvoare antice, bizantine, medievale și renaștentiste*, conferință, Oradea, 21 noiembrie 2012. (<http://www.ovidan.ro/?p=articles.details.7834>)

Winniffrith 2002: Tom J. Winniffrith, *The Vlachs*, p. 112–122, în Richard Clogg (coord.), *Minorities in Greece. Aspects of a Plural Society*, Hurst & Company, London, 2002, 203 p.

Wolin 2019: Richard Wolin, *The seduction of unreason: the intellectual romance with fascism : from Nietzsche to postmodernism*, Princeton, Princeton University Press, 2004, 400 p.

Zborlu a nostru, 1988: Redacția, Revista „Zborlu a nostru”, Freiburg i. Br., Germania, nr. 4(21), 1988, p. 180.

Note

¹ Roger Scruton, *Modern philosophy: an introduction and survey*, New York, Penguin Books, 1996, 624 p.; Dick Hebdige, *Postmodernism and „the other side*, în John Storey (ed.), *Cultural Theory and Popular Culture: A reader*, London, Pearson Education, 2006, 296 p.

² William Lane Craig, *God is Not Dead Yet*, „Christianity Today”, 3 iulie 2008. (<https://www.christianitytoday.com/ct/2008/july/13.22.html>, consultat la 3 iunie 2019)

³ Eliana de Castro, *Camille Paglia: „Postmodernism is a plague upon the mind and the heart”*, Fausto Mag, 12 decembrie 2015; Christopher Hitchens, *Why Orwell matters*, New York, Basic Books, 2002, 211 p.

⁴ Daniel C. Dennett, *On Wieselstier v. Pinker in the New Republic: Let’s Start With A Respect For Truth*, „Edge”, 9 octombrie 2013. (<http://edge.org/conversation/dennett-on-wieselstier-v-pinker-in-the-new-republic>, consultat la 3 iunie 2019)

⁵ Noam Chomsky, *On Post-Modernism*. (<http://www.bactra.org/chomsky-on-postmodernism.html>, consultat la 3 iunie 2019).

⁶ Termen lansat de acad. Matilda Caragiu-Marioțeanu (Caragiu-Marioțeanu, 2005).

O sușă aparte a neoaromânismului este makedonarmânismul, denumit cu un termen *ad hoc* creat chiar de promotorii săi, pentru a accentua diferențierea identității aromânești în raport cu românitatea. Din perspectivă istorică, makedonarmânismul s-ar referi la acei aromâni care se consideră descendenți ai macedonenilor antici (romanizați sau nu, în funcție de aderența la o interpretare sau alta), în virtutea unor resorturi colective interne și sub influența curentului antichizant promovat în societatea slavă macedoneană de partidele politice naționaliste.

Din punct de vedere organizațional, makedonarmânismul reprezintă ansamblul formelor de structurare și de activism ale asociațiilor regrupate în Consiliul (Makedon) Armân (CMA).

⁷ Prin Asociația „Comunitatea Armână din România” (ACAR), având ca aripă de tineret Consiliul Tinerilor Armânji (CTArm) și ca paravan cultural Societatea Culturală Armână (SCA).

⁸ Cu statut de persoană juridică abia din anul 2008, prin Decizia nr. 2325 din 17 iulie a Tribunalului din Tirana (cf. <http://makedonarman-council.org/wp-content/uploads/2009/10/cma-informative-bulletin-nr.40-19.02.2013.pdf>).

⁹ 2005–2008: președinte Mariana Bara (România) și secretar general Dumitru „Mita” Rida (România);

2008–2014: președinte Iani Manțu (Germania, originar din România) și secretar general Niculachi Caracota (Franța, originar din România); 2014–prezent: președinte Niculachi Caracota, secretar general RrapoZguri (Albania).

(<http://makedonarman-council.org/structure/executive-board/>; <https://vdocuments.mx/cma-informative-bulletin-nr44-25012014-1.html>).

¹⁰ „Reprezentarea socială este un sistem de valori, de noțiuni și de practici relative la obiecte, aspecte sau dimensiuni ale mediului social care permit nu numai stabilirea cadrului de viață al indivizilor și grupurilor, dar constituie în mod egal un instrument de orientare a percepției și de elaborare a răspunsurilor.” (Moscovici 1997: 6.)

V. și Stănilă 2007: „Psihologii câmpului social au observat deja că procesul de reprezentare socială dezvoltă și o dimensiune ideologică. În strânsă legătură cu practicile mediatice, latura ideologică a reprezentării sociale face din aceasta cea mai proprie formă de structurare a propagandei, definită ca «modalitate de exprimare a unui grup într-o situație conflictuală și ca elaborare instrumentală, în vederea acțiunii, a reprezentării pe care grupul și-o face despre obiectul conflictului»: auto-definirea identitară și impunerea versiunii identitare asumate, în cazul de față.”

¹¹ „In academic quarters, postmodernism has been nourished by the doctrines of Friedrich Nietzsche, Martin Heidegger, Maurice Blanchot and Paul de Man all of whom either prefigured or succumbed to the proverbial intellectual fascination with fascism.” (Wolin 2004: XII)

¹² EvZ, 2010.

¹³ *Mică antologie aromânească (1952), Considerații asupra trecutului macedo-românilor și a dialectului lor (1952), Noul album macedo-român I (1959), II (1965).*

¹⁴ „De la Freiburg im Breisgau, Barba a promovat teoria potrivit căreia aromânii sunt un popor distinct de cel român, iar vorbirea lor este limbă de sine stătătoare, nu unul dintre cele patru dialecte ale proto-românei – varianta Academiei Române.” (EvZ, 2010)

¹⁵ „Greece has a long tradition of fearing an enemy invasion from the North, whether the enemy be Turk, Slav, German or Communist.” (Winniffrith 2002: 121)

¹⁶ Dobre 2008.

¹⁷ Papanace f.a.: 44–45.

¹⁸ În cartea sa *Aromânii, pretutindeni, nicăieri*, când prezintă volumul *Reflecții asupra destinului istoric și politic al aromânilor* de C. Papanace, N. Trifon vorbește despre „naționalismul” aromânesc, fără a-l pune în relație cu românitatea, așa cum face C. Papanace. Mai mult, N. Trifon afirmă că în cartea lui C. Papanace se vorbește puțin despre români (2012: 399) deși, în realitate, există un întreg sub-capitol dedicat României (1996: 269–286), ca și o descriere critică a implicării României și a liderilor politici români în chestiunea aromânească (1996: 25–68).

În altă parte, N. Trifon argumentează statutul aromânei, ca limbă diferită de română, citând raportul pe care un ambasador comunist fără pregătire de specialitate, Teodor Rudenco, îl adresa ministrului Afacerilor Externe, Ana Pauker, la 10 aprilie 1948 (2012: 405 sq.).

¹⁹ Barba K., 2009.

²⁰ Barba K., 2009: 5.

²¹ *Das Süddonaulatein heute: aromunische Texte [Latina sud-dunăreană azi: texte pri grailu armânescu]*, ediție bilingvă aromână-germană, Piatra Neamț, 1982, 125 p. (Barba K., 2009).

²² Înființată la 23 septembrie 1879. Recunoscută prin Înaltul Decret Domnesc nr. 1298 din 19 aprilie 1880. Președinte actual, Ion Caramitru, directorul Teatrului Național „Ion Luca Caragiale” din București.

²³ Vasile Barba, în cadrul expunerii de inaugurare a primului curs de *Limbă și cultură armânească* (Universitatea „Albert Ludwigs” din Freiburg, 1986), filmare de la eveniment; transcrierea din dialect și adaptarea textului îmi aparțin. (*Primlu curs ti cultura shi limba armaneasca Freiburg 1986*, <https://www.youtube.com/watch?v=e44ZUxv9gt0>, consultat la 15 iulie 2016)

²⁴ *Primlu curs ti cultura shi limba armaneasca Freiburg 1986*.

(<https://www.youtube.com/watch?v=e44ZUxv9gt0>, consultat la 15 iulie 2016)

²⁵ Apud Manțu C, 2010: 9.

²⁶ Windisch 2006: 187; Windisch, 2009; Windisch, 2012.

²⁷ Coordonatori ai colectivelor care au realizat *Aromunischer Sprachatlas [Atlasul lingvistic aromân, AliA]*, Vol. I (Helmut Buske Verlag gmbh., Hamburg, 1985, 291 p.) și Vol. II (A. Lehman Wissenschaftlicher Verlag, Veitshöchheim bei Würzburg, 1994, 333 p.).

²⁸ Klump e.a. 2014: 309 sq.

În 1995, Rupprecht Rohr, Rudolf Windisch, Johannes Kramer, Wolfgang Dahmen și Hans-Martin Gauger au devenit membri în Consiliul Științific al Centrului de Studii Armânești înființat de Vasile Barba la Freiburg (Barba K., 2009: 21, consultată la 12 august 2016).

²⁹ Ciucă, 2014 (consultat la 30 iunie 2015); Barba K., 2009: 23.

³⁰ Congrese au avut loc la Mannheim (1985) și Freiburg (1988, 1993, 1996, 1999), cf. Barba K, 2009: 23. Cunia, 1997 (consultat la 9 august 2016).

³¹ „Zborlu a nostru”, 1988: 180.

³² C. Papanace publicase în *Noul Album Macedo-Român* (I, Freiburg, 1959) un articol al diplomatului Raoul Bossy: *Un succes diplomatic românesc: Iradeaua din 1905* (p. 167–169).

³³ Stancu, 1992. V. și Fundația Culturală Română 1992: 5, 12, 14, 22, 23, 24, 25, 81.

³⁴ Brezeanu, Zbucnea 1997: 366 sq. În prima parte a *Rezoluției*, cu referire directă doar la Albania, Bulgaria, Grecia, R. Macedonia și Serbia, unde aromânii sunt autohtoni, se cerea întreprinderea măsurilor necesare pentru introducerea aromânei ca limbă de predare sau ca obiect de studiu în grădinițe și școli, ca limbă de cult în bisericile construite de aromâni, ca limbă de serviciu în *mass media*.

Așa cum se preconiza și în *Rezoluție*, astăzi aromâna este în școlile românești obiect de studiu (opțional), ca „dialect istoric al limbei protoromâne (sau protoarmâne) din care se trage și vorbirea de azi a ramurii nordice, dacoromâna”. Iar aromânii au asigurate toate posibilitățile să își păstreze și să își exprime specificul lingvistic și cultural.

³⁵ Lascu S., 1994.

³⁶ Brezeanu, Zbucnea 1997: 367 sq.

³⁷ Brezeanu, Zbucnea 1997: 370 sq.

„«Cum ar putea să nu fie români frații noștri din Balcani – spunea cu gravitate poetul Constantin Colimitra – când și ei spun frate, tată, soră, pâine, apă, sare, piper și zic bună ziua, bună dimineața, bună seara? Ce înseamnă orbirea unora dintre noi, care vor să facă din macedoromâni un alt neam decât cel românesc? Ce nevoie avem noi de alfabet străine, sârbo-nemțești, pe care vor să ni le impună anumiți renegați de neam?»[...] Totodată a fost subliniat faptul că acești ciudați «teoreticieni», cu toții fără operă, deci improvizați, nu sunt nici filologi, nici istorici, ei neavând prin urmare căderea de a se manifesta pe un teren ce le este străin, filologia și istoria.»

³⁸ La 30 mai 1994, deputatul socialist Giulio Ferrarini a depus în Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei o *Moțiune* asupra comunității aromânești. Moțiunea era co-autorată și de parlamentari români (Adrian Severin, Florin Rădulescu Botică), se referea la „câteva state balcanice” în care trăiește comunitatea aromână, cerea protejarea drepturilor fundamentale ale comunității aromâne de a fi recunoscută ca minoritate etnică și de a-și vorbi limba străveche, solicita în viitorul apropiat un raport asupra situației specifice a comunității aromâne. Ca raportor a fost desemnat parlamentarul socialist catalan Luis Maria de Puig, membru al grupului care a depus *Moțiunea*. El și-a prezentat raportul în plenul APCE la 24 iunie 1997.

Documentul este organizat în trei părți:

I. Un Rezumat, în care se fac referiri la cultura și limba aromână prezente în Balcani de peste 2000 de ani. Statele balcanice în care locuiesc aromâni sunt încurajate să sprijine folosirea limbii acestora în *mass media*, biserică și școală.

II. Un proiect de *Recomandare*, care va fi adoptat în aceeași zi cu *R 1333 (1997)*. România este inclusă în grupul țărilor cu imigrație aromânească recentă, spre deosebire de statele balcanice în care aceștia sunt autohtoni și care sunt vizate de un set aparte de recomandări.

III. Un *Memorandum* explicativ în care se afirmă că aromânii sunt înrudiți cu românii de pe malul stâng al Dunării, dar „limba macedoromână” este o ramură a limbilor romanice, ca și „dacoromâna”, „meglenoromâna” și „istroromâna”. Lipsa de acuratețe științifică a textului crește de la un paragraf la altul: aromâna ar avea o structură comună cu albaneza, ceea ce ar susține ipoteza că aromânii sunt iliri romanizați (și despre limba română se poate spune același lucru, potrivit lui Nicolae Iorga, care considera că albaneza și româna sunt cele două fețe ale aceleiași limbi; dalmata este limba romanică născută prin romanizarea populației ilire de pe coasta Mării Adriatice, începând cu secolul III î.e.n., m.m., V.S.); aromâna s-ar fi format pe teritoriul Macedoniei istorice; „limba vlahă” ar fi fost puternic influențată de latină în timpul ocupației romane a Macedoniei etc.

Sprijinul cultural al României pentru aromâni la sud de Dunăre este interpretat negativ într-o cheie dublă: ar fi atras suspiciunea aromânilor că România vrea să îi româneze; ar fi atras neîncrederea statelor de origine față de aromâni, priviți ca români, și nu ca autohtoni (!?). Totuși, se

amintește că România a finanțat școli pentru aromânii din Grecia până în anul 1948, deși reprezentantul permanent al Greciei la CoE a declarat:

„Aromânii sunt parte integrantă a populației grecești și au o conștiință etnică pur greacă. Tradițiile lor sunt complet grecești... nu și-au pierdut niciodată sentimentul apartenenței etnice la Grecia, nu s-au identificat niciodată cu elemente străine și nu au aspirat niciodată să fie identificați ca o entitate națională separată.”

În *Raport*, ca și în *Recomandare*, se subliniază că aromânii au doar revendicări culturale, nu politice. De altfel, *Recomandarea* nu face referire la vreun statut care ar trebui acordat aromânilor, spre deosebire de Moțiunea Ferrarini:

„*Calls for the protection of the Aromanian community's fundamental rights to be recognised as an ethnic minority and to speak its ancient language;*”

(http://www.assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=8090&lang=EN#P26_207, *Moțiunea Ferrarini*, consultat la 9 august 2016)

(<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=7661&lang=en#Footnote1>, Raportul de Puig, consultat la 9 august 2016)

³⁹ Hașotti 1997, consultat la 9 august 2016.

„Inițierea acestei malversațiuni sub o deghizare culturală reprezintă o falsificare grosolană a istoriei poporului român, recunoscut de mai bine de un mileniu drept o entitate etnico-lingvistică formată și afirmată în spațiul balcanocarpatic. [...]”

Țin să atrag atenția asupra tendinței de a rupe din poporul român o parte însemnată, viguroasă a acestuia, aromânii, și de a-i trata ca subiect colectiv internațional și cultural, indiferent în ce țară s-ar afla ei. Altfel, nu se poate explica referirea la dialectul aromân ca «o limbă neolatină» sau mențiunea expresă de «limbă aromână»! Gravitatea demersului atinge, între altele, și epoca glorioasă a statului român, când acesta a sprijinit decisiv activarea conștiinței naționale a românilor din Peninsula Balcanică, prin finanțarea de școli cu limba de predare română și de biserici ortodoxe, cu limba liturgică română.

Inițiatorii înțeleg istoria de la nivelul propriei lor dimensiuni, probabil, și a propriilor lor interese, sfidând astfel conștiința de neam românesc a aromânilor. Pentru aceasta, aromânii au suferit prigoana persecuțiilor etnice, precum românii din Transilvania, au luptat împotriva acesteia, mulți dintre ei plătind cu viața. Aromânii nu vorbesc o limbă «neolatină», alta decât limba română, nu vorbesc o limbă «aromână», nici în sens filologic și nici în sens instituțional lingvistic, pe care inițiatorii îl atribuie dialectului aromân, cu scopul nedeclarat, dar ușor de surprins, de a-l delimita de limba română, de a-i conferi autonomie lingvistică, drept teme ulterior al recunoașterii calității de subiect colectiv de drept public, cu străpungerea reprezentării politice.

Mai mult, intenția, de data aceasta declarată prin formularea art. 5 lit. d) din statut, este de a coagula și a credita noțiunea de «popor aromân viețuitor în diferite formațiuni statale suverane, altele decât România» și, prin urmare, de a contesta și a obține anularea oricărui drept al statului român de a se interesa de respectivele minorități și de a le proteja identitatea culturală și lingvistică. Fondatorii nu urmăresc

altceva decât alungarea statului român de la procesul de sprijinire a comunităților aromâne existente în alte state, în condițiile în care aceste comunități nu ar fi considerate acolo ca «române» din punct de vedere etnic. [...]

Nimeni nu a pretins până acum aberația ca aromânii să aibă autonomie cultural-lingvistică, contrapusă practic celei a daco-romanilor. În același sens al diversiunii se înscrie și înaintarea unui proiect de lege intitulat «Lege pentru protecția minorităților lingvistice a aromânilor, vlaho-românilor», din fericire, respins de comisiile de specialitate ale Camerei Deputaților.”

⁴⁰ În Revista „Zborlu a nostru” nr. 102, 2000, p. 28

(<http://www.oocities.org/zborlu/apeleng.htm>, consultat la 9 august 2016).

⁴¹ ASRI Constanța, fond P, dosar 1408, vol. IV, f. 101–107: 23. Declarația lui Iancu Beca în legătură cu rețeaua rezistenței dobrogene în 37 de comune din județele Constanța și Tulcea, 10 august 1949 (cf. Cojoc 2004: 100).

„În această comună, la o ședință care a fost ținută de Gogu Puiu Ghiuvea și Hașoti a venit și Cresu Gheorghe împreună cu banditul Nicolae Ciolacu din comuna Sinoe care au discutat cu Gogu Puiu despre felul de organizare pe linia lui Horia Sima, insistând că Gogu Puiu nu are nici o legătură cu comandamentul și el este acela care are legătura cu comandamentul și trebuie să asculte de el, nu de Gogu Puiu.” (V. și Ciolacu 1998: 7–37)

⁴² „Vini oara ca niscăntă di atselj tsi cumândăsescu tora sutsatili, ma s-nu aibă curagiu, i nu voru, i nu potu, i nu-lj ariseashti Dimândarea 1333, lipseashti si s-tragă nanăparti shi s-hibă alăxits cu Armăni cari doru ti fara a noastră sh-voru s-bagă tu practică dimândărli di Strasburg cu cari fură sinfuni tuti statili/craturli ditu Europa – deadu-nu cu atseali ditu Balcani iu armănamea easti di totna laolu a loclui.” (V.G. Barba, *Armănamea Bâneadză!*, Revista „Zborlu a nostru” – Revistă culturală armânească/ „Unser Wort” – Mazedoromanische kulturelle Zeitschrift, apud. „Hâbarea Armânească”, Sutsata Culturală Armânească, Anlu III, Nr. 3(19), Martsu, 2004.)

⁴³ Acum, 2006.

⁴⁴ Replică la interviul pe care Alexandru Mihalcea i l-a luat lui Stoica Lascu, publicat în cotidianul „România Liberă” din 15 aprilie 2006, sub titlul *În România, aromânii nu sunt minoritari. Ei au fost, sunt și vor rămâne români.*

⁴⁵ Mihăescu 1976: 21 sqq; Tanașoca 1993: 265 sqq; Saramandu 2004: 93 sqq.

⁴⁶ Brezeanu, Zbucă 1997: 103.

⁴⁷ Brezeanu, Zbucă 1997: 105.

⁴⁸ Brezeanu, Zbucă 1997: 107 sq, 110 sq..

⁴⁹ Brezeanu, Zbucă 1997: 109 sq.

⁵⁰ Brezeanu, Zbucă 1997: 111 sq.

⁵¹ „...năruirea sistemului mondial comunist și dezmembrarea Iugoslaviei, criza balcanică născută din aceste evenimente majore, cu perspectiva îngrijorătoare a adâncirii și amplificării ei în continuare, în Macedonia și Epir, au readus pe aromâni în primul plan al atenției factorilor politici activi în Sud-Estul Europei. Din nou, ca în perioada destrămării Imperiului otoman, se scontează pe rolul care ar putea fi jucat de aromâni în beneficiul uneia sau alteia dintre

părțile angajate în această criză. Dacă în Albania romanitatea aromânilor este redescoperită și reafirmată pentru a se contracara, în numele ei, o eventuală extindere a influenței Bisericii grecești asupra lor, în fosta Macedonia iugoslavă, caracterul de minoritate etnică al aromânilor este invocat pentru a se da consistență conceptului de «Macedonie a macedonenilor», o formulă de organizare politică elaborată în urmă cu decenii, pentru a fi aplicată la o scară geografică mult mai largă decât a fostei republici create de Tito.” (Tanașoca 2004: 318)

⁵² În numele unei inexistente minorități naționale, diverse organizații neoaromâniști din România accesează deja fonduri europene destinate minorităților etnice, în cadrul *Planului Financiar al UE 2014–2020*.

⁵³ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, *Third Opinion on Romania*, Strasbourg, 5 October 2012 (adopted on 21 March 2012, ACFC/OP/III(2012)001): paragrafele 31, 33–37, 39, 40, 47.

⁵⁴ *The Encyclopaedia Americana* (vol. 23, p. 767K–767L): „Izolată de Occidentul roman, începând din secolul al șaptelea, limba română este singurul supraviețuitor reprezentând latina vorbită în Imperiul Roman de Răsărit și constituie evoluția sa normală. Unitatea lingvistică a limbii române în regiunea carpato-balcanică este constituită de următoarele dialecte:

– dialectul dacoromân, cel mai important, vorbit la nord de Dunăre;

– dialectul aromân sau macedoromân, vorbit în sudul Balcanilor;

– dialectul meglenoromân, vorbit la nord de Salonic;

– dialectul istroromân vorbit în sud-estul Triestului.

Aceste patru dialecte au o rădăcină comună, adică protoromâna, care, deși nu s-a prezervat, reprezintă totuși prelungirea normală a latinei orientale... Teoria continuității este în general acceptată în zilele noastre și dezvoltată, în sensul că limba română s-a născut concomitent, atât în nordul, cât și în sudul Dunării.”

De asemenea, *Encyclopaedia Britannica* (vol 19, p. 746 – 747), *The New Encyclopaedia Britannica, Macropaedia* (vol. 15, p. 1092), *Encyclopaedia International* (vol. 16, p. 29), Mario Pei, *A Dictionary of Linguistics* (p. 129), *Encyclopedia Universal Ilustrada* (vol. 52, p. 803–804), *Diccionario Enciclopedia Salvat Universal* (vol. 18, p. 171), *Grand Larousse Encyclopedique* (vol. 1, p. 592): „Aromânii sau cuțovlahii sunt o populație de limbă română, stabilită în sudul Iugoslaviei, în nordul Greciei, precum și în Bulgaria și Albania”, *Larousse du XXeme siècle* (vol. 6, p. 67), *Encyclopedie de la Pleiade – Le Langage* (p. 1135), *Encyclopaedia Universalis* (vol. 14, p. 359–360), *Brockhaus Enzyklopaedia* (vol. 17, 234), *Mayers Neues Lexikon* (vol. I, p. 396), *Schweizer Lexikon* (vol. 6, p. 656), *Dizionario Enciclopedico Italiano* (vol. 10, p. 547), *Encyclopedia Europea* (vol. 9, p. 955), *Grande Dizionario Enciclopedico VTET* (vol. 16, p. 255), *Enciclopedia Italiana* (vol. 30, p. 22), apud. Vasile Tega, *Unitatea Limbii Române în Marile Enciclopedii ale Lumii* (variantă digitalizată), Biblioteca Culturii Aromâne, Editura Predania, f.a.

55 „Article 3

33. *This article contains two distinct but related principles laid down in two different paragraphs:*

Paragraph 1

34. *Paragraph 1 firstly guarantees to every person belonging to a national minority the freedom to choose to be treated or not to be treated as such. This provision leaves it to every such person to decide whether or not he or she wishes to come under the protection flowing from the principles of the framework Convention.*

35. *This paragraph does not imply a right for an individual to choose arbitrarily to belong to any national minority. The individual's subjective choice is inseparably linked to objective criteria relevant to the person's identity.*

36. *Paragraph 1 further provides that no disadvantage shall arise from the free choice it guarantees, or from the exercise of the rights which are connected to that choice. This part of the provision aims to secure that the enjoyment of the freedom to choose shall also not be impaired indirectly.*

Paragraph 2

37. *Paragraph 2 provides that the rights and freedoms flowing from the principles of the framework Convention may be exercised individually or in community with others. It thus recognises the possibility of joint exercise of those rights and freedoms, which is distinct from the notion of collective rights. The term "others" shall be understood in the widest possible sense and shall include persons belonging to the same national minority, to another national minority, or to the majority.*" (Framework Convention for the Protection of National Minorities. Explanatory Report (ETS No. 157), <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800cb5eb>)

În mod evident, Paragraful 35 din Raportul Explicativ al Convenției-Cadru (ETS no. 157) relativizează drastic o afirmație a lui Max Demeter Peyfuss, des citată în literatura de inspirație neoaromânistă în sprijinul ideii că autoidentificarea este singurul criteriu de apartenență etnică:

„La soluționarea problemei, atât de viu disputată astăzi, dacă aromânii din România sunt o minoritate etnică-națională sau nu, slujitorii lui Clio nu pot contribui altfel decât prin apelul la judecata rațională: nu există criterii științifice pentru determinarea naționalității cuiva în afara propriei sale conștiințe” (Peyfuss 1994: 122)

De altfel, scriitorul Hristu Cândroveanu, președintele Societății de Cultură Macedo-Română, a criticat în 2006 aserțiunea lui M.D. Peyfuss, folosind chiar un argument al preopinului:

„...iar în ceea ce privește determinarea etniei unei populații prin pro» prin care să se poată stabili aceasta – suntem de acord, dacă această conștiință este motivată științific – căci numai așa, o simplă afirmație nefiind câtuși de puțin de luat în seamă, venind adesea, cum se știe, din partea unor oameni total necultivați sau chiar cultivați, deci în cunoștință de cauză, dar motivați... politic! Argumentele noastre sunt limba, asemănătoare până la identitate, cum pe bună dreptate afirmă Th. Capidan și nu numai el, de la Gustav Weigand încoace (nu mai enumerăm nume de istorici,

filologi/lingviști români și străini), până la Max Demeter Peyfuss însuși, care scrie, totuși fără echivoc, în cartea sa, la p. 18, despre românitatea aromânilor:

«Limba aromânilor este (...) structural identică cu dacoromâna.» («Identice este și substratul autohton al ambelor dialecte», notează în subsolul paginii istoricul, trimițând la Grigore Brâncuș). Dificultățile ce apar într-o conversație dintre un dacoromân din Balta (R.S.S. Ucraineană) și un aromân din Vlorë (Albania) nu trebuie exagerate și nu constituie o dovadă a naturii foarte diferite a celor două idiomuri.»” (Țircomnicu 2006: 121)

⁵⁶ La alineatul (1) al articolului 1 din Legea nr. 299/2007 privind sprijinul acordat românilor de pretutindeni, republicată în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 261 din 22 aprilie 2009, cu modificările și completările ulterioare, litera a) se modifică și va avea următorul cuprins:

„a) Drepturile persoanelor care își asumă în mod liber identitatea culturală română – persoanele de origine română și cele aparținând filonului lingvistic și cultural românesc, care locuiesc în afara frontierelor României, indiferent de modul în care aceștia sunt apelați (armâni, armânji, aromâni, basarabeni, bucovineni, cuțovlahi, dacoromâni, fărșeroți, herțeni, istro-români, latini dunăreni, macedoromâni, macedoromâni, maramureșeni, megleniți, meglenoromâni, moldoveni, moldovlahi, rrămâni, rumâni, valahi, vlahi, vlasi, volohi, macedo-armânji, precum și toate celelelate forme lexicale înrudite semantic cu cele de mai sus), denumite în continuare români de pretutindeni”.

⁵⁷ „On October, 23, 2007 the Romanian Parliament adopted Law no. 299/2007 to support Romanians living outside Romania (formally known as «Romanians from Everywhere»). It was a harsh debate for an amendment that stated that the Arumanians should be included in the category of 'Romanians from Everywhere.' We had the weird situation of some Arumanians lobbying for the Arumanians to be considered 'Romanians from Everywhere' while other Arumanians were lobbying for the opposite. The amendment was at first adopted but a technical error was invoked, and the voting procedure was repeated. The amendment was rejected the second time, but with a balanced vote. Six years later, on May 8, 2013, the Chamber of Deputies voted on Law no. 176/2013, which completes Law no. 299/2007 by specifying what 'Romanians from Everywhere' means. Among others in this category, the law included 'Armani, Armanji, Aromani, Cutovlahi, Farseroti, Macedoromani, Macedo-Romani, Macedo-Armanji.' This time the vote was very unbalanced (293 voted for the law, 2 voted against it, and there were 5 abstentions). The ACR lobbied against the law before the vote and strongly protested the law when it was passed. [...]

What did the politicians in the Romanian Parliament who voted in favor of Law 176/2013 (which states that Arumanians are 'Romanians from Everywhere') have in mind? It is only a matter of national pride? Or it is a sign that Romania will be involved again in the Arumanian Question in the Balkans?” (Gica, 2013)

⁵⁸ „Româna descinde din latina dunăreană (sau carpato-dunăreană), acel aspect al latinei orientale vorbite în

provinciile dunărene romanizate (Dacia, cele două Moesii și Panonia Inferioară). [...]

Româna comună este perioada de dinainte de separarea celor patru dialecte: dacoromâna, aromâna, meglenoromâna și istroromâna. Româna comună avea caracter unitar, dialectele nu se conturaseră încă, iar vorbitorii acesteia, de la nord și de la sud de Dunăre, aparțineau unui trunchi etnic unitar. În mod obligatoriu, atributele comun și unitar se presupun cu reciprocitate. Rosetti precizează că „nu există niciun indiciu despre vreo sciziune dialectală a latinei vorbite la nordul și la sudul Dunării”.

Româna comună se plasează în timp din momentul în care latina vulgară își pierde unitatea, fărâmițându-se în limbile romanice de astăzi, deci după secolul al IV-lea, când Dacia este izolată de lumea romanică occidentală. Am văzut că există unele particularități, mai cu seamă fonetice, care au apărut înainte de perioada românei comune. De aceea, e de presupus că această perioadă, anterioară secolelor al VI-lea-al VII-lea și posterioară latinei balcanice, ar aparține romanicii balcanice (sau romanicii răsăritene), care se distinge de romanica occidentală (cf. Ov. Densusianu, ILR, I, p. 236; E. Vasiliu, Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne, 1968, p. 23). Putem admite astfel că româna comună începe prin secolul al VI-lea (sau chiar al VII-lea), când ea se distinge de latina dunăreană și de celelalte idiomuri romanice. Limita superioară a perioadei române comune poate fi stabilită prin secolele al XI-lea–al XII-lea, în funcție de separarea celor patru grupuri de români. Se desprind de trunchiul român comun mai întâi aromânii în secolul al X-lea, care, de la malul drept al Dunării, se răspândesc în toate țările balcanice. În secolul al XII-lea, istroromânii sunt împinși din Banat, Hunedoara și sudul Crișanei, în Istria, spre vestul Peninsulei. Meglenoromânii sunt, foarte probabil, o ramură de aromâni care, înainte de a se stabili la nordul golfului Salonic, au stat în contact mai îndelungat cu dacoromânii. Această dispersare a unor grupuri de români spre sudul și vestul Peninsulei Balcanice (și chiar spre nord-vest, în Moravia) a fost provocată de interpunerea slavilor în sud și de așezarea maghiarilor în vest. O observație lingvistică prețioasă este aceea că în niciunul dintre dialectele românești din sudul Dunării nu există elemente ungurești, acesta fiind argumentul decisiv că la stabilirea maghiarilor în Transilvania cele trei dialecte nu mai formau o unitate cu dacoromâna. De aci înainte, aceste dialecte evoluează independent unul de altul, dar evoluează ca dialecte, nu ca limbi diferite.

Tendențele de evoluție ale românei comune se pot continua în dialecte. În felul acesta se explică inovațiile identice în aromână și dacoromână care au loc după separarea acestora. Examinarea divergențelor dintre aromână și dacoromână ne duce la concluzia certă că grupul social care avea să devină aromân nu a fost separat de la origine de cel dacoromân. Toate grupurile sociale de români formau un trunchi unitar în perioada românei comune.” (Brâncuș 2005: 52 sq.)

⁵⁹ „Gândirea socială datorează mai mult convențiilor și memoriei decât structurilor intelectuale și perceptiv obșnuite[...]. Înainte de a vedea și auzi o persoană am și

judecat-o, am clasificat-o și ne-am creat o imagine despre ea. Așa că toate cercetările pe care le întreprindem, precum și eforturile de a obține informație, nu servesc decât la confirmarea acestei imagini.” (Serge Moscovici în Neculau 1997: 36)

„*Gândirea consensuală sau cunoașterea naivă, de simț comun se opune cunoașterii științifice, care pornește de la premisă ca să ajungă la concluzie. Cunoașterea de simț comun lasă concluzia să prevaleze asupra premisei, verdictul asupra judecății, similar gândirii tradiționale.*” (Stănilă 2007)

⁶⁰ Baumann 1999: 63 sq. Pentru a face înțeleasă diferența și totodată relația dintre aspectul natural și acela cultural al identității, Gerd Baumann oferă exemplul strugurilor și al vinului:

„*Wine is made of grapes, and it enjoys the reputation of a natural product, just as ethnic identities are usually associated with natural bonds as between forebears and descendants. Yet nature itself does not produce wine, just as little as ancestry by itself produces ethnicity: The natural ingredients need to be added to in order to achieve a process of fermentation, just as ethnic categorizations need political and economic interests to turn them into markers of identity that can operate in daily life. At the next stage, wine needs the right conditions to mature, just as ethnicity needs particular social conditions to acquire meaning among those who see themselves as sharing it. Finally, a wine will develop different flavors at different temperatures, and at some it will cease to be wine and turn to vinegar or water. Ethnicity, likewise, takes on different connotations and meanings, depending on the social climate in which it is experienced. Ethnic identities can be stressed or unstressed, enjoyed or resented, imposed or even denied, all depending on situation and context. Both wine and ethnicity are thus creations of human minds, skills, and plans based on some natural ingredients, it is true, but far beyond anything that nature could ever do by itself.*”

⁶¹ Baumann 1999: 65 sqq. „*Ethnic identity and its practical upshot, ethno-politics, base their authority on bonds of blood and descent, and even the bonds of language and culture are treated as if they were natural facts. This essentialist position does not hold water: Far from being a natural identity, ethnicity is a carefully cultivated, and not seldom a manipulated, strategy of social action led by unelected elites who often exploit or mislead their supposed beneficiaries.*”

⁶² Mecanismul reificării și transformării deosebirilor culturale relative în mărci ale diferenței absolute este descris în Baumann 1999: 90 sq.

⁶³ „*Recognition is central to social anthropology in the context of ascribed and assumed identity. One is what one is seen to be, and one is as one believes one self to be.*” (Merry 2010: 153)

⁶⁴ „O caracteristică esențială a manifestărilor militare actuale este definită de «războiul hibrid», adoptat de anumiți actori statali și, într-o manieră mai restrânsă, și de actori nonstatali, care utilizează toate instrumentele specifice acestuia pentru a-și proiecta interesele naționale și a-și

recâștiga sferele de influență. Tendința este ca amenințarea hibridă să se mențină pe termen mediu și lung, fiind opțiunea preferată de actori care vizează state-țintă cu vulnerabilități de ordin etnic, religios, economic sau social, ce pot fi exploatate printr-o astfel de abordare și care îngreunează o intervenție a organizațiilor internaționale de securitate în sprijinul lor.” (CSAT 2016: 11)

„...present day conflicts are of a new type: In the past, states fought each other, but now clans, ethnic groups and factions are challenging the state itself. Interstate warfare is therefore being replaced by ethno-political warfare. State actors are losing their monopoly on violence as infrastate players get in on the act. Supranational bodies are intervening in matters that were previously the exclusive preserve

of states, in a bid to manage and control crises. It can be argued that the words war and conflict have taken on new meaning.”

„...in the case of intrastate and ethno-political wars, there is disagreement between those who believe that war is inherent in the security dilemma (realist theorists) and those who argue, on the contrary, that war is constructed through the manipulation of identity by political entrepreneurs and decision makers (critical theorists). [...]

Unconventional wars include psychological warfare, proxy or indirect wars, ‘nonwar operations’ and cold war (the potential for violence is ever present in all these types of warfare); new wars include information war...” (Badie e.a. 2011: 2724, 2726)

Conștiința romanității și a românității la românii sud-dunăreni*

Manuela Nevaci**

În expunerea de față ne vom ocupa de evidențierea prezenței continue a elementului românesc în sudul Dunării, prin dialectele limbii române, aromân, meglenoromân și istroromân, vorbite în Albania, Bulgaria, Grecia, R. Macedonia, Croația, din perspectiva păstrării conștiinței romanității și a românității de către românii sud-dunăreni. Studiul nostru se întemeiază pe cercetări recente de teren pe care le-am efectuat în țările menționate în cadrul a trei proiecte, și anume *Identitate românească în context balcanic* (2011–2013), proiect POSDRU, derulat în cadrul Academiei Române; *Convergențe lingvistice balcano-romanice în dialectele românești sud-dunărene* (2015–2017), proiect finanțat de UEFISCDI, și „*Lecturi vizuale*” *etnolingvistice la aromânii din Republica Macedonia – Ohrida, Struga, Crușova – Memorie, tradiție, grai, patrimoniu*, proiect finanțat de Ministerul pentru Românii de Pretutindeni și de Societatea de Cultură Macedoromână; în cel de-al treilea proiect cercetările dialectale au fost făcute împreună cu Nicolae Saramandu, Emil Țircomnicu și Cătălin Alexa.

Am urmărit în cercetările mele numărul de vorbitori activi, gradul de conservare a dialectului, cultivarea obiceiurilor. Anchetele la fața locului s-au făcut pe baza *Chestionarului NALR*, care a fost îmbogățit prin adaptarea la realitățile întâlnite pe teren. Toate materialele au fost înregistrate pe suport electronic. Am adăugat fotografiile cu valoare etnografică și înregistrări audio. Interesul cercetării a constat în relevarea modului în care elementul românesc, dialectele aromân, meglenoromân și istroromân se conservă în mediu aloglot. Totodată, raportarea la dacoromână a condus la

rezultate importante privind romanitatea nord- și sud-dunăreană.

Din constatările noastre – anchete exploratorii de teren în Grecia, Albania și R. Macedonia, Bulgaria, Croația efectuate în perioada 2011–2017 – există la românii sud-dunăreni un deosebit interes pentru păstrarea identității lor românești în contextul globalizării. Se constată la aromâni atât *conștiința romanității*, cât și *conștiința românității*.

În ceea ce privește manifestarea conștiinței romanității și a românității la românii sud-dunăreni vom lua în discuție graiul, cultura, simbolurile.

I. În ceea ce privește *conștiința romanității* la aromâni, ea se menține trează prin:

I.1. Vestigiile romane, păstrate, de exemplu, la Apollonia (azi Poian, în Albania), pe malul Adriaticii, principala poartă de pătrundere a romanilor în Balcani, în secolul al II-lea î.Hr., când Iliria, Macedonia și, apoi, întreaga Grecie (anul 148 î.Hr.) devin provincii romane. Din Apollonia pornea faimoasa Via Egnatia (denumită până azi de către aromâni *Calea Mare*), principala arteră de circulație în Balcani pe direcția vest-est, care ajungea până la Salona (arom. *Sărună*; Salonic). Când am vizitat Apollonia, persoanele care ne însoțeau – ca, de altfel, și aromânii din localitățile aflate în apropiere de Apollonia – și-au exprimat convingerea că romanitatea instalată aici s-a perpetuat de-a lungul secolelor. Menționăm faptul că cele mai importante trecători montane din munții Pindului în Grecia păstrează denumiri latinești: *Giug* ‘jug’ (< lat. *jugum*), gr. ζύγος, lângă Mețovo, la cumpăna apelor între Tesalia, Epir și Macedonia. Lângă localitatea aro-

* Cuvânt susținut la sesiunea științifică „Românii din sudul Dunării – istorie și actualitate” (7 mai 2019, Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române)

** Cercetător, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”

Foto: Manuela Nevaci, Pisuderi 2011

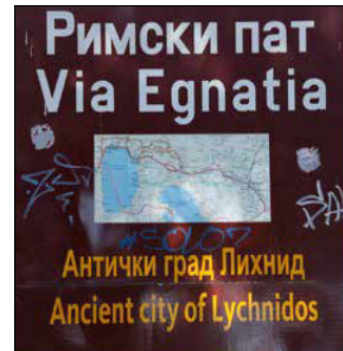

Foto: Țircomnicu, Alexa, în Saramandu, Țircomnicu, Nevaci, Alexa 2019: 36

mânească Pisuderi se află pasul (trecătoarea montană) *Vigla* (< lat. *vigilia*). Aici, lângă Pisuderi, între lacurile Castoria și Prespa, au fost atestați pentru prima dată aromânii în istorie de către istoricul bizantin Georgios Kedrenos¹, sub denumirea de *vlahi oditi*, ‘vlahii călători’, despre care autorul spune că l-au omorât pe David, fratele țarului Bulgariei, Samuil, în anul 976, la așa-numiții „Stejari frumoși”². Termenii grecești *βίγλα* și *ζύγος* sunt termeni grecești de origine latină (vezi Nevaci 2013: 23)

I.2. Toponime. Un aspect interesant în zona Pindului privește unele toponime, de origine latină, pe care le-am întâlnit în zone unde populația aromânească a fost asimilată: *Discáta* (de la *disíc* ‘despic’ < lat. *dissecare*), *Carpenísi* (de la *cărpiniș*, der. de la *cărpîn* < lat. *carpinus*). Alte toponime există azi în localități aromânești: *Ĝug* ‘jug’ < lat. *jugum*, *Ampirătoare* < lat. (*Via*) *Imperatoria* (toponim înregistrat în apropiere de Mețovo, cea mai importantă așezare aromânească din Pind). Altele sunt localități ale căror nume a fost tradus în greacă: *Nchiare* (de la *Chiári* ‘piere’, adică ‘locul unde apune soarele’ < lat. *perire*), tradus de greci în *Anilion* ‘fără soare’, *Amér* (de la *mer* ‘măr’ < lat. *melum*), tradus de greci în *Miliá* ‘măr’ sau au fost lăsate ca în graiul aromânilor: *Cornu* și *Paltin* (cf. Nevaci 2013: 95).

De asemenea, prin localitatea aromânească Beala de Sus (R. Macedonia de Nord, la granița cu Albania) trece un drum roman care leagă Macedonia de Epir. Nu este întâmplător faptul că lângă aceste importante trecători se află până astăzi așezări aromânești (odinioară, puncte de pază). Și nu este surprinzător faptul că la aromânii din toate zonele cercetate e atât de vie conștiința romanității și a românității. „Se văd și astăzi – scrie Th. Capidan –

urme sigure ale acestei continuități; în primul rând, în limba vorbită atât de daco-români, cât și de românii din Peninsula. Ea este de fapt identică, în elementul ei constitutiv, și pentru unii și pentru alții. În afară de limbă, există și nume de localități de origine romană, diseminate din nord în sudul Peninsulei, până în regiunea locuită azi de macedo-români.” (Capidan 1932: 154).

Meglenoromânii păstrează și ei toponime de origine latină: *Codru-Negru*, *Codru mare*, *Carpin gros*, *Doi căstoâni*, *Fântăneali*, *Moara di-josa*, *Valea-di-ňari*, *Țitatea* (cf. Saramandu 1990: 261)

O dovadă vie a existenței istroromânilor pe un teritoriu mai larg sunt numele de localități în care astăzi nu se mai vorbește românește: *Ierbulișce*, *Floričići*, *Dósaňi*, *Gúraň* etc. (Pușcariu 1926: 17-18, Frățilă 2016: 99).

I.3. Păstrarea elementului latin în dialect. În *Balcanisme sau romanisme?*, Eugeniu Coșeriu ridică o problemă de ordin metodologic: nu toate paralelismele existente în limbile balcanice sunt specifice așa-zisei „uniuni lingvistice balcanice”. Numeroasele „balcanisme”, luate în considerare de balcaniști, sunt de fapt „latinisme” sau, mai bine zis, „romanisme”, adică inovații nu ale romanicei balcanice, ci ale latinei vulgare [...] Așadar, „dacă e vorba de un «balcanism» din română, înseamnă că, înainte de a urma alte căi, faptele respective trebuie să le căutăm mai întâi în latină și în limbile romanice. Sub raport istoric, româna este, în primul rând, o limbă romanică și abia apoi o «limbă balcanică»” (p. 176).

Discutăm, în continuare, despre unele particularități romanice întărite în context balcanic la nivelul dialectelor aromân și meglenoromân.

I.3.1. Dialectul aromân păstrează urme ale locativului din latină, unde ablativul locului și al

direcției exprimat prin nume de orașe sau mici insule se realiza fără prepoziție: *Romam ire*.

Interesant este, în realizarea circumstanțialului de loc fără prepoziție, că întâlnim aceeași situație ca în dialectul aromân în limbile balcanice, la nivel dialectal, în regiunile unde trăiesc aromâni; în Albania: Corcea, Vloră (regiunea unde se vorbește dialectul tosc), în Grecia de nord (în regiunea Pieria, Macedonia, Epir) și în R. Macedonia: în graiurile vorbite în Ohrida, Bitolia, Struga. Ilustrăm, în acest sens, cu exemple din dialectul aromân, din albaneză (dialectul tosc), greacă (graiul de nord) și slava macedoneană (graiul din Ohrid):

Manastir vate qëndroi (KPL 829) ~ *El^u neđasi și státu Manastir*. ‘El a mers și a stat [în] Manastir’

Πάω Θεσσαλονίκη ~ *Neg Sărúnă* (Merg [la] Thessaloniki).

Kje odam Bitola. ~ *U s mi duc Bitula* ‘O să merg [în] Bitolia’.

Jas sum Ohrid. ~ *Mini esc Ohârda*³ ‘Sunt [în] Ohrid’. (cf. Nevaci 2018: 20)

Prezența acestui tip de construcție în limbile balcanice (albaneză, greacă, slavă macedoneană), la nivel dialectal, numai în zonele unde se vorbește și dialectul aromân, sau unde se știe că au fost localități aromânești (cum ar fi regiunea Pieria din Grecia), arată că fie este o influență a dialectului aromân asupra dialectelor limbilor balcanice meționate, fie este vorba de populație aromânească asimilată care păstrează tiparul original în actualizarea vorbirii. Este vorba de o dominare a tiparului romanic asupra celui balcanic, cu prepoziție.

I.3.2. În dialectul meglenoromân dativul se exprimă cu ajutorul prepoziției *la*, atât pentru substantivele comune, cât și pentru cele proprii, la singular și la plural; articolele specifice *-lui*, *-lor* nu apar: *la mul’area*, *la fičoru*, ca, dialectal, în dacoromână. Th. Capidan considera această structură influențată de dativul din limba bulgară construit întotdeauna cu prepoziția *na* ‘la’ (Capidan 1925:146), însă Coșeriu o încadrează în rândul trăsăturilor de tip romanic (Coșeriu 2005). Putem considera mai degrabă că e vorba de o trăsătură romanică întărită în context balcanic, meglenoromâna nemaipăstrând flexiunea cazuală pentru G.-D., iar dativul analitic din meglenoromână este de dată recentă.

Cazul dativ, realizat exclusiv analitic, cu prepoziția *la*, reprezintă, de asemenea, o apropiere de tiparul romanic de realizare a dativului, cu prepoziții provenind din lat. *ad*: it. *parla al suo padre*, fr. il parle *à son père*, sp. *habla a su padre*. Tendința de a

înlocui dativul sintetic cu construcții analitice formate din *ad* + acuzativ se manifesta încă din latina vulgară. În limba română vorbită, fenomenul e general: *dau nuci la doi colindători*. În dialectul aromân, în graiul fărșerot, dativul singular la masculin se realizează cu *a+* forma de acuzativ, spre deosebire de graiul grămostean, unde se realizează cu *a+* forma de genitiv-dativ.

a ómu *a ómlui*

a băpbátu *a bərbátlui*

a fičópu *a fičórlui* (vezi și Nevaci 2018: 21)

I.3.3. Un aspect interesant pus în evidență de cercetarea noastră este relevarea caracterului conservator al zonei Pindului, zonă locuită de aromâni. În localitățile din Pind, deși zona e muntoasă, fiind o enclavă în mediu grecesc, terminologia agricolă de origine latină s-a păstrat mai bine decât în alte părți: *arátru* (< *aratrum*) ‘plug’, *strâmburári* (< lat. **stimularia*) ‘strămurare’, *Đizmáre* (< lat. *vinde-miare*) ‘a culege via’, *vómeră* (< lat. *vomer*) ‘fier de plug, brăzdar’, *sărc’léd^u* (< lat. *sarculare*) ‘a prăși’. În alte graiuri ale aromânei acești termeni, fie nu au fost atestați sau nu există (*strâmburári*, *ýizmári*, *vómeră*, *sărc’léd^u*), fie au fost înlocuiți cu împrumuturi (*dama’luc* ‘plug’, cf. alb. *damalug*).

La faptele deja cunoscute cercetarea noastră aduce multe elemente noi, de exemplu, adv. *amú* ‘acum’, înregistrat de noi în graiul din Siracu, Grecia, față de *tóra* (< gr. *τόρα*), general în restul graiurilor. În Pind, zona cea mai conservatoare, am întâlnit cuvântul *floare*, înlocuit în restul aromânei cu împrumuturi din alte limbi: *lulúđă* (< gr. *λουλούδα*), *lilice* (formă derivată; cf. alb. *lulë*), *kitcă* (< sl. mac. *kitka*), sau cuvântul *peără* ‘pară’, înlocuit în alte graiuri cu *dárdă* (< alb. *dardhë*), sau *górțu* (de origine slavă) (vezi și Nevaci 2013: 91).

II. Referitor la *conștiința românității*, ea este veche și s-a manifestat prin:

II.1. Cultura scrisă. Dintre românii sud-dunăreni, numai aromânii au cărți, publicații în dialect.

II.1.1. Momentul Moscopole. Manifestarea conștiinței naționale are rădăcini în istorie, cel mai important fiind „**momentul Moscopole**” – Albania (sfârșitul secolului al XVIII-lea), când cărturari aromâni, precum Constantin Ucuta, au tipărit, la Viena, în 1797, *Noua Pedagogie*, un manual pentru învățarea dialectului de către copiii aromânilor. Din aceeași perioadă datează și *Codex Dimonie* (descoperit la Ohrida, R. Macedonia), o colecție de texte

religioase traduse în aromână. Există informații că aceste texte s-au folosit în familiile de aromâni.

II.1.2. Școala Ardeleană. Conștiința românească s-a întărit în cadrul curentului național promovat de Școala Ardeleană și s-a afirmat public, la începutul secolului al XIX-lea, prin scriitorii aromâni Mihail C. Boiagi și Gheorghe Constantin Roja.

Printre cei care au luat contact cu ideile Școlii Ardelene cel dintâi a fost Gheorghe (Constantin) Roja, care publică, în 1808, la Buda (în germană și în greacă), *Cercetări asupra Românilor sau așa-numiților Vlahi care locuiesc dincolo de Dunăre*, în care, pentru întâia oară, aromânii sunt considerați „traci romanizați dintr-o ramură a poporului român”, adică români.

Referindu-se la conștiința națională a aromânilor în timpul mișcării culturale a Școlii Ardelene, Theodor Capidan afirmă: „Din felul cum acești Români s-au comportat în provinciile românești în Ungaria rezultă că acolo unde, în înstrăinarea lor, dădeau de un mediu românesc, ei reveneau repede la conștiința națională, identificându-se cu aspirațiile Românilor” (Capidan 1942: 68).

Maria Berényi, în lucrarea *Cultură românească la Budapesta în secolul al XIX-lea*, publicată la Giula, în anul 2000, subliniază rolul corifeilor Școlii Ardelene în manifestarea conștiinței naționale a comunității aromânești din Pesta: „Pepiniera redeșteptării naționale pentru aromâni au fost Viena și Budapesta, unde luaseră contact cu învățații români din Transilvania, ca: Petru Maior, Gheorghe Șincai, Samuil Micu Clain. Coloniștii macedoneni din Pesta, de la o vreme, revin la conștiința obârșiei lor naționale și sunt mândri de limba lor strămoșească.” (Berényi 2000: 26)

II.2. Publicații și asociații ale aromânilor. În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea se înregistrează o **mișcare de redeșteptare a unei activități culturale**, tot ca rod al conștiinței românești: se înființează asociații, se organizează congrese, apar publicații (periodice și volume). În perioada 1864–1945, existența unor forme de învățământ în limba română literară pentru aromânii din țările balcanice a grăbit procesul de apariție a unor publicații tipărite cu alfabet latin în româna literară și în aromână. Revistele de cultură „Frăția întru dreptate” (1880), „Macedonia” (1888–1889), „Pindul” (1898–1899), „Grai bun” (1906–1907), „Lilicea Pindului” (1910–1912) ș.a., ziarele „Peninsula Balcanică” (1893–1894, 1900–1901), „Gazeta Macedoniei” (1897–1898),

„Românul dela Pind” (1903–1912), „Tribuna Macedoniei” (1906–1907), „Deșteptarea” (1908–1909), „Aromânul” (1913–1914) ș.a. și almanahurile editate (în perioada 1900–1912) de către aromânii din țările balcanice – atât în aromână, cât și în limba română literară – reflectă spiritul modern al vremii respective și sunt influențate de modificările suferite de ortografia românească. La aceste reviste au colaborat personalități de seamă ale culturii aromânești, precum Constantin Belimace, Nicolae Batzaria, Theodor Capidan, Anastase Hâciu, Petru Vulcan, Nicolae C. Velo, George Murnu, Pericle Papahagi, Marcu Beza, Nuși Tulliu, Gheorghe Zuca, Zicu A. Araia, George Ceara, Ion Foti. Cu timpul, în aceste publicații s-a creat un sistem de scriere a aromânei cu alfabet latin, pe baza ortografiei românești. O primă fixare a acestuia apare în *Antologie aromânească*, publicată în 1922 de Tache Papahagi.

Publicațiile aromânești apărute în epoca modernă în Balcani sunt oglinda societăților (*suțatelor*) aromânești, reînființate după perioada comunistă, în marea lor parte.

Școala. Vorbind despre rolul școlii în cultivarea conștiinței naționale la aromâni, cunoscutul om politic Tache Ionescu explică clar poziția clasei politice românești față de „chestiunea aromână”: „Fără îndoială, niciun om politic român nu aspiră să anexeze Macedonia, nici să întemeieze acolo un Stat românesc. Se ține totuși ca naționalitatea Românilor din Macedonia să fie prezervată, ca noul regim, oricare ar fi, să dea Românilor cel puțin ceea ce au astăzi, chezașia că vor putea să-și cultive limba maternă în toată libertatea” (Tache Ionescu, *Chestiunea Balcanilor*, ziarul „Conservatorul”, 21 martie 1903).

Prin Tratatul de la București încheiat la 10 august 1913 după războaiele balcanice, statele balcanice s-au angajat: „a da autonomie școlilor și bisericilor aromânilor și a permite crearea unui episcopat pentru acești cuțo-vlahi, cu facultatea pentru guvernul român de a subvenționa zisele instituții culturale prezente și viitoare.” (Despre învățământul românesc în Balcani, vezi Berciu-Drăghicescu, Petre 2004).

Astăzi, în clădirea liceului român din Bitolia funcționează o școală primară macedoneană (slavă). Copiii născuți în familiile mixte, tot mai numeroase, cunosc în mică măsură limba părinților. Aromâna se studiază facultativ în clasele primare. Mulți tineri se întorc către graiul strămoșesc după ce studiază în România. Aproape 300 de tineri din

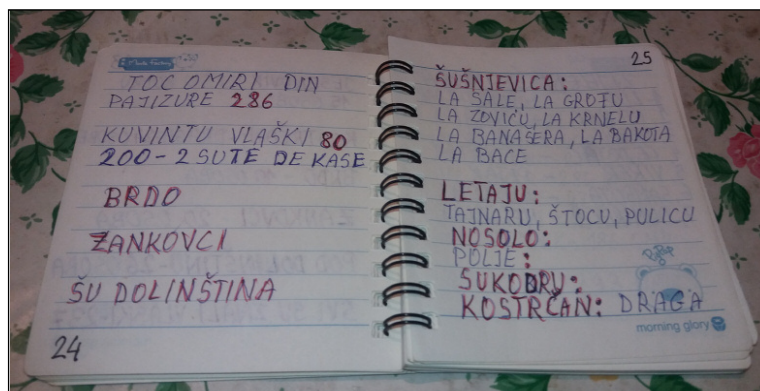

Foto: M. Nevaci, în Nevaci (coord.) 2018: 222–223

statele balcanice beneficiază anual de burse de studiu în România.

Bitolia a fost un important centru educațional, aici funcționând încă din veacul al XIX-lea școli românești, finanțate de statul român. La Bitolia se află și cel mai mare cimitir românesc, unde este înmormântat Constantin Belimace, care a compus imnul aromânilor „Dimândarea pârintească”. Poetul este înmormântat alături de figuri marcante ale aromânilor, precum Apostol Mărgărit și Dimitrie Atanasescu, întemeietori de școli.

În Albania, există o școală primară și o grădiniță, care funcționează cu ajutor financiar din partea MRP.

În Croația este o școală în Șușnievița pentru clasele elementare, unde învață elevii istroromâni. Numărul vorbitorilor activi este de 80, dintr-un total de 200 de istroromâni, după numărătoarea lui Joseph Glavina, nepotul învățătorului Andrei Glavina, și a cercetătorilor August Kovacec și Goran Filipi. În Jaiăni funcționează o școală de duminică.

II.3. Dialectul. Prin păstrarea dialectului, pe care îl folosesc în conversațiile curente, românii sud-dunăreni din aceste țări au păstrat vie *conștiința românității*.

În 1779, francezul Pouqueville și, mai târziu, E.M. Cousinery afirmă despre romanitatea și românitatea aromânilor că: „Toți în genere revendică cu mândrie numele de *rumân* sau *roman*” (Pouqueville). „Limba lor împiedică de a-i ignora, ei vorbesc mereu latina și dacă-i întrebi ce națiune sunteți, răspund cu mândrie: rumân” (E.M. Cousinery).

Aromânii păstrează forme arhaice de civilizație, de grai și de tradiții, iar dialectul pune în evidență legătura dintre românii nord-dunăreni și cei sud-dunăreni, ajutându-i pe vorbitorii dialectului să conștientizeze unitatea lor de limbă și de civilizație.

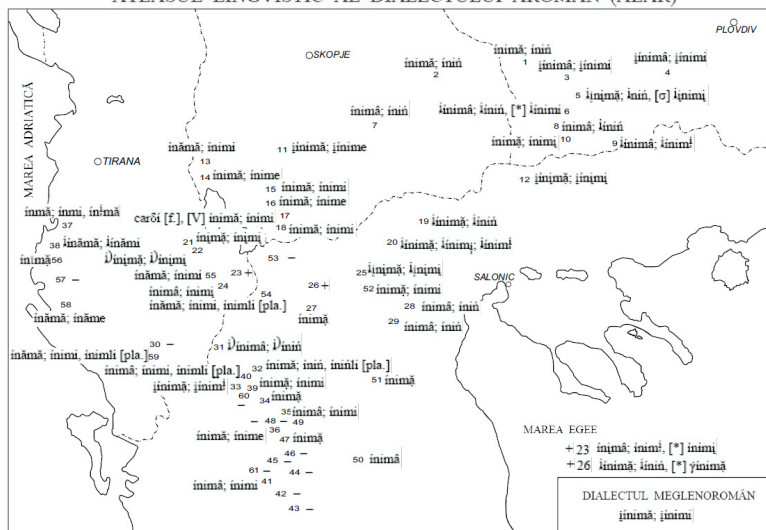
Progresul în domeniul cercetării istoriei limbii române nu poate fi conceput fără studierea în amănunt a dialectelor. Chiar studiul descriptiv al limbii române poate profita de pe urma cunoașterii mai aprofundate a modului de funcționare a sistemelor lingvistice ale dialectelor. „Nu poți să faci lingvistică românească de niciun fel fără să te gândești dacă și în aromână e la fel, dacă și în istroromână este la fel, afirma Eugen Coșeriu. Și vezi ce semnificație pot avea faptele când vezi că acolo este exact așa, ca și în dacoromână, de exemplu”. (Coșeriu 2005)

II.3.1. Pentru a arăta unitatea lingvistică a dialectelor românești, dăm câteva exemple, care grupează dialectele în diferite moduri: ar. megl. *mur* (< lat. *murus*) – dr. *perete* (< lat. *parietem*); ar., dr., mgl. *sănătos* (< lat. **sanitosus*) – ir. *săr* (< lat. *sanus*); ar., mgl. *mes* ‘lună de zile’ (< lat. *mensis*) – dr. *lună* (< lat. *luna*) (cf. Saramandu, Nevaci 2013: 153).

II.3.2. De asemenea, prezentăm o hartă din ALAR I, autor N. Saramandu, editor M. Nevaci, și o hartă din ALAR II, realizată de N. Saramandu, în colaborare cu M. Nevaci pentru a demonstra pe baza a două cuvinte din vocabularul fundamental, *inimă* și *părinți*, identitatea de limbă a românilor sud-dunăreni cu românii nord-dunăreni. În toate graiurile dialectului aromân și în meglenoromână este atestată aceeași formă.

II.3.3. O direcție de cercetare inaugurată de G. Murnu dar puțin cultivată ulterior este identificarea unor cuvinte de origine aromână în graiurile grecești de nord. G. Murnu s-a ocupat de zona Pindului, unde există până în prezent o populație aromânească compactă, izolată în mediul grecesc. Un fenomen asemănător ne întâmpină în ținutul Pieria din Grecia (zona orașului Katerini, situată la granița dintre Tesalia și Macedonia). În satele din această zonă, unde nu mai există în prezent populație

ATLASUL LINGVISTIC AL DIALECTULUI AROMÂN (ALAR)

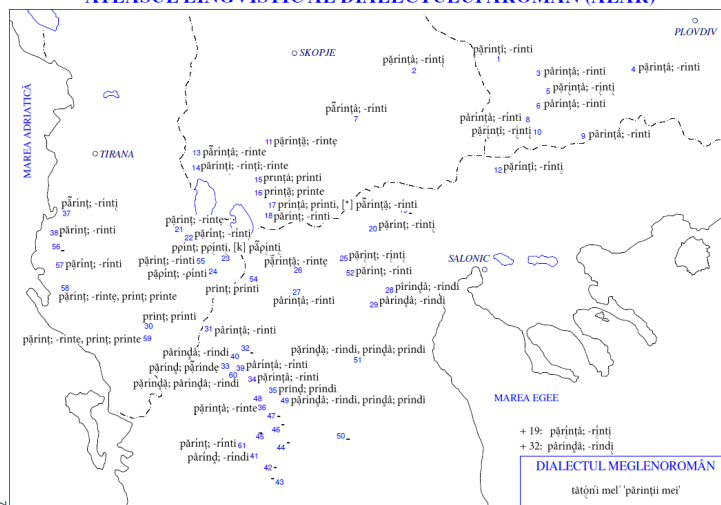

HARTA 158. INIMĂ, pl. [indic.] 'coeur' [298]

Atlasul lingvistic al dialectului Aromân (ALAR)

Atlasul lingvistic al dialectului Aromân (ALAR)

ATLASUL LINGVISTIC AL DIALECTULUI AROMÂN (ALAR)

HARTA 472. PĂRINȚI, sg. 'parents' [281]

aromânească, s-au păstrat în graiurile grecești locale atât de multe cuvinte aromânești, încât trebuie să admitem că această populație a existat, dar a fost asimilată de populația grecească. Semnificativ este faptul că multe dintre aceste cuvinte păstrează fonetismul aromânesc (de exemplu, consoanele *ș*, *ț*, care nu există în greacă): *aúș* 'bătrân', *cačúla*, *capúșa*, *gúșa*, *vitúl'* 'vătui, ied de un an' etc., termeni de substrat, discutați de acad. Grigore Brîncuș (1999).

II.3.4. Inovațiile dialectale la distanță – dovadă a unității limbii române. În numeroase studii de dialectologie s-au relevat concordanțele dintre dialectele românești sud-dunărene și unele graiuri ale dacoromânei (de obicei, din Banat și Crișana). Unele trăsături importante prin care meglenoromâna și anumite graiuri ale dialectului aromân se apropie de dacoromână se întâlnesc, în special, în graiurile sud-estice, adică în graiuri actuale muntenești. Schimbări fonetice cum sunt trecerea africatelor *ğ* și

đ la fricativele *j* și *z* (*joc*, *judic*, *jug*; *zac*, *zadă*, *zic*), sau rostirile *cõjni*, *mõjni*, *pojni*, prin care meglenoromâna se delimitează clar de aromână, sunt caracteristice zonei sud-estice a teritoriului lingvistic dacoromân. (Capidan 1925:127; Saramandu 1993; Nevaci 2013:197). Aceeași apropiere de dacoromâna sudică o întâlnim în graiurile aromânești vorbite în localitățile Gopeș și Muloviște (fonetismul *j* față de *ğ* în restul aromânei: *joc*, *joj*, *ajutõr*, față de *ğoc*, *ğoj*, *agutõr*). Remarcăm că în istroromână, la fel ca în meglenoromână, lat. *g* + *iota* > *z*: (fază mai nouă față de aromână și dacoromână): ir. *zeruñcl'u*; mgl. *zinucl'u*, *șonzi*, *zșană*. Faptul că dialecte diferite ale aceleiași limbi inovează în același sens, deși nu sunt în același areal, este tot o dovadă a unității limbii. În acest sens putem numi dialectele istorice ale limbii române – dacoromân, aromân, meglenoromân și istroromân *dialecte la distanță*. Conceptul de *dialect la distanță* ni se pare mai productiv decât cel de

dialect divergent, folosit în dialectologia românească. El ne îndreaptă atenția spre relevarea concordanțelor, nu numai a diferențelor.

Referindu-se la unitatea limbii române, acad. Grigore Brâncuș, în studiul *Informații despre aromâni în cultura noastră veche*, arată că „Aromânii vorbesc aceeași limbă ca dacoromânii, ceea ce este o dovadă a unității originare. Deosebiri de la un dialect la altul se datoresc atât evoluției independente, cât și influențelor externe. În aromână au predominat influențele, pe cale orală, greacă, turcă și albaneză” (Brâncuș 2011: 143).

În urma anchetelor dialectale efectuate la aromânii din Dobrogea, N. Saramandu a subliniat unitatea lingvistică a aromânilor și a dacoromânilor: „[...] Aromânii din Dobrogea nu consideră că ar utiliza o limbă diferită de cea vorbită de dacoromâni. Compararea dacoromânei cu limbile balcanice cunoscute de ei le-a întărit sentimentul comunității de limbă, al unității etnice pe care o formează cu dacoromânii” (Saramandu 1972: 20).

Aceste constatări recente confirmă observațiile lui Theodor Capidan: „Trecând la unitatea lingvistică din epoca de formațiune a limbii, graiul Macedoromânilor, în trăsăturile lui fundamentale, se arată identic cu limba Românilor de pretutindeni. Această unitate se arată în elementul latin, care a suferit aceleași prefaceri pe temeiul acelorași tendințe, în aspectul balcanic, în prezența unor cuvinte străvechi care se întâlnesc și în limba albaneză [...]” (Capidan 1942: 68)⁴.

În textele înregistrate de noi la românii sud-dunăreni, în localitățile: Cristalopighi (Grecia) – pentru dialectul aromân, Oșiâi/Arhanghelos (Grecia) – pentru dialectul meglenoromân, Șușnievița (Croatia) – pentru dialectul aromân, subiecții intervievați își afirmă identitatea românească, după cum se observă din materialul care urmează:

• text în *dialectul* aromân (subiectul interviuat afirmă unitatea de limbă și de neam):

[limba iásti únă isápi]

un reportáj ți spungeá tu tiliórasi / ți avjá lúatá nsus *omos sti Rumánia psilá* tu sínurí cu Muldavíia / spuñiá rēmán [români] ²rmáni irá cum⁴ irá pârínțá' a noê unóră // cu cal' cu strúnga di_o cu vilénđi cu stráñli cum li-aveá muménli a noásti //

[Ș-aduțéá mult⁵] mult⁵ únă isápi tîș cánda irá qámiñ⁶ -a noê // ațél' avjá fuđítá di_o-a_u di Sél'a di Sus⁴ / Sél' a di Súpră]

Nu știu di [ε] di_o-u avjá fuđítá unóră irá tîș cánd⁴ irá rãmáni'l de-a noê / cum irá a noê unóră //

[ma i-avđáš cum⁴ zburá?]

tîș ca noi //

[tuș ca noi]

[ș-irá români?]

rãmén irá //

[Hilea Bazinos, grai fărșerot, 56 ani, Cristalopighi, Grecia, publicat în Nevaci (coord.) 2018: 151-152]

[limba este aceeași]

[– un reportaj ce era arătat la televizor / ce era luat din România / de sus / la granița cu Moldova/ îi arăta pe români / români cum erau părinții noștri odinioară: cu cai / cu strunga de oi / cu cergi / cu straie cum le aveau bătrânele noastre //

[semănau mult]

mult / la fel / la fel cum erau oamenii noștri //

ei plecaseră de-aici din Selia de Sus⁵ /

nu știu de unde plecaseră odinioară/ dar erau aidoma aromânilor noștri/ cum erau ai noștri odinioară //

[dar i-ai auzit cum vorbeau?]

la fel ca noi//

[la fel ca noi]

[și erau români?]

români erau//

• text în *dialectul istroromân* (subiectul interviuat își afirmă identitatea românească)

[istroromân]

io do șapte án nu-ám știut négo sámó rumúnski // cân am mes án școlă [...] noi nu-ám știut ...

[deci vorbeați numai românește]

ia / românește / ístro / noi zițéám istro-rumúnski //

ia / jedino io m-am declariréit // án tot ánča stau / óbčina / trei súde de uámir ái // alóra / [ε] uo sútă / mai puțin de o sútă / cuvintă límba románésca // io m-am declariréit // când am fost [...] piséit / io sámó io m-am declariréit anțăró istrorumún //

[Iosef Glavina, 62 de ani, Șușnievița, Croatia, publicat în Nevaci (coord.) 2018: 192]

[istroromân]

eu până la șapte ani nu am știut decât românește // când am mers la școală noi n-am știut [...] //

[deci vorbeați numai românește?]

da/ românește / ístro [ε] istroromânește // da //

numai eu m-am declarat // în tot acest ținut / trei sute de oameni sunt / deci / o sută / mai puțin de o sută vorbesc limba românească // eu m-am declarat / când am fost [...] scris / eu / numai eu m-am declarat aici istroromân //

• text în *dialectul meglenoromân* (subiectul interviuat vorbește despre școlile românești):

[scul'ó vęu]

scul'ó vęu / ȳa untru án vęa scul'ó rumânesc/ ne/ anvîțáȳ fićórli nóștri rumânește//

[ștîja mult'ȳ g'îni?]

ștîiáȳ/ ne/ ștîiáȳ/

[cându aístă?]

ári mult'ȳ án ári/ ári vără sŭtă di_ án/ [...] și căse vę/ vę raȳ vără su_ di cási/ di rumán' și ágri vę/ [Tanani Papapnasti, 61 de ani, Oșińi (Arhanghelos), Grecia, publicat în Nevaci (coord.) 2018: 190-191]

[școală românească]

aveau școală /aici cu mulți ani în urmă era școală românească /da/ învățau copiii nóștri românește //

[știau foarte bine?]

știau / da / știau /

[când era asta?]

sunt mulți ani [de atunci (n.n)] / sunt vreo sută de ani / [...] erau și case / erau vreo sută de case de români / și ogoare aveau //

III. Simbolurile reprezintă o altă modalitate de manifestare a conștiinței românești de către românii sud-dunăreni.

1. Unul dintre simboluri este steagul de nuntă. Aromânii fărșeroți din Ohrida, R. Macedonia de

Foto: C. Alexa, în Saramandu, Țircomnicu, Nevaci, Alexa 2019: 36

Nord ne-au arătat un astfel de steag cu tricolorul românesc cusut pe margini.

aistă u am faptă mini / iasti ună flambură armânească cu tricoloru mardzina //nu i faptă di mâna mea / ma mini u prânghilăsii /mini u minduui // [pe asta am făcut-o eu / este o flamură aromânească cu tricolorul pe margine / nu e făcută de mâna mea, dar eu am comandat-o / eu am gândit-o //] (comunicat de Ndonga Labro, 79 ani, din Ohrida) Saramandu, Țircomnicu, Nevaci, Alexa 2019

2. Aromânii din Samarina, localitate din Pind (Grecia), își exprimă alteritatea și prin inscripții cu caracter latin, pentru a indica locul de întâlnire al femeilor aromânce după slujba de duminică.

Foto: M. Nevaci, în Nevaci (coord.) 2018: 210

Foto: M. Nevaci, în Nevaci (coord.) 2018: 221

3. În ciuda faptului că numele multor localități a fost schimbat (de exemplu, localitatea meglenoromână din Grecia, *Oșani*, azi se cheamă *Arhanghelos*), locuitorii au păstrat denumirea în diferite inscripții, firme.

4. Icoanele din bisericile aromânilor din Ohrida și Crușova (R. Macedonia de Nord) au inscripții în româna literară.

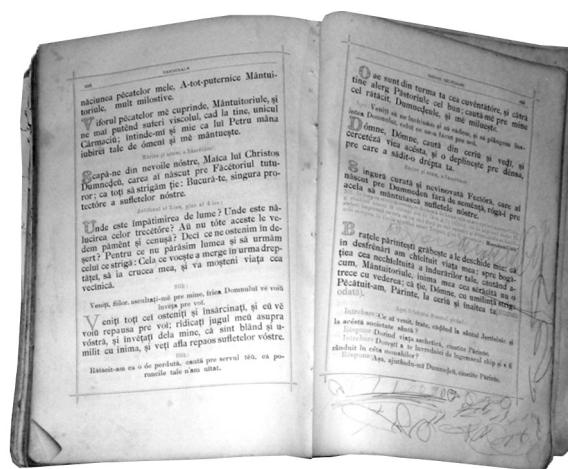
Foto: C. Alexa, în Saramandu, Țircomnicu, Nevaci, Alexa 2019: 121

Foto: M. Nevaci, Ohrida 2011

Foto: E. Țircomnicu, C. Alexa, Uma 2019

5. Icoană din biserica meglenoromânilor din Huma (R. Macedonia de Nord) cu inscripție în româna literară și carte pentru serviciul religios, din secolul al XIX-lea, în limba română literară, ținută permanent pe stativ.

IV. Societatea de Cultură Macedo-Română și identitatea românească a aromânilor

În România, din inițiativa unor remarcabile personalități politice și culturale ale vremii (D. Brătianu, I. Ghica, V. Alecsandri, T. Maiorescu, M. Kogălniceanu, D. Bolintineanu), s-a înființat în 1860, cu sprijinul domnitorului Alexandru Ioan Cuza, *Comitetul Macedo-Român*, devenit la 23 septembrie 1879 *Societatea de Cultură Macedo-Română*. Aceasta a fost recunoscută ca persoană juridică prin votul corpurilor legiuitoare, hotărârea fiind promulgată de către Carol I, domn al românilor, prin Decretul Domnesc nr.1289 din 15 aprilie 1880.

În România aromâni au venit în număr mai mare începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, îndeosebi după unirea Moldovei cu Țara Românească, cerând de la Societatea de Cultură Macedo-Română certificat care să le ateste naționalitatea română, după cum se observă din documentele extrase recent din Arhivele Statului de către Emil Țircomnicu.

Concluzii

Raportate la dacoromână, dialectele românești sud-dunărene actuale, prin elementele conservatoare, îndeosebi în domeniul foneticii și al fonologiei, se apropie în bună măsură de româna comună. Inovațiile care se constată se explică atât prin evoluția internă a dialectului, cât și prin influența exercitată asupra aromânei de limbile balcanice. Ca impresie generală, aromâna actuală apare ca o fază mai veche în evoluția de la latină la română.

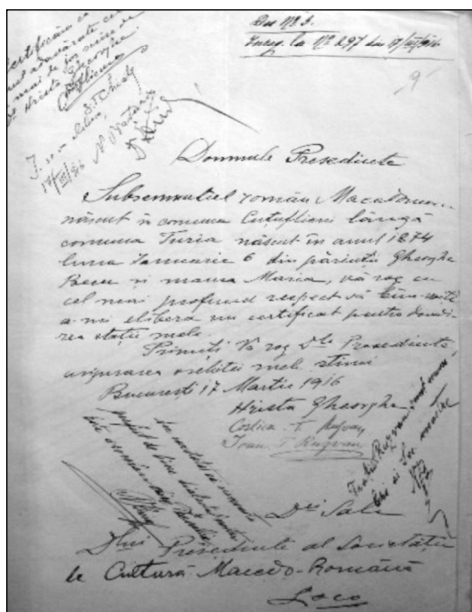

Foto: Emil Țircomnicu; Arhivele Naționale ale României, București 2019

Datele prezentate demonstrează cu elocvență că aromânii, meglenoromânii și istroromânii reprezintă ramura sud-dunăreană a românității și a romanității orientale, cea din care s-au format, de-a lungul secolelor, la nord și la sud de Dunăre, poporul român și limba română.

Rezultă din expunerea privind dialectele românești sud-dunărene actuale păstrarea particularităților moștenite din latină, care se constituie ca un *fond comun tuturor dialectelor limbii române*. Pe acest fond comun s-a clădit *conștiința romanității*, prin raportare la limba latină, dar și – sub alt aspect – la antichitatea romană, prezentă pretutindeni, prin numeroase vestigii în ținuturile locuite de aromâni, meglenoromâni, istroromâni. Pe același fond comun a apărut la românii sud-dunăreni, în perioada modernă, *conștiința românității*, a unității de neam și de limbă cu românii nord-dunăreni.

Bibliografie

Atanasov 2002 – Petar Atanasov, *Meglenoromâna astăzi*, Editura Academiei Române, București, 2002.
 Atanasov 2008, 2013, 2015 – Petar Atanasov, *Atlasul lingvistic al dialectului meglenoromân (ALDM)*, Editura Academiei Române, București, I, 2008; II, 2013; III, 2015.
 Berciu-Drăghicescu, Petre 2004 – Adina Berciu-Drăghicescu, *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică, 1864-1948*, Editura Universității, București, 2004.
 Boiagi 1813 – Mihail G. Boiagi, *Romanische oder Macedonowlachische Sprachlehre*, Viena, 1813.

Grigore Brâncuș, *Concordanțe lingvistice româno-albaneze*, Institutul Român de Tracologie, Bibliotheca Thracologica XXX, București, 1999.

Brâncuș 2012 – Grigore Brâncuș, *Atlasul dialectal al limbii albaneze. Elemente comune cu româna*, în „Fonetică și dialectologie”, XXXI, 5–19.

Brâncuș 2013 – Gr. Brâncuș, *Aromâna – dialect arhaic*, în „Fonetică și dialectologie”, XXXII, 2013, p. 5–11.

Capidan 1925, 1928, 1935 – Th. Capidan, *Meglenoromânii*, I. *Istoria și graiul lor*, Cultura Națională, București, 1925; II. *Literatura populară la meglenoromâni*, Cultura Națională, București, 1928; III. *Dicționarul meglenoromân*, Imprimeria Națională, București, [1935].

Capidan 1929–1930 – Th. Capidan, *Fărșeroții. Studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, în DR, VI, 1929–130, p. 1–210 (și separat: *Cartea Românească*, București, 1931).

Capidan 1932 – Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, Imprimeria Națională, București, 1932.

Capidan 1936 – Th. Capidan, *Romanitatea balcanică*, Imprimeria Națională, București, 1936.

Caragiu-Marioțeanu 1975 – Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română (nord- și sud-dunăreană)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1975.

Coșeriu 1982 – Eugeniu Coșeriu, „Balkanismen oder Romanismen? Methodisches zum sogenannten *Balkansprachbund*”, în *Fakten und Theorien. Beiträge zur romanischen und allgemeinen Sprachwissenschaft (Festschrift für H. Stimm zum 65. Geburtstag)*, Tübingen, Gunter Narr, 1982, p. 37–43 [citată după Eugeniu Coșeriu, *Limba română – limbă romanică. Texte manuscrise editate de Nicolae Saramandu*, București, 2005, p. 169–176].

- Coșeriu 2005 – Eugeniu Coșeriu, *Limba română – limbă romanică. Texte manuscrise editate de Nicolae Saramandu*, București, 2005
- DDA – Tache Papahagi, 1974, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, ediția a doua augmentată, Editura Academiei Române, București.
- Frățilă 2016 – Vasile Frățilă, *Studii istroromâne*, Ediție îngrijită și studiu introductiv de Ioan-Mircea Farcaș, Editura Universității din București, 2016.
- Lausberg 1988 – Heinrich Lausberg, *Lingüística románica*, II, Biblioteca Románica Hispánica, Madrid, 1988.
- Nevaci 2011 – Manuela Nevaci, *Graiul aromânilor fărșeroți din Dobrogea*, Editura Universitară, București, 2011.
- Nevaci 2013 – Manuela Nevaci, *Identitate românească în context balcanic*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, București.
- Nevaci (coord.) 2018 – Manuela Nevaci, Carmen-Irina Floarea, Ionuț Geană, Teodora Toroipan, *Convergențe lingvistice balcano-romane în dialectele românești sud-dunărene*, Editura Universității din București.
- Pușcariu 1905–1906, 1926, 1929 – Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne* (în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulavici, A. Byhan), București, I. *Texte*, în Academia Română. Memoriile Secțiunii Literare, XXVIII, 1905–1906, p. 117–182 (și separat, 1906); II. *Introducere, gramatică, caracterizarea dialectului istroromân*, București, 1926; III. *Bibliografie critică, listele lui Bartoli, texte inedite, note, glosar*, București, 1929.
- Reinheimer Rîpeanu 2001 – Sanda Reinheimer Rîpeanu, *Lingvistica romanică. Lexic – Fonetică – Morfologie*, BIC ALL (All Universitar), București, 2001.
- Saramandu 1972 – Nicolae Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetică. Observații asupra sistemului fonologic*, Editura Academiei, București, 1972.
- Saramandu 1984 – Nicolae Saramandu, *Aromâna*, în *Tratat* 1984, p. 423–476.
- Saramandu 1987 – Nicolae Saramandu, *Concordanțe lingvistice între aromână și graiurile din Banat*, în LR XXXV, 1986, 3, p. 225–233.
- Saramandu 1990 – Nicolae Saramandu, *Raporturile între romanitatea nord- și sud-dunăreană în lumina toponimiei*, în vol. *Studii de onomastică*, V, Cluj-Napoca, 1990, p. 244–263.
- Saramandu 1993 – Nicolae Saramandu, *Din istoria raporturilor interdialectale (cu privire la originea meglenoromânilor)*, în FD, XII, 1993, p. 151–156.
- Saramandu 2004 – Nicolae Saramandu, *Romanitatea orientală*, Editura Academiei Române, București, 2004 (ediția în limba franceză, Editura Academiei Române, București / Gunter Naar Verlag, Tübingen, 2008).
- Saramandu 2007 – Nicolae Saramandu, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar*, Editura Academiei Române, București, 2007.
- Saramandu / Nevaci 2013 – Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, *Sinteze de dialectologie română*, Editura Universității, București, 2013.
- Saramandu 2014 – Nicolae Saramandu, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, volumul I (editor: Manuela Nevaci), Editura Academiei Române, București.
- Saramandu 2018 – Nicolae Saramandu, *Teritoriul și perioada de formare a limbii române*, în *Istoria limbii române* (coordonatori: Marius Sala, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu), Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2018.
- Saramandu, Țircomnicu, Nevaci, Alexa 2019 – Nicolae Saramandu, Emil Țircomnicu, Manuela Nevaci, Cătălin Alexa *Lecturi vizuale etnolingvistice la aromânii din Republica Macedonia – Ohrida, Struga, Crușova – Memorie, tradiție, grai, patrimoniu*, Editura Universității din București, 2019.
- Saramandu, Nevaci (în colaborare) 2019 – Nicolae Saramandu, în colaborare cu Manuela Nevaci, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, volumul II, Editura Academiei Române, București (sub tipar).
- Vătășescu 1997– Cătălina Vătășescu, *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparație cu româna*, Ministerul Educației, Institutul Român de Tracologie, București.
- Tanașoca 2003 – Nicolae-Șerban Tanașoca, *Bizanțul și românii. Eseuri, studii, articole*, București, Editura Fundației PRO, 2003.

Note

¹ Georgios Kedrenos, sfârșitul secolului al XI-lea și începutul secolului al XII-lea. Pentru perioada anilor 811–1057, în care se încadrează și informațiile cu privire la vlahi, Kedrenos a copiat integral opera istorică a lui Ioan Skylitzes, FHDR, vol. III, p. 122; 144–145.

² FHDR, vol. III, p. 144. Incidentul în care au fost implicați vlahii călători este relatat și de către episcopul Mihail Diabolites, un interpolator al istoriei lui Ioan Skylitzes, Nicolae-Șerban Tanașoca, *Bizanțul și românii. Eseuri, studii, articole*, București, Editura Fundației PRO, 2003, p. 187, n. 1.

³ Cele două forme, *Ohrid* și *Ohârda*, se datorează pronunției diferite în slava macedoneană și în dialectul aromân.

⁴ Cf. și Sala 1998: 31 („Dacă se compară între ele daco-româna, aromâna, meglenoromâna și istroromâna se constată că principalele lor trăsături caracteristice comune inovatoare față de latină, pe de o parte, și distinctive față de celelalte limbi romanice, pe de altă parte, se regăsesc în [...] cele patru dialecte”).

⁵ Selia de Sus – așezare de aromâni fărșeroți lângă orașul Veria (Grecia).

140 de ani de la înființarea Societății de Cultură Macedo-Română*

*Emil Țîrcomnicu***

În acest articol prezentăm câteva aspecte referitoare la înființarea Societății de Cultură Macedo-Română, care în acest an împlinește 140 de ani de existență, și mă voi referi la perioada 1879–1899, dar și la câteva momente anterioare înființării Societății.

Se știe că, în urma revoluției din anul 1848, o seamă de personalități române, refugiate sau călătorind în Imperiul otoman, au putut intra în contact cu reprezentanți ai macedoromânilor din spațiul balcanic. Dintre aceste personalități amintim pe Dimitrie Brătianu, Cezar Bolliac, Ion Ionescu de la Brad (administrator al unei moșii în Tesalia) și Dimitrie Bolintineanu. Anterior, așa cum a procedat și Dimitrie Bolintineanu pe la 1858, prin scrisoarea adresată lui Faud Pașa, dar și după Unirea de la 1859 și alegerea ca domn a lui Alexandru Ioan Cuza, aceste personalități, împreună cu macedoromânii stabiliți în Principate, cu profesioni diverse, ca negustori, meșteșugari, profesori, medici ș.a., au încercat să vină în ajutorul fraților din Balcani, în vederea trezirii „conștiinței de secole adormită, în inimele conaționalilor din Pind”¹.

Cronicarii români, învățații moscopoleni, călătorii și învățații străini scriseseră anterior despre legăturile dintre românii de la nord de Dunăre și românii din Balcani, încă din secolul al XVIII-lea, astfel că pașoptiștii nu veneau pe un teren gol. Informații despre vlahii de la sud de Dunăre existau și din secolele anterioare.

După înființarea Comitetului Macedo-Român în București, în anul 1860, de către Dimitrie Casacovici, Costache și Iordache Goga (originari din Clisura), Zissu Sideri (din Serres), Mihail Niculescu

(din Târnova), Toma Tricopol (din Crușova), Dimitrie Bolintineanu, gen. Christian Tell, Cezar Bolliac, C.A. Rosetti ș.a., și după un adevărat misionarism cultural românesc în satele și orașele cu populație română din Balcani, din Imperiul otoman, în preajma Congresului de la Berlin, de la jumătatea anului 1878, existau în acest spațiu, pentru românii din Macedonia, 11 școli la Târnova, Gopeși, Avdela, Vlaho-Clisura, Ohrida, Călive, Crușova, Neveasta, Perivoli, Perlepe și Bitolia.

Spunem „români din Macedonia” întrucât, după 1860, așa se semna în memoriile trimise către instituțiile statului român, după cum arată documentele din fondul Societății de Cultură Macedo-Română de la Arhiva Națională Istorică Centrală, ca și articolele publicate în Monitorul Oficial (spre exemplu nr. 28 din 6 mai 1895, p. 894 ș.a.), din care cităm: „Discutarea și votarea proiectului de lege relativ la recunoașterea calității de cetățean român [alegem selectiv, n.n.]: D-lui Nicolae Pișotă, român din Macedonia; D-lui George Demitriade, român din Macedonia; D-lui Teodor A. Beffa.; D-lui N.C. Doga; D-lui Anton Margaritopolu; D-lui Leonida Eftimiu; D-lui D. Sterian; D-lui Lazăr Eftimiu; D-lui George Cosmescu; D-lui Dacu C. Ghiorghiu; D-lui Sterie G. Popas Dimitrie; D-lui Gabriel Diacu; D-lui Ion G. Dan; D-lui Crisofi...”, de asemenea, români din Macedonia.

Încă din 1863, prim-ministrul Mihail Kogălniceanu și ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Dimitrie Bolintineanu, prevăzuseră bani în bugetul statului pentru aceste școli și biserici, ca și pentru deschiderea unui internat școlar în București².

* Cuvânt susținut la sesiunea științifică „Românii din sudul Dunării – istorie și actualitate” (7 mai 2019, Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române)

** Cercetător gradul I, Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”

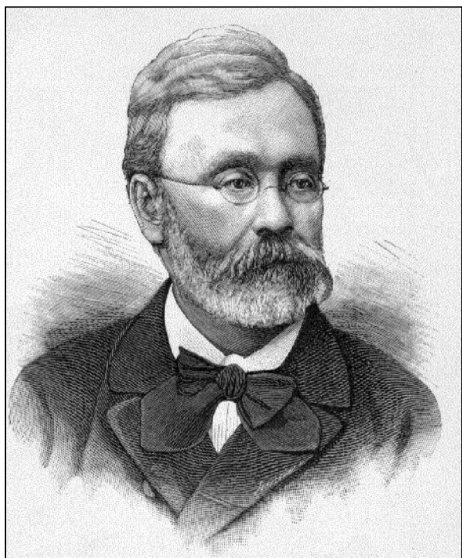

Foto 1: Vasile Alexandrescu Urechia

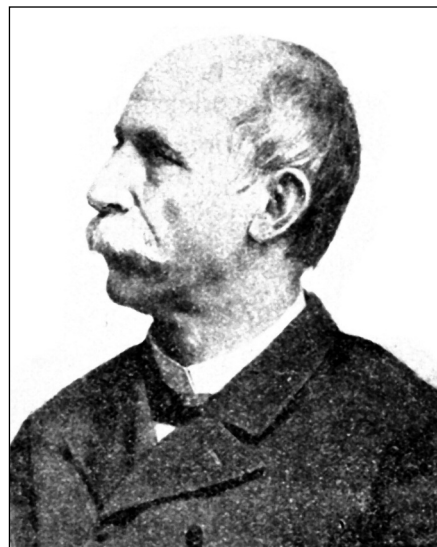

Foto 2: Apostol Mărgărit

Numărul școlilor avea să crească cu încă 27, în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea. Doar în anul 1880 s-au înființat școli la Hrupiște, Magarova, Moloviște, Samarina, Furca, Grebena, Băiasa, precum și liceul cu internat din Bitolia. Theodor Burada nota că acestea s-au realizat prin mijlocirea Societății înființate în anul 1879³.

Trecem peste istoria întemeierii acestor prime școli și rolul avut de învățătorul Dimitrie Atanasescu, peste episodul aducerii copiilor din Pind la Școala de la Sfinții Apostoli de către arhimandritul Averchie, peste eforturile de a publica primele cărți (Gramatică, Abecedar, *Evangelhia* ș.a.) pentru școlile din Macedonia, realizate în cei aproape 15 ani, și ajungem la anul 1878, când, la 5 septembrie 1878, Marele Vizir Savfel Pașa a dat un ordin vizirial care prevedea libera exercitare a învățământului și a cultului bisericesc în limba română, fiind astfel autorizată funcționarea școlilor și bisericilor din Imperiul otoman. Ele au funcționat, în ciuda multor dificultăți, având autorizații individuale sau fiind tolerate, până la acest ordin vizirial, care, de altfel, a fost dublat peste 25 de ani de Iradeaua imperială din 9/22 mai 1905, publicată în ziarele din Constantinopol în ziua de 10 mai.

Textul ordinului vizirial era următorul: „Sublima Poartă fiind informată pe de o parte că Românii din Epir, din Tessalia, din Macedonia, din Sanguiacul Tricala, din Vilaetul Ianina și din Vilaetul Șodra doresc să învețe carte în propria lor limbă și să fondeze școli și pe de altă parte clerul grecesc, îmbulzit de duhurile întunericului, împinge autoritățile locale să le pună felurite piedici și chiar să

persecute pe profesorii români. Văzând însă că în Imperiul nostru nu este îngăduit nimănui a împiedica mersul și deplina executare a cultului și învățaturii școlare, veți binevoi a face cunoscut funcționarilor civili ce aveți sub ascultarea Excelenței Voastre, că ei nu trebuie să apese pe niciunul din locuitori și să nu se împotrivescă fără pricină la ori și ce exercițiu al cultului și al învățaturii; iar când ar cere, să apere chiar și să ajute pe învățătorii români. Conținutul acestui ordin a fost comunicat printr-o identică scrisoare vizirială Valiului din Ianina (ss) Savfet⁴.

După 1877, în preajma Congresului de la Berlin (desfășurat între 13 iunie și 13 iulie), macedoromânii din România și Balcani, ca și elita politică română, au lucrat pentru înființarea unei societăți culturale, numite Societatea de Cultură Macedo-Română, așa cum arată corespondența dintre V.A. Urechia (Foto 1) și inspectorul Apostol Mărgărit (Foto 2).

„Încă din 1878, această Societate își avea în mod clar făurite hotarele ei de acțiune, Statutele și regulamentele de acțiune. Într-o scrisoare datată de la 26 Sept. 1878, Apostol Mărgărit, inspector al Școalelor Române din Macedonia, într-o scrisoare pe care o adresează domnului V.A. Urechia, după ce îi mulțumește în numele fraților Macedo-Români, de «bună voința și sollicitudinea foarte patriotică» D. Sale pentru «desvoltarea și propagarea Românis-mului în Macedonia», îl roagă cu multă ardoare de a stăruii și de a duce la bun sfârșit constituirea «Societății de Cultură Macedo-Română» proiectată încă de când era în București.»⁵

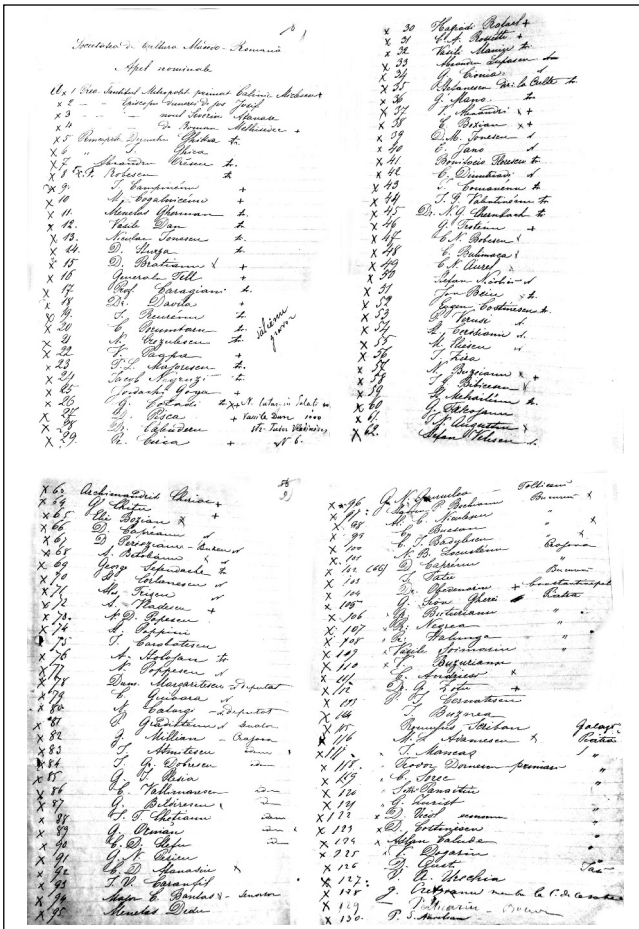

Foto 3: Document din Arhivele Istorice Naționale ale României, Fondul SCMR, dosar 1 (1879–1880), file 1-2, reprezentând „Apel nominal” de înființare a Societății de Cultură Macedo-Română

La 23 septembrie 1879, în sala Societății Literare „Ateneu Român”, de la Ministerul Instrucțiunii, a avut loc ședința de înființare a Societății de Cultură Macedo-Română, prezidată de Mitropolitul Primat Calinic Miculescu, moment în care s-a votat și statutul.

A doua ședință, de la 30 septembrie, a avut loc în Palatul Universității din București, unde a fost votat un comitet format din 35 de membri, „din tot ce a avut societatea română mai ales, fără a se ține seama de nuanța politică a fiecăruia, între care remarcăm pe: ÎPS Mitropolitul Primat Calinic Miculescu, ÎPS Episcopul Dunării de Jos Iosif, Principii Dimitrie și Ioan Ghica, Dumitru Brătianu, C.A. Rosetti, V.A. Urechia, Vasile Alecsandri, Ioan Câmpineanu, Alex. Orăscu, Nicolae Ionescu, generalul Christian Tell, Gheorghe Chițu, C. Porumbaru, Menelas Ghermani, P. Verusi, Vasile Popp, I. Goga, Rafail Hagiadi, Gheorghe Cotadi, T. Pișca, A. Beloianu, Alex. Lupașcu, dr. Kalinderu, Dimitrie Sturdza, G. Misail, T.L. Maiorescu, C.F. Robescu, I. Caragiani, V. Dan, G. Cionea și D. Caprian”⁶.

O a treia ședință a avut loc pe 11 noiembrie, iar hotărârile consiliului au fost:

1. Mijlocirea pe lângă Guvern de a se înființa un episcopat român în Macedonia.
2. Adresarea unei cereri către Ministerul de Interne pentru înlesnirea tipării publicațiilor Societății la Imprimeria Statului.
3. Solicitare către Ministerul de Instrucțiune pentru întemeierea unui internat pentru elevii macedoromâni.
4. Solicitare către Mitropolitul Primat pentru a da concurs părintelui Chiriac, misionar al Societății, de a aduna cărți, a strânge adeviziuni, să facă întruniri.
5. Rezolvarea acțiunilor privind donațiile și legatele.
6. Stăruința pentru recunoașterea Societății ca persoană morală și juridică⁷.

Numărul membrilor Societății, în anul 1879, era de peste 100 (documentul din Arhivele Istorice Naționale ale României, Fondul SCMR, dosar 1 (1879–1880), file 1–2, nefiind datat, are nominalizate 130 persoane, dar este redactat ulterior, aproape de anul 1893, întrucât Al. Orăscu, în viață la data redactării, a murit la 16 decembrie 1894, iar episcopul de Roman, Melchisedec, trecut ca decedat, a murit la 16 mai 1892 (a se vedea Foto. 3); o altă listă cu 102 persoane este prezentată în lucrarea lui

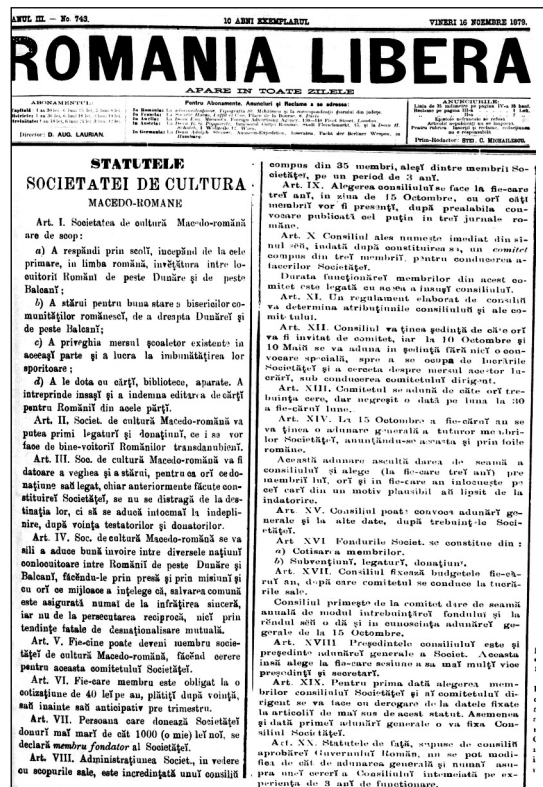

Foto 4: Ziarul „România Liberă” din 16 noiembrie 1879, anul II, nr. 743, reprezentând Statutul Societății

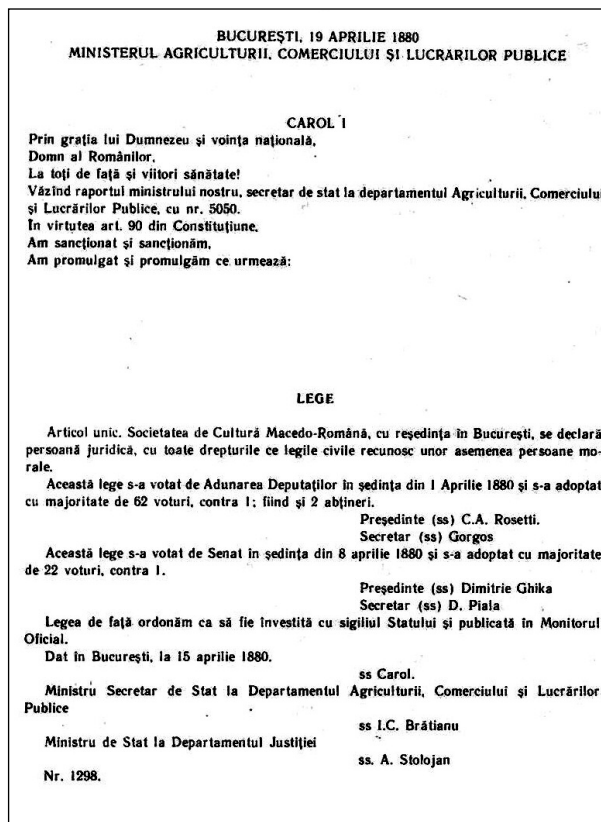

Foto 5: Decretul de recunoaștere
a Societății de Cultură Macedo-Română
publicat în Monitorul Oficial nr. 93 din 19 aprilie 1880

Stoicescu, Naum, Petrescu-Birina, *Români din Macedonia*, 1900, p. 107–108).

„Societatea de Cultură Macedo-Română
Apel nominal

1. Prea Santitul Mitropolit Primat Calinic Miclescu +
2. - - Episcopul Dunărei de Jos Josif
3. - - - noul Severin Atanase
4. - - - de Roman Melhisedec +
5. Principele Dumitru Ghika tr.
6. Ion Ghica
7. Alexandru Oréscu tr.
8. C.F. Robescu tr.
9. I. Câmpinénu +
10. M. Cogălnicénu +
11. Menelas Gherman tr.
12. Vasile Dan tr.
13. Niculae Ionescu +
14. D. Sturza tr.
15. D. Brătianu +
16. Generalu Tell +
17. Prof. Caragiani tr.

18. Dr. Davila +
19. I. Reurénu tr.
20. C. Porumbaru tr.
21. N. Crezulescu tr.
22. V. Paapa tr.
23. T.L. Majorescu tr.
24. Iacob Negruzi tr.
25. Jordachi Goga +
26. G. Cotadi +
27. D. Pișca +
28. Dr. Călenderu
29. Pr. Circa +
30. Hagiadi Rafael +
31. C.A. Rossetti +
32. Vasili Maniu tr.
33. Alexandru Lupașcu tr.
34. G. Cionia
35. Ștefănescu dir. la Culte tr.
36. G. Mano tr.
37. V. Alecsandri +
38. C. Bozian +
39. DM. Ionescu
40. C. Jano
41. Bonifacio Florescu tr.
42. C. Dimetriadi
43. I. Comănénu tr.
44. I.G. Valentinénu tr.
45. Dr. N.G. Chernbach tr.
46. G. Troténu +
47. C.N. Bobescu
48. C. Bulimaca
49. C.N. Aurel
50. Ștefan Nicolici
51. Ion Beiu tr.
52. Eugen Costinescu tr.
53. P. Verusi
54. Șt. Ceresianu
55. M. Eliescu
56. . Zira
57. N. Buzeianu
58. I.G. Bibicescu
59. Șt. Mihaileanu tr.
60. G. Fălcojanu
61. I.N. Augustin
62. Ștefan Velescu
63. Archimandrit Chiriac +
64. G. Chițu +
65. Elie Bozian
66. D. Capréanu
67. D. Periezianu-Buzeu

68. Betolianu, deputat
69. George Sefendache tr.
70. St. Corlanescu
71. Ales. Trișcu
72. A. Vlădescu +
73. N.D. Popescu
74. St. Poppini
75. I. Carabatescu
76. A. Stolojan tr.
77. N. Poppescu
78. Dum. Margaritescu deputat
79. C. Giuvara
80. N. Catargi deputat
81. P. Grădistenu senator
82. G. Millian – Crajova
83. I. Atmitescu idem
84. G. Dobrescu idem
85. G.I. Plesia
86. C. Vallimarescu idem
87. G. Bildirescu idem
88. I.T. Chețianu idem
89. G. Armian idem
90. C.D. Stefu idem
91. G.N. Peșicu
92. C.D. Atanasiu
93. I.V. Caranfil
94. Major C. Bantas senator
95. Menelas Dedu
96. G.N. Gamulea – Folticeni
97. Stancu P. Bechianu – Bucuresci
98. Al. C. Niculescu idem
99. C. Bucsan idem
100. C.I. Bădulescu idem
101. N.B. Lăcuștenu – Crajova
102 (66). D. Caprănu (se repetă)
103. I. Tatu – Bucuresci
104. Dr. Obedenaru + Constantinopol
105. G. Sion Gherei – Piatra
106. Gr. Buturianu idem
107. Pr. Negrea idem
108. Pr. Halunga idem
109. Vasile Șoimariu idem
110. V. Buzurianu
111. C. Andriesu
112. Dr. G. Zotu +
113. P.I. Cernatescu
114. I. Buznea
115. Romulus Scriban – Galazi
116. M.L. Adamescu – Piatra
117. I. Mancaș idem

118. Teodor Dornescu primar idem
119. C. Sorec idem
120. Sotir Panaitiu idem
121. G. Zurist idem
122. D. Vicol economu idem
123. D. Costinescu idem
124. Aslan Caluda idem
125. V. Dogariu idem
126. D. Gusti – Iași
127. V.A. Urechia
128. G. Crețianu membru la C. de Casație
129. Peticariu – Bucuresci
130. P.S. Aurelian”

Publicarea Statutului Societății s-a făcut în mai multe ziare, noi găsim-l în „România Liberă” din 16 noiembrie 1879, anul II, nr. 743. Scopul Societății era prevăzut în Art. 1:

„a) A răspândi prin școli, începând de la cele primare, în limba română, învățătura între locuitorii Români de peste Dunăre și de peste Balcani;

b) A stăruii pentru buna stare a bisericilor comunităților românești, de a dreapta Dunărei și de peste Balcani;

c) A priveghia mersul școalelor existente în aceeași parte și a lucra la îmbunătățirea lor sporitoare;

d) A le dota cu cărți, biblioteci, aparate. A întreprinde însăși și a îndemna editarea de cărți pentru Românii din acele părți” (Foto 4).

Personalitatea juridică a Societății a fost recunoscută prin legea votată în Corpurile Legiuitoare și promulgată prin Înaltul Decret Domnesc nr. 1298 din 15 aprilie 1880, publicat în Monitorul Oficial nr. 93 din 19 aprilie 1880 (Foto 5).

Societatea a editat, începând din anul 1880, ziarul „Frățilia întru dreptate”, sub coordonarea lui V.A. Urechia, scris în dialectul aromân, din care au apărut 17 numere⁸. S-a tipărit în dialect *Vangheilu al Mattheu în dialectu Macedo-Român*, Bucuresci, Tipografia Societății Albaneze Dituria, 1889 (cu traducere de Lazulu al Dumi).

Tot în 1880 a apărut *Albumul Macedo-Român*, cu o prefață de V.A. Urechia și binecuvântarea Mitropolitului Calinic. În acest album au semnat numeroase personalități române și străine, numărul colaboratorilor fiind de 173, între care 147 de scriitori, 20 de desenatori și șase artiști în muzică. Este o primă acțiune la nivel european a Societății de Cultură Macedo-Română, având în vedere

personalitățile de prim rang care au semnat în această lucrare (Foto 6).

Societatea a ajutat la dotare cu aproximativ 3000 de cărți și un cabinet de fizică la Liceul din Bitolia, înființat în anul 1880⁹, care era prevăzut cu internat pentru școala de fete și un număr de 50 de burse oferite de statul român.

Prezentăm un document (Foto 7) în care am găsit descrierea steagului Societății de Cultură Macedo-Română. Drapelul Societății a fost comandat la 2 februarie 1894, prin contractul semnat între casierul C. Ioanidi și Anastasie Mihail, ceaprazar cu domiciliul în str. Gabroveni nr. 47, așa cum arată documentul din Fondul S.C.M.R. de la Arhivele Istorice Naționale, dosar 5 (1892–1896), filele 64–65. Drapelul avea dimensiuni de 1,50 (lungime) și 1,25 (înălțime), culorile roșu, galben și albastru, având pe una dintre fețe brodat cu fir de argint „Lupa și cei doi prunci” (de lungime 35 cm și înălțime proporțională), deasupra căreia fiind scris cu litere de înălțime 5 cm, brodate cu fir de aur, „SOCIETATEA DE CULTURĂ MACEDO-ROMÂNĂ”; pe cealaltă față avea brodat o ghirlandă cu fir de aur în formă ovală, având scris deasupra „PERSONĂ JURIDICĂ FONDATĂ LA ANUL 1879”. Prețul drapelului a fost de 900 lei noi, 300 lei fiind plățiți la semnarea contractului, iar restul de 600 pe măsura realizării drapelului și predarea lui, ceea ce ne arată și perioada realizării acestuia, după sumele plătite: 200 lei la 14 martie, 200 lei la 30

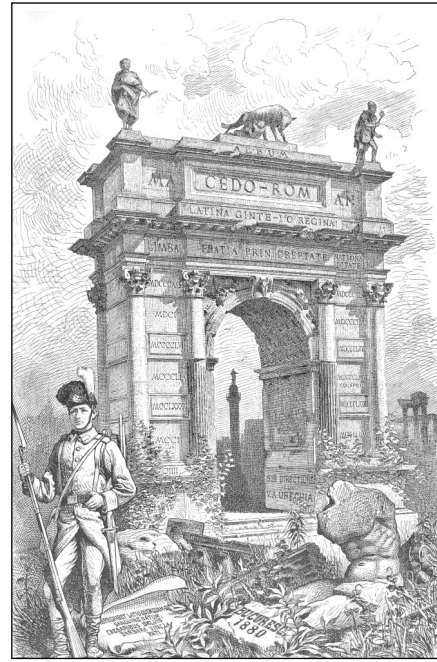

Foto 6: Coperta Albumului Macedo-Român 1880

martie și restul de 200 lei la 13 aprilie 1894. Modelul a fost reconstruit pe calculator de designerul Casandra Cubreacov din Chișinău (Foto 8).

Spre sfârșitul secolului al XIX-lea, formându-se Eforiile școlare, prin care comunitățile macedo-române încercau să se administreze, a apărut necesitatea ca și macedoromânii să fie puși pe picior de egalitate cu celelalte națiuni creștine din Imperiul otoman, ca națiune deosebită, română, în cadrul

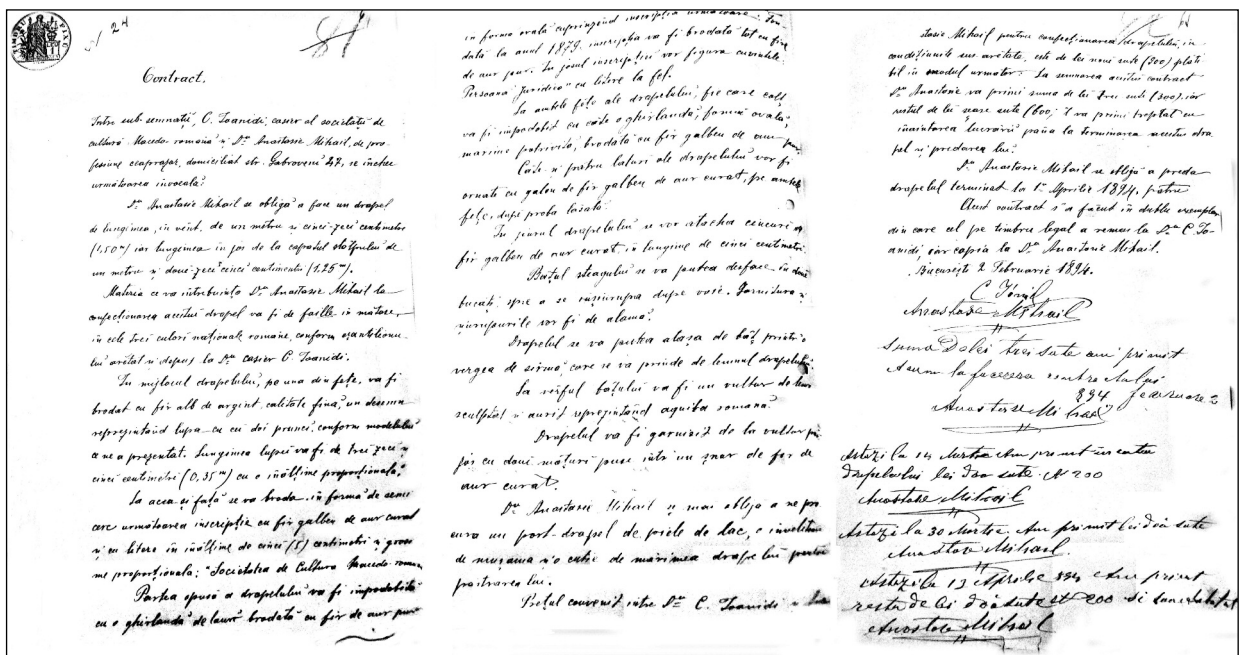

Foto 7: Document din Arhivele Istorice Naționale ale României, Fondul SCMR, dosar 5 (1892–1896), filele 64–65

Foto 8: Steagul Societății de Cultură Macedo-Română (reconstituire digitală de Casandra Cubreacov)

Imperiului. Această dorință s-a concretizat, după zece ani, prin Iradeaua imperială obținută de

diplomația română, prin reprezentantul la Constantinopol, Al. Emilian Lahovary, și semnată în ziua de 9 mai, publicată a doua zi, 10 mai, ziua Regatului Român.

Prezentăm un extras din documentul (Foto 9) trimis de macedoromânii din Bitolia către Ministrul Cultelor, aflat în Fondul S.C.M.R., Arhiva Națională Istorică Centrală, dosar 8 (1895) filele 132–133, în care sunt rezumate dorințele reprezentanților românilor macedoneni:

„...Pentru aceasta credem de cuviință a aduce la cunoștința D^{voastre} câteva din adeveratele dorinți și aspirațiuni ale poporului român din Macedonia cu cari existența instituțiunei noastre e așa de strâns legată, încât din momentul în care D^{voastra} nu le veți lua în considerațiune Eforia n-are rațiunea de a mai fi. Poporul nostru, Domnule Ministru, voesce să aibă școli românesci bine organizate, profesori și institutori români și cu carte românescă cari să înțeleagă și să fie capabili a îndeplini consciincios misiunea lor, control serios și, în genere, tot ce este de natură a ridica prestigiul instituțiunilor sale de educațiune culturală și națională. El nu pôte îngădui în conducerea școlélor sale amestecul unor persóne străine de limba nóstra și dușmane neamului nostru.

Poporul mai are o altă aspirațiune. El voesce, în împrejurările de față mai ales să i se lase acțiunea liberă spre a se organiza, după exemplul celorlalte popoare creștine din Imperiu și a se afirma ca naționalitate distinctă. Bulgarii, Grecii Armenii și chiar Evreii și aișii să le administreați prin reprezentanții lor. Mit așa și Românii voesce să aibă școlile bisericești și școlile politice lor proprii să le administreați ei însșiși prin reprezentanții lor și să fie și înșiși reprezentați la autorități imperiale ca și celelalte popoare nemulțumite la un cuviinț. Românii nu întelg că e posibil să le se recunoască și lor individualitatea națională în fața guvernului Otoman în fața altor guverne străine până când ei nu se vor bucura de aceleași drepturi de cari profita celelalte neamuri conlocuitoare și anume autonomia culturală și religioasă permisiu să de legile Imperiului. Din nefericire poporul nostru pînă mai de una dată a fost depărtat de a se bucura de asemenea drepturi din cauza sentimentului practicat în chestiunea noastră națională, care a fost nu numai defectuos și neră-

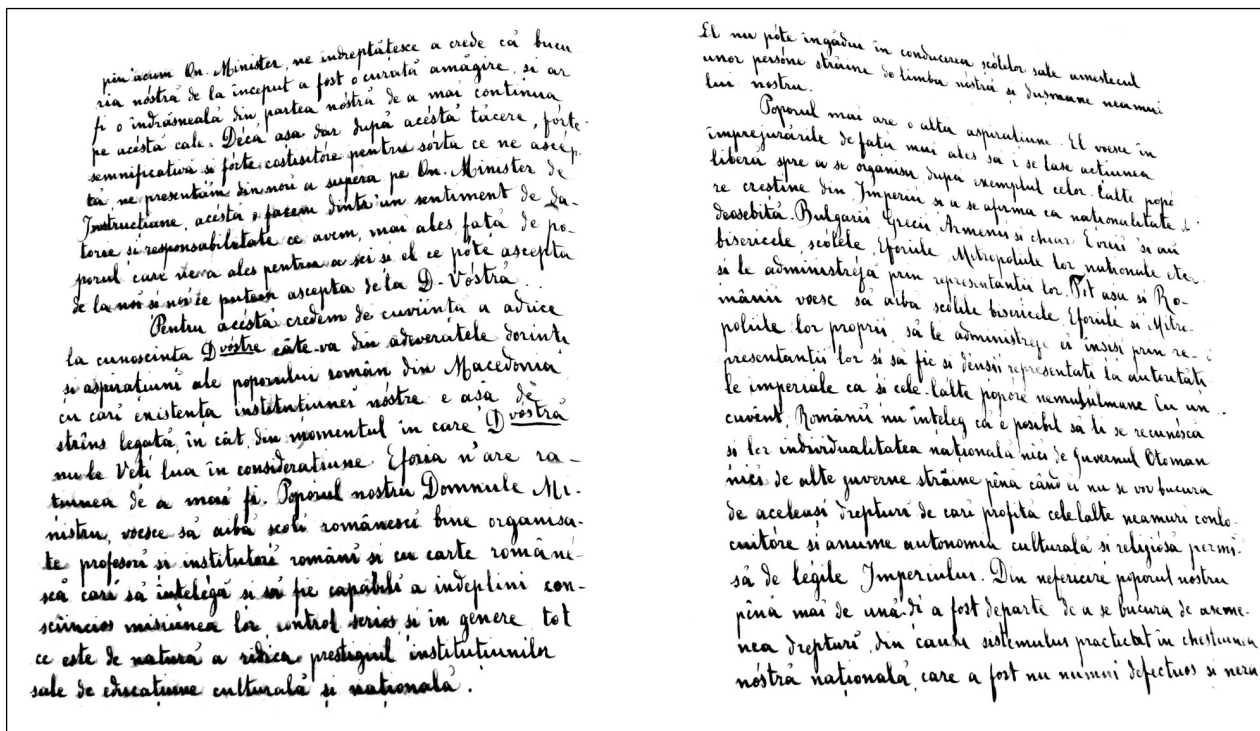

Foto 9: Document (fragment) din Arhivele Istorică Naționale ale României, Fondul SCMR, dosar 8 (1895) filele 132–133

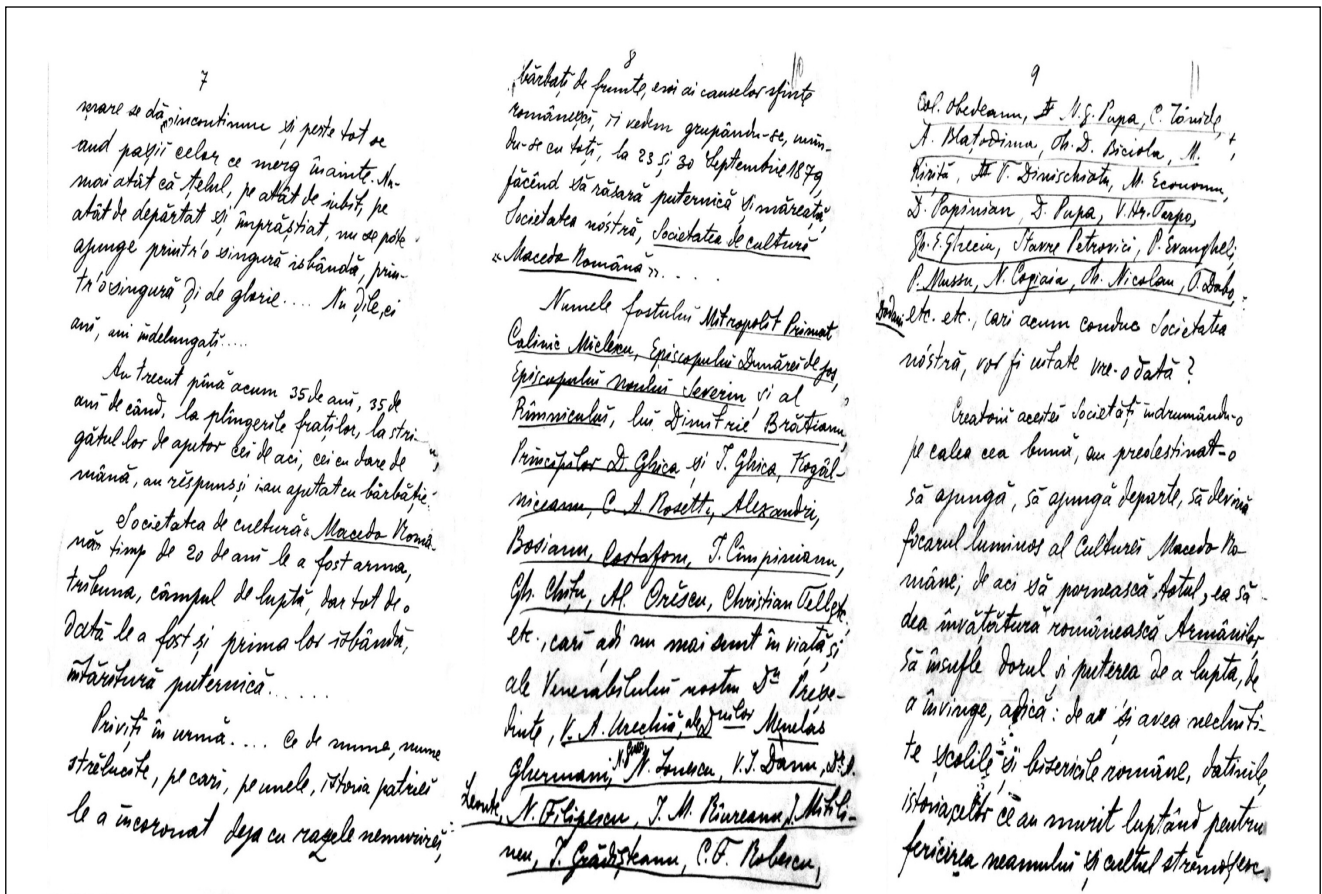

Foto 10: Document (fragment) din Arhivele Istorice Naționale ale României, Fondul SCMR, dosar 176 (1899–1900) filele 8–10

popore creștine din Imperiu și a se afirma ca naționalitate deosebită. Bulgarii, Grecii, Armenii și chiar Evreii își au bisericele, școlile, Eforiile, Mitropoliile lor naționale etc. și le administrează prin reprezentanții lor. Tot așa și Românii voesc să aibă școlile, bisericele, Eforiile și Mitropoliile lor proprii, să le administreze ei înșiși prin reprezentanții lor și să fie și dânsii reprezentați la autoritățile imperiale ca și celelalte popore nemusulmane. Cu un cuvânt, Românii nu înțeleg că e posibil să li se recunoască și lor individualitatea națională nici de guvernul Otoman, nici de alte guverne străine, până când ei nu se vor bucura de aceleași drepturi de cari profită celelalte neamuri conlocuitoare, și anume autonomia culturală și religioasă permisă de legele Imperiului...”

La Adunarea generală a Societății, din 8 februarie 1899, C. Naum, secretarul societății, a ținut o cuvântare care arată importanța acesteia în primele două decenii de activitate și speranțele pe care românii macedoneni și le puneau în aceasta (Fondul S.C.M.R., Arhiva Națională Istorică Centrală, dosar 176 (1899–1900) filele 8–10 (Foto 10):

„...Au trecut până acum 35 de ani, 35 de ani de când, la plângerile fraților, la strigătul lor de ajutor cei de aci, cei cu dare de mână, au răspuns și i-au ajutat cu bărbăție.

Societatea de Cultură Macedo-Română timp de 20 de ani le a fost arma, tribuna, câmpul de luptă, dar tot deodată le-a fost și prima lor izbândă, întăritură puternică...

Priviți în urmă... ce de nume, nume strălucite, pe cari, pe unele, istoria patriei le-a încoronat deja cu razele nemuririi, bărbați de frunte, eroi ai cauzelor sfinte românesci, îi vedem grupându-se, urnindu-se cu toți, la 23 și 30 Septembrie 1879, făcând să răsară puternică și măreață Societatea noastră, Societatea de Cultură «Macedo-Română».

Numele fostului Mitropolit Primat Calinic Miclescu, Episcopul Dunărei de Jos, Episcopului noului Severin și al Rîmnicului, lui Dimitrie Brătianu, Principilor D. Ghica și I. Ghica, Kogălniceanu, C.A. Rosetti, Alexandri, Bosianu, Costaforu, I. Cîmpineanu, Gh. Chițu, Al. Orăscu, Christian Tell etc. etc., cari azi nu mai sunt în viață, și ale Venerabilului nostru Dⁿ Președinte V.A. Urechia, ale

Dnilor Menelas Ghermani, N. Gussi, N. Ionescu, V.I. Danu, Dr. A. Leonte, N. Filipescu, I.M. Rîureanu, I. Mitilineu, I. Grădișteanu, C.F. Robescu, col. Obedeanu, N.G. Papa, C. Ianide, A. Blațodima, Th. D. Baciola, M. Kiriță, V. Dinischiotu, M. Economu, D. Papinian, D. Pupa, V. Hr. Târpa, Gh.G. Gheciu, Stavre Petrovici, P. Evangheli, P. Mussu, N. Cagiaia, Th. Nicolau, T. Dabo, V. Dodani etc. etc., care acum conduc Societatea noastră, vor fi uitate vre-odată?

Creatorii acestei Societăți, îndrumând-o pe calea cea bună, au predestinat-o să ajungă departe, să devină focarul luminos al Culturii Macedo-Române; de aci să pornească totul, ca să dea învățătură românească Armânilor, să insuflă dorul și puterea de a lupta, de a învinge, adică: de a-și avea neclintite școlile și bisericile române, datinile, istoria celor ce au murit luptând pentru fericirea neamului și cultul strămoșesc...”

Societatea de Cultură Macedo-Română a funcționat neîntrerupt până în anul 1950, respectându-și statutul și promovând activități culturale și educaționale pentru românii din Balcani. A susținut alte asociații ale românilor sud-dunăreni, cum au fost Societatea Studenților Macedo-Români de peste hotare, Societatea Culturală „Timoc” a românilor din Valea Timocului și dreapta Dunării, Liga Culturală pentru Unitatea Tuturor Românilor, asociații și eforii școlare ale macedoromânilor din Balcani. De asemenea, a susținut din fondurile sale pe intelectualii vremii, preoți, profesori, bursieri, școlari, persoane fără venituri etc. Din anul 1950 nu mai există documente privind funcționarea

Societății, neexistând un ordin de desființare, ceea ce a făcut ca prin sentința 1209 din 12.04.1990, Judecătoria Sectorului 1 București să recunoască faptul că „această societate, înființată în anul 1880 prin Înaltul Decret Domnesc Nr. 1298 din 15 aprilie, a funcționat încontinuu și nu a fost desființată prin nici un decret de la data înregistrării ca persoană juridică”. La 7 mai 2008, prin Hotărârea nr. 473, Guvernul României a recunoscut Societatea ca fiind organizație de utilitate publică.

Note

¹Mihail-Virgiliu Cordescu, 1866–1906. *Istoricul școalelor române din Turcia, Sofia și Turtucaia din Bulgaria și al seminariilor de limba română din Lipsca, Viena și Berlin*, București, Tipografia Curții Regale, F. Göbl și Fii, 1906, p. 9.

²Adina Berciu-Drăghicescu, *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică*, vol. 1 (1864–1948), Introducere, Editura Universității din București, București, 2004, p. 24.

³Vezi Theodor T. Burada, *Cercetări despre școalele românești din Turcia*, București, 1890, p. 29–69.

⁴*Ibidem*, p. 53.

⁵Virgiliu Stoicescu, Const. I. Naum, Const. Petrescu-Birina, *Românii din Macedonia (Anii 270–1901)*, București, Tip. „Viitorul” Nicolae M. Voicu, apărută sub egida Societății de Cultură Macedo-Română, 1900, p. 92. Vezi și scrisoarea, puțin modificată, în Mihail-Virgiliu Cordescu, *op. cit.*, p. 35–36.

⁶Mihail-Virgiliu Cordescu, *op. cit.*, p. 36.

⁷*Ibidem*, p. 36–37.

⁸Theodor T. Burada, *op. cit.*, p. 30.

⁹*Ibidem*, p. 29.

**ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA TIMIȘOARA**

**Conferința inaugurală a
ZILELOR ACADEMICE TIMIȘENE**

Ediția a XVI-a

cu tema

**Învățământul academic românesc
la începutul secolului XXI.
Realități și perspective**

Zilele Academice Timișene – Ediția a XVI-a, 2019. Preambul*

Acad. Dan Dubină

Președintele Filialei Timișoara a Academiei Române

Potrivit tradiției, în cea de a doua jumătate a lunii mai, bienal, Filiala Timișoara a Academiei Române organizează, implicând și colaborând cu mediul academic, cultural și științific din arealul timișean, ciclul de manifestări numit Zilele Academice Timișene (ZAT). Anul acesta, conferința inaugurală cu tema „Învățământul academic românesc la începutul secolului XXI – Realități și perspective” a avut loc în data de 16 mai, în Aula Filialei din Timișoara a Academiei Române. Manifestările din cadrul acestei ediții ZAT 2019 vor continua, însă, până în noiembrie 2019 (http://acad-tim.tm.edu.ro/?page_id=1344).

Tema conferinței inaugurale a fost inspirată – am putea spune *impusă* – de conștientizarea degringoladei în care se zbate de trei decenii învățământul românesc, concentrându-se asupra celui universitar, cu referințe și asupra cercetării științifice, intrinsecă acestuia. *Framântările* actuale ale Ministerului Educației Naționale pentru construcția unei noi Legi a Educației au constituit, desigur, o motivație în plus, o oportunitate pentru această temă.

În ultimii 30 de ani, 26 de miniștri au avut în mâini frâiele învățământului românesc; dacă am considera, însă, separat mandatele actualului ministru, doamna Ecaterina Andronescu, am putea spune că am avut succesiv, în perioade concatenate, 28 de miniștri, cu portofolii ministeriale distincte la Ministerul Educației. Aproape toți au simțit nevoia să facă, dacă nu o *reformă*, atunci să *reformeze* sau, măcar, să modifice câte ceva. După Revoluție au fost adoptate două Legi ale Educației, iar fiecare dintre ele a fost modificată de zeci de ori. Prima Lege a Educației de după Revoluție a fost adoptată în 1995. Potrivit *site*-ului Camerei Deputaților,

legea din 1995 a fost modificată de de 61 de ori! Daniel Funeriu a adoptat o nouă Lege Națională a Educației, care a adus schimbări mari în învățământ. Principalele prevederi ale acestei legi, unele fiind încă și azi valabile, sunt: introducerea evaluărilor periodice și includerea clasei a IX-a în gimnaziu; introducerea învățământului obligatoriu de zece clase, care cuprindea ciclul primar și gimnazial, obligativitatea ca învățătorii să aibă studii superioare, iar profesorii să urmeze un master didactic. Trei Ordonanțe de Urgență (!?), în 2012, 2013, 2014, au introdus, succesiv, modificări semnificative, care, practic, au deturnat spiritul acestei legi, iar apoi, pe parcurs, au mai fost aduse o mulțime de alte *ajustări* punctuale, dar cu impact asupra unor segmente întregi ale ciclurilor de educație, de la cel preșcolar la cel universitar. O a treia Lege a Educației, de fapt un pachet de trei legi, după cum se preconizează, este așteptat să fie prezentată în cursul acestui an. Nu știm cum va fi această lege (unitară sau cu cele trei componente) în final, dar variantele parțiale, cele care au apărut până acum, nu ne fac prea optimiști.

Menținerea unor *universități* precare, susținute mai degrabă din rațiuni politice, pentru existența cărora criteriile de calitate s-au coborât la nivele neacademice, aplicate însă *democratic*, tuturor universităților, în condiții de finanțare care nu motivează și nu susțin performanța, ne-a coborât la periferia Uniunii Europene. O universitate ar trebui privită ca o instituție profesional-științifică ce țintește excelența, nu subzistența, se evaluează, se certifică și se finanțează pe baza criteriilor de performanță și în cadrul unor scheme de tip sindical!

* Zilele Academice Timișene
(16 mai 2019, Aula Filialei Timișoara a Academiei Române)

Ne supără criteriile de clasificare a universităților, care sunt recunoscute și se aplică în lumea academică internațională, ne deranjează criteriile scientometrice, am vrea să nu se mai facă atâta caz de plagiarism, atenuăm exigența, la licență, la master, la doctorat, la corpul profesoral, la managementul universitar, considerând că *mediocritatea este democratică*. Dar în strategii și programe guvernamentale vorbim despre *societatea bazată pe cunoaștere*, despre *societatea informațională*, *dezvoltare tehnologică*, *orașe inteligente* etc.!

Acesta este, deci, contextul în care s-a ales tema conferinței care a deschis ZAT 2019. Pentru susținerea aceste teme cu prelegeri de înaltă ținută au fost invitați ca lectori academicieni și rectori ai unor mari universități românești, reprezentând ponderat spectrul academic, respectiv domeniul umanist și cel tehnic, îmbinând experiența științifică, creativă cu cea managerială în activități academice și de cercetare.

În cadrul conferinței inaugurale au susținut prelegeri:

- acad. Dan Dubină, președintele Filialei din Timișoara a Academiei Române – Cuvânt de deschidere: *Reflecții asupra misiunii „universității” la începutul secolului XXI*;

- acad. Ioan Dumitrache, secretarul general al Academiei Române – *O nouă viziune asupra educației în contextul evoluției tehnologiilor informației și comunicațiilor*;

- prof. dr. Mircea Dumitru, membru corespondent al Academiei Române, rectorul Universității

din București – *Universitatea la începutul secolului al XXI-lea; provocări și perspective*;

- acad. Dorel Banabic, președintele Secției de științe tehnice a Academiei Române – *Universitățile tehnice românești în fața sfidărilor celei de-a patra revoluții industriale*;

- prof. dr. ec. Marilen Pirtea, rectorul Universității de Vest din Timișoara – *Universitățile, integratorul dezvoltării orașelor magnet și a ecosistemelor urbane ale secolului 21*;

- prof. dr. ing Viorel Aurel Șerban, rectorul Universității Politehnica din Timișoara – *Sistemul de învățământ superior tehnic românesc, azi: așteptări și realități*;

- acad. Păun Ion Otiman, președinte de onoare al Filialei din Timișoara a Academiei Române – *Universitatea metropolitană – universitatea viitorului?*

Să subliniem reprezentativitatea acestei echipe pentru tematica sesiunii, menționând că rectorul Mircea Dumitru a deținut funcția de ministru al Învățământului (7 iulie 2016–4 ianuarie 2017), rectorul Marilen Pirtea – senator, vicepreședinte în Senatul României și președintele în exercițiu al consorțiului universitar UNIVERSITARIA, care reunește principalele universități de stat generaliste românești, iar rectorul Viorel Aurel Șerban este președintele consorțiului universitar ARUT, care reunește principalele universități de stat în domeniul tehnic.

În cele ce urmează se prezintă, în sinteză, conținutul prelegerilor.

Reflecții asupra misiunii „universității” la începutul secolului XXI*

Acad. Dan Dubină

Președintele Filialei Timișoara a Academiei Române

Dinamica demografică coroborată cu cea a resurselor *la dispoziție și/sau necesare*, progresul continuu în știință și tehnologie, impactul acestora asupra complexului social-economic, în contextul globalizării, generează provocări asupra proceselor de educare și formare profesională. Cerințele privind competențele profesionale, dar și cele care vizează capacitatea de adaptare, abilitățile tinerilor, în primul rând, ale populației active, în general, vor ține inevitabil seama de:

- paradigma „Dezvoltării durabile”, care impune realizarea unei educații generale și a formării profesionale pentru *conservarea mediului înconjurător și a resurselor naturale*;

- evoluția piețelor, în tendința unei *creșteri economice* continue (?!), chiar și atunci când aceasta devine divergentă față de criteriile dezvoltării durabile, care *presează* pentru

- scurtarea continuă a ciclului de producție, în principal, în segmentele de concepție și coordonare;

- globalizarea activităților corporative ce impune un transfer continuu și sistematic de *know-how* către generația următoare.

În consecință, trebuie *intensificată capacitatea* de răspuns la diversificarea continuă a cererii, prin strategii și alocări de resurse în dezvoltarea sistemelor de producție, în comunicare, în distribuție și administrație, în formare și în cercetare-dezvoltare.

Efectele schimbărilor climatice asociate cu cerințele pentru asigurarea unei dezvoltări durabile, turbulențele economice, dinamica socială impun și acestea măsuri consistente pentru a le face față, pentru a asigura reziliența comunităților urbane – în sens larg, populație, resurse, infrastructură, social, cultural, economic.

Pentru a răspunde acestor provocări, *competențele* profesionale, dar și cele *sociale*, obținute prin educație și formare, oricât de bune, nu pot rămâne la nivelul inițial, constante pe durata vieții active. Educația și formarea trebuie să dea acestor competențe valențe pentru adaptare și linii de dezvoltare continue.

Școala – generic vorbind – trebuie să-și pregătească *școlarii* astfel încât, pe baza cunoștințelor fundamentale perene, să *gândească* continuând să *învețe* pe tot parcursul vieții! *Teaching knowledge more than teaching education* trebuie să fie paradigma educației în școli, în general, dar cu precădere în cele universitare, în contextul conturat anterior.

Impactul asupra factorului uman al acestui context ar trebui să dea de gândit *formatorilor* – școli și universități –, dar și celor care concep și coordonează programele și strategiile de dezvoltare. Cu siguranță, schimbările dese și, de multe ori, arbitrare ale miniștrilor Educației, ale cadrului normativ, reducerea continuă a bugetelor nu sunt de natură să susțină misiunea și progresul *școlii*, oricât de atractiv ar fi discursul politic!

Sistemul de educație – structura, programele, criteriile, actorii, resursele – este o componentă a sistemului național; strategia, programele pentru educație, rezultatele nu pot fi performante decât în cadrul *programului de țară* care, de fapt, ar trebui să-l conțină cu statut de prioritate.

Diploma absolventului de studii superioare este, în general, acompaniată de un *certificat de competențe*. În contextul discuției, aceste *competențe* ar trebui să fie mai degrabă *abilități*, adică *premise ale competențelor*, care, însă, sunt indispensabile *competențelor aplicate* la locul de muncă,

*Cuvânt susținut în deschiderea manifestărilor dedicate Zilelor Academice Timișene (16 mai 2019, Aula Filialei Timișoara a Academiei Române)

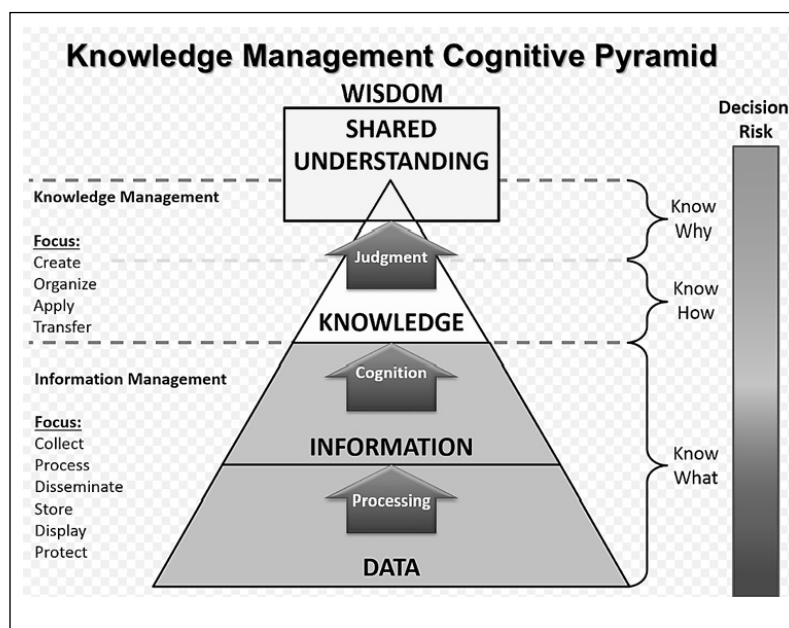

Figura 1: Piramida cunoașterii (Rowley, Jennifer, 2007). „The wisdom hierarchy: representations of the DIKW hierarchy”. „Journal of Information and Communication Science” 33(2): 163–180. doi:10.1177/0165551506070706; US Army Techniques Publication (ATP) 6-01.1, Techniques for Effective Knowledge Management, published in March 2015

după perioada de acomodare. Pentru a justifica această interpretare vom da definițiile conform *Oxford English Dictionary*, pentru conceptele de *cunoaștere* și *competență*.

Cunoașterea (Scientia) este expertiza și calificările dobândite de o persoană prin experiență și/sau educație; suma cunoștințelor teoretice și practice acumulate prin investigare, studiu, observație și raționament în legătură cu un subiect.

Competența este capacitatea profesională de a realiza activitățile cerute la locul de muncă, la nivelul calitativ specificat în standardul ocupațional. Competența profesională implică *cunoaștere* și *calificări*. Prin urmare, *școala*, în general, poate *pregăti* furnizând baza și instrumentele pentru manifestarea competențelor, dar nu le poate *certifica*, excepție făcând, poate, anumite profesii, întrucât *calificările* sunt intrinsec asociate cu *standardele ocupaționale* specifice profesiei care, în contextul cerințelor specifice, se *activează* la locul de muncă.

În *managementul educației și al formării profesionale* se operează cu două piramide care schematizează sintetic; prima este numită *piramida cunoașterii*, acumularea cunoașterii în progresul formativ, iar cealaltă, numită *piramida motivațională*, reprezintă motivația care susține efortul necesar pentru dobândirea cunoașterii.

Semnificația și interacțiunea celor două piramide nu are nevoie de prea multe explicații: prima arată clar că învățarea, ca instrument al cunoașterii, nu se oprește la nivelul absolvirii școlii, ci continuă odată cu evoluția în profesie; a doua arată de ce sistemul de educație nu poate evolua izolat de sistemul global – aici (programul) național.

Piramida „Maslow”, deși este cunoscută de peste șapte decenii, neluată în seamă, ne poate face să înțelegem de ce cei mai buni absolvenți din liceele și universitățile noastre iau drumul străinătății, către țări unde învățatura, cunoașterea și competența sunt apreciate și împlinite!

Voi încheia aceste reflecții, personale, cu referire la unele aspecte ale educației și formării de nivel universitar, cu precădere, cu particularizări pentru domeniul tehnic, care îmi este mai la îndemână, văzută ca parte a sistemului, cel românesc în acest caz, cu câteva din panseurile lui Albert Einstein, selectate din articolul „Despre educație”, publicat în volumul *Cum văd eu lumea* (Editura Humanitas, 2008, p. 274–279). Mă gândesc că, dacă aserțiunile mele ar putea fi privite cu neîncredere, gândurile acestui extraordinar savant și dascăl, în ultimă instanță, cu privire la educație și formare, vă vor atrage atenția. Eu m-am bucurat, citind ultimul paragraf, să-mi confirm propriile idei.

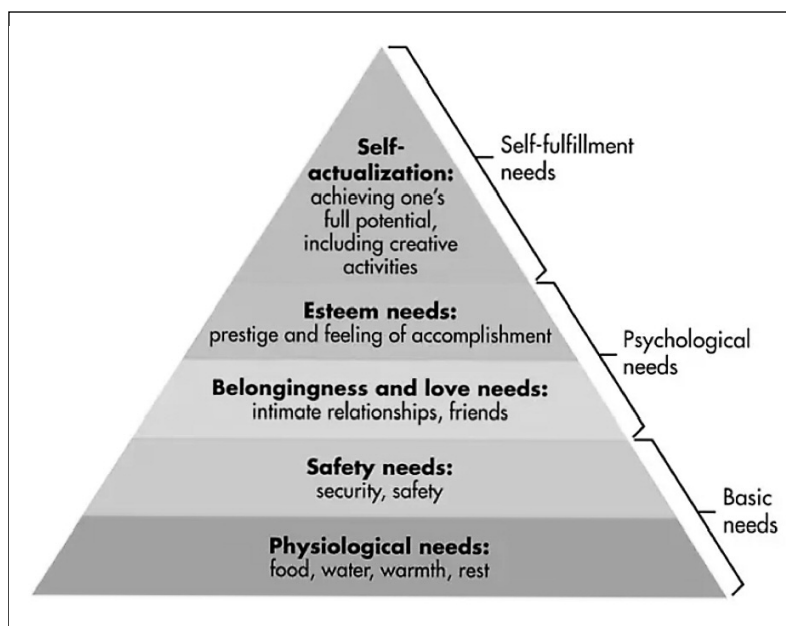

Figura 2: Piramida motivațională (A.H. Maslow: *A Theory of Human Motivation*, Psychological Review, 1943, Vol. 50 #4, p. 370–396) și <https://www.simplypsychology.org/simplypsychology.org-Maslows-Hierarchy-of-Needs.pdf>

Albert Einstein: Despre educație (selecție):

„Școala a fost întotdeauna mijlocul cel mai important pentru transferarea comorilor tradiției de la o generație la cea următoare. Lucrul acesta este și mai adevărat astăzi decât în trecut, deoarece, prin dezvoltarea modernă a vieții economice, rolul familiei de purtător al tradiției și al educației a slăbit. Viața și sănătatea societății umane depind, astfel, de școală într-o măsură și mai mare decât în trecut.”

„Dacă ați urmărit atent până aici reflecțiile mele, vă veți mira probabil de un lucru. Am vorbit pe larg de spiritul în care, după opinia mea, trebuie instruit tineretul. Dar n-am spus încă nimic despre alegerea materiilor de predat și nici despre metoda de predare. Trebuie să predomină studiul limbii sau educația științifică specializată? La asta răspund că, după părerea mea, toate acestea sunt de o importanță secundară. Dacă un tânăr și-a exersat mușchii și rezistența fizică prin gimnastică și mers, mai târziu el va fi apt pentru orice muncă fizică. Analog stau lucrurile și cu exersarea minții și a aptitudinilor intelectuale și manuale. Nu a greșit hâtrul care a spus: «Educația e ceea ce îți rămâne după ce ai uitat tot ce ai învățat la școală». Iată de ce nu mă preocupă câtuși de puțin să iau atitudine în lupta ce

se poartă între partizanii educației clasice filologico-istorice și cei ai educației orientate mai mult spre științele naturii.”

„Școala trebuie să urmărească tot timpul ca tânărul să părăsească băncile ei, nu ca un specialist, ci ca o personalitate armonioasă. Aceasta este valabil, după opinia mea, într-un anumit sens, chiar și pentru școlile tehnice, ai căror absolvenți se vor consacra unei profesii bine determinate. Pe primul plan trebuie pusă totdeauna dezvoltarea capacității generale de gândire și de judecată independentă și nu dobândirea de cunoștințe de specialitate. Dacă cineva stăpânește bazele domeniului studiat și dacă a învățat să gândească și să lucreze independent, el își va găsi cu siguranță drumul și, în plus, va fi mai bine pregătit pentru a se adapta progresului și schimbărilor, decât cel a cărui educație a constat în principal în dobândirea de cunoștințe detaliate. În încheiere, vreau să subliniez încă o dată că ceea ce am spus aici într-o formă oarecum categorică nu pretinde să fie mai mult decât opinia personală a unui om, bazată exclusiv pe experiența personală pe care a dobândit-o ca elev, student și profesor.”

O nouă viziune asupra educației în contextul evoluției tehnologiilor informației și comunicațiilor*

Acad. Ioan Dumitrache

Secretarul general al Academiei Române

Introducere

Începutul acestui secol este marcat de o serie de provocări majore care pot afecta existența și evoluția speciei umane. Diminuarea resurselor energetice naturale, încălzirea globală, reducerea resurselor de apă potabilă și alimente, îmbătrânirea populației, creșterea populației și extinderea mobilității la nivel global sunt doar câteva dintre provocările acestui mileniu. Disparitățile economice și cognitive între diferitele regiuni ale globului, sărăcia și lipsa mijloacelor de existență generează migrația unor mase largi de cetățeni cu efecte nu întotdeauna controlabile.

Evoluția științei și tehnologiei a generat mutații de substanță în domeniul comunicării, a condus la transformări sociale și tehnologice majore, trecând treptat spre un nou tip de economie și societate bazate esențialmente pe cunoaștere, creativitate și inovare.

Noua revoluție industrială – având ca suport sistemele cyber-fizice, internetul obiectelor și serviciilor, societatea cognitivă, care se bazează pe cunoaștere și inovare – impune o schimbare de paradigmă în procesul de educație și formare a cetățenilor pentru a fi compatibili cu cerințele acestor transformări sociale și tehnologice.

Evoluția spectaculoasă a tehnologiei informației și comunicațiilor și impactul acestora asupra vieții de zi cu zi a cetățenilor impun o nouă viziune a educației.

Comunicațiile între oameni, între oameni și mașini și între mașini vor impune în mod natural formarea continuă, adaptarea continuă a cunoștințelor și un nou sistem relațional.

Progresele în domeniul tehnologiilor emergente, inteligența artificială și robotică, învățarea automată conduc la apariția unor noi profesii și meserii, la

dispariția multor profesii tradiționale, impun crearea unui sistem național de educație și formare a resurselor umane compatibil cu cerințele economiei și ale societății bazate pe cunoaștere, creativitate și inovare, având la bază valori, precum încredere, flexibilitate, diversitate, excelență, echitate, transparență și stare de bine.

Elementele definitorii ale sistemului național de educație îl reprezintă: **dascălii** (profesorii), **organizarea structural-funcțională**, **programele de studiu și metodologiile didactice**, **resursele materiale și financiare**, **formarea continuă**, **guvernarea**. Un sistem de educație performant se caracterizează prin: continuitate, coerență, transparență, eficiență, adaptabilitate și predictibilitate. Tratarea holistică a impactului tuturor factorilor definitorii pentru sistemul de educație în contextul evoluției științei și tehnologiei poate asigura atribuțiile necesare unui sistem performant integrat într-un program strategic de dezvoltare durabilă pe termen mediu și lung a țării.

În acest context se impune analiza impactului evoluției tehnologiei informației și comunicațiilor asupra proceselor de educație și formare a resurselor umane.

Progrese în domeniul ICT cu impact asupra proceselor educativ-formative

Tehnologia informației, calculatoarele și comunicațiile au marcat esențial toate sectoarele socioeconomice, au schimbat modul de viață a majorității populației globului.

Noua revoluție industrială – bazată major pe integrarea calculatoarelor, comunicațiilor și conducerii în timp real a obiectelor fizice prin intermediul unor rețele avansate de comunicație – marchează un

*Cuvânt susținut în deschiderea manifestărilor dedicate Zilelor Academice Timișene (16 mai 2019, Aula Filialei Timișoara a Academiei Române)

salt calitativ în dezvoltarea noii economii, a societății bazate esențialmente pe cunoaștere, creativitate și inovare.

Progresele remarcabile în domeniul tehnologiilor digitale, al sistemelor autonome cu reale capacități de auto-organizare prefigurează crearea unor comunități colaborative de agenți inteligenți în care comunicarea om-mașină, mașină cu mașină generează în mod firesc probleme de etică, de standarde și de evoluție a speciei umane.

Întrebările legate de rolul și locul expertului uman, ale cetățeanului beneficiar al progreselor tehnologice necesită în mod natural răspunsuri care pot fi date de cercetători, tehnologi, sociologi și psihologi, având în vedere impactul tehnologiei asupra omului și societății.

Puterea de calcul și viteza rețelelor de comunicații au crescut considerabil, internetul obiectelor și serviciilor reprezintă suportul, alături de sistemele integrate complexe, cyber-fizice, pentru noua revoluție industrială. Sunt deja concepute și realizate sisteme de calcul care realizează tascuri cognitive (recunoașterea vorbirii, identificarea fețelor, interpretarea textelor, analiza datelor medicale, conducerea automobilelor etc). Educația *online* a cunoscut un avânt considerabil în ultimii zece ani, datorită tehnologiei informației și comunicațiilor (MOOC). Realizări recente în domeniul învățării automate au permis predicția răspunsului pacienților la tratamentul medical, procesarea limbajului natural, apelând la rețele neuronale profunde și convoluționale.

Combinăția eficientă a capacităților umane cu cele ale calculatoarelor conduce în mod natural la inteligența colectivă, la crearea societăților de agenți inteligenți naturali și artificiali.

Inteligența artificială, robotica cognitivă, bionica reprezintă tehnologii emergente care, alături de mașinile cu autoînvățare, masivele de date, știința datelor, vor contribui major la schimbări de paradigmă în procesele educative/formative.

Cercetarea științifică va fi restructurată, ca urmare a abilității calculatoarelor de a interpreta și a extrage informații/cunoștințe din texte nestructurate.

Impactul IT este pervaziv și a atins deja multe aspecte ale vieții personale și profesionale, a condus la crearea de noi joburi și eliminarea altora, la schimbarea modului de realizare a educației și formării profesionale.

Telemunca și telerobotica permit distribuirea activităților economice, relocarea producției și a forței de muncă, conducând la creșterea competiției

între regiuni în ceea ce privește infrastructura, capitalul, forța de muncă.

Extinderea lucrului la distanță în echipe colaborative prin *telecommuting* asigură o distribuție geografică eficientă a lucrărilor, flexibilitatea în planificarea activităților cu reducerea stresului și creșterea satisfacției profesionale.

Se poate aprecia că tehnologia influențează educația și societatea, iar educația, cercetarea științifică și inovația influențează tehnologia, economia și societatea.

Automatizarea avansată, autonomia mașinilor, fabricația inteligentă, comunicația avansată, modelele inteligente de afaceri ar trebui să contribuie la creșterea calității vieții într-o societate bazată intensiv pe tehnologie și cunoaștere, fără riscuri și vulnerabilități asupra omului.

Cetățenii trebuie pregătiți pentru a face față provocărilor tehnologice, să înțeleagă și să aplice în folosul personal și al societății rezultatele creatorilor de tehnologii inovative.

Educația și nivelul competențelor și abilităților deținute de cetățeni contribuie esențial la progresul societății, la valorificarea potențialului inovativ al ICT.

Educația, cercetarea și inovarea sunt elemente esențiale ale dezvoltării unei societăți cognitive avansate, iar suportul acestora poate conduce la o dezvoltare durabilă inteligentă.

Evoluția semnificativă a calculatoarelor și comunicațiilor, integrarea acestora cu rețele de senzori și elemente de execuție conectate la obiecte fizice, automatizarea avansată conduc inevitabil la noi principii organizaționale ale economiei și implicit la un nou sistem de educare și formare ale resurselor umane pentru noua revoluție industrială.

Relația naturală între educație, tehnologie și economie ilustrează rolul celor trei piloni esențiali pentru dezvoltarea societății bazate pe educație, cercetare și inovare.

Digitalizarea economiei, a serviciilor, a fabricației, a educației, a guvernantei implică o nouă etapă în evoluția umană, noi modalități de lucru și de comunicare, noi conexiuni cu mediul socio-economic și, nu în ultimul rând, un nou mod de viață dependent de artefacte cu nivel ridicat de inteligență.

Digitalizarea educației

În contextul progreselor tehnologiei informației și comunicațiilor, al evoluției științei și tehnologiei,

se impune transformarea holistică a întregului proces de educație prin accesul nelimitat la informații și cunoștințe, prin disponibilitatea de a învăța oricând și oriunde, unde timpul și spațiul nu reprezintă constrângeri.

Educația capătă alte dimensiuni, reprezentând factorul esențial al schimbărilor economice, sociale, culturale în contextul digitalizării societății. Se cer noi competențe legate de creativitate, adaptabilitate, competențe întreprinzătoare, capacitate inovativă.

Încurajarea și susținerea cercetărilor inter- și transdisciplinare, pregătirea STEM în licee și universități, formarea continuă de abilități pentru noua economie digitală pot asigura suportul necesar pentru construirea societății bazate esențial pe tehnologie, creație și inovare.

Restructurarea sistemului de educație în contextul evoluției TIC, orientarea cercetării științifice pe direcții prioritare ale domeniului TIC (Inteligența Artificială, Cloud Computing, Robotică cognitivă, Big-Data, Rețele colaborative de agenți inteligenți, Machine Learning, Sisteme Autonomie etc.) pot contribui la implementarea cu succes a noii revoluții industriale cu beneficii majore pentru om și societate.

Schimbarea mentalității elevilor (studenților) și a profesorilor (educatorilor) în procesul de educație (formare) profesională pornind de la obiectivul esențial al pregătirii cetățenilor pentru realitățile secolului al XXI-lea, secolul conectivității, al complexității, al societății bazate pe cunoaștere, creativitate și inovare, compatibili cu cerințele noii revoluții industriale, reprezintă o cerință esențială.

Implementarea noilor concepte în educație, având ca suport tehnologiile digitale, impune o nouă viziune asupra întregului sistem educațional, având în vedere pe de o parte pregătirea și formarea graduală de competențe și abilități, iar pe de altă parte, modalitățile tehnologice de accesare și valorificare a cunoștințelor.

Evoluția societății este marcată de educație și tehnologie, se impun schimbări conceptuale și structurale în procesele educativ-formative, regândirea rolului profesorului, regândirea procesului de acumulare de cunoștințe și de valorificare a acestora, reevaluarea rolului tehnologiilor digitale în educație, în contextul noii revoluții industriale bazate esențial pe concepte, ca: Cyber-Physical Systems, Cloud Computing, Big-Data și nu în ultimul

Introducerea TIC în educație presupune schimbări radicale în procesul de predare, învățare și organizare metodologică adaptată în funcție de capacitatea cognitivă și aspirațiile beneficiarului (elev sau student).

Utilizarea TIC este văzută ca un ansamblu de instrumente și metodologii care determină schimbarea stilului de învățare de la forma tradițională centrată pe dascăl la forma centrată pe utilizator, trecerea de la **teaching la learning**.

Dascălii trebuie să fie pregătiți pentru utilizarea TIC în procesele formativ-educative. Experiența redusă, de multe ori sub experiența studenților, poate inhiba utilizarea TIC în educație. Predarea, apelând la Tehnologia Informației și Comunicațiilor, necesită mai mult timp pentru pregătirea lecțiilor, cu atât mai mult pentru profesorii cu experiență redusă în domeniul utilizării TIC.

Pregătirea profesorilor și dezvoltarea profesională reprezintă factori esențiali pentru utilizarea TIC în educație, *dezvoltarea profesională este un proces, nu un eveniment*.

Utilizarea TIC în educație ca suport pentru practicile pedagogice tradiționale sau/și ca suport pentru introducerea metodelor bazate pe învățare oferă acces universal la educație de calitate, dezvoltare profesională a dascălilor și un management eficient al educației.

O nouă paradigmă în educația digitalizată „Smart Education”

Ne propunem să asigurăm în viitor o „planetă mai inteligentă” prin crearea de infrastructuri și medii inteligente ușor compatibile pentru cetățenii educați prin mijloace și modalități avansate de învățare. Factorii esențiali care definesc „educația inteligentă” sunt: **motivarea, adaptarea, tehnologia înglobată, auto-orientarea, resurse integrate**.

Trecerea de la învățarea din manuale la învățarea din experiență, care presupune capacitatea ridicată de rezolvare de probleme, creativitate și capacitatea de autoevaluare, reprezintă o cerință a noii etape în procesele educativ-formative.

Adaptarea la cerințele dezvoltării unei cariere profesionale prin creșterea flexibilității sistemului educațional, învățarea personalizată în strânsă conexiune cu interesele personale, cu aspirațiile pentru cariera viitoare și cu potențialul intelectual nativ, pot asigura nivelul de pregătire necesar pentru noua societate bazată pe cunoaștere, creativitate și inovare.

Utilizarea celor mai avansate tehnologii de informare și comunicare, învățarea oriunde și ori-când, apelând la mijloace avansate TIC reprezintă o direcție de acțiune esențială în optimizarea procesului formativ.

Crearea de platforme care încurajează învățarea centrată pe elev (student) cu posibilități de individualizare în funcție de interes și capacitate intelectuală.

Trecerea de la modul **teaching** la modul **learning**

– de la transmiterea de cunoștințe la învățarea „autodirecțională” prin evaluarea *online* a performanțelor,

– „profesorul” devine asistent (mentor) pentru învățare.

Smart education este susținută de trei piloni care au la bază evoluția tehnologiilor informației și comunicațiilor:

1. Mobile computing – dispozitive de calcul și comunicare mobile (telefoane inteligente, tablete, dispozitive avansate de comunicare etc.) –, facilitează accesul la informații și cunoștințe, oricând și oriunde, creșterea eficienței procesului educațional.

2. Cărțile digitale – tehnologii video, animații, realitate virtuală, hiperlinkuri –, facilitează studiul individual prin interactivitate și adaptare la aptitudinile și competențele elevilor (studentilor).

3. Cloud computing – lucrul în rețea oriunde de pe orice dispozitiv, materialele educaționale sunt postate în diferite formate, procesul de *învățare* devine mai atractiv, mai eficient.

Cea mai avansată etapă în schimbarea educației o reprezintă „educație inteligentă”, unde sunt folosite tehnici și tehnologii specifice inteligenței artificiale, roboticii, învățării automate. Orașele inteligente, mobilitatea inteligentă, coroborate cu medii inteligente de învățare, reprezintă suportul trecerii la o nouă etapă în evoluția civilizației umane. Crearea de cyber-parcuri cu multiple capacități de comunicare va permite îmbunătățirea abilităților de comunicare și colaborare prin tehnologii avansate care asigură suportul pentru învățare și educație interactivă.

Se prefigurează o nouă societate bazată pe cooperarea și interacțiunea agenților inteligenți în structuri integrate complexe de agenți inteligenți „naturali” și agenți inteligenți artificiali.

Cetățenii trebuie pregătiți pentru a face față provocărilor generate de evoluția tehnologiilor digitale,

de a crea noi tehnologii inovatoare în folosul societății și al creșterii calității vieții.

Dascălii (profesorii) vor trebui să-și restructureze rolul lor prin stabilirea căilor optime pentru ca elevii (studentii) să achiziționeze competențe cognitive și să gestioneze eficient acest proces în diferite situații.

Tranziția de la educația tradițională la societatea bazată pe cunoaștere schimbă rolul dascălilor nu numai privind practicile metodologice, ci și mentalitatea privind încrederea în diferite medii de învățare care asigură flexibilitate și adaptabilitate.

Implementarea conceptului „Smart education” va schimba metodologiile de predare, verificare și validare a competențelor și abilităților, rolul deosebit și desigur mentalitatea elevilor/studentilor care își pot gestiona mai eficient pregătirea și formarea profesională robustă, cu reale capacități de planificare și autoevaluare. Constrângerile temporale și geografice nu vor mai influența procesul educativ-formativ, iar trecerea la educația centrată pe elev/student poate deveni realitate.

Dascălii (mentorii) vor avea o misiune dificilă de optimizare a procesului formativ-educativ atât prin selecția informațiilor/cunoștințelor transmise, cât și prin adaptarea metodei de predare în funcție de potențialul cognitiv și aspirațiile elevilor/studentilor.

Concluzii

Tehnologia și în mod special tehnologia informației și comunicațiilor influențează educația, așa cum și educația contribuie la dezvoltarea tehnologiei și implementarea acesteia și în economie și în societate.

Progresele deosebite obținute în domeniul tehnologiei impun modificări de substanță ale proceselor educative și formative.

Digitalizarea economiei și a societății în ansamblul lor impune în mod natural digitalizarea educației și trecerea la noua paradigmă „Smart education”, care, coroborată cu cerințele noii societăți bazate pe cunoștințe, creativitate și inovare, poate asigura cetățenilor nivelul de educație și abilitățile necesare pentru crearea unei Europe mai inteligente.

Materialul reprezintă o succintă sinteză a problematicii educației în contextul evoluției tehnologiei informației și comunicațiilor, inclusiv impactul tehnologiilor emergente bazate pe inteligență artificială și robotică cognitivă asupra formării cetățenilor compatibili cu societatea cognitivă.

Universitatea la începutul secolului al XXI-lea. Provocări și perspective*

Mircea Dumitru**

Membru corespondent al Academiei Române

Universitățile sunt unele dintre cele mai vechi, stabile și durabile instituții omenești. Caracterul lor durabil este o consecință a esenței lor perene. Chiar dacă stabilirea unor caracteristici specifice sau particulare este controversată, ține de esența acestei instituții exercitarea rațiunii în vederea cunoașterii adevărului (cf. Chris Brink, *The Soul of a University. Why Excellence is Not Enough*, Bristol University Press, 2018).

Democratizarea cunoașterii, mobilitatea globală a studenților, integrarea cu industriile sunt doar câțiva dintre cei mai importanți factori ai schimbării universităților în plan global. Rolul universităților în educarea specialiștilor, în cercetarea științifică și în furnizarea de expertiză pentru rezolvarea problemelor sociale este de netăgăduit.

Pe de altă parte, însă, suntem martori ai unei puternice tendințe politice și culturale globale care erodează și subminează cu o virulență alarmantă rolul și locul experților în viața publică, până la punctul în care autori avizați și lucizi ajung să vorbească despre „moartea expertizei”. De aceea, câteva dintre problemele cu care ne vom confrunta în viitor sunt legate de modul în care instituțiile democratice vor favoriza dezvoltarea cunoașterii științifice, dar și, în mod convers, de modul în care mecanismele prin care cunoașterea publică, mai ales aceea de natură științifică, va determina consolidarea și dezvoltarea democrației.

Câteva dintre întrebările presante care așteaptă clarificări și răspunsuri sunt:

În ce termeni conceptualizăm relațiile dintre știință și democrație?

Sunt valorile tradiționale ale cunoașterii obiective ale naturii armonizabile cu valorile rezona-

bilității și ale compromisurilor și negocierilor politice democratice?

Cum integrăm cunoașterea științifică și valorile care îi dau substanță cu valorile democratice?

Ce rol mai joacă experții și cunoașterea lor, bazată pe dovezi și pe metode științifice empirice, într-o lume a cărei retorică și discurs public apasă obsesiv pe ideea dreptului egal al tuturor, deopotrivă experți și profani, la exprimarea oricăror opinii, indiferent cât de puțin ar fi acestea garantate, prin lipsa scrutării critice sau a aplicării oricărei norme epistemice a raționalității și raționării științifice?

Cum susținem autoritatea epistemică a cunoașterii științifice în fața asaltului nesancționat al impunerii nediscriminatorii a opiniilor?

Cât de periculoasă este condiția aceasta critică a unei evidente lipse de încredere publică în autoritatea științei, în adevărul faptelor și în regulile obiective și impersonale ale metodei empirice a cunoașterii?

Realizarea unui just echilibru între cei doi piloni ai oricărei societăți moderne evaluate – anume, cunoașterea științifică și valorile moral-politice democratice, – dezvoltarea unei *well-ordered science* (Philip Kitcher), prin instituții care mediază interacțiunea și dialogul dintre cercetători/savanți și un public de nespecialiști avizați și educați, care sunt interesați și implicați în probleme globale cu impact social masiv, sunt și vor rămâne și pentru viitorul previzibil atât provocări, cât și ținte de atins pentru universitățile secolului al XXI-lea.

O parte esențială a acestui proces va consta în ajustarea reciprocă a disciplinelor care intră în structura STEM cu disciplinele socioumaniste, care asigură cunoașterea morală și perspectiva axiologică asupra vieții sociale.

* Cuvânt susținut la deschiderea manifestărilor dedicate Zilelor Academice Timișene (16 mai 2019, Aula Filialei Timișoara a Academiei Române)

** Rectorul Universității București

Digitalizarea, inteligența artificială, industriile creative – piloni ai celei de-a IV-a revoluții tehnologice în curs – vor accelera acest proces de integrare interdisciplinară care va conduce la constituirea unei autentice instituții de educație și de cercetare superioare, care să-și merite numele de Universitate, în deplina sa accepțiune etimologică și în acord cu etosul ei universalist.

Pentru a articula și mai bine cadrul în care urmează să funcționeze și să se dezvolte universitățile la începutul acestui mileniu, iată și câteva elemente de *foresight* (cf. *University of the Future*, Ernst & Young, 2012).

Dacă digitalul a pătruns în educație încă din anii '90, prin diverse instrumente ale educației *online*, noua revoluție tehnologică – cea de-a IV-a, cum este ea cunoscută – are potențialul unui proces disruptiv, inclusiv în educație și, în cazul nostru, în învățământul universitar.

Tehnologiile digitale vor transforma inclusiv modalitatea în care este produsă, valorificată și valorizată cunoașterea. Dacă, până la acest moment, mediul academic avea un statut, să spunem, privilegiat în producerea, „depozitarea” și folosirea cunoașterii, există o largă acceptare a faptului că, în acest lanț al producerii și folosirii „valorii” – prin aceasta înțelegând inclusiv cunoașterea –, sectorul privat va juca un rol din ce în ce mai important în producerea cunoașterii și a inovării.

Viitoarele modele de universități vor trebui să răspundă unei alte provocări/situații: mobilitatea globală a studenților. Accesul la studii a fost dominat, în mod tradițional, de o modestă parte a tinerilor provenind din piețele aflate în dezvoltare sau cele emergente. Astăzi, accesul acestora la studii superioare crește în mod semnificativ. Spre exemplu, în prima decadă a acestui secol, rata de participare la învățământ terțiar a tinerilor din China s-a triplat de la 8%, la 25,9%. Estimările spun că numărul se va dubla din nou, în următorii 10–15 ani.

Democratizarea cunoașterii și a accesului va pune presiune inclusiv pe universități să se adapteze și să își regândească modalitățile și conținuturile în predare-învățare, să inițieze și să dezvolte parteneriate mai strânse cu sectorul privat care va juca nu doar rolul de partener și client, dar și cel de competitor. Mai mult, devine din ce în ce mai evidentă, pentru următorul deceniu, emergența unui număr mic al „elitei”, a unui număr restrâns de

„universități globale”, din care vor face parte atât universitățile deja consacrate, cât și o serie de universități din China. Plecând de la aceste provocări, merită subliniată și dimensiunea civică a unei universități, care se conturează în jurul propriului scop: înțelegerea profundă nu doar a chestiunii „la ce este bună universitatea”, ci și a întrebării „pentru ce este bună, pentru ce folosește”.

„Smart specializations” sunt elemente cheie în procesul de dezvoltare și de implementare al unor curricula sau programe inovative. Specializările inteligente sunt interconectate.

Universitatea din București a introdus câteva programe de studiu care urmăresc să capteze elemente ale etosului acestor schimbări majore pe care le trăiesc universitățile de astăzi. Astfel, Facultatea de Matematică și de Informatică oferă un program de master în domeniul *Security and Applied Logic*. Programul este conceput având ca adresanți pe aceia interesați în *cybersecurity*; se concentrează asupra securizării informației, a dezvoltării unor modele de instrumente de securizare. Domeniile de cercetare și de interes sunt: cryptography, computational logic, networks security, security of informatics systems.

Facultatea de Filosofie a dezvoltat un masterat interdisciplinar în științe cognitive, în limba engleză, denumit „Open Mind”, care combină studiile avansate cu cercetarea și care beneficiază de aportul unor profesori străini, veniți de la universități importante din Europa, Statele Unite și Canada. „Open Mind” oferă cursuri în psihologia comparativă, a dezvoltării și evoluționistă, lingvistică cognitivă și pragmatică, logică pentru științele cognitive, neuroștiințe sociale și neuropsihologie, antropologie cognitivă, cogniție animală.

O inițiativă de dată foarte recentă este înființarea unei școli doctorale speciale, interfacultare și cu caracter interdisciplinar, numită *Interdisciplinary School of Doctoral Studies*. Prima temă oferită ca subiect de studiu și de cercetare studenților doctoranzi care vor activa în această Școala Interdisciplinară va fi „Mind and Cognition”.

Bibliografie

- Chris Brink, *The Soul of a University. Why Excellence is Not Enough*, Bristol University Press, 2018.
Ernst & Young, *University of the future*, 2012.

Universitățile tehnice românești în fața sfidărilor cele de-a patra revoluții industriale*

*Acad. Dorel Banabic***

Introducere

Ingineria reprezintă activitatea de aplicare a cunoștințelor științelor matematice, fizice, chimice etc. dobândite prin studiu, experiență și practică, pentru dezvoltarea de modalități de utilizare în mod economic a materialelor și forțelor naturii în beneficiul omenirii. Cei care realizează această activitate se numesc ingineri. Ca urmare putem spune că inginerii sunt acea comunitate profesională ce creează soluții care să servească bunăstării omenirii și nevoilor societății. Pentru realizarea acestei sarcini de creație, inginerii au nevoie de cunoștințe care sunt dobândite în cadrul universităților cu profil tehnic sau al facultăților cu profil tehnic din universitățile comprehensive.

Primele școli tehnice pentru formarea de ingineri de mine și de poduri și șosele au fost înființate în Germania, Franța și Rusia, începând cu mijlocul secolului XVIII. Urmând exemplul școlilor de ingineri din țările mai sus menționate, pregătirea inginerescă în România și-a afirmat mai întâi preocupările în domeniile infrastructurii – poduri, șosele, căi ferate, edificii publice –, necesarul strident pentru demarajul modern al dezvoltării țării. Până la apariția primelor universități românești care au format ingineri, aceștia au fost formați în universități din Europa, în special din Austria, Germania, Franța și Ungaria. În anul 1852 se creează pe teritoriul României prima școală de ingineri cu scopul pregătirii de conductori de lucrări publice. După anul 1918, învățământul tehnic superior se extinde în mod semnificativ prin transformarea Școlii naționale de poduri și șosele în Școala Politehnică din București (1920), înființarea Școlilor Politehnice din Timișoara (1920) și Iași (1939). La

Universitățile din București și Iași s-au organizat secții de învățământ aplicat de mecanică, chimie etc. care au acordat diplome de ingineri. La Cluj, Cernăuți și Chișinău au funcționat școli de conductori tehnici. După anul 1948, numărul facultăților cu profil tehnic, precum și cel al numărului de absolvenți, crește semnificativ, ajungându-se la un maxim la mijlocul deceniului al IX-lea al secolului trecut. După anul 1989, învățământul tehnic românesc a suferit schimbări profunde, înființându-se facultăți cu profil tehnic în aproape toate universitățile din România. Acest lucru a avut repercusiuni negative în ceea ce privește calitatea absolvenților. De-a lungul timpului au fost formați peste 850 000 de ingineri în facultățile cu profil tehnic din România, ceea ce a făcut ca inginerii să fie cel mai numeros corp de specialiști cu studii superioare al țării.

Din analiza evoluției învățământului tehnic românesc, prezentată în capitolul *Istoria învățământului tehnic din România din Istoria tehnicii și industriei românești (Istoria electrotehnicii, energeticii, transporturilor și învățământului tehnic)* [1], rezultă că acesta a urmat evoluția tehnicii și a dezvoltării societății, evoluând de-a lungul timpului. Acesta s-a adaptat cerințelor societății și a reacționat la schimbările semnificative de-a lungul evoluției tehnicii, așa-numitele revoluții industriale. Astfel, dacă la începuturile sale învățământul tehnic românesc era axat pe formarea de ingineri constructori și mecanici (domenii specifice primei revoluții industriale), începând cu prima parte a secolului XX au fost introduse specializările electromecanică și electrotehnică (domenii specifice celei de-a doua revoluții industriale), iar în a doua parte a secolului XX au fost

*Cuvânt susținut la deschiderea manifestărilor dedicate Zilelor Academice Timișene
(16 mai 2019, Aula Filialei Timișoara a Academiei Române)

**Președintele Secției de științe tehnice

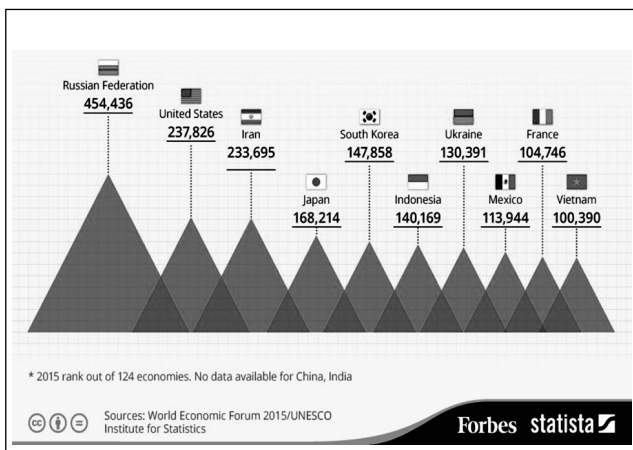

Figura 1. Ierarhia țărilor în funcție de numărul de absolvenți de facultăți cu profil tehnic (inginerie) în anul 2015 [3]

introduse specializările de electronică, automată și de calculatoare (domenii specifice celei de-a treia revoluții industriale). În ultima decadă numărul anual al absolvenților facultăților tehnice s-a menținut aproximativ constant (între 25 000 și 30 000) pe fondul scăderii dramatice a numărului de absolvenți de universități [2]. Scăderea puternică a numărului de absolvenți în această perioadă s-a produs pe seama colapsului universităților private și a scăderii semnificative a numărului de absolvenți de la facultățile cu profil economic și juridic. Analizând datele prezentate în lucrarea [2] rezultă o creștere a ponderii unui domeniu relativ nou al ingineriei, ingineria economică, care împreună cu ingineria mediului și ingineria industrială (noua denumire a domeniului de Tehnologie

Construcțiilor de Mașini), ocupă poziția a doua, cu un număr de absolvenți comparabil cu cel al domeniului electric. Pe poziția a treia este domeniul Ingineriei Construcțiilor și Arhitecturii urmat de cel al Industriei Alimentare. Aceste rearanjări ale distribuțiilor pe domenii reflectă cerințele pieței forței de muncă din România. În Figura 1 este prezentat numărul de absolvenți de facultăți cu profil tehnic (inginerie) al primelor zece țări în ordinea numărului de absolvenți (fără China și India) pentru anul 2015.[3]

Comparând numărul de absolvenți anual în inginerie din România (între 25 000 și 30 000) cu cele prezentate în Figura 1 putem trage câteva concluzii: numărul absolut al absolvenților în inginerie în România este mic în comparație cu cel al țărilor prezentate; dacă raportăm numărul absolvenților la acela al populației, situația este mult mai echilibrată: procentul de absolvenți în inginerie din populația țării este similar cu cel al Franței și Japoniei, dublu față de cel al Statelor Unite și jumătate față de cel al Rusiei și Iranului. Dacă raportarea se face la PIB-ul țărilor (care reflectă, printre altele, gradul de dezvoltare al industriei țării respective), ierarhia se schimbă complet, România găsimu-se în același pluton cu Rusia, Iranul, Indonezia și Ucraina.

Dacă analiza se face pe domeniile Știință, Tehnologie, Inginerie și Matematică (STEM) și se includ și China și India, atunci ierarhia se schimbă, arătând ca în Figura 2 [4]. Toate cele patru domenii incluse aici sunt esențiale pentru realizarea obiectivelor celei de-a patra revoluții industriale.

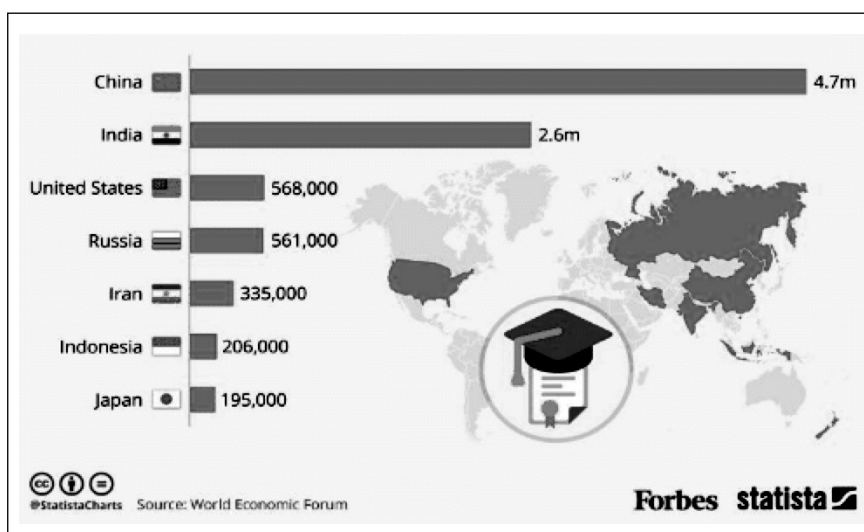

Figura 2. Ierarhia țărilor în funcție de numărul de absolvenți de facultăți în domeniile Știință, Tehnologie, Inginerie și Matematică (STEM) în anul 2016 [4]

A patra revoluție industrială – Industry 4.0

În perioada 2000–2010, industria europeană a pierdut 10% în termeni de valoare adăugată față de țările emergente. Răspunsul țărilor europene la această situație a fost dat printr-un program foarte ambițios numit „Industry 4.0”. Conceptul a fost introdus de cancelarul Merkel al Germaniei în anul 2011 și prezentat în cadrul târgului de la Hanovra [5]. Ulterior această inițiativă a fost urmată de alte state atât europene, cât și din afara Europei sub diferite denumiri: „Factory of the Future” (Franța și Italia), „Catapult” (UK), „Smart Manufacturing” în US, respectiv „Made in China – 2025” în China sau „Innovation 2025” în Japonia.

Conceptul **Industry 4.0** a devenit mai cunoscut odată cu inițiativa Forumului Economic Mondial de a organiza o dezbatere pe această temă în cadrul unei întâlniri la Davoz, organizate în ianuarie 2016. Klaus Schwab, fondatorul și coordonatorul acestei organizații, a publicat o carte [6] în care prezintă pe larg concluziile acestui forum. Cele două concepte, care stau la baza acestei noi revoluții industriale și care fac diferența față de etapele anterioare ale dezvoltării industriei, sunt: Sistemele Cyber-Fizice (Cyber-Physical Systems) și Internetul Obiectelor (Internet of Things). Tehnologiile au evoluat disruptiv de la apariția lor până în prezent, putând fi definite patru mari revoluții industriale (denumite în literatură Industry 1 până la Industry 4) (Figura 3) [7].

reprezintă transformarea radicală a structurii unei economii prin schimbarea tipului de energie folosită, utilizarea unor noi sisteme de mașini și de forme de organizare a producției. Dacă precedentele revoluții industriale erau caracterizate de *mecanizare* (prima revoluție industrială de la sfârșitul secolului XVIII), *electricitate* (a doua revoluție industrială de la începutul secolului XX), *digitizare* (a treia revoluție industrială din ultimul sfert al secolului XX), cea de-a patra revoluție industrială este caracterizată de *conectivitate*. Mai multe informații despre revoluțiile industriale și caracteristicilor lor găsiți în discursul de recepție în Academia Română al autorului [7].

România în fața celei de-a patra revoluții industriale

Este pregătită România să se alinieze țărilor europene care au demarat deja programe naționale/europene pentru a răspunde acestei provocări și a nu rămâne un *outsider* în această competiție? Pentru aceasta trebuie ca una dintre direcțiile de dezvoltare strategică a României să fie orientată pe domeniul Industry 4.0.

Spre deosebire de țările avansate din punct de vedere tehnologic, în România discuțiile privind Industry 4.0 nu au fost abordate în literatura de specialitate. Cu toate acestea, conceptul Industry 4.0 este promovat foarte intens de companiile multinaționale localizate în România (Siemens, Bosch, Continental, FESTO, Vodafone etc.). Din

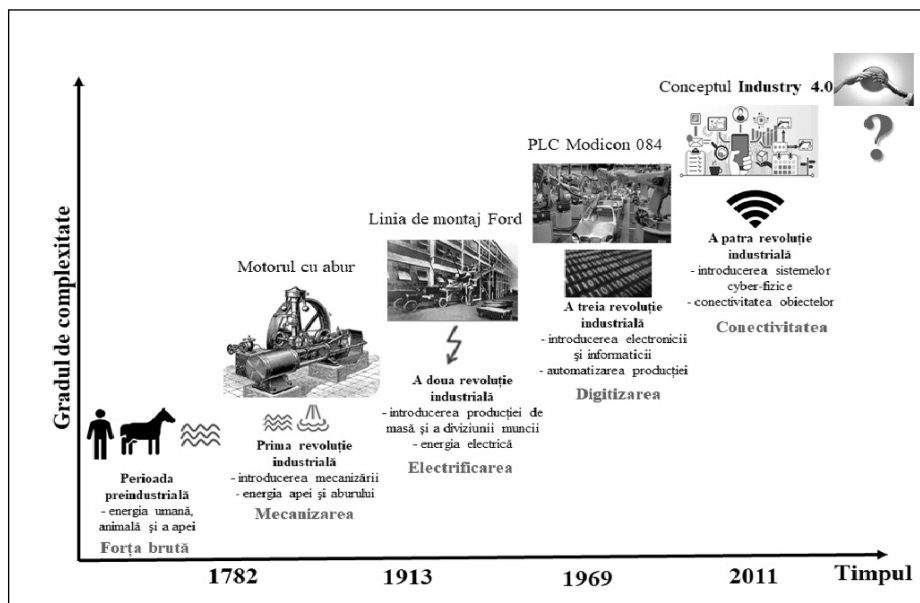

Figura 3. Evoluția tehnicii de la prima la a patra revoluție industrială [6]

păcate încă nu se observă un interes major al companiilor românești pentru agenda Industry 4.0. Referindu-mă la domeniul academic, menționez faptul că doar Universitatea Politehnică din București a introdus o specializare la masterat în domeniul sistemelor cyber-fizice cu aplicații în domeniul sistemelor de fabricație [8].

În continuare se vor prezenta avantajele și dezavantajele României în agenda Industry 4.0 a Europei, precum și câteva propuneri pentru promovarea acesteia.

Punctele tari:

- existența forței de muncă înalt calificate în domeniul IT;
- existența unui sector IT foarte performant, cu competențe în domeniile esențiale pentru Industry 4.0: inteligența artificială, securitatea datelor, Big Data, rețele de comunicații etc.;
- existența unor centre de cercetare performante în câteva domenii importante pentru Industry 4.0: informatică, calculatoare, robotică, automatică;
- existența unui masterat în sisteme cyber-fizice în cadrul Universității Politehnica din București [8];
- existența unui *workshop* cu tradiție în domeniul sistemelor cyber-fizice organizat anual de Universitatea Politehnica din București împreună cu Academia Română;
- existența unor nuclee de cercetare în tehnologii specifice pentru Industry 4.0 (Aditive Manufacturing) sau în domeniul simulării avansate a proceselor de fabricație (multiscale modeling, stochastic modeling);
- implicarea unor colective universitare în proiecte europene din domeniul Industry 4.0;
- existența unei diaspore românești foarte active în acest domeniu;
- existența unei infrastructuri de internet foarte performante;
- existența unei industrii în plină dezvoltare, ceea ce o face atractivă pentru atragerea de investiții în facilități noi de producție;
- existența unei industrii de furnizori pentru industria auto dezvoltată și cu o dinamică accentuată, acest sector fiind unul dintre cele mai atractive pentru Industry 4.0;
- existența unor companii care oferă expertiză în acest domeniu, precum Digital Twin, NTT Data, Evosoft, Fortech etc.;
- existența unei excelente colaborări cu industria germană, promotoarea Industry 4.0.

Punctele slabe:

- lipsa unui program coerent al guvernelor României în domeniul Industry 4.0;
- lipsa unei eficiente și competente reprezentări în foruri internaționale unde se discută agenda Industry 4.0;
- lipsa participării (cu câteva excepții) cercetătorilor români la conferințe internaționale în care se dezbate problemele Industry 4.0;
- lipsa vizibilității cercetătorilor români din domeniul tehnologiilor de prelucrare (cu câteva excepții) în literatura de specialitate relevantă pentru comunitatea științifică internațională;
- lipsa unei culturi organizaționale în industria prelucrărilor mecanice din România;
- lipsa resurselor financiare ale întreprinderilor românești din domeniul prelucrărilor mecanice;
- lipsa interesului băncilor românești în finanțarea activităților specifice acestui domeniu;
- lipsa specialiștilor în organizarea producției;
- lipsa calificării forței de muncă în domenii interdisciplinare;
- lipsa unor specializări interdisciplinare (calculatoare-senzorică-tehnologii mecanice-materiale-organizarea producției), cu excepția specializării de sisteme cyber-fizice menționate în secțiunea anterioară;
- calitatea slabă a studenților în unele domenii esențiale pentru Industry 4.0: construcții de mașini, mecanică, știința materialelor, organizarea producției etc.

Dacă analizăm atât punctele tari, cât și pe cele slabe prezentate succint mai sus putem răspunde la întrebarea din titlul secțiunii: România nu este pregătită încă pentru a face față sfidărilor celei de-a patra revoluții industriale, care a început deja de cinci ani și care nu se reflectă încă în realitățile țării noastre.

Ce este de făcut?

1. Înființarea unui *Think-Thank* în domeniul Industry 4.0, care să cuprindă specialiști din universități, institute ale Academiei Române, Academia de Științe Tehnice din România, industrie, firme de IT.

2. Definirea unei agende Industry 4.0 a României.

3. Introducerea în Strategia de Dezvoltare a României a unei agende Industry 4.0.

4. Introducerea în Programul Național de Cercetare, Dezvoltare și Inovare 2015–2020, PNIII, spre exemplu în Programul 2, Creșterea Competitivității economiei Românești prin Cercetare, Dezvoltare și

Inovare, a domeniului Industry 4.0 ca domeniu prioritar.

5. O promovare mai accentuată a conceptului Industry 4.0 în mediul academic, de cercetare și industrial din România.

6. Adaptarea universităților tehnice la cerințele celei de-a patra revoluții industriale.

7. Continuarea și dezvoltarea inițiativelor existente prin dezbateri, mese rotunde, *workshop*-uri de către Academia Română, Academia de Științe Tehnice din România, Camerele de Comerț, asociațiile profesionale (ARIES, AGIR, ACAROM, Asociația Universitară de Ingineria Fabricației etc.) pentru promovarea conceptului Industry 4.0.

8. Găsirea unor modalități de motivare de către Guvernul României de implicare a firmelor românești în Agenda Industry 4.0.

9. Găsirea unor soluții de interesare a băncilor românești în finanțarea unor inițiative de implicare ale întreprinderilor în programul Industry 4.0.

10. Intensificarea colaborărilor cu specialiștii români din diaspora implicați în programele Industry 4.0.

11. Promovarea unor persoane competente în platforme și agenții europene care au ca domeniu de interes Industry 4.0.

12. Eficientizarea comunicării între reprezentării României în forurile europene, unde se dezbate problemele din acest domeniu, și cei din organismele naționale (agenții de finanțare, universități etc.).

Din cele de mai sus se poate concluziona că în acest moment, cu toate inițiativele insulare menționate, România nu este încă pregătită să se integreze în agenda Industry 4.0 a Europei. Consider că întârzierea demarării rapide de acțiuni va duce la scoaterea României de pe harta agendei europene din acest domeniu, cu repercusiuni negative pe termen lung pentru companiile românești. Este necesară o campanie activă de conștientizare și sprijinire a acestora pentru adaptarea lor la tendințele europene și mondiale de digitizare a fabricației.

Universitățile tehnice românești în fața celei de-a patra revoluții industriale

În ultima decadă a demarat cea de-a patra revoluție industrială, care produce schimbări profunde în industria mondială, ceea ce necesită o adaptare a învățământului tehnic la cerințele acesteia. Este imperios necesară introducerea în programele de învățământ a unor cursuri interdisciplinare care să abordeze problematica Industry 4.0 la specializări,

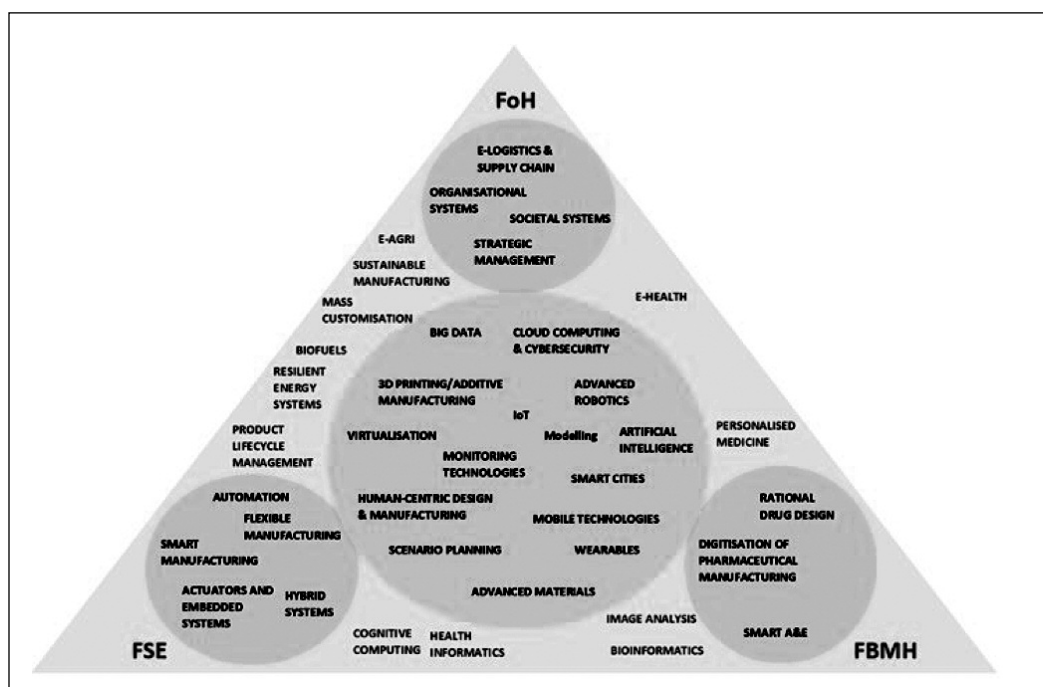

Figura 4. Competențele facultăților Universității din Manchester corelate cu competențele cerute de Industry 4.0 [9]

precum tehnologia construcțiilor de mașini, mașin-unelte și sisteme de producție, inginerie industrială, mecatronică, robotică, instrumentație și achiziții de date, rețele și software de telecomunicații, calculatoare, tehnologia informației etc.

Adaptarea universităților tehnice la cerințele celei de-a patra revoluții industriale este o problemă globală. Universitățile din țările puternic dezvoltate industrial au demarat programe de restructurare pentru a se adapta sfidărilor tehnologice din ziua de azi. Un studiu de caz este prezentat în continuare. Universitatea din Manchester (formată în anul 2004 prin unirea Universității Victoria din Manchester cu University of Manchester Institute of Science and Technology, UMIST, fondat în anul 1824) a demarat un amplu program de adaptare la cerințele Industry 4.0 prin includerea în acest program a trei facultăți: Faculty of Science and Engineering (FSE), Faculty of Humanities (FoH) and Faculty of Biology, Medicine and Health (FBMH) [9]. Au fost identificate competențele existente în cele trei facultăți (reprezentate în cercurile din colțurile triunghiului și le-au corelat cu competențele solicitate de Industry 4.0 (reprezentate în cercul din centru) (vezi Figura 4 [9]). Așa cum rezultă din Figura 4, pentru obținerea de competențe cerute de Industry 4.0 nu sunt suficiente competențele date de cele trei facultăți, ci, în plus, sunt necesare competențe multidisciplinare, neabordate în cadrul niciuneia dintre cele trei facultăți. Evident că acest lucru este mai ușor de realizat în cadrul universităților generaliste, de tipul Universității din Manchester, care au toate cele trei tipuri de facultăți menționate (sau similare acestora).

Universitățile tehnice nu au, de regulă, cele trei tipuri de facultăți, cum sunt cele menționate mai sus. În acest caz, soluția este de colaborare a acestora cu universitățile generaliste sau cu cele de medicină și de științe agricole, în vederea realizării de laboratoare/centre/institute comune care să aibă competențe în domeniul Industry 4.0.

Un alt aspect foarte important este acela al vitezei de adaptare la sfidările Industry 4.0. Una dintre tendințele existente la ora actuală este necesitatea recalificării angajaților din industrie, pentru a se adapta cerințelor celei de-a patra revoluții industriale. Spre exemplu, în industriile de automobile, aeronautică și transport timpul necesar pentru recalificare este prezentat în Figura 5 [10]. Aceeași tendință se manifestă și în alte domenii ale industriei.

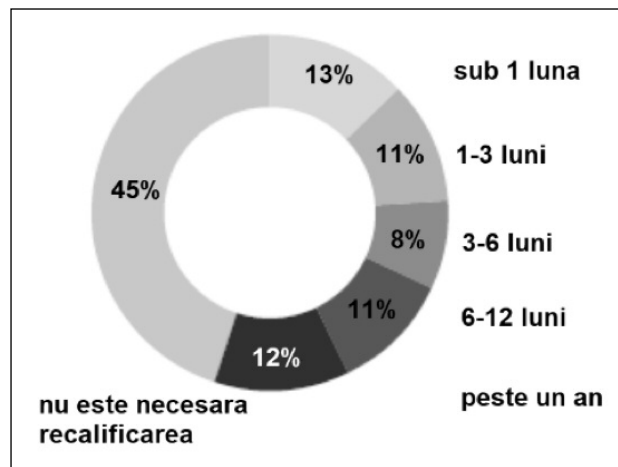

Figura 5. Timpul necesar pentru recalificare în industriile de automobile, aeronautică și transport [10]

Pentru a răspunde adecvat rolului pe care îl au, acela de formare de specialiști pentru economia românească, universitățile tehnice trebuie să-și regândească strategia de dezvoltare. Un accent tot mai mare va trebui pus pe recalificarea personalului, pentru a da specialiștilor cunoștințele necesare în noul context al celei de-a patra revoluții industriale. Principalele cerințe pentru absolvenții universităților tehnice sunt: dobândirea de cunoștințe din domeniul digital; dobândirea de cunoștințe din domeniul multidisciplinar; dobândirea de cunoștințe antreprenoriale necesare înființării de *Start-up*-uri și *Spin-off*-uri; dobândirea de abilități de muncă în echipă (specifică activității inginerilor), dobândirea de cunoștințe în domeniul managementului.

Întrebările la care trebuie să răspundă universitățile tehnice românești, pentru a face față sfidărilor celei de-a patra revoluții industriale, sunt următoarele:

- Sunt relevante sistemul și programele actuale pentru a patra revoluție industrială?
- Cum reconstruim sistemul pentru a-l adapta cerințelor celei de-a patra revoluții industriale?
- Cum implicăm întreprinderile în acest proces de reconstrucție?
- Sunt pregătite cadrele didactice pentru a se adapta la a transmite competențele necesare celei de-a patra revoluții industriale?
- Sunt pregătite pentru a se adapta globalizării?
- Este susținută schimbarea de guvernele României?

În funcție de modul cum vor răspunde universitățile tehnice la întrebări, acestea se vor adapta 109

sau nu la ceea ce cere industria de la acestea, și anume: absolvenți cu solide cunoștințe multidisciplinare în domeniile Știință, Tehnologie, Inginerie și Matematică (STEM); cunoștințe digitale; abilitatea de a lucra în echipă; cunoștințe antreprenoriale etc.

Bibliografie

[1] Popescu I., Banabic D., De Sabata C., Voicu M., *Istoria învățământului tehnic*, În: *Istoria tehnicii și industriei românești (Istoria electrotehnicii, energeticii, transporturilor și învățământului tehnic)*, Coordonator Banabic D., Editura Academiei Române, București, 2019.

[2] Banabic D., Axinciuc V., *Evoluția numărului de absolvenți de învățământ tehnic din România în perioada 1871–2016*, În: *Educația și cercetarea românească. Starea prezentă și perspectiva*, Eds: Frangopol P.T., Banabic D., David D., Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2018, p. 92–114.

[3] <https://www.statista.com/chart/3559/the-countries-with-the-most-engineering-graduates/>

[4] <https://www.forbes.com/sites/niallmccarthy/2017/02/02/the-countries-with-the-most-stem-graduates-infographic/#6e85d0cc268a>

[5] *Recommendations for implementing the strategic initiative Industrie 4.0*, Final report of the Industrie 4.0 Working Group, ACATECH National Academy of Science and Engineering, Germany, April 2013.

[6] Schwab K., *The Fourth Industrial Revolution*, World Economic Forum, Geneva, 2016.

[7] Banabic D., *Evoluția tehnicii și tehnologiilor de la prima la a patra revoluție industrială și impactul lor social*, Discurs de recepție în Academia Română, 26 septembrie 2018

(https://academiaromana.ro/sectii/sectia08_tehnica/doc/2018/2018-0926-Banabic-DiscursReceptie.pdf)

[8] <http://acs.pub.ro/doc/master/ro/courses/CPS-courses-ro.pdf>

[9] <http://www.digitalfutures.manchester.ac.uk/what-we-do/societal-challenges/industry-40/>

[10] *The Future of Jobs Report*, World Economic Forum, Centre for the New Economy and Society, Geneva, 2018.

Universitățile, integratorul dezvoltării orașelor magnet și a ecosistemelor urbane ale secolului 21*

*Marilen Pirtea***

Prin soluția unui centru universitar integrat și chiar prin pregătirea construcției viitoare a unei rețele universitare publice de cercetare, managementul academic timișorean își poate propune să construiască orașul universitar de mâine, de secol 21. Transformarea și rearanjarea strategică a patru universități publice într-o inițiativă comună, optimizată, care să permită concentrarea resurselor, poate poziționa centrul universitar timișorean pe harta celor mai importante zece instituții de educație superioară din aria Noii Europe, a țărilor aderente în Uniunea Europeană după anul 2000. Acest potențial salt în topul universitar european ar propulsa Timișoara și zona de vest a țării pe primul loc în România, sub aspectul vizibilității și atractivității educaționale, și ar putea fi *driver*-ul cheie pentru dezvoltarea economică și creșterea întregii regiuni, în această parte a Europei.

Universitatea de Vest din Timișoara (UVT) aniversează 75 de ani de la înființare, un prag aniversar ce ne onorează, atât pe noi, profesorii, cât și pe toți cetățenii orașului, comunitatea timișoreană. Acest parteneriat, care împlinește 75 de ani în 2019, se cere dezvoltat, consolidat și sprijinit manifest.

Așadar apare ca firească întrebarea: cum ne pregătim pentru următorii 75 de ani? Sau măcar pentru următorii zece ani? Este o întrebare la care sunt convins că nu mai avem cum să răspundem doar noi, cei care facem parte din comunitatea academică a Universității de Vest. Internaționalizarea, globalizarea, generalizarea comunicațiilor și revoluția industrială și digitală ne îndreaptă spre o altă vi-

ziune, în care nu mai putem să generăm răspunsuri calificate în educație doar prin specializare, ci mai ales prin integrare; pentru că dezvoltarea comunităților urbane mari din Europa se bazează pe resursele universitare, este, de asemenea, și rândul lor, al universităților, să avanseze spre integrare și concentrare a resurselor, pentru ca să fie într-adevăr un *driver* al creșterii și dezvoltării ecosistemelor urbane ale secolului 21.

Așa ne dorim și așa se cristalizează și direcția dezvoltării Timișoarei, ca ecosistem urban, ale cărei expertiză și inițiativă de creștere se regăsesc în facultățile universităților sale. Toate cele patru universități publice pot forma o rețea a viitorului, prin care să se lanseze proiectele de creștere ale orașului și zonei, așa cum se întâmplă peste tot în Europa, în orașe care cresc prin pivotarea cunoașterii și investițiilor pe resursa calificată universitară.

Suntem într-un moment de dezvoltare accelerată, UVT este o universitate de elită a centrului universitar timișorean, dar ne și diferențiem foarte bine față de celelalte universități publice. Avem interese și programe de studii complementare cu oferta celorlalte trei universități publice, cu care suntem acum, se poate afirma fără teama de a greși, într-o armonizare și completare reciprocă. În plus, UVT se situează pe un loc foarte bun în clasamentul universitar internațional, care clasifică performanțele universităților din cele 13 țări aparținând Noii Europe, țări care au aderat la UE după 2004, în care sunt listate 53 de instituții de educație superioară, cele mai relevante din acest spațiu european, integrat de curând. Acest tip de clasament universitar

* Cuvânt susținut la deschiderea manifestărilor dedicate Zilelor Academice Timișene (16 mai 2019, Aula Filialei Timișoara a Academiei Române)

** Profesor universitar dr., rectorul Universității de Vest din Timișoara

are cel mai înalt grad de relevanță, tocmai pentru că poziționează după performanțe universități aflate în imediata vecinătate regională, dar care sunt și relativ similare ca tradiție și cultură educațională. Prin urmare, acest tip de clasament internațional indică poziționarea reală a universităților românești într-un clasament al primelor cincizeci de universități ale zonei central și est-europene, descriind tabloul concurențial real în care se află universitățile românești. În acest tablou se află 13 universități din Cehia, 12 din Polonia, 7 din Ungaria și 5 din România. Așadar, după numărul universităților, România se află pe locul 5 în acest clasament.

Urmărind însă pozițiile ocupate de universitățile românești, observăm că prima clasare o obține Universitatea din Cluj-Napoca, pe locul 17 (din 53), urmată de Universitatea de Vest din Timișoara, care este clasată pe locul 29 (din 53), după care sunt listate Universitatea din Iași, Universitatea din București și Universitatea de Medicină și Farmacie din Iași.

Excelenta plasare a Universității de Vest din Timișoara, înaintea celor din București și Iași, dar în urma celei din Cluj-Napoca, arată că o schimbare de strategie în privința centrului universitar timișorean este necesară în direcția integrării resurselor celor patru universități publice timișorene, o direcție prin care educația superioară din Timișoara poate depăși impactul centrului universitar din Cluj-Napoca, pentru ca Timișoara să ajungă primul centru universitar românesc, situat chiar între primele zece universități ale Noii Europe.

Dacă aș avea de formulat un obiectiv al centrului universitar timișorean pentru următorii zece ani, cu siguranță acesta ar fi acela care ar plasa noua rețea universitară publică de cercetare din Timișoara între primele zece universități ale Noii Europe, din cele 13 țări central și est-europene cele mai noi membre ale Uniunii Europene.

Universitățile sunt epicentrul dezvoltării orașelor magnet, la fel ca peste tot în Europa, în cazul orașelor de talie medie și mare, orașe care devin orașe magnet prin puterea de atracție universitară, economică, culturală și socială, orașe care dau trendul performanței economiei naționale.

Izvorul de creștere a ecosistemelor urbane medii și mari în Europa se află în centrele universitare, care asigură capacități și talente pentru toate palierele de competențe necesare dezvoltării unui con-

glomerat urban cu industrii tot mai competitive și tehnologizate. Aceste orașe accelerează atât de mult ritmul creșterii economice, încât devin cunoscute printr-o putere de atracție în creștere pentru tot mai mulți externi ce migrează spre aceste ecosisteme. Studiul Băncii Mondiale din 2017, intitulat „Orașe Magnet – migrație și navetism în România”¹, defășurat prin prelucrarea datelor socio-economice aparținând seriilor de timp cuprinse între anii 2000 și 2013, arată că din primele opt orașe cu cel mai puternic ritm de creștere din Europa, șapte au fost din România (Timișoara, București, Cluj-Napoca, Craiova, Brașov, Iași și Constanța). Datele au luat în considerare creșterea PIB pe locuitor, ajustată cu puterea de cumpărare medie pe țară. Acest studiu arată că cele mai puternice economii naționale se bazează pe orașe puternice secundare, care dau trendul performanței economiei naționale. Orașele secundare, numite și orașe de rang 2, sunt acele localități cu o populație de aproximativ 50% din cea a capitalei, în curs de dezvoltare, de cele mai multe ori fiind niște *hub*-uri ale inovației. Iar pentru a se dezvolta în continuare, România trebuie să prioritizeze creșterea orașelor secundare ca orașe magnet.

Să reflectăm și la un alt indicator, calitatea vieții, cel care contribuie semnificativ la potențarea orașelor magnet. Într-un top al calității vieții în orașele din întreaga lume², în 2019, Timișoara se află pe locul 47 în Europa, în fața unor orașe precum Barcelona, Novi Sad sau Salonic. Interesant este că în ultimii doi ani Timișoara s-a apropiat de Cluj-Napoca la doar 10 puncte (Clujul este la 155 puncte, în timp ce Timișoara a ajuns la 144 de puncte, după ce era acum doi ani era la sub 100 de puncte), următoarele orașe românești din acest top fiind Iași (locul 54), urmat la o distanță semnificativă de București (abia locul 65).

Mai mult decât atât, Timișoara este plasată alături de Cluj-Napoca în studiul realizat tot de Banca Mondială și numit Orașe Competitive³, fiind singurele orașe secundare ale României capabile prin atractivitate și competitivitate în atragerea de resurse umane să devină *hub*-uri de dezvoltare de rang 2 (după capitală, care este oraș de rang 1 ca oraș magnet).

Și nivelul serviciilor publice impactează asupra capacității unui oraș de a atrage externi, cei mai mulți preluați de universități în programele lor. Administrațiile eficiente sunt și optim dimensionate: Bucureștiul are peste 800 de angajați la

două milioane de locuitori și 228 kilometri pătrați suprafață de intravilan, în timp ce Berlinul are 200 de angajați la 3,5 milioane de locuitori și 900 de kilometri pătrați de intravilan. Merită să amintim că și Timișoara și Clujul au câte aproape 900 de angajați.

În sumar, capacitatea de atracție a orașelor secundare ale României ca orașe magnet este dată de:

- PIB-ul local pe locuitor/ajustat la puterea de cumpărare;
- calitatea vieții, atractivitatea pieței muncii și a vieții socioeconomice și culturale;
- capacitatea și eficiența administrativă;
- portofoliul educațional universitar și pachetul de servicii asociate programelor de studii.

Competiția valorilor, desfășurată între Timișoara și Cluj-Napoca, este acum alterată de o istorie recentă care a dezavantajat permanent Timișoara, mai ales prin finanțările publice centrale, nejustificat de disproporționate, în avantajul Clujului.

Este indicat să analizăm în profunzime ce ne-a împiedicat până acum să fim pe primul loc în ierarhia reală a mediului universitar românesc, un set de condiții defavorabile, pe care, dacă vom vrea să le demontăm și să le depășim, vom avea soluția prin care să aducem centrul universitar timișorean pe primul loc în România și în topul primelor zece universități din aria țărilor Noii Europe, între cele 50 de universități semnificative din zonă.

Deși au o talie semnificativ egală ca mărime a populației și infrastructurii urbane, ca și centre regionale, Timișoara, Iași și Cluj-Napoca se află pe paliere diferite ale dezvoltării universitare, dacă evaluăm cantitativ. Timișoara este astăzi un centru universitar cu 35 mii studenți, la Iași sunt 40 de mii, iar la Cluj-Napoca 50 de mii.

Să nu ne ferim să o spunem, orașele cu centre universitare puternice conștientizează că este foarte importantă voința comună demonstrată de mediul universitar, ca soluție pentru dezvoltarea forței de muncă cu înaltă specializare. Aceste orașe au intrat deja în logica rolului primordial al mediului universitar pentru dezvoltarea ecosistemului urban, sunt orașe în care administrația și mediul de afaceri investesc concret și strategic pentru dezvoltarea centrelor universitare.

Iată de ce putem observa că orașe cu același calibru al dezvoltării ca și Timișoara sunt avantajate de mai mulți ani în alocarea locurilor finanțate

guvernamental: pentru Cluj-Napoca, alocarea este de 15,7% din totalul locurilor finanțate de la bugetul național pentru educația universitară, iar pentru Iași este de 13%, în timp ce pentru centrul universitar timișorean finanțarea este de doar 9% din totalul locurilor finanțate de la bugetul național pentru învățământul universitar, aceasta fără să mai facem referire la București, decât în plan secundar (29%).

Această talie diferită a dezvoltării universitare, nefirească dacă o raportăm la dezvoltarea socială și economică a celor trei orașe, care sunt sensibil egale prin indicatorii demografici și socioeconomiци, este explicabilă doar printr-o istorie mai mult sau mai puțin recentă a evoluției finanțărilor publice pentru programele universitare din cele trei orașe. Este vorba, mai pe scurt, de avantajarea celorlalte două centre, Iași și Cluj, în raport cu Timișoara, prin intermediul finanțărilor decise de Ministerul Educației.

Merită să aliniem cifrele reprezentând numărul de locuri finanțate de Ministerul Educației Naționale⁴ în 2018, pentru ca să fie limpede în ce situație defavorabilă se află Timișoara: UVT 3300 locuri, UBB 8400 locuri, spre exemplu, ca total, în cele trei cicluri Bologna. Cifrele vorbesc de la sine!

Cum să gândim altfel restartarea dezvoltării Timișoarei, decât începând cu o reformare instituțională a prezenței și calibrului vieții universitare, produsă prin concentrarea resurselor academice din Timișoara, prin care vom re poziționa centrul universitar timișorean și vom induce, inevitabil, un salt al nivelului de finanțare publică pentru programele universitare timișorene. Dacă ne vom apăra mai bine interesele în raport cu deciziile care se iau în Ministerul Educației, mai ales printr-o strategie unitară pe centru universitar, avem șanse să trecem la un alt nivel de finanțare publică a locurilor oferite în facultățile timișorene.

Astfel, la fel ca în multe dintre orașele europene cu dezvoltare accelerată, în Timișoara vom putea vorbi de poziționarea educației superioare ca prim *driver* în creșterea sustenabilă a comunității, vom avea în centrul universitar o resursă de cunoaștere și tracțiune a creșterii economiei, care va deveni cea mai importantă cale de dezvoltare pentru oraș și regiune, alături, desigur, de ansamblul paletei de resurse de creștere specifice Timișoarei: resursele culturale, dinamica socială, infrastructura economică sau investițiile publice derulate de autoritățile publice.

În Timișoara putem vorbi despre un bazin uriaș de resurse universitare, pe care însă nu îl utilizăm la potențialul său.

Orașul central din regiunea de Vest, Timișoara, deține resurse semnificative, chiar foarte importante și vitale pentru creșterea sustenabilă, dar care, din păcate, nu sunt puse în mișcare împreună, pentru ca să creeze sinergie și un salt semnificativ al ecosistemului comunității noastre. Vorbim de 5000 de angajați, 35 de mii de studenți, un buget anual de peste 500 de milioane de lei, un aport magistral la viața economică a Timișoarei și la definirea societății cunoașterii din această regiune românească și europeană.

Timișoara deține astăzi o universitate comprehensivă și trei universități de specialitate (tehnică, medicală, agronomică), fiind un centru universitar de tradiție, cu performanțe, dar insuficient finanțat și încă subdimensionat.

Universitatea de Vest din Timișoara (UVT), de profil comprehensiv, înființată în 1944, cuprinde în prezent 11 facultăți cu cicluri de studii de licență, masterat și doctorat, cu peste 15 mii de studenți înscriși în peste 90 de programe universitare. UVT oferă 3000 de locuri de cazare și deține trei baze sportive. Personalul UVT cuprinde 650 de angajați în sector didactic (titulari și pe perioadă determinată), 250 de angajați în sector didactic auxiliar și 185 de angajați în sector nedidactic, adică un total de 1085 de angajați. Bugetul UVT depășește 150 de milioane lei, din care puțin peste 50% sunt cheltuielile de personal.

Universitatea Politehnică din Timișoara (UPT), de profil tehnic, cuprinde în prezent zece facultăți cu cicluri de studii de licență, masterat și doctorat. UPT oferă câteva mii de locuri de cazare și deține cantină, policlinică studențească și două baze sportive.

Universitatea de Medicină și Farmacie din Timișoara (UMFT), de profil medical, înființată în 1945, în prezent cuprinde trei facultăți cu cicluri de studii de licență, masterat și doctorat, în 14 programe universitare. UMFT oferă, de asemenea, două mii de locuri de cazare.

A patra universitate publică, Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară a Banatului „Regele Mihai I al României” (USAMVBT), de profil agronomic și medical veterinar, înființată în 1945, cuprinde în prezent șase facultăți cu cicluri de studii de licență, masterat și doctorat, cu aproape

cinci mii de studenți înscriși în peste 20 de programe

universitare. USAMVBT oferă, la rândul său, aproape două mii de locuri de cazare.

Cele patru universități publice timișorene cumulează astfel peste zece mii de locuri de cazare, aproape patruzeci de mii de studenți și cinci mii de universitari și angajați în serviciile suport, dar și o foarte dezvoltată rețea logistică și de facilități educaționale și conexe, un patrimoniu semnificativ, comparabil cu ceea ce regăsim în orașele universitare cele mai cunoscute ale Noii Europe, conform Topului Universităților din cele 13 țări ale ariei Noii Europe⁵, în care primele zece universități sunt acum: University of Tartu (Estonia), Cyprus University of Technology (Cipru), University of Cyprus (Cipru), Charles University in Prague (Cehia), Semmelweis University Budapesta (Ungaria), University of Warsaw (Polonia), Masaryk University Brno (Slovacia), University of Split (Croatia), University of Maribor (Slovenia) și Palacký University Olomouc (Cehia).

Timișoara se va dezvolta în continuare, cu siguranță, dar devine important cum gestionăm dezvoltarea, printr-un efort comun de a imprima o viziune academică pentru creșterea orașului ca ecosistem urban de secol 21.

Creșterea orașului nu se va realiza independent de dezvoltarea universitară. De la an la an apar tot mai multe semne ale scepticismului față de posibilitățile de dezvoltare și talia la care va ajunge învățământul superior timișorean public, scepticism dat de cifrele seci ale declinului demografic natural și ale contracției populației, din cauza migrației tinerilor spre alte țări ale Uniunii Europene.

Dar nu avem doar motive de îngrijorare. Dimpotrivă, costurile învățământului superior în România ne avantajează și ne pot oferi motive pentru ca să gândim scenarii de creștere a cifrelor de școlarizare.

Dar mai avem nevoie de ceva, iar acest ceva este reprezentat de modelul de management universitar pe care îl aplicăm. Dacă vom rămâne tributari unei izolări, fiecare cu sigla universității lui, cu un număr de candidați, studenți și absolvenți tot mai mic, de la an la an, nu ne vom relansa. Avem nevoie de concentrarea resurselor, pentru ca să ne obișnuim să lucrăm împreună, toți cei din managementul universitar timișorean, cred că în acest fel vom găsi scenariile pentru o regândire a cadrului instituțional în care se desfășoară învățământul și cercetarea din Timișoara, prin care să activăm scenarii de creștere

și dezvoltare, împotriva estimărilor pesimiste de acum.

Sunt adeptul unei soluții care pune accentul asupra unui format instituțional de tip rețea a universităților publice de cercetare, prin care vom pregăti orașul universitar de mâine, de secol 21.

Avem toate atuurile, talia, dar și eterogenitatea economico-industrială a Timișoarei sunt atuuri pentru ca să orientăm viitoarea dezvoltare urbană prin pivotarea creșterii sustenabile pe baza puterii de tracțiune a centrului universitar, care va oferi Timișoarei soluțiile cele mai avansate de dezvoltare, ca societate a cunoașterii și cercetării. Asta fac cele mai multe orașe europene de talia Timișoarei, care beneficiază de resurse universitare, își fixează busola dezvoltării cu ajutorul cunoașterii oferite de centrele lor universitare. Nici nouă nu ne lipsește aproape nimic să ne construim politicile publice spre dezvoltarea societății cunoașterii, prin resurse create pe baza educației și cercetării universitare.

Investitorii străini, cei care au dezvoltat sectoare întregi ale industriei timișorene, ne vor fi parteneri, antreprenorii companiilor de înaltă tehnologie ne vor susține și vor coopera cu noi, pentru că au mare nevoie de absolvenți cu specializări înalte, administrația va veni spre mediul universitar cu mai multe inițiative și facilități, pentru un parteneriat durabil. Totul va ține, însă, de capacitatea noastră, a celor din managementul universitar timișorean, cei care suntem în situația de a administra un proces de schimbare instituțională, pentru trecerea la un nou format de universitate a comunității, rețeaua universitară publică de cercetare, care poate să concentreze toate resursele bune din cele patru universități publice existente acum și să le potențeze prin rezultate multiplicare.

Pe termen mediu și lung vom obține mari avantaje, noi toți, universitari și cetățeni ai Timișoarei, deopotrivă. Concentrarea resurselor universitare publice este o decizie ce poate poziționa centrul universitar timișorean pe harta celor mai importante 10–15 instituții de educație superioară din aria Noii Europe. Această potențială poziționare în topul universitar european va propulsa Timișoara și zona de Vest a țării pe primul loc în România, ca vizibilitate și atractivitate în această regiune a Europei, ca ofertă educațională universitară, depășind centrul universitar din Cluj-Napoca și aducând o altă abordare față de centrul universitar din București (în pofida faptului că numărul

studenților centrului bucureștean este posibil să rămână superior față de cel din centrul timișorean). Viziunea timișoreană va fi cea a abordării integrate a resurselor universitare și a cooperării comunitare cu administrația locală și cu mediul antreprenorial.

Acest model de schimbare instituțională a fost adoptat și de universități mari și de altele mai mici, din mari capitale sau din cele de talie medie. Procesul acestei reformări instituționale este unul condus sistematic către obiective precise. Iată trei exemple devenite clasice:

Manchester Metropolitan University (MANCHESTER MET) a fost înființată în 1992 prin preluarea Manchester School of Design (înființată în 1843) și a Manchester Polytechnic (înființată în 1970). Grupează aproape 33 mii de studenți.

– London Metropolitan University (LONDON MET) a fost înființată la 1 august 2002 prin fuziunea Universității London Guildhall și a Universității din Londra de Nord. Grupează peste 12 mii de studenți și un colectiv academic de 2400 de angajați. Bugețul anual este de 127 milioane euro.

– Oslo Metropolitan University (OSLO MET) a fost înființată la 12 ianuarie 2018 prin preluarea Colegiului Oslo și Akershus. Grupează aproape 20 de mii de studenți și un colectiv academic de peste 1350 de angajați, dar și 800 de angajați ca personal administrativ.

Ce se va schimba în centrul universitar timișorean?

În primul rând orizontul pe care îl vom avea, o altă talie și poziționare în Europa Centrală și de Est. Dar și asumarea unui rol social al centrului universitar, de pivot al proiectelor publice.

O nouă așezare instituțională a mediului universitar timișorean aduce mai multe categorii de beneficii, cuantificabile chiar. Totul va porni de la ambiția *stakeholder*-ilor din comunitate de a contribui la dezvoltarea Timișoarei, pentru că efortul de schimbare și rearanjare strategică a patru universități publice într-o rețea universitară publică de cercetare, optimizată, nu o să fie deloc simplu. Estimăm obținerea următoarelor *output*-uri instituționale:

- Creșterea numărului total de studenți (chiar până la dublarea capacității centrului universitar), pornind de la creșterea numărului de locuri finanțate public, de la un număr de 10 mii de locuri finanțate public astăzi către 20 de mii anual, o cifră totală corelată cu nevoi de creștere a capacităților de

cazare de la circa 15 mii de locuri (disponibile astăzi) la minim 30 de mii.

- Un ranking internațional ce ne-ar situa în top 15 universități ale Noii Europe (din aria celor 13 țări ale Uniunii Europene ce au aderat după 2004), pe baza indicatorilor calitativi și cantitativi ce ar lua în considerare concentrarea tuturor resurselor într-o singură rețea universitară publică de cercetare, dotată cu minim 30 de facultăți și 200 de programe universitare.

- Creșterea importanței comunității academice timișorene, care și-ar putea dubla numărul, de la un total actual de 5000 de cadre universitare și angajați tehnici și din serviciul suport, până la un palier de 10 000 de angajați.

- Creșterea bugetului total anual operat în întregul centru universitar timișorean, de la un buget total al celor patru universități publice, care se ridică în prezent la 540 milioane lei, către un buget estimat de peste 1 miliard lei anual.

- Creșterea factorului de impact asupra economiei locale prin fixarea acestei rețele publice de cercetare drept pivot al creșterii întregii comunități (prin creșterea bugetului public pe centrul universitar de la 500 la 1000 de milioane de lei anual, dar și prin atragerea suplimentară în economia locală a încă 500 de milioane de lei anual, prin bugetele aduse datorită efectivului suplimentar de studenți, cât și prin atragerea de noi programe de finanțare în cercetare).

- Merită să subliniez, de asemenea, și facilitatea creată prin această consolidare a rețelei universitare publice de cercetare a Timișoarei, reșezate instituțional, rețea care va permite participarea semnificativă a autorităților locale la efortul de dezvoltare a centrului universitar. Primăria Timișoara și Consiliul Județean Timiș vor avea astfel un cadru propice pentru stabilirea parteneriatului de lungă durată cu mediul universitar, pentru dezvoltare logistică și economică în cooperare, printr-un plan multianual de investiții publice. Implicarea majoră a autorităților locale pentru dezvoltarea centrului universitar se poate exprima în investițiile pentru un nou campus (10 mii de locuri de cazare), cât și pentru un nou centru de cercetare, inventică și inovare,

cu dotări integrate (o nouă investiție polivalentă pentru cercetare aprofundată), însă și prin acordarea de burse de cercetare municipale, pe toate nivelele universitare (studenți la ciclul licență și master, burse doctorale și postdoctorale, pe proiecte-pilot sau proiecte magistrale). Similar, dezvoltarea va include parteneriate cu sectoarele antreprenoriale reprezentative, pentru care centrele de cercetare universitare ar putea să reprezinte laboratoarele de R&D și HiTech, utilizate pragmatic în cercetarea industrială sectorială și inovarea științifică.

- Nu în ultimul rând, se cuvine să subliniez, tot în sensul apropierei modelului nostru de dezvoltare, ca oraș, de cel al multor orașe europene, și recenta afiliere realizată de UVT la rețeaua europeană a universităților metropolitane „E-Universities Network”, din care fac parte entități universitare din orașe europene de dimensiuni medii, o rețea care cuprinde modele semnificative de dezvoltare instituțională universitară, exemple indicative pentru noi, mai ales în privința modului în care poate evolua centrul universitar timișorean în ansamblul său, în următorii zece ani.

Merită să reflectăm, cu deschidere și dedicare, la viitorul nostru comun, chiar astăzi acest viitor se schimbă prin ideile noastre, prin coerență și responsabilitate publică.

Note

¹ Orașe Magnet – Migrație și Navetism în România.

² Quality of Life Index.

³ Orașe Competitive.

⁴Totalul din cele trei alocări:

https://www.edu.ro/sites/default/files/Repartitie_prelimnara_LICENTA_APR2018.pdf

https://www.edu.ro/sites/default/files/repartitie_prelimnara_MASTER_APR2018.pdf

https://www.edu.ro/sites/default/files/repartitie_prelimnara_DOCTORAT_APR2018.pdf

⁵ The Times Higher Education New Europe ranking.

Sistemul de învățământ superior tehnic românesc, astăzi: așteptări și realități*

*Viorel-Aurel Șerban***

Universitățile se manifestă în societate ca având o funcție formativă, inovativă, culturală și socială. A forma cetățeni activi și o resursă umană calificată constituie o misiune principală a universităților.

În cazul sistemului de învățământ tehnic superior o provocare de actualitate o reprezintă acomodarea la exigențele angajatorilor de „astăzi” manifestată prin:

- corelarea ofertei actuale cu nevoile pieței muncii;
- adaptabilitate și flexibilitate;
- formarea de specialiști cu competențe în introducerea tehnologiei 5G;
- implementarea strategiei Industry 4.0.

O analiză fundamentată a stării învățământului superior tehnic din România acestor zile nu poate fi făcută fără a avea în vedere și „zestrea” acumulată în decursul istoriei sale.

I. Evoluția învățământului superior românesc

Chiar dacă învățământul superior românesc își are începuturile în secolul XIX, prin înființarea Școlilor superioare tehnice și a Universităților, la Iași și apoi la București, anii imediați Primului Război Mondial pot fi apreciați importanți pentru sistemul învățământului superior în limba română. S-au înființat, prin decrete regale, mai multe universități, astfel că în anul 1935 în România sunt 16 universități (cu un număr de peste 26 de mii de studenți), iar în anul 1948 numărul acestora crește semnificativ la 45 și cel al studenților aproape se dublează, ajungând la 48 676. [1]

Învățământul românesc suferă transformări semnificative la sfârșitul celui de al Doilea Război

Mondial. Noul regim politic instaurat, controlul discreționar al României de către regimul sovietic conduce și la modificări importante în sistemul educațional. Reforma învățământului din 1948, în pofida unor măsuri pozitive (accesul la educație primară generalizat, îmbunătățirea bazei materiale, creșterea efectivelor de cadre didactice și elevi), statuează copierea modelului educațional sovietic, total străin tradițiilor europene acumulate în România în perioada interbelică și impune politicile proletcultiste [10].

Anii '60 sunt marcați de „distanțarea de Moscova” (Legea privind învățământul din România, votată în 1968, este o dovadă în acest sens). Sunt aplicate măsuri, precum desființarea taxelor în întregul învățământ, admiterea pe baze meritocrațice prin concurs, înființarea de institute pedagogice, universități și centre de învățământ superior (Universitatea din Timișoara în 1962, Universitatea din Craiova în 1966, Universitatea din Brașov în 1971, Universitatea din Galați în 1974), dezvoltarea învățământului de scurtă durată.[10] Totodată, se remarcă creșterea importanței institutelor politehnice și a specializărilor tehnice, consecință și a accelerării industrializării țării. După anul 1970, o serie de institute pedagogice (Suceava, Oradea, Baia Mare, Pitești) sunt transformate în instituții de învățământ superior; acest proces a constat în adăugarea unor specializări tehnice de subingineri [1].

Criza generalizată în care s-a aflat România după anul 1980, care a condus la reducerea severă a alocațiilor bugetare, s-a manifestat nefast și în învățământul superior. A fost afectată dramatic

* Cuvânt susținut la deschiderea manifestărilor dedicate Zilelor Academice Timișene (16 mai 2019, Aula Filialei Timișoara a Academiei Române)

** Profesor dr. ing., rectorul Universității Politehnica Timișoara

Perioada	1990/ 1991	1999/ 2000	2008/ 2009	2010/ 2011	2012/ 2013	2015/ 2016	2017/ 2018
Număr total de universități, din care:	56	126	104	108	107	98	96
în sistem public	56	59	56	56	56	55	55
în sistem privat	-	67	48	52	51	43	41
Număr de facultăți, din care:	186	785	755	629	596	567	561
în sistem public	-	624	648	422	405	409	409
în sistem privat	-	161	107	207	191	158	152
Numărul de studenți, din care:	192.810	521.483	1.035.513	871.842	618.157	535.218	531.586
în sistem public	192.810	370.912	624.654	579.290	520.853	448.939	464.642
în sistem privat		150.571	410.539	273.014	99.676	70.206	66964

Tabelul 1. Date privind evoluția învățământului românesc în perioada 1990–2018 [11]

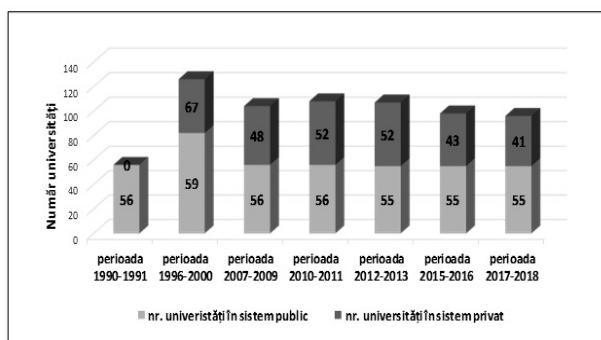

Figura 1. Evoluția numărului de universități în perioada 1990/1991–2017/2018

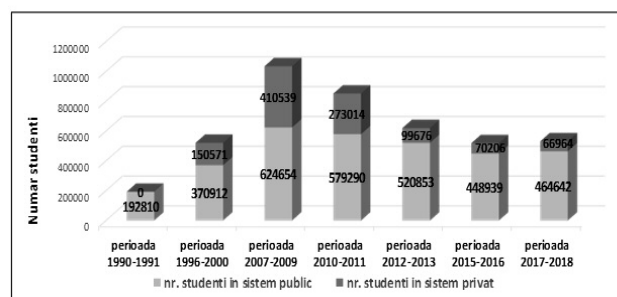

Figura 2. Evoluția numărului de studenți în perioada 1990/1991–2017/2018

funcționarea curentă a instituțiilor, iar dotările și investițiile în sistem au fost suprimate.

Căderea regimului comunist în anul 1989, precum și schimbările politice care au urmat au avut drept consecințe modificări majore și în sistemul de educație.

Datele principalilor indicatori ce caracterizează învățământul superior sunt prezentate sintetic în Tabelul 1 și Figura 1.

Se disting trei perioade specifice: [2]

1. Anii 1990–2000: **perioada dezvoltării intensive și a confuziei**

Apariția sistemului privat de învățământ, cu programe de studii în special în domeniul economic și juridic, este însoțită de o creștere semnificativă a

118 numărului universităților publice.

Dacă în anul universitar 1990–1991 nu se înființase încă nicio universitate privată, în numai șase ani numărul acestora ajunge la 44, iar numărul studenților înmatriculați atinge 26,4% din numărul total al studenților.

Devine alarmantă absența preocupărilor pentru calitate și performanță.

2. Anii 2001–2010: **perioada expansiunii necontrolate**

Se caracterizează printr-o „explozie” a numărului de universități și înmatriculări masive de studenți.

Cu o rată medie de 4655 de studenți anual, România înregistrează cea mai mare creștere medie anuală din Uniunea Europeană.

În anul universitar 2008–2009, numărul total al studenților depășește 1 milion (1 035 513). Sectorul învățământului terțiar particular acoperea aproape 45% din totalul numărului de studenți înmatriculați în România.

În anul 2010, 41% din numărul studenților din sectorul învățământului terțiar particular era la învățământ la distanță sau frecvență redusă (6%). Totodată, învățământul – juridic, economic și umanist – a înregistrat creșteri masive ale numărului de studenți, pe când ponderea celui tehnic a scăzut dramatic.

Dezvoltarea extensivă a învățământului superior nu a fost cauzată și susținută de o creștere pe măsură a numărului de absolvenți ai studiilor liceale, ci mai degrabă de intrarea în sistem fără niciun criteriu a absolvenților de liceu din anii precedenți, ceea ce a avut ca efect și scăderea numărului de studenți în anii următori.

„Unele universități au valorificat din plin acest mediu confuz și au abdicat rapid de la misiunea lor socială, neconsiderându-se responsabile în a forma studenți care pot demonstra că stăpânesc anumite competențe și abilități și nici pentru faptul că absolvenții nu își găsesc locuri de muncă.

Nimeni nu le-a evaluat după aceste criterii și nimeni nu le-a tras la răspundere pentru eșecuri. Din interese financiare, singura preocupare cu adevărat relevantă a fost înmatricularea cât mai multor studenți, indiferent de calitatea pregătirii acestora. Se realizează o suprasaturare cu diplome universitare”. [3]

3. Anii 2011–prezent: perioada contracției

În perioada 2011–2015, pe ansamblu, în Uniunea Europeană s-a înregistrat un trend negativ cu o scădere medie anuală de aproximativ 290 mii de studenți. Și în România se înregistrează un puternic trend negativ, înregistrându-se cea mai mare scădere medie anuală: aproximativ 79 mii de studenți.

Astfel, în anul 2012, România avea cu circa 30% mai puțini studenți decât în anul 2008, iar în anul 2018 s-a ajuns aproape la jumătate (531 586 studenți față de 1 035 513).

Multe universități private au intrat în colaps (numărul total al studenților fiind astăzi de peste șase ori mai mic comparativ cu anul universitar 2008–2009). Universitățile publice de dimensiuni mai mici se confruntă cu mari probleme de funcționare, fiind menținute pe linia de plutire doar prin intervenția ministerului de resort.

II. Evoluția învățământului superior tehnic în România

Primele date de care dispunem privitoare la ponderea învățământului tehnic sunt, începând cu anul universitar 1948–1949, prezentate în Tabelul 2. În acest an universitar, un procent de aproximativ 26% din numărul total al studenților (adică puțin peste 12 000 de studenți) studiază în domeniul tehnic.

Perioada / % Nr. stud. /domeniu	1948/1949	1958/1959	1968/1969	1978/1979	1988/1989
Tehnic	26,1%	38,9%	36,3%	56,1%	68,8%
Medical	20,6%	12,7%	6,5%	11,7%	10,3%
Univ-pedagogic	19,1%	27,4%	39,0%	14,8%	9,5%
Economic	17,0%	8,4%	11,7%	12,4%	9,4%
Juridic	11,4%	4,3%	4,2%	3,7%	1,5%
Arte	4,7%	2,1%	2,3%	1,3%	0,6%

Tabelul 2. Ponderea procentuală a numărului de studenți în principalele domenii de studii în perioada 1948–1989

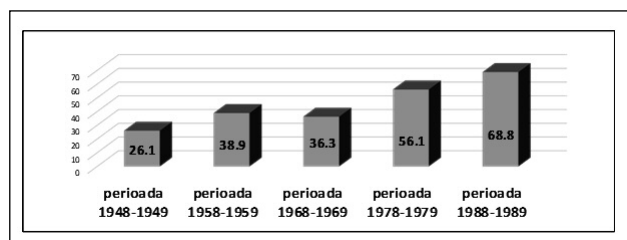

Figura 3. Evoluția procentuală a numărului total de studenți în domeniul tehnic, în perioada 1948–1989

Tendința de creștere a ponderii domeniului tehnic s-a accentuat în anii '70, urmare a orientării învățământului superior către industrie, a reintroducerii specializărilor de subingineri și a funcționării acestora la seral, chiar și în marile întreprinderi. Procesul, numit de unii autori „politehnizarea” învățământului, a condus astfel la sfârșitul anilor '80 la o pondere a numărului de studenți în domeniile tehnice de peste 68% (**132 653 studenți**).

În anii de după revoluție, marcați de expansiunea fără precedent a învățământului particular, axat majoritar pe domeniul sociouman (șapte din zece locuri noi în sistem aparțin acestui domeniu), ponderea studenților din domeniul tehnic coboară dramatic atingând 21,2% în anul universitar 2008–2009 (Tabelul 3, Figura 4). În schimb, ponderea celor din domeniile sociouman, economic și juridic prezintă creșteri spectaculoase (Tabelul 3).

Perioada / % Nr. stud. /domeniu	1988/ 1989	1998/ 1999	2008/ 2009	2011/ 2012	2015/ 2016
Tehnic	68,8	27,6	21,2	25	26,13
Medical	10,3	7,9	5,4	9	10,03
Total	79,1	35,5	26,6	34	36,16
Socio – umane	9,5	23,5	26,4	27	29,1
Economic	9,4	25	31,6	26	21
Juridic	1,5	14,1	14,3	12	11
Arte	0,6	1,9	1,1	1	1,1
Total	11,5	64,5	73,4	66	62,2

Tabelul 3. Ponderea procentuală a studenților din principalele domenii de studii în perioada 1989–2016

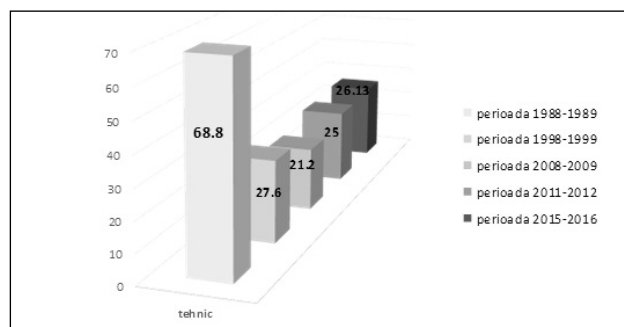

Figura 4. Evoluția procentuală a numărului total de studenți în domeniul tehnic în perioada 1989–2016

Clasificarea domeniilor de studii în două grupe: „soft” (științe sociale, economice, juridice, ale educației, umaniste și arte), respectiv „hard” (științele ingineresti, științe exacte și medicale) [5] ne relevă uriașa discrepanță între oferta universităților și cererea mediului economic de absolvenți din domeniile asociate științelor ingineresti și exacte (Figura 5).

Grupa „soft” cuprinde științe sociale, economice, juridice, ale educației, umaniste și arte.

Grupa „hard” include științele ingineresti, științe exacte și medicale.

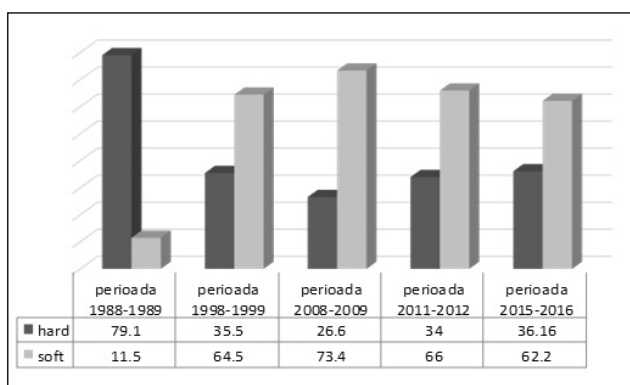

Figura 5. Reprezentarea grafică a ponderii procentuale a numărului total de studenți în domeniile „hard” și „soft” în perioada 1988–2016

Astfel, în anul universitar 2008–2009, 58% dintre absolvenți erau din domeniul științelor sociale, în timp ce 72% au obținut diplome aparținând grupei „soft”. Numai 24% au absolvit științele ingineresti, medicale și exacte, clasând România pe o nedorită primă poziție în Europa în privința acestui raport „soft/hard”.

În domeniile de specializare tehnic, medicină și farmacie, artistic, universitățile publice au fost și au rămas dominante pe piața serviciilor educaționale.

Universitățile private au ajuns să dețină în anul universitar 2008–2009 aproape 82% din piață în domeniul juridic, aproape 75% în domeniul economic, iar în domeniul pedagogic 45%.

Se poate afirma că în ciuda tuturor semnalelor date de mediul economic privind necesarul, în continuă creștere, de absolvenți în domeniul tehnic, numărul acestora este într-o ușoară descreștere – este drept „în sincron” cu scăderea numărului total de absolvenți –, adâncind și mai mult criza în acest sector (Tabelul 4).

III. Posibile cauze ale stării actuale a învățământului superior tehnic românesc

Numărul scăzut al absolvenților din domeniul științelor ingineresti nu poate fi explicat numai ca

	Absolvenți 2012	Absolvenți 2013	Absolvenți 2014	Absolvenți 2015	Absolvenți 2016	Absolvenți 2018
Nr. total absolvenți	139669	126972	113304	109350	103474	120901
Nr. absolvenți în inginerie	38481	37241	34043	32249	31349	34370
% inginerie	27,55%	29,33%	30,05%	29,49%	30,30 %	28,42%

Tabelul 4. Numărul total de absolvenți al universităților publice și în inginerie la ciclul licență în perioada 2012–2018 [4]

urmare a declinului demografic, a emigrărilor și a interesului scăzut al absolvenților de liceu pentru specializările tehnice.

Din punctul nostru de vedere, o cauză o reprezintă și diluarea semnificativă a ponderii programelor de studii tehnice în universitățile formate imediat după anii '90 din fostele institute de subingineri, acestea devenind în câțiva ani furnizoare de specialiști în domeniile promovate de universitățile particulare.

Dacă universitățile mari de profil tehnic și preponderent tehnic au reușit să se echilibreze după problemele cu care s-au confruntat și manifestă în ultimii ani un trend pozitiv, universitățile nou-formate și-au redus considerabil numărul de studenți din domeniul științelor ingineresti (Tabelul 5). Mai

Universități cu ponderea studenților în domeniul tehnic sub 70 %	% studenți în domeniul tehnic	Nr. facultăți de profil
Universitatea din Oradea	31,9	5
Universitatea din Pitești	28,3	2
Universitatea din Petroșani	65,8	2
Universitatea din Craiova	34,9	5
Universitatea de Medicina, Farmacie, Știință și Tehnologie Târgu- Mureș	35	1
Universitatea Petrol-Gaze din Ploiești	46,4	3
Universitatea Eftimie Murgu „Reșița”	20,5	1
Universitatea „Constantin Brâncuși” din Târgu – Jiu	20,9	1
Universitatea „Aurel Vlaicu” Arad	31,9	2
Universitatea „ Vasile Alecsandri „din Bacău	29,6	1
Universitatea „Transilvania” Brașov	45,1	9
Universitatea „Dunărea de Jos Galați	34,8	5
Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu	30,6	2
Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava	31,2	4
Universitatea Ecologica București	38,9	1
Universitatea „Valahia” Târgoviște	30	4
Universitatea Ovidius din Constanța	12,5	4
Universitatea 1 Decembrie Alba Iulia	9,7 %	1

Tabelul 5. Universități cu ponderea studenților în domeniul tehnic sub 70 % [9]

mult, o bună parte a acestora au intrat după anul 2012 în dificultăți financiare, urmare, în principal, a scăderii numărului de înmatriculări și a calității modeste a procesului educațional. Ministerul Educației Naționale le-a acordat repetat ajutoare financiare, unele consistente (Tabelul 6), fără rezultate notabile în îmbunătățirea activității acestora (urmare a lipsei unor măsuri de restructurare, management defectuos).

Din păcate, aceste universități au o prezență mai mult decât modestă și în peisajul științific (Tabelul 7).

O altă problemă care afectează negativ sistemul de învățământ superior tehnic, și nu numai, o reprezintă structura actuală a nomenclatorului domeniilor și specializărilor [7]. Restructurarea studiilor universitare în cele trei nivele (licență, masterat, doctorat) a impus reconsiderarea domeniilor și a specializărilor din învățământul superior, astfel încât să poată fi asigurată legătura directă între competențe, nivelul studiilor și cerințele pieței forței de muncă. Din varii motive (unele lipsite de seriozitate, precum interese personale și de grup pentru asigurarea normelor didactice suplimentare sau denumiri „spectaculoase” pentru potențiali candidați) s-a ajuns astăzi la o structură mult prea stufoasă, ineficientă și artificială a actualului nomenclator al studiilor universitare.

Nr. crt.	Universitatea	Nr. publicații în rev ISI/an	Nr. citări/an	Raportul nr. reviste/ nr. citări	Nr. cadre didactice/ 1 revista ISI
1	UEM Resița	12,4	34	1,36	6,2
2	U ”Alba-Iulia	31	42	1,36	5,12
3	U Tîrgu-Jiu	28,2	59,2	2,09	4,39
4	U Petrosani	23	28,2	1,22	6,6
5	U Bacau	49	130	2,65	3,77
6	UPBucuresti	1098	5629	5,12	1,94
7	UBB Cluj	1016,6	5837,4	5,74	1,31

Tabelul 7. Indicatori de evaluare a activității științifice pentru câteva universități cu probleme financiare (poz. 1–5) comparativ cu două universități românești de prestigiu (poz. 6–7)

Universități/an	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Universitatea „C Brâncuși” Târgu Jiu	26,70 %	26,36 %	27,09%	20,40 %	21,50 %	0,97%	0,93%
Universitatea „Valahia” Târgoviște	23,45%	28,36 %	24,74%	13,69 %	4,61%	11,4%	3,85%
Universitatea EM Resita	20,44%	22,88 %	27,85%	28,52 %	27,26 %	17,35 %	8,83%
Universitatea din Pitești	16,20%	17,47 %	15,26%	7,53	3,38	0,97	1,3
Universitatea din Petroșani	14,69	24,36	21,87	14,10	6,71	11,75	13,22
Universitatea “Petru Maior” Targu -Mures	26,75	31,44	27,66	21,33	6.13	0,92	-

Tabelul 6. Ponderea finanțării fără formulă (ajutoare directe) în total finanțare instituțională, pentru unele universități, în perioada 2012–2018 (%) [3]

Se constată un număr exagerat de mare al domeniilor și specializărilor de licență, care pare să crească în fiecare an. În anul 2016 existau, numai la nivel de licență, 368 specializări (2640 de programe de studii) în 80 de domenii; în cazul științelor ingineresti s-a ajuns la un număr de 34 de domenii și 187 de specializări de licență.

O analiză a denumirii și încadrării acestora relevă o serie de aspecte negative, dintre care se menționează suprapuneri de conținut atât la nivelul domeniilor, cât și al specializărilor, specializări plasate greșit în alte domenii, paralelisme de conținut, specializări ce pot fi tratate în una, două discipline sau la limită pot funcționa ca programe de master (exemple: Ingineria și managementul calității, Logistica industrială, Ingineria securității în industrie, Ingineria fabricației hârtiei), ori denumiri hilare ale unor domenii și specializări (Protecția consumatorului și a mediului, Cinegetică, Amenajarea și planificarea peisajului).

Studiile de master sunt confruntate în mod similar cu un număr mare de programe de master nerelevante. Funcționarea programelor de master este deseori inefficientă și necorespunzătoare, urmare a lipsei de interes real și a unei motivații pentru înscrierea la master (nu există un cadru legislativ propice). Se impune, prin urmare, redefinirea rațională a portofoliului de domenii de licență și master, astfel încât programele de licență să rămână la nivel de domeniu, iar specializarea inginerului să se realizeze la ciclul II de studii universitare-master, având ca efect integrarea reală a masterului ca nivel de pregătire cu scopul clar al asigurării aprofundării cunoștințelor, competențelor și a abilităților ingineresti într-un anumit domeniu.

Învățământul superior tehnic se confruntă și cu o problemă structurală. În România, acordarea titlului de inginer se face după ciclul I de studii universitare (opt semestre). Modelul european astăzi este structurat în formatul șase-șapte semestre pentru ciclul licență, cu titlu acordat de licențiat în domeniu, urmate de trei-patru semestre la ciclul master (rezultând un total de zece semestre), în urma căruia se conferă titlul de inginer (sau master în inginerie ori inginer diplomat). [8]

Acordarea titlului de inginer după ciclul de licență (nefiind necesară din punct de vedere al ocupațiilor oferite și absolvirea unui program de master) limitează nivelul de abilități și competențe

obținute de un viitor specialist și conduce la scăderea interesului pentru ciclul II de studii.

IV. Concluzii și așteptări

Învățământul superior tehnic a avut în anii '90 o perioadă de scădere dramatică a interesului și a numărului de studenți, atingând un minim în anii 2008.

În ciuda tuturor semnalelor date de mediul economic aflat în dezvoltare, cu referire la necesarul masiv de absolvenți din domeniul tehnic, se observă o stagnare/scădere a numărului de absolvenți, ca urmare a:

- declinului demografic, emigrărilor și interesului scăzut al absolvenților de liceu pentru științele ingineresti;
- ofertei în continuă scădere de programe de studii în domeniul tehnic și cu un număr redus de studenți de către universități de dimensiuni medii și mici;
- problemelor de promovare și menținere în universități a resursei umane calificate.

Sistemul de învățământ tehnic superior se confruntă, de asemenea, cu aspecte legate de numărul excesiv de domenii și programe de studii, cu o structură a ciclurilor de studii care limitează performanța și calitatea procesului educațional.

Cele prezentate conturează ideea că starea actuală a învățământului superior tehnic necesită o serie de schimbări și măsuri, unele cu impact major, dintre care se pot aminti:

- restructurarea și calibrarea sistemului de învățământ tehnic superior (cu referire la durata studiilor, nomenclatorul de domenii și specializări, numărul de universități);
- demersul legislativ pentru diferențierea clară între absolvenții de licență, master și chiar doctorat pe piața forței de muncă din punctul de vedere al ocupațiilor și al salarizării;
- promovarea de politici publice (inclusiv pe termen mediu și lung) pentru dezvoltarea cercetării în universități și creșterea performanțelor și a prestigiului acestora (exemplul german: inițiativa pentru excelență a Guvernului prin care 11 universități au primit prin competiție sume, dintr-un fond de 1,7 miliarde euro, în primul exercițiu, respectiv 2,7 miliarde de euro, în al doilea exercițiu);
- participarea/implicarea mediului economic în susținerea politicilor universităților de îmbunătățire

a calității absolvenților, premisă esențială în dezvoltarea și viitorul economiei.

Bibliografie

[1] Dan Constantin Rădulescu, *Învățământul românesc 1948–1989 – între derivă și recuperare instituțional funcțională*, Revista „Calitatea vieții”, XVII, nr. 3–4, 2006.

[2] Banca Mondială (2011): *Analiza Funcțională a Sectorului Învățământ Superior în România*.

[3] Curtea de Conturi a României (2016): Raport de audit a performanței. Tema „Analiza fundamentării și evoluției situației obiectivului privind creșterea procentului absolvenților de învățământ superior, în conformitate cu prevederile Strategiei Europa 2020”.

[4] Raport UEFISCDI 2016–2017 – Învățământ Superior.

[5] Raport public anual – 2016 UEFISCDI–CNFIS 2017, *Starea finanțării învățământului superior și măsurile de optimizare ce se impun*.

[7] Ioan Vida-Simiti, Viorel-Aurel Șerban, Romeo Resiga, *Adaptarea nomenclatorului de domenii și specializări universitare ingineresti la cerințele și dinamica pieței*, Conferința Națională CREDING Timișoara, 14–15 mai 2015.

[8] Viorel-Aurel Șerban, *Procesul Bologna. La 10 ani de la implementare. Propuneri de modificare*, Reuniunea ARUT Timișoara, 26 octombrie 2016.

[9] ARACIS: Metodologia de clasificare a universităților, Reuniunea CNR Arad, 1–2 februarie 2019.

[10] Andrei Florin Sora, Proiectul *Evoluția calificărilor din învățământul universitar românesc 1968–2011*, Program POSDRU 2007–2013 „Dezvoltarea unui sistem operațional al calificărilor din învățământul superior din România”, DOCIS.

[11] Raluca Mariana Drăgoescu, *Transformări în sistemul de învățământ superior din România după 1990*, „Revista Română de Statistică” nr. 3/2013.

Universitatea Metropolitană (comprehensivă) – universitatea viitorului în România*

*Acad. Păun Ion Otiman***

Președintele de onoare al Filialei Timișoara a Academiei Române

În finalul acestui regal al deschiderii Zilelor Academice Timișene, după ce am audiat excelente lucrări științifice prezentate în cadrul temei „Realități și perspective în învățământul universitar românesc la început de secol XXI”, lucrarea pe care urmează să o prezint, în opinia mea, este mai apropiată de ceea ce îndeobște numim **reforma structurală profundă și concretă a sistemului universitar românesc**, deoarece conține analize, studii de caz și propuneri practice de restructurare universitară, atât de cerute de poziția și situația mai mult decât precare ale universităților românești actuale în context european și internațional.

De trei decenii, prin succesive modificări legislative paliative, de suprafață, universitatea românească se plasează în afara zonei de performanță academică europeană. Cauzele acestei stări de fapt sunt multiple, având ca principali factori resursele umane, managementul, finanțele și compatibilitatea.

Fără a respecta o riguroasă prezentare a ordinii cauzale, voi începe tocmai de la titlul lucrării *Universitatea metropolitană (comprehensivă) – universitatea viitorului*: istoric, necesitate, masă critică.

Ideea unei universități timișorene, a Universității de Vest sau a Universității Banatului, ca universitate comprehensivă, metropolitană, nu este nouă. Tema necesității învățământului universitar (superior) în Banat a fost susținută public încă din secolul al XIX-lea de Andrei Mocioni (cel care va deveni, în anul 1866, membru fondator al Academiei Române din Banat) în Senatul imperial de la Viena, în ședința din 21 septembrie 1860, din care citez: „Trebuie să declar că pentru românii (și sârbii) din Banatul timișan nu există institute înalte de

educație [...] Îmi permit deci ca în baza preînaltelor rezoluții din 19 aprilie a.c., să-mi exprim părerea că pentru recâștigarea încrederii generale și pentru egala promovare a binelui tuturor popoarelor Austriei, e neapărat [...] o schimbare a sistemului de până acum și înlocuirea lui cu o **instituțiune democratică de administrare – guvernare proprie**. Pe baza principiului de egală îndreptățire, stabilit din partea M. Sale apostolice; [...] în interesul legitim național al popoarelor, vreau să reamintesc ca neapărat necesară [...] instrucțiunea să se facă în **limba respectivă națională**, să se creeze **școli superioare naționale** și să se decreteze libertatea învățământului”¹.

După cum rezultă din documentarea făcută de prof. dr. I.P. Popescu, la Timișoara a funcționat în perioada 1845–1848 o Facultate de Drept și Științe Politice, închisă de Comandamentul militar austro-ungar al garnizoanei în timpul Revoluției de la 1848, din motive politice. După închiderea Facultății, comunitatea intelectuală românească din Timișoara, din Banat, a solicitat, în repetate rânduri, înființarea unei universități la Timișoara. În anul 1907, primarul Timișoarei, Carol Telbisz, depune un memoriu foarte documentat guvernului maghiar cu privire la necesitatea înființării la Timișoara a unei universități, solicitare neaprobata de Budapesta sub pretextul că orașul nostru se află la mică distanță de Szeged unde ființa, din anul 1872, o universitate.

După Marea Unire, ideea înființării universității timișorene, alături sau împreună cu Școala Politehnică, este reluată și cu mai multă vigoare de intelectualii bănățeni, amintindu-i cu acest prilej pe Sever Bocu, dr. Emil Pocreanu, prof. dr. Traian Lalescu, rector al Școlii Politehnice, Stan Vidrighin, primarul

* Cuvânt susținut la deschiderea manifestărilor dedicate Zilelor Academice Timișene (16 mai 2019, Aula Filialei Timișoara a Academiei Române)

Timișoarei, precum și un număr însemnat de profesori care au funcționat la Timișoara în cadrul Facultăților de Științe și de Agronomie, refugiați de la Cluj în perioada Dictatului de la Viena.

Abnegația cu care este susținută și seriozitatea argumentației necesare înființării Universității de Vest în capitala Banatului devin realitate peste scurt timp, dar, din păcate, numai în Monitorul Oficial, prin Decretul-lege numărul 660 din 30 decembrie 1944 și 18 ianuarie 1945.

Cine sunt însă autorii înmormântării Universității din Timișoara încă înainte de a se naște?

La scurtă vreme după legiferarea înființării Universității de Vest, încep urzile la adresa conducerii Eforiei Universității – promotoarea ideii de universitate bănățeană –, cu referire la Sever Bocu și la grupul de intelectuali bănățeni. Edificator în acest sens este articolul scris de Ion Stoia-Udrea, la comandă politică comunistă, apărut în martie 1945, după evenimentele de la Ialta din februarie 1945 și după instalarea Guvernului comunist dr. Petru Groza, la 6 martie 1945, în revista de orientare socialistă „Vrerea”, din care citez următorul text:

„Și, astfel, primul episod al Universității de Vest din Timișoara se încheie încă înainte de a își deschide porțile sale pentru tinerii studenți din această parte de țară. Prin Ordinul Ministrului Educației Naționale, Ștefan Voitec, s-au sistat lucrările de constituire a facultăților și catedrelor Universității”.

Apar, în schimb, la scurtă vreme, Decretele-lege 104/1945 și 667/1945, prin care se înființează Facultatea de Medicină și Facultatea de Agronomie în cadrul Școlii Politehnice.

În august 1948 apare, în Monitorul Oficial nr. 177, Legea reformei învățământului, prin care se pun bazele sovietizării învățământului românesc, iar în octombrie 1949, în baza acestei legi, se organizează învățământul superior din Timișoara, prin înființarea a patru „institute” (după terminologia sovietică a vremii) de învățământ superior, și anume: Institutul Politehnic (prin transformarea Școlii Politehnice), Institutul Agronomic, Institutul de Medicină și Institutul Pedagogic.

Ceea ce a urmat din anul 1949 și până în prezent în învățământul universitar timișorean, în învățământul românesc, în general, este cunoscut. **Izolarea îndelungată a României de lumea civilizată și de Europa Occidentală a cauzat apariția unui decalaj major între învățământul european (și mondial) și cel românesc, mai cu seamă în domeniul mentalităților, conceptului, filosofiei flexibile**

și elastice a sistemelor educaționale, mobilităților, compatibilizării și al dotărilor necesare personalului didactic și de cercetare științifică. Dacă în anumite domenii, mai ales în planul pregătirii teoretice, învățământul românesc, într-o oarecare măsură, a „ținut pasul” sau a încercat să mențină un decalaj acceptabil, în schimb în multe domenii și aspecte concrete (anume, când am început să cunoaștem, prin comparație, ce progrese s-au petrecut în lume în învățământul superior, în cercetarea științifică și în tehnologia didactică), cinstiți fiind, trebuie să recunoaștem că este necesar un imens efort de compatibilizare a învățământului, în general, și a celui superior, în special, din toate punctele de vedere, cu sistemul educațional european și mondial.

Aprecierea pe care nu puțini dintre noi o fac – aceea că am avut și înainte de 1990 un învățământ performant –, pornind de la reușita profesională a unor elite care s-au format în învățământul românesc în perioada comunistă, cred că trebuie nuanțată și reconsiderată. Știm cu toții că mulți, foarte mulți români, inclusiv foști colegi sau studenți din universitățile timișorene – medici, ingineri, profesori, economiști, arhitecți, juriști etc. – nu profesază în specialitatea în care s-au format în România, cei mai mulți ocupând *job*-uri mult inferioare pregătirii conferite de diploma obținută în țară. Nu este necesar să exemplific, pentru că sunt cunoscute aceste cazuri.

După 1990 a urmat „o explozie”, până la un punct firească, dar cu o remarcă necesară referitoare la extinderea haotică a învățământului universitar românesc, extindere la care au contribuit toți cei care, într-un fel sau altul, au decis cu referire la evoluția universitară. Legislația universitară adoptată după 1990, inconsecvențele în aplicarea acesteia (chiar și atât de permisivă) au determinat „multiplicarea” galopantă, necontrolată a „universităților”. Astfel, într-un timp scurt (circa 10–15 ani), s-a ajuns ca în România să funcționeze peste 100 de universități (circa jumătate de stat și jumătate private), iar numărul studenților a crescut de peste 10–12 ori. Creșterea numărului de studenți a reprezentat o necesitate, având în vedere extrem de redusă „intelectualizare” a societății românești în perioada comunistă (60 000 de studenți la 22 milioane de locuitori, respectiv 270 de studenți la 100 000 de locuitori, față de media europeană de circa 3500 de studenți/100 000 de locuitori). Această creștere necontrolată, rapidă (de la 60 000, în anul 1989, la circa 600 000 de studenți, în anul

2010), produsă într-un timp extrem de scurt, a determinat apariția „unui contingent masiv” de cadre didactice, asupra calității academice a acestora, din decență, nu ne pronunțăm. Considerăm că aceasta este cauza principală a „diluării” calitative a învățământului universitar actual. În consecință este necesară o reformă structurală și calitativă urgentă, o nouă arhitectură a universității românești.

Ideea organizării Universității Metropolitane Timișoara – după cum am prezentat în istoricul acesteia înainte de 1945 – nu este nouă nici pentru perioada actuală (după 1990). În anii 1993–1994, un proiect cu finanțare și asistență managerială britanică a inițiat restructurarea aparatului administrativ al celor patru universități de stat într-unul singur la nivelul Timișoarei, care să deservească toate universitățile timișorene. Proiectul a eșuat din cauza incompatibilității principiilor manageriale și administrative ale conducătorilor celor patru universități din acel moment.

În anul 2003, cu prilejul Zilelor Academice Timișene, ediția a VIII-a, acad. Păun Ion Otiman, rectorul de atunci al Universității de Științe Agricole și Medicină Veterinară a Banatului Timișoara, a prezentat lucrarea *Universitatea din Timișoara – un proiect de universitate metropolitană la început de secol XXI*. Deși au fost prezenți la lucrări reprezentanți din conducerea Ministerului Educației și Cercetării (ministrul și un secretar de stat), precum și toți rectorii timișoreni, nu au avut nicio reacție la lucrarea prezentată, atitudine ce a fost interpretată ca o respingere unanimă (cu excepția autorului) a ideii. În ultimul an de mandat (2016), rectorii prof. univ. dr. Ștefan Drăgulescu și prof. univ. dr. Nicolae Robu și senatele de la Universitatea de Medicină și Farmacie „Victor Babeș” și Universitatea Politehnica au purtat discuții pentru o posibilă fuzionare – embrion al Universității Metropolitane din Timișoara –, fără, după cum s-a văzut, niciun fel de finalitate.

În anul 2019, rectorul actual al Universității de Vest, prof. univ. dr. Marilen Pirtea, a prezentat în revista „Market Watch” nr. 213/2019 un punct de vedere, interesant și rezonabil, privind organizarea la Timișoara a unui centru universitar de tip metropolitan.

Consider că în cazul în care avem în vedere intenția de a compatibiliza în viitor învățământul nostru cu cel european – în care, de fapt, după aderarea la Uniunea Europeană și la Declarația de la

Bologna, ne aflăm – este necesar să cunoaștem și să ne înscriem în principalele direcții de evoluție ale învățământului european, inclusiv prin luarea în dezbateră a ideii **Universității Metropolitane din Timișoara**. Dacă se va accepta și se va pune problema restructurării universităților românești, în sensul concentrării acestora de la 49 de universități de stat, în prezent, la un număr de 10–15 universități, atunci acest proces trebuie pregătit temeinic, atât din punct de vedere conceptual, structural și motivațional, cât și juridic.

Libera circulație, atât de caracteristică comunității europene, prin care oamenii, ideile, produsele (atât cele materiale, cât și cele spirituale) și capitalul circulă fără restricții, fără frontiere și fără vămi, poate fi edificată numai într-o școală în care se îmbină benefic educația națională cu cea internațională, multiculturală, plurilingvistică, cu toleranța religioasă. În acest sens, spiritul universalității școlii, al educației trebuie să primeze. Ideea cosmopolitismului, atât de mult blamat în comunism, ca motivație a izolării noastre, ideea naționalismului primitiv, atât de puternic susținut în prezent de extremiștii politici de stânga și de dreapta, dar nu numai, ca doctrină a închistării, insularizării și enclavizării așa-zis națională sau identitară, ideea intoleranței religioase contravin, acum, la început de nou secol și mileniu, ideii europene.

Iată de ce ideea școlii (universității) metropolitane, comprehensive, multiculturale, plurilingvistice, interetnice, îndreptată spre universalitate inter- și transdisciplinaritate, toleranță și respect față de aproapele nostru, indiferent în ce crede și în ce limbă maternă se exprimă, este ideea-simbol a contemporaneității și a viitorului, este ideea fundamentală a libertății. Ideea unității sau acceptabilității spirituale a Europei, a armoniei sociale, interetnice și interconfesionale și a toleranței, constituie cel mai mare câștig după căderea fizică a Zidului Berlinului și prăvălirea multor ziduri virtuale din mentalitatea noastră.

În a doua parte a secolului al XX-lea (secol atât de zbuciumat, caracterizat de atâtea deznădejdi pentru locuitorii din jumătatea estică a Europei) s-au pus temeliile instituționale (politice, juridice, economice, sociale, culturale și morale) ale Uniunii Europene. Din anul 1990 am început și noi, românii, să învățăm, este adevărat greu, chiar foarte greu, ce înseamnă să fii liber, să gândești liber, să te exprimi liber, să mergi liber, într-un cuvânt să fii în pas cu lumea liberă. Desigur, **deprinderea și învățarea**

libertății nu reprezintă o **lecție atât de simplă** precum li s-a părut multora dintre noi la începutul libertății noastre, iar unora încă li se pare și acum la fel de dificilă. De aceea cred că și în cazul învățării lecției libertății, cuvântul cel mai greu de spus îl au tot **școala și universitatea, adică educația.**

Universitatea ca școală superioară, ca instituție de înaltă educație, într-o societate democratică, are ca primă obligație față de studenții săi, indiferent de vârstă, să-i învețe **corecta lecție a libertății.** Dar, pentru a reuși în acest demers atât de necesar, în primul rând universitatea sau, în sens mai larg școala, trebuie să fie un spațiu al libertății, al exprimării libere a ideilor, un spațiu al dezbaterilor libere a opiniilor, un spațiu al pluralismului, un spațiu fără granițe, fără îngrădiri, neenclavizat și neinsularizat din niciun punct de vedere. Plecând de la aceste considerente preliminare, dar deosebit de importante pentru subiectul ales, prezint în deschiderea Zilelor Academice Timișene 2019 un punct de vedere referitor la restructurarea și reforma învățământului superior românesc, pornind de la o posibilă, utilă și – de ce nu – necesară **Universitate Metropolitană la Timișoara.**

De la apariția primei universități, cu aproape un mileniu în urmă, în anul 1088, la Bologna și până acum, la trecerea într-un nou secol și mileniu, universitatea a constituit comunitatea academică de primă importanță pentru societatea omenească, jucând un rol determinant în domeniul cunoașterii, al progresului și evoluției științifice, economice și sociale.

Spațiul eterogen, multicultural, interdisciplinar, câmp de interferență a principalelor idei-forță ale cunoașterii, loc în care se reunesc cei mai evoluți actori ai societății umane – profesorii, cercetătorii și studenții – a reprezentat, dintotdeauna, cadrul de generare de noi cunoștințe, de dezvoltare a gândirii, de formare și performare ale purtătorilor de competențe, competitivitate și cooperare. Totodată, comunitatea academică universitară a generat și continuă să genereze, în acest univers entropic care este societatea umană, mari mutații politice, economice, sociale și juridice, fiind, în majoritatea cazurilor, locul în care s-au plămădit cele mai multe idei revoluționare, dar, din păcate, și involute, spațiul care a germinat mari dinamici sociale. Este necesar să amintim însă, în acest context, că universitatea nu a constituit numai locul unde s-au făcut marile experimente generatoare a nenumărate descoperiri, ci a reprezentat, în același timp, și obiectul a multiple

experimentări educaționale. În decursul timpului s-au experimentat și au fost adoptate diferite modele, tipuri și structuri ale universității cu scopul clar de a găsi soluții optime pentru procesul didactic și științific din interiorul sistemului universitar. Este firesc ca acum, în condițiile libertății academice, ale libertății de opinie și exprimare, ca și universitatea românească – multe decenii încremenită – să caute soluții de adaptare și compatibilizare în spațiul științific și educațional în care ne aflăm. Dacă acceptăm cu relativă ușurință, uneori formală, necesitatea unei reforme universitare profunde, îmi este teamă însă că, din cauza conservatorismului nostru funciar, abordarea acesteia se face cu sfială, cu neîncredere și, de ce să nu recunoaștem, nu de puține ori, și cu teamă.

Decizia cu privire la reformarea structurală a universităților noastre nu poate să fie luată fără a cunoaște ce s-a întreprins în lume, în această direcție, până la această dată; după cum, desigur, se cunoaște, pe plan mondial s-au conturat două tendințe, două modele, clare și distincte totodată, în ceea ce privește structura universităților. Deci, **tema** la care doresc să mă opresc în continuare se referă la controversata paradigmă a structurii universităților românești și la căile de reformare a acestora prin **specializare domeniială** sau **integrare complexă, comprehensivă, metropolitană,** teme care s-au conturat de-a lungul timpului în arhitectura universitară internațională.

Universitățile din primul model, cel mai vechi, care a cuprins și cele mai performante școli superioare din Europa, au evoluat, după secolul al XIX-lea, în ambele direcții, adică atât pe structura **universității domeniiale,** cât și **metropolitan-comprehensive.**

Universitățile din al doilea model, majoritar în America, au învățământul integrat în **universități comprehensive metropolitane,** cele mai performante școli superioare și centre de cercetare de excelență pe domenii din SUA le întâlnim în astfel de universități.

Pe lângă cele două modele structurale dominante, în timp au apărut și s-au diversificat **universitățile vocaționale,** în general de dimensiuni reduse ca număr de studenți și profesori, structurate pe specializări artistice (conservatoare, arte vizuale, teatru și film) și sportive.

Analizând, în comparație internațională, numărul universităților din România, dispersia regională, fărâmițarea domeniială, poziția acestora în 127

clasamentele universitare internaționale, finanțarea învățământului superior și destinația fondurilor pentru cercetarea universitară, performanțele științifice, calitatea, eficacitatea și poziția europeană a universității românești sunt, în opinia mea, mai mult decât precare. Prin urmare **este absolut necesară o reformă profundă a universității românești, atât din punct de vedere structural, cât și funcțional.**

Din analiza clasamentelor (topurilor) internaționale se desprinde, evident, că în top 100 se află 96 de universități complexe de tip metropolitan-comprehensiv și numai patru universități domeniiale (Ecole Polytechnique Federale de Lausanne, ETH Zürich, Massachusetts Institute of Technology – MIT, California Institute of Technology – CIT-Caltech). Universitățile din Top 100, 200 și chiar 500 provin, în general, din țări europene mici și mijlocii care au masă critică calitativă și cantitativă evidentă, în care se alocă peste 6% din PIB pentru educație și 1,5–2,8% pentru învățământul superior (Tabelul 1, Figura 1). Aceste universități se plasează pe poziții academice superioare, deoarece finanțarea se ridică la peste 200 000 €/staff (comparativ cu 3200 €/staff în România) și 15 000–12 000 €/student (față de 2000 €/student în România). În aceste universități din fondurile financiare totale sunt alocate peste 40% pentru cercetarea științifică (față de 10–12% în România).

Alți factori structurali negativi în România îi reprezintă **alocarea extrem de redusă** (cea mai de jos din Europa) **pentru educație și cercetare** (Figurile 2, 3 și 4), **ponderea ridicată a costurilor aferente staff-ului neacademic**, determinat de numărul ridicat al personalului administrativ (în cazul Timișoarei universitare staff-ul administrativ reprezintă 32,4%, enorm față de 8–10% în universitățile europene), precum și **structura defectuoasă a cheltuielilor destinate procesului de învățământ propriu-zis**, unde ponderea cheltuielilor de personal depășește 50%, cheltuielile aferente problemelor sociale studențești ajung la 20–25% din totalul cheltuielilor, iar procesul academic propriu-zis (aparatură, consumabile, documentare-informare, amortismente) consumă o parte nespus de redusă din cheltuielile aferente, cazul Timișoarei universitare fiind elocvent (Tabelul 2). Pe lângă acestea, universitățile românești, cu puține excepții, au un număr mic de studenți (circa 5000–6000 de studenți în medie pe o universitate și 400–500 de cadre didactice, comparativ cu 35 000–40 000 studenți și 4000–4500 staff

în universitățile de top), fiind situate cu mult sub masa critică minimă necesară unei performanțe academice acceptabile.

La structurile (deficitare) și dimensiunile (reduse) și mai cu seamă la finanțările actuale (precare), cu rarissime excepții (4–5 universități) cele peste 100 ale României nu întrunesc condițiile minime necesare pentru a fi competitive, în **activitatea științifică**, mai în toate cazurile, **este absentă sau limitată**, cea mai importantă caracteristică a competitivității, **pluri- și transdisciplinaritatea**. Această situație de non-competitivitate științifică este prezentă, între anumite dimensiuni, și în cazul universităților timișorene de stat (Tabelul 2).

După această prezentare, ne punem întrebarea firească: „Ce cale să urmărim, acum, în România, în Timișoara?” Fiecare model are avantajele și dezavantajele sale. Modelul pe care îl vom adopta, având în vedere evoluția prezentă și viitoare, mutațiile structurale profunde, schimbări structurale interne în învățământul superior sunt imperios necesare a se produce. Le cere realitatea, viața, piața și dinamica acestora.

Pentru a concretiza gândurile și ideile de reformare a **Universității Metropolitane din Timișoara** pe modelul universitar exhaustiv, complex, voi prezenta, în continuare, câteva puncte de vedere personale cu privire la adaptarea structurii, rezultate din experiența internațională a universităților de top.

Referitor la **masa critică** necesară structurării unei universități metropolitane, din experiența țărilor care au trecut prin acest proces de reformă și care se plasează în Top 100, 200 sau (măcar) 500, rezultă următoarele:

– structura complexă a domeniilor (specializărilor) de licență, masterat și doctorat în care sunt cuprinse științele fundamentale, IT, științele socio-umane, literale, științele vieții și ale mediului, științele ingineresti (tehnice, agroalimentare, silvice), domeniile vocaționale etc.;

– preponderență (peste 40–50%) în finanțarea cercetării științifice universitare prin competiție deschisă (caracteristică universităților de cercetare);

– alocarea pentru învățământul și cercetarea universitară a minim 1,5% din PIB (pentru educație, în general, minim 6% din PIB);

– cheltuielile finanțate public și privat minim 200 000 €/staff și 12 000 €/student;

Tabelul 1. Tabelul sintetic al universităților din câteva țări europene non-Uniunea Europeană și membre al Uniunii Europene

Țările	Top				Finanțare, mii €		% PIB		Nr. stud/ 100000 loc.
	100	200	500	1000	Staff	Stud.	Educație	Înv. sup.	
UK	7	17	42	80	215	18,0	6,77	1,79	3651
DE	3	13	38	60	196	13,0	4,52	1,22	3703
CH	3	5	7	15	199	23,0	5,01	1,24	3544
NL	3	6	11	13	186	14,0	5,40	1,69	4929
SE	3	5	7	11	191	17,0	7,05	2,75	4326
DK	2	3	5	6	172	16,0	7,63	1,11	5516
BE	2	2	6	8	166	12,0	6,76	1,45	4494
NO	1	2	4	4	181	19,0	7,68	1,87	5325
FI	1	1	5	10	154	12,0	6,75	1,79	5415
AT	0	1	5	11	140	14,0	5,43	1,74	4955
CZ	0	1	3	5	62	4,8	4,41	1,29	3524
PL	0	0	3	11	56	3,4	4,81	1,46	4215
HU	0	0	1	4	59	3,2	4,26	1,08	3004
RO	0	0	0	2	32	2,0	2,72	0,79	2709
TM	0	0	0	1	56	3,3			

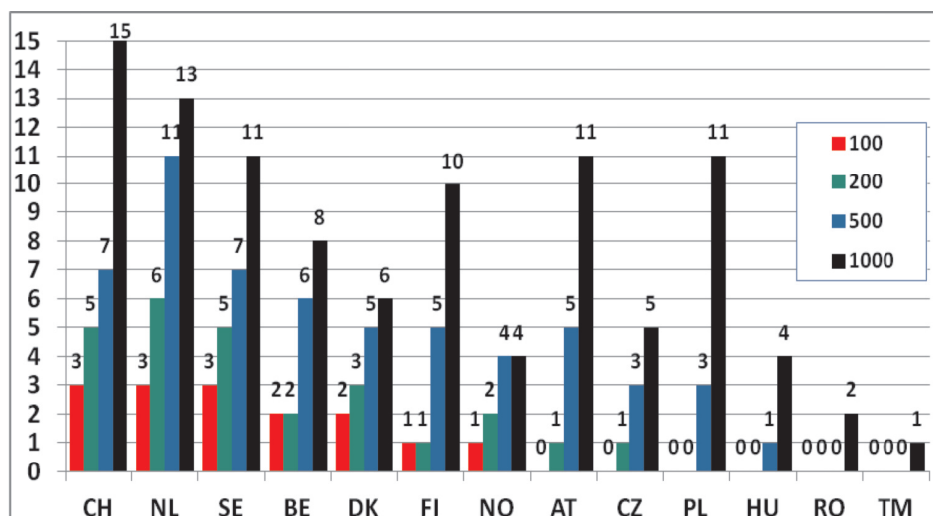

Figura 1. Distribuția pe țări a universităților în clasamentele europene – Top 100, 200, 500, 1000

Tabelul 2. Universitățile timișorene de stat*

	Studenti	Personal A/NA**	Venituri, mil. lei	Cheltuieli (mil. lei)	
				Personal	Cercetare
UPT	12900	1780/620	234	106	19
UVT	14800	1060/300	176	80	15
UMF	8800	780/370	130	88	4
USAB	5000	510/90	71	30	2
TOTAL	41500	4130/1380	611	304	40

Sursa: *Raportele anuale ale rectorilor (2015–2018)

**A – staff academic; NA – staff neacademic

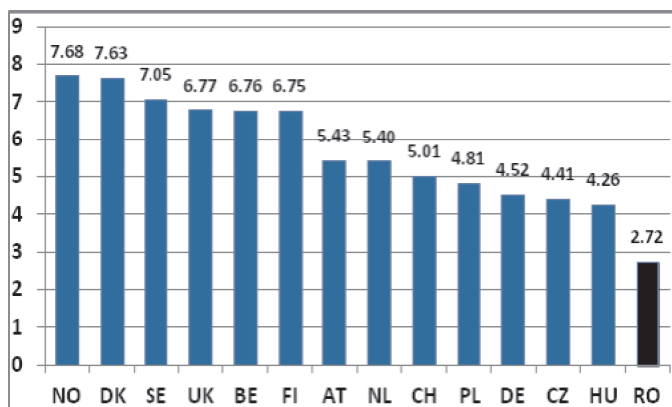

Figura 2. % din Produsul Intern Brut alocat pentru educație în câteva țări europene

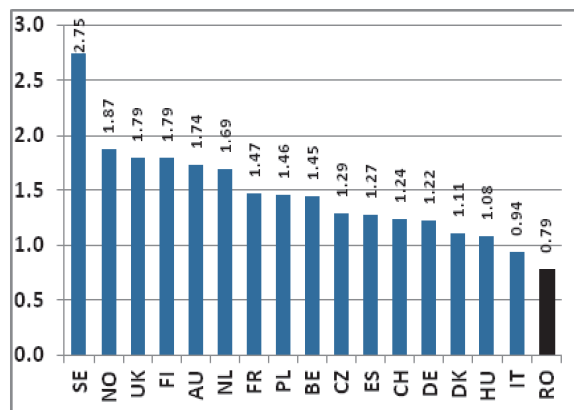

Figura 3. Ponderea cheltuielilor cu învățământul universitar din PIB (%) în câteva țări europene

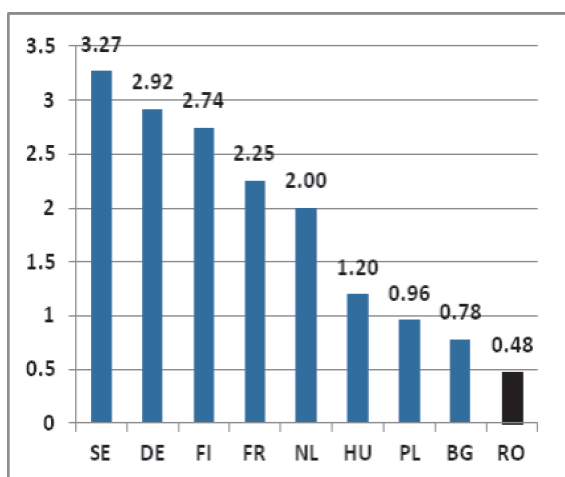

Figura 4. % din Produsul Intern Brut alocat pentru cercetare-dezvoltare în câteva țări europene

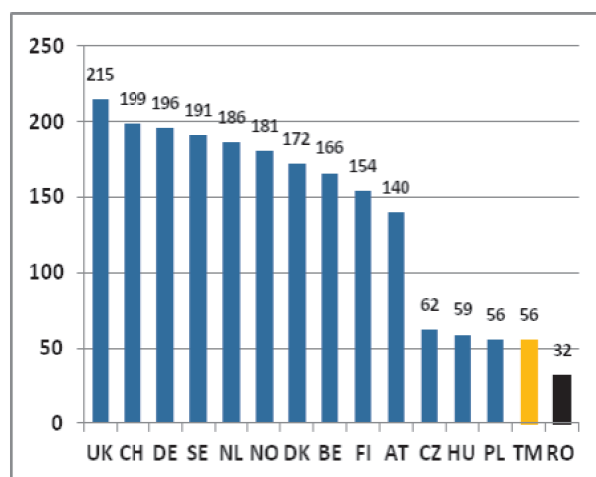

Figura 5. Alocările financiare în universități din câteva țări europene, mii €/Staff

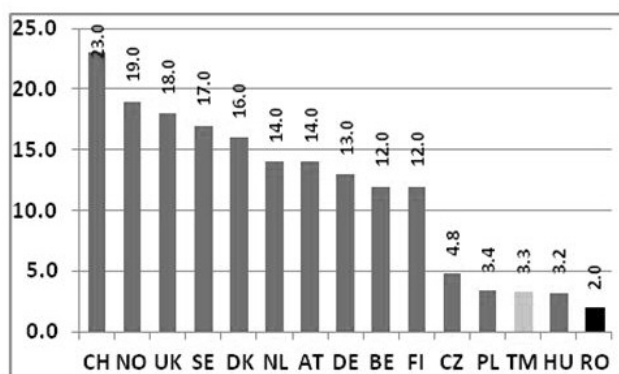

Figura 6. Cheltuielile cu studenții în câteva țări europene (mii euro/student)

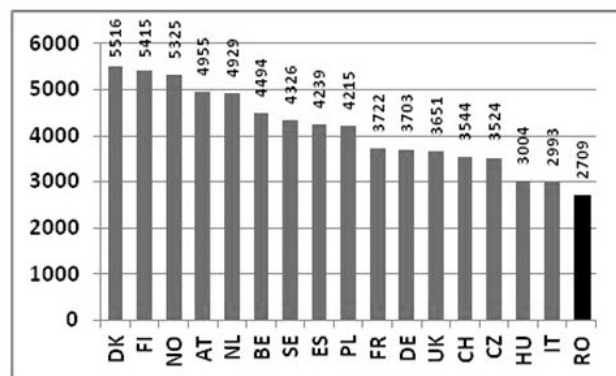

Figura 7. Numărul de studenți la 100 000 de locuitori în câteva țări europene (2016)

– dimensiunea fizică, minim 35 000–40 000 de studenți și 4000–4500 staff, din care maxim 8–10% staff-ul neacademic.

Concluzie: Cercetând datele Tabelului 2, referitoare la învățământul superior universitar timișorean, prin comparație cu cerințele unei universități comprehensive metropolitane (reprezentate de masa critică a acesteia), **considerăm că pentru Timișoara universitară soluția structurii**

metropolitan-comprehensive este necesar de acceptat și de realizat. De altfel, acest model de universitate trebuie, cu prioritate, acceptat, legiferat și realizat în toată România, concretizat în maxim 10–15 universități metropolitane, comprehensive la nivelul întregii țări.

Notă

¹ Botiș, T., *Monografia Familiei Mocioni*, Editura Academiei Române, 2015.

Interviu cu profesorul Leonida Gherasim, membru de onoare al Academiei Române

„Medicina – o datorie și o responsabilitate pe viață”

Leonida Gherasim

Membru de onoare al Academiei Române

S-a spus de mult că „medicina este știință și artă”, o profesiune care include vocația, imposibil de cuantificat. Într-un sens mai larg, maxima cuprinde o mare parte de adevăr. Progresul științific și tehnologic ajuns în prezent la un nivel nebănuit și puțin înțeles și cunoscut de unii „neinițiați” nu a schimbat fundamental ecuația bolnav, boală, medic.

Medicina modernă a asimilat rapid progresele din fizică, chimie, matematică, informatică, științele biologice și le folosește – în mod esențial – în diagnostic și tratament. Datele de imunologie, medicina celulară și moleculară, genetica sunt elemente de bază „tehnologice” în medicină. Astăzi este de neimaginat medicina fără explorări imagistice – cu variate tehnici – ale tuturor aparatelor și organelor și fără diverse instrumente și dispozitive care sunt esențiale pentru supraviețuire. Medicul folosește toate aceste modele științifice – oferite de cercetare, tehnologie – și poate rămâne prizonierul acestor date (medicina tehnică) sau le folosește prin prisma datelor științifice și a practicii medicale în deciziile privind boala și bolnavul (medicina clinică modernă). Astăzi medicina este o știință în interrelație cu alte domenii ale științei, dar este o știință autonomă prin obiectivele sale de studiu și prin metodologie de cercetare proprii. Dacă medicina are și o componentă de artă? La o astfel de întrebare se poate răspunde indirect, subliniind că medicul se poate apropia de perfecțiunea omenească atunci când construcția sa logică, de diagnostic și tratament ajunge la un final fericit: vindecarea bolii și restabilirea psihoemoțională a fostului bolnav. Medicul poate avea „arta” comunicării cu persoana suferindă și „arta” integrării corecte a datelor oferite de explorarea tehnologică cu datele obținute de la bolnav, experiența sa și datele științifice actualizate.

În afara pregătirii de specialitate absolut necesare, de la medic se așteaptă și trăsături umane importante care conferă noblețe unică urmașilor lui Esculap sau Asclepios, zeul care patronază medicina. Se spune că templele ce-i erau închinat erau adevărate clinici. Ce calități intelectuale și umane sunt proprii medicului?

Câteva calități umane și profesionale sunt necesare medicului pentru ca pacientul să-l perceapă fie ca pe un tehnician excelent, rece sau ca pe un medic cu vocație care are știință, experiență, căldură, compasiune, reflecție, echilibru, dăruire și responsabilitate. Astfel de „calități” nu se regăsesc în robotică sau informatică – cu atât mai mult în robotica psihiatrică. Ele oferă foarte multe răspunsuri la întrebările științifice, dar nu oferă căldura umană a medicului devotat profesiei medicale și stăpân pe știința sa. Căile nelimitate ale minții și sufletului sunt necesare pentru a rezolva corect ecuația bolnav, boală, medic; aici intervine medicul cu știința, arta și stilul său.

Pe dumneavoastră ce v-a determinat să faceți această alegere, dincolo de prestigiul indubitabil de care se bucură? De ce nu ați optat pentru drept sau filosofie?

Alegerea viitoarei profesii a fost pentru mine, ca și pentru tinerii de astăzi, un proces dificil. Orientarea și alegerea unui viitor domeniu de activitate începe de la vârsta de 16–17 ani, când materiile de studiu din liceu au intrat în fondul de cunoștințe generale. La această vârstă, elevul apreciază disciplinele și domeniile pentru care are atracție și care îl interesează în mod special. Pentru mine –, deși urmam Secția matematică (vechea împărțire a liceului după Spiru Haret) – studiam intens și disciplinele psihologia, logica, etica și

istoria, inclusiv istoria civilizațiilor; acestea mi-au orientat gândurile spre un domeniu larg de înțelegere a vieții și a societății. Cifrele matematice nu-mi păreau vii, iar matematica, un domeniu al metafizicii. Răsfoind în vacanțe cărțile de anatomie, fiziologie și histologie ale surorii mele, studentă la medicină, m-au stimulat suplimentar spre bazele științifice ale medicinei și biologiei. Structura și funcțiile aparatului circulator și ale rinichiului, efectiv, m-au fascinat. Discuțiile cu colegii mei de liceu – aproape toți orientați spre științele tehnice – nu mi-au schimbat opțiunile. După lungi reflecții și îndoieli, m-am decis târziu pentru medicină, aproape de încheierea studiilor liceale.

Cu asemenea preocupări, nu a fost ceva mai greu examenul de admitere la Medicină?

Pregătirea propriu-zisă pentru examenul de admitere la Facultatea de Medicină din București a fost scurtă, alături de un bun prieten care se pregătea pentru Politehnică. Am dat examenul de admitere la Facultatea de Medicină în septembrie 1947 și am obținut notă mare, între cei 150 admiși (inițial) din 1150 candidați. Așteptând cu inima strânsă rezultatele la admiterea la Medicină, am dat concurs de intrare și la Facultatea de Filosofie (încă existentă în toamna anului 1947), la care am fost admis. Audierea câtorva cursuri ale profesorului Florian mi-a despărțit gândurile, între formele vii imediate sau lumea ideilor sau a conceptelor, apropiate matematicii și numerelor. Am renunțat la Filosofie, dar nu am renunțat la instruirea mea în filosofia culturii și a educației. Medicina a devenit, prin propria alegere, profesiunea care mi se potrivea, o datorie și o responsabilitate pentru toată viața.

Mai departe, cum ați ajuns să faceți cardiologie, poate specialitatea cu cea mai mare responsabilitate?

Din timpul anilor de facultate, în special din anul III, când începeau studiul și practica medicinei clinice pentru studenți, m-am orientat spre medicina internă, specialitate mare, complexă, în care observația clinică și datele științifice, obținute în primii ani de facultate, sunt elemente importante în judecata medicului. Am început cu bagajul de cunoștințe medicale obținut în lunile de vacanță la Spitalul Slatina, încă din anul I. Începând din anul III de facultate, disciplina de medicină internă, ca

program de studiu și practică, se întindea pe o durată de doi ani. Seria mea de studenți a început medicina internă la Spitalul Colțea, la Clinica medicală unde l-am avut pe profesorul B. Theodorescu, cardiolog de mare valoare, cu studii de medicină în Franța, activitate medicală în clinica maestrului Vaquez și continuată la profesorul D. Danielopolu.

Ce v-a cucerit, pentru că este mai mult decât admirație, la această personalitate de excepție care a format atâția specialiști de prestigiu și toți îi rostesc numele cu respect și îndatorire și a cărui reputație a trecut dincolo de hotarele țării?

De la început m-a cucerit și m-a marcat, pentru întreaga mea viață medicală, omul blând, cu omenescul în privire, vorbire măsurată, precisă și caldă; profesorul cu simț și vocație didactică, totdeauna riguros și sintetic; șeful de clinică aplecat în mod egal asupra tuturor bolnavilor internați, interesat de calitatea învățământului studenților; profesorul cu experiență mare în cardiologie și cu informație științifică la zi, împărtășită colaboratorilor. Astfel, de când am făcut practică, îmi amintesc anii de studenție din Clinica medicală Colțea, personalitatea profesorului B. Theodorescu (viitorul academician B. Theodorescu) și climatul universitar din clinică au rămas hotărâtoare pentru viața mea profesională. Cursul vieții m-a adus, în anul 1956, la Clinica medicală Colțea, după un stagiu de trei ani ca medic la Șantierul Bicaz, urmare a obținerii locului întâi pe țară, la primul concurs de secundariat (rezidențiat), reintrodus în sistemul sanitar. Revenirea la Clinica Colțea a fost pentru mine un eveniment fericit. Experiența de la Șantierul Bicaz, maturizarea mea și dorința de a realiza mai mult în medicină au constituit, împreună cu mult visata Clinică Colțea, elementele care și astăzi, prin efortul și dăruirea primelor generații de colaboratori, mi-au orientat viața. Profesorul B. Theodorescu m-a recunoscut imediat la sosirea în clinică (am fost student conștiincios) și mi-a acordat încredere deplină. Am găsit un colectiv universitar de medici tineri (între 26 și 35 ani), selectați de profesor, entuziaști și devotați medicinei; o clinică foarte mare (140–160 de paturi), cu rulaj mare de bolnavi cardiaci, internați pentru marea competență a profesorului B. Theodorescu. 133

Care era atmosfera de lucru, relațiile interumane dintre medici?

Un climat de muncă exemplar, aproape fără limită de program, colegialitate și prietenie sub autoritatea și exemplul academicianului B. Theodorescu și ale profesorului C. Păunescu (sarea și pipera clinicii). La Colțea, cei șase membri tineri, care s-au pregătit solid în medicină internă și cardiologie, au obținut prin concurs toate gradele profesionale și universitare și cinci dintre aceștia au devenit profesori de cardiologie și/sau medicină internă la Facultatea din București.

În 1978, după deschiderea Spitalului Universitar București, am obținut titlul de *profesor universitar* și șef de clinică. Am organizat clinica formată din șase medici tineri, toți șefi de promoție, și împreună am realizat o clinică de medicină internă într-un concept nou, cu preocupări principale de cardiologie. După anii 1980–1982, clinica s-a dezvoltat progresiv ca o unitate modernă de cardiologie, cu sub-specialitățile sale de bază: cardiologie clinică, intervențională, electrofiziologie și unitate de cercetare. Colaboratorii mei au obținut cunoștințe medicale largi, au făcut toți stagii de minim un an în străinătate și, din prima generație de colaboratori, șase au devenit profesori de cardiologie sau hematologie și pneumologie.

Acum, privind retrospectiv, pot spune că am avut curajul, în acei ani tulburi (1978–1980), să construiesc o unitate universitară solidă și să dirijez și să mă implic în formarea unei echipe universitare de primă valoare. Am încercat să realizez o punte între cardiologie și medicină internă, specialități cu multe elemente comune. Activitatea medicală și științifică s-a desfășurat conform dorinței mele de a fi profesor de medicină pentru studenți, medici tineri și colaboratori și de a merge înainte cu progresul științific.

Ce modificări au apărut în patologia cardiacă, generate de condițiile specifice de muncă și viață ale omului contemporan?

Omul contemporan este sub aspect biologic asemănător cu omul din epoca preindustrială, dar ca orice ființă are adaptabilitate, are mecanisme de contro-reglare ample, dar cu limite. În afară de zestră genetică, omul contemporan trăiește într-un mediu prietenos sau neprietenos. El cumulează

dar în special factori de risc cardiovasculari: activitate fizică redusă, tip de alimentație cu dezechilibre, modificări metabolice „agresive” (disglicemie, dislipidemie, factori protrombogeni), fumatul sau consumul excesiv de alcool, stresul (profesional, economic, social), condițiile culturale și relaționale din comunitate. Răspunsurile la condițiile de viață schimbate se produc în toate aparatele și sistemele organismului, dar mai ales în sistemul cardiovascular. La nivel populațional, tipul de patologie cardiovasculară s-a schimbat din epoca preindustrială la cea industrială și în cea postindustrială. Dacă înainte valvulopatiile reumatismale și hipertensiunea arterială erau dominante, în prezent, ateroscleroza – cu multiplele sale determinări (coronare, vasele cerebrale, aorta și vasele periferice) – ocupă primul loc ca răspândire și mortalitate. Hipertensiunea arterială afectează peste 2/3 din pacienții peste 65 de ani, dar debutul ei începe în epoca actuală de la vârste mai tinere (aproximativ 40–45 ani). Factorii psihoemoționali și de mediu, însumați cu cei ereditari, influențează major debutul și evoluția HTA (hipertensiune arterială). În epoca noastră, sindromul metabolic (combinația supragreutate-obeziitate, HTA, diabet zaharat, dislipidemie) a devenit o problemă majoră de patologie și cu complicații cardiovasculare (boala cardiacă ischemică, AVC, boală arterială periferică, insuficiență cardiacă). Creșterea duratei de viață, prin ameliorarea condițiilor socioeconomice și sistemele de sănătate mai performante, a adus noi aspecte de patologie cardiovasculară la persoanele vârstnice (HTA sistolică, insuficiență cardiacă, bolile cu componentă de tromboză vasculară etc.).

Se poate afirma că astăzi sunt mai mulți bolnavi sau faptul că pot fi diagnosticați mai repede și mai eficient a schimbat imaginea despre această boală?

Datele asupra numărului de bolnavi, tipuri de boli, gravitatea acestora, distribuția în toate regiunile globului sunt analizate periodic (de exemplu, Eurostat) pe baze statistice. În general, în ultimele decenii, sunt semnalate și dovedite scăderea cu 20–30% a patologiei cardiovasculare în țări ca SUA, Țările Nordice, sudul Europei, dar și stagnarea sau creșterea, relativ mică, a bolilor cardiovasculare în centrul și estul Europei, inclusiv în România. Rezultate bune au fost vizibile în unele țări, datorită

ameliorării generale a stării de sănătate prin măsuri profilactice, optimizarea sistemului de îngrijire a cardiacilor, educația populației pentru sănătate și progresele socioeconomice.

Ce factori sunt implicați în apariția acestor maladii tot mai răspândite?

Creșterea prevalenței bolilor cardiovasculare în populație, de exemplu în România, este dependentă sau corelată cu o multitudine de factori care conduc la creșterea numărului de bolnavi:

- creșterea numărului de persoane vârstnice și a patologiei legate de vârstă;
- starea socioeconomică precară la un segment relativ mare de populație;
- sistem medico-sanitar mai performant (mai mulți specialiști cardiologi) și accesibilitatea crescută a populației la unitățile specializate;
- condiții mai bune de tratament în urgență, care salvează vieți;
- tehnologia medicală mai performantă și care descoperă boli în faze incipiente sau întâmplător: screening populațional, în special la persoanele cu factori de risc sau la persoane aparent sănătoase și studii epidemiologice corecte.

Aceste condiții sau alți factori individuali au modificat structura bolilor cardiovasculare din România: de exemplu, creșterea numărului de bolnavi cu boală cardiacă ischemică (cu subliniere și la populația mai tânără) sau insuficiență cardiacă la scăderea bolilor valvulare reumatismale, dar creșterea valvulopatiilor degenerative, creșterea accidentelor vasculare cerebrale, dar scăderea hipertensiunii arteriale severe.

Toate în condițiile unui progres vizibil în elaborarea și aplicarea unor metode și tehnici de diagnosticare și tratament.

În lumea modernă, postindustrială, a apărut un paradox sesizat la nivel populațional: un sistem sanitar performant (specialiști, tehnologie, adresabilitate, depistarea activă a „bolii”, măsuri profilactice eficiente etc.) conduce la înregistrarea unui număr mai mare de persoane cu boli cronice de severitate medie sau cu afecțiuni care necesită numai control periodic și/sau tratamente prelungite. La datele semnalate este necesară o observație suplimentară. În lumea modernă se înregistrează mai mulți „bolnavi”, pentru că sunt mai multe boli sau capitole de

patologie diagnosticate prin tehnici medicale avansate și apărute în noile condiții de mediu, muncă și viață.

Care sunt cele mai frecvente afecțiuni cardiace și ce răspândire au în lume și la noi în țară?

Patologia cardiovasculară (bolile inimii și vaselor) s-a modificat substanțial în ultimele trei-patru decenii, cel puțin pentru țările dezvoltate din Europa și America. Există însă diferențe importante privind frecvența bolilor cardiovasculare în alte regiuni ale lumii (Africa, China, Asia de Sud). În prezent, la nivel european și la noi în țară, în ordinea frecvenței și parțial a gravității, cele mai răspândite boli sunt: boala coronară cu multiplele sale tipuri (cardiopatia ischemică); hipertensiunea arterială; insuficiența cardiacă (cu multiplele sale probleme); boala cerebrovasculară (în special accidentul vascular acut – AVC); boala arterială periferică și a marilor vase; fibrilația atrială; valvulopatiile degenerative (în special stenoza aortică). Afecțiunile cardiovasculare amintite au gravitate diferită; astfel HTA este cea mai frecventă (2/3 din persoanele peste 65 ani), dar evoluția ei este controlată prin tratament antihipertensiv eficient. Insuficiența cardiacă este frecventă după 65 de ani, are evoluție severă, cu supraviețuire la cinci ani la numai 1/2 din bolnavi. Exemplele pot continua.

Dacă am face o comparație cu anii prece- denți?

În urmă cu trei-patru decenii, în România cele mai frecvente și severe boli erau cardiopatiile reumatismale, HTA severă și insuficiența cardiacă. Aceste condiții patologice aveau tratamente extrem de limitate și cu eficacitate mică.

Cercetarea prevalenței bolilor cardiovasculare, sub aspect statistic, necesită studii demografice riguroase, condiții care se pot realiza la grupe limitate de populație. În România, datele statistice medicale utilizabile sunt extrem de limitate și nu permit concluzii pertinente.

Dar cifrele care indică mortalitatea?

Mult mai precise sunt datele de mortalitate cardiovasculară pentru fiecare țară din Europa, dar și din România și care se publică periodic într-o amplă lucrare de statistică (*European Cardiovascular Disease* 135

Statistic, ed. 2017). Astfel, boala cardiovasculară reprezintă cauza cea mai frecventă (importantă) de deces în Europa, 45% din ansamblul mortalității, față de decesul prin cancer 24%. Mortalitatea cardiovasculară este extrem de diferită în țările europene (de exemplu, Franța 22%, România și Bulgaria 60%). Dintre cazurile de deces cardiovascular pe primele două locuri se găsesc cardiopatia ischemică cu 19% și accidentele vasculare cerebrale cu 9%; alte boli cardiovasculare determină și acestea 12% din mortalitatea generală. Datele statistice sunt ajustate pentru vârstă; durata de viață mai prelungită și creșterea populației vârstnice reprezintă factori principali în schimbările demografice, împreună cu nivelul socioeconomic al țării analizate de statistici.

Ca să rezum: tipurile de boli cardiovasculare care se găsesc pe primele locuri în Europa și în România sunt aceleași; depistarea, urmărirea și tratamentul acestora au diferențe, explicabil prin limitele actuale ale sistemului sanitar, ale condițiilor socioeconomice și ale educației populației pentru sănătate.

Ce viitor are transplantul cardiac? Poate fi o soluție ideală?

Transplantul cardiac este o modalitate de tratament extremă pentru un grup limitat de pacienți cu insuficiență cardiacă severă (clasa IV NYHA) și care nu se ameliorează prin tratament optimal (maximal) medicamentos sau prin dispozitive cardiace (de exemplu, resincronizare). Cel mai frecvent, transplantul cardiac are indicație urgentă, dată fiind starea severă a pacientului: insuficiența cardiacă gravă produsă de cardiomiopatia primară (dilatativă, restrictivă), de cardiomiopatia ischemică sau cardiopatii congenitale la copii sunt grupele de bolnavi din care se realizează selecția pentru transplant cardiac.

De la primul transplant cardiac efectuat în 1982, până în ultimii ani s-au efectuat peste 100 000 de transplanturi cardiace în centre hiperspecializate europene și extraeuropene. Rezultatele sunt relativ bune, dar transplantul nu reprezintă o soluție ideală: numărul de pacienți transplantați este extrem de mic față de numărul extrem de mare de bolnavi care ar putea beneficia de transplantare. Transplantul cardiac poate crește durata de viață în

condiții de urmărire specializată și tratament imunosupresor cu durată nelimitată. Supraviețuirea la un an este de aproximativ 86% dintre pacienții transplantați și apoi scade cu 3–4% pentru anii următori, dar rezultatele țin nu numai de condițiile tehnice și medicale ale inimii transplantate, ci și de condițiile generale ale primitorului (vârsta biologică, afectarea concomitentă a altor organe, efecte adverse care țin de imunosupresie etc.). În sinteză, transplantul cardiac ca rezultat tehnic este o soluție bună, dar nu ideală. El poate fi înlocuit temporar de dispozitive (pompe) mecanice, cu durată și eficiență limitată în timp, până la momentul transplantului care este greu de precizat, depinzând de disponibilitatea donorului. Numeroase situații restricționează efectuarea transplantului cardiac, care este totuși singura soluție bună pentru o parte dintre bolnavii cu insuficiență cardiacă severă (avansată), dar nu ideală până în prezent.

Ce restricții sunt acum și de ce natură?

Cu toate progresele medicale și tehnice ale metodei de tratament prin transplant cardiac, el rămâne o unică soluție, posibil salvatoare, pentru bolnavii cu speranță de viață extrem de limitată. Necesarul de transplant cardiac este mare la nivel mondial și la noi în țară. În SUA funcționează o specialitate „insuficiență cardiacă și transplant cardiac”, care asigură o accesibilitate mai mare pentru pacienți și rezolvarea optimă a transplantului cardiac prin echipe supraspecializate.

Există numeroase elemente restrictive, care conduc la folosirea extrem de limitată a oportunității salvatoare pe care le oferă transplantul cardiac:

– Absența mai multor centre de cardiochirurgie specializate pentru transplant, cu personal medico-sanitar cu experiență, platforma tehnică optimă de urmărire și explorare pre- și postoperatorie, colaborări cu multiple specialități (cardiologie, terapie intensivă, imunologie etc.).

– Dificultăți în organizarea și funcționarea optimă a unor echipe medicale specializate (permanent disponibile), care pot recolta inima donatorului și transportarea foarte rapidă până la centrul medical cel mai apropiat de transplant cardiac.

– Insuficienta pregătire a medicilor cardiologi în selecția și definirea pacienților care ar putea beneficia de transplant cardiac. Aceasta presupune însă posibilități de explorare (neinvazive, invazive, imunologice) complete.

– Restricțiile majore țin de: disponibilitatea obținerii inimii donator (numărul mic de inimi care ar putea fi transplantate, selecția rapidă a inimilor care îndeplinesc condiția optimă de transplant; echipe operative care să realizeze toate etapele, până la ajungerea inimii în centrele specializate.

– Probleme de histocompatibilitate între donator și primitor (receptor) și funcționarea unui sistem operativ de comunicare între mai multe centre (din țară și străinătate), care ar putea folosi rapid inima selectată pentru transplant.

Ce anume se poate face ca să nu fie nevoie de transplant?

Condiția necesară pentru a nu se ajunge la recomandare de transplant cardiac este identificarea condițiilor care produc insuficiența cardiacă și tratarea corectă a acesteia pentru a nu se ajunge la insuficiența cardiacă avansată și necesar de transplant cardiac. Procesul de vindecare a bolii și restabilirea stării de sănătate este obiectivul și substanța medicinei. La procesul de vindecare a unei condiții patologice participă în primul rând mecanismele de autoapărare, răspunsul imunologic, dar și alte mecanisme de adaptare și, după caz, mijloace terapeutice, în prezent foarte diversificate. Vindecarea naturală a unor boli de origine virală (rujeola, rubeola, varicela, hepatita tip A etc.) este un fenomen comun; medicul intervine în cazul unor complicații. Multe fisuri sau fracturi osoase se vindecă „spontan”, în condiții de respectare a unor reguli medicale simple.

Un infarct miocardic se poate „vindeca” de la sine?

Mai exact spus: dacă infarctul miocardic se poate „vindeca” fără să fi avut simptome care să conducă la consult medical și descoperirea bolii. De multe ori infarctul de miocard este descoperit „întâmplător”. Infarctul de miocard „vindecat spontan” se întâlnește mai frecvent la persoane cu diabet zaharat sau la vârstnici, la care mecanismele neurogene de percepție adeseori sunt disfuncționale. De altfel se știe de mulți ani că aproximativ 25% dintre infarctele de miocard sunt descoperite foarte târziu, prin modificările electrocardiografice sechelare sau la examenul necropsic. Sensibilitatea electrocardiografică de descoperire a infarctelor miocardice vechi este modestă, dar rezonanța magnetică are o sensibilitate mai mare de detecție (15–30%) la persoanele

„aparent sănătoase”, dar care cumulează mai mulți factori de risc cardiovascular.

Vreau să subliniez că afirmația „s-a vindecat de la sine” este parțial adevărată, adică în cazul unor boli ușoare sau a infarctului miocardic de dimensiuni mici-moderate. Vindecarea presupune însă restabilirea completă a stării de sănătate, prin identificarea și înlăturarea cauzelor bolii. Practica și știința medicală acționează în acest sens.

Sunt adesea citate cuvintele lui Pascal, că inima are rațiunile ei, pe care rațiunea nu le poate înțelege. Cum înțelege un medic și un gânditor aceste cuvinte?

Blaise Pascal, în înțelepciunea sa nemăsurată, a afirmat în puține cuvinte un adevăr profund al vieții: inima are rațiunile sale, pe care rațiunea nu le poate înțelege. Inima în sens fiziologic, psihologic și metafizic este un centru și expresia individualității profunde. Ea percepe rapid forma și fondul lucrurilor din viață, ea păstrează memoria trecutului și caută să deosebească frumosul de urât, visul de realitate. Inima orientează într-un sens bun sau greșit gândurile și deciziile noastre. Relațiile inimii cu mintea pot fi raționale sau de neînțeles. Rațiunea cântărește deciziile inimii și de multe ori nu le poate schimba, dar așteaptă ca timpul să aducă echilibru. Inima recunoaște, dar nu totdeauna, că viața are doi poli – rațiunea și sufletul – care trebuie să meargă în același sens. Echilibrul și armonia dintre ele dau vieții un sens (stil) și o cale.

Deci Pascal avea dreptate?

Cuvintele lui Pascal sintetizează un adevăr care își păstrează și astăzi valoarea aproape absolută. Dar cuvintele lui Pascal nu elimină contrariul lor: rațiunea are rațiunile sale (judecățile), pe care inima nu le poate înțelege. În acest caz, deciziile iau un sens invers: creier-inimă. Viața în lumea contemporană trece prea repede peste rațiunile inimii profunde și tinde să le considere secundare. Cred, însă, că inima, exprimând fondul profund al individului, îmbogățește și dă sens unei vieți luminoase și armonioase. Divorțul între inimă și rațiune devine o dramă a vieții.

Inima este numită și „organul transcendenței”. Micul Prinț ne asigură din copilărie și pe 137

viață că „limpede nu vezi decât cu inima, ochii nu pot pătrunde în mijlocul lucrurilor”. Că este așa, putem constata ușor. Care este explicația specialistului?

Grea întrebare, fiindcă trece de filosofia filosofului la explicația specialistului, care privește ochii și inima ca organe vitale în interrelație. A vedea limpede cu inima presupune că inima este legată nu numai de perceperea afectivă a realității, dar este implicată în cunoaștere, care în final este atributul rațiunii și al spiritului. A vedea limpede doar cu inima este etapa de cunoaștere a copilului și a copilăriei, când inima este liberă de rațiunile ei și când ochii privesc liber la minunile lumii.

Privind obiectiv ochiul ca organ de simț, cel mai sensibil și direct al realității, ar trebui adăugat ceea ce vede ochiul, în mod indirect: contribuția la realizarea cunoașterii ca proces, capacitatea de a pătrunde în mijlocul lucrurilor. Dar ochiul, folosind lentila optică și microscopul, a prelungit cunoașterea la nivel infrastructural și molecular și a condus la identificarea genomului uman. Cuvintele Micului Prinț așază inima în centrul vieții și al cunoașterii, dar cunoașterea și pătrunderea în mijlocul lucrurilor, se realizează dincolo de inimă, în rațiune și spirit.

Pe drept cuvânt se spune: „Privește cu ochii minții”. Este prea puțin?

Inima bună și inima rea reprezintă trăsături ale individualității și câteodată un mod de viață. Omul cu inimă bună este perceput la prima privire sau după o observație prelungită. Este generos, deschis, are privirea caldă, luminoasă, este afectiv și prietenos. Dăruiește „din inimă” cu dragoste, neașteptând „răsplată”. Are inima bună pentru el și pentru alții și este „om bun”. Inima rea este aproape complet diferită de inima bună, este o inimă rece, ce privește numai spre sine și cu invidie sau adversitate față de cei din jur, care privește viața ca pe un obstacol nedrept și pentru care luminile vieții sunt de neînțeles. Inima rea orientează acțiunile și atitudinile într-o viață în care lipsesc compasiunea, generozitatea și toleranța.

Inima bună și omul bun și inima rea și omul rău nu sunt elemente care nu cunosc schimbarea; omul rău poate deveni bun prin experiența nelimitată a vieții, când partea bună, prezentă în orice inimă,

Literatura prin Dostoievski și Tolstoi transmite astfel de exemple care reflectă realitatea vieții.

Cum înțelege un specialist expresia „a muri de inimă rea”, destul de ades întâlnită?

„A muri de inimă rea” este un adevăr care se referă atât la omul bun, cât și la omul rău. O greutate pe inimă, o neîmplinire, o dramă personală sau a unei persoane foarte apropiate ori un stres puternic pot determina modificări patologice în „inima reală”, sănătoasă sau mai puțin sănătoasă. Moartea subită aritmică, infarctul miocardic acut, cardiomiopatia de stres, criza hipertensivă sau accidentul vascular acut pot fi determinate de evenimente extreme, care dereglează mecanismele de autoreglare și autoadaptare ale aparatului cardiovascular. „A muri de inimă rea” este un domeniu vast de cercetare pentru neurolog și cardiolog.

Se vorbește mereu, mai mult, de neurocardiologie, în care se pun multe speranțe. Credeți în viitorul ei și de ce?

Neurocardiologia este direcția de cercetare și practică care definește intercorelațiile dintre cele două specialități de bază din medicină. Neurocardiologia a început cu studii de fiziologie privind funcțiile SNC și SNV asupra inimii și vaselor și a continuat cu studii de patologie cardiovasculară, pe domenii de intercorelație. În prezent, neurocardiologia este o temă de mare actualitate în cercetarea medicală și în practică. Neurologia și cardiologia au teme de patologie comune, metode de explorare și diagnostice comune sau similare (de exemplu, explorarea ultrasonografică a inimii, a vaselor extracraniene și intracraniene, metode invazive – angiografie etc., alte metode imagistice), mijloace terapeutice comune (medicale, intervenționale, tromboliză).

Dintre domeniile actuale de neurocardiologie mai frecvente sunt: boala cerebrovasculară, în special cardioembolismul cerebral sau boala coronară asociată cu ateroscleroza vaselor cervicocraniene; cardiomiopatia de stres (Takotsubo), condiție patologică legată în principal de efectele hiperstimulării simpatice asupra inimii în condiții psihoemoționale sau de patologie neurologică; modificările cardiace (electrocardiografice, ecocardiografice lezionale, în boli neurologice; de exemplu, AVC, hemoragia subarahnoidiană); creierul hipoxic-ischemic,

postresuscitare cardiacă și complicațiile neurologice (simptomatice, asimptomatice sau la explorarea RMN) apărute în cardiologia intervențională, chirurgia de *bypass* aortocoronarian sau în chirurgia arcului aortic.

Există însă și alte teme comune de cercetare și practică interdisciplinară de neurocardiologie sau cardioneurologie. Acest fapt obligă la colaborare în echipă neurolog, cardiolog – specialist în cardiologia intervențională pentru rezolvarea optimă a patologiei din aria neurocardiologiei. În România există unități medicale care au în structura lor ambele specialități, laboratoare specializate și echipe cu experiență implicate în dezvoltarea acestui domeniu medical, cu rezultate excelente (Spitalul Universitar de Urgență București, Institutul de Boli Cardiovasculare, Spitalul Elias).

Sunt medici, și nu puțini, care spun cu modestie că ei tratează, de vindecat vindecă Dumnezeu. Din experiența dumneavoastră, ne puteți spune dacă este o formulare atrăgătoare sau un adevăr?

Ceea ce gândește medicul în fața unui bolnav și a bolii sale este un proces complex, care inițial se bazează pe studii, experiențe sau intuiție. După urmărirea evoluției bolnavului își formulează răspunsurile esențiale: care este tratamentul optim și posibil și care este prognosticul bolnavului (vindecare completă sau „sechele”, ameliorarea și oprirea evoluției bolii, agravare și caz fără soluție salvatoare). Medicul întâlnește, în practică, condiții patologice „ușoare” care se termină „grav” și condiții patologice grave care pot evolua spre vindecare. Datoria și responsabilitatea medicului este de a preveni boala (când este posibil), de a preciza diagnosticul real, prin date clinice și explorări corecte (țintite), de a alege soluția de tratament cea mai bună și potrivită bolnavului și de a urmări evoluția bolnavului și procesul de vindecare deplină. Repet, de mai multe ori, termenii de bolnav și de boală pentru că biologia ființei umane (pacient) și „boala” ca element abstract și sintetizator pot fi divergente. „Medicina personalizată” sintetizează în termenii actuali relația bolnavi-boală.

Obiectivul major al medicinei și al medicului este, în final, tratamentul bolilor și redarea stării de sănătate a persoanei suferinde. Eficiența tratamentului ține de capacitatea medicului de a găsi mijloace

de tratament – atât de diversificate astăzi – și de răspunsul biologic al persoanei bolnave. În epoca actuală, posibilitățile de tratament medical (dincolo de tratamentul farmacologic) sunt atât de mari, încât dificultatea medicului și a echipei de îngrijire este de a alege soluția terapeutică optimă pentru bolnav.

Rezultatele actuale privind ameliorarea stării de sănătate la nivel populațional sunt relativ optimiste în țările cu servicii medico-sanitare eficiente și în special cardiovasculare este în scădere progresivă (cu aproximativ 20%). Acest răspuns la nivel populațional este rezultatul îmbunătățirii condițiilor socioeconomice și a mediului și de eficiența sistemului sanitar, inclusiv a măsurilor terapeutice. Există însă și boli grave (cu soluții încă nedefinite) și bolnavi gravi în care măsurile terapeutice sunt puține sau cu eficiență limitată. Epuizarea posibilităților și soluțiilor terapeutice în cazurile grave reprezintă în același timp eșecul medicului și al medicinei. În astfel de situații, medicul dezarmat poate spune „am făcut totul pentru a trata bolnavul, soarta este în mâinile lui Dumnezeu”. Există însă și minuni în care măsurile terapeutice și echipa medicală de îngrijire pot realiza imposibilul. Deci este voința Divinității. Posibilul este domeniul omenescului, imposibilul este al lui Dumnezeu.

Domnule profesor, se cunoaște, și nu doar în lumea medicală, că dumneavoastră sunteți un medic și profesor universitar strălucit, autor a numeroase tratate, monografii și articole. Ați format o adevărată „școală medicală”. Ce relevanță mai are școala medicală în viața universitară?

Ca să răspund la întrebare, am să fac inițial o referire la o pictură-frescă celebră „Școala din Atena” a lui Rafael din „Muzeul Vaticanului”. Socrate în mijloc, retoric și luminos, numeroși elevi în dreapta și în stânga (Platon și Aristotel) și vorbele care pluteau în aer aducând înțelepciune. Aceasta este „școala” de când lumea, posibilă la orice vârstă și profesie, izvorul cunoașterii și al înțelepciunii. În lumea universitară, „școala medicală” este un concept și o realitate de când a început medicina clinică, practic din secolul XIX, și continuă – sub forme diferite – și în facultățile de medicină de prezentindeni. Ea integrează într-un singur tot:

1) „Maestrul” sau „Profesorul”, o personalitate medicală puternică sub aspect profesional și uman, 139

cu experiență și vocație didactică; profesorul determină stilul de activitate.

2) Alege colaboratorii și elevii-tineri entuziaști, dotați și conștiințioși. Activitatea medicală este deschisă, colegială și prietenoasă a „elevilor” pentru a învăța de la profesor și unul de la altul și dorința de a cerceta și scrie.

3) Dorința tuturor de progres profesional și științific învățând din știința și experiența profesorului și aducând fiecare experiența și ideile sale.

4) Dorința și obligația morală de a instrui și a educa pe cei tineri, stratificați pe generații. Aceste câteva elemente – inclusiv activitatea în jurul „Maestrului” de minim 10–15 ani – creează condiții ca foștii elevi și colaboratori să devină ei înșiși maeștri, ducând mai departe un stil de muncă și un model de urmat.

De la înființarea facultăților de medicină din România, „școala medicală” a fost un organism viu și un factor de progres în viața universitară și științifică, dar și în sistemul medico-sanitar. Exemplele sunt numeroase la Facultatea de Medicină din București (Gh. Marinescu, D. Danielopolu, N.Gh. Lupu, Bazil Theodorescu, N. Hortolomei etc.), Cluj (Iuliu Hațieganu, O. Fodor), Iași (I. Enescu, Bațureanu).

În prezent, „școala medicală” își păstrează valoarea și necesitatea cu forme noi educative (formatoare), în concordanță cu progresul științific și folosind experiența trecutului. Nevoia de „Profesor” și „Școală” în medicină este permanentă, atât timp cât „Medicina este știință și artă” (experiență și stil).

În ultimii ani se vorbește din ce în ce mai mult de echipă în practica medicală. Este mai mult decât „școala medicală”?

Construcția denumită „echipă medicală” a devenit o necesitate în activitatea medicală, în etapa actuală de creștere extrem de rapidă a cunoștințelor biomedicale și multiplicarea specialităților și supraspecialităților. Echipa este formată din medici cu specialități intercorelate, dar și din alt personal, nemedical (fizicieni, statisticieni etc.), necesar în colaborarea medicală. În practica medicală echipa medicală multidisciplinară a devenit necesară în explorarea, formularea unui diagnostic complex și în orientarea terapiei pentru un rezultat optim.

Cum este în cardiologie?

În cardiologie, de exemplu, echipa medicală este necesară în îngrijirea endocarditei infecțioase – cardiolog, microbiolog, cardiochirurg, la cardiacii în stare critică, postresuscitare, șoc cardiogen, șoc septic – cardiolog intensivist, specialist în imagistic etc. De asemenea, în neurologie – cardiolog, internist, radiolog cu experiență în activitatea intervențională și în special în oncologie – oncolog clinician, chimioterapeut, radioterapeut, hematolog etc.

În cercetarea biomedicală, echipa se constituie în raport cu tematica de cercetare, care poate include medici, biologici, specialiști în genetică, chimiști, fizicieni. Colaborarea în echipele de cercetare clinică sau cercetarea biomedicală a devenit o realitate în Universitate sau în centrele de cercetare. În toate situațiile, echipa generează soluții și idei noi. Pentru „școala medicală” echipa medicală este un generator de idei și un model de trecere de la medicina clinică la medicina personalizată, ambele direcții de cercetare globală și a stării de boală și a bolnavului.

Interviu realizat de Elena Solunca Moise

Postfață la Conferința Cercetării Științifice din Academia Română

Acad. Nicolae Anastasiu

Dimineața zilei de 6 mai. O neobișnuită aglomerație în jurul statuii *Minervei* din peluza centrală a Academiei. La ușile de intrare, de asemenea. Două afișe mari anunță **Conferința Cercetării Științifice din Academia Română** din Aula Academiei Române.

Ora 8:30 – Treptele care conduc la locul de înregistrare a participanților sunt din ce în ce mai pline. Urcă, alături, seniori și tineri. Aproape toți poartă sub braț Programul evenimentului – unul foarte încărcat.

Ora 8:50 – Îmi arunc ochii în sală. Locurile din sectoarele laterale sunt deja pline. Jos au rămas libere doar primele două rânduri de fotolii. Sunt așteptați inițiatorii și coordonatorii Conferinței: Academicianul Bogdan C. Simionescu și Academicianul Ioan Dumitrache. Cuvintele lor de deschidere exprimă un bun venit participanților și stabilesc cadrul cercetării în Academia Română, obiectivele acesteia, principalele direcții de dezvoltare; sunt punctate și motivațiile care ar trebui să stea la baza cercetării. Altfel spus, imboldurile care ne stimulează, dar ne și obligă. Sunt alături și moderatorii care vor conduce panelurile: acad. Răzvan Theodorescu, acad. Victor Voicu – toți vicepreședinți ai Academiei Române. Pe fețele lor se citește emoția. Este primul eveniment de acest fel din istoria prestigioasei instituții. Au venit să ne împărtășească din realizările lor 48 de institute și centre de cercetare aflate în coordonarea celor 14 secții ale Academiei Române (Secțiuni, cum se numeau în anii '30). Au avut drept ghid un algoritm care să le impună concizia și oglinda valorii: misiune, resurse,

Acad. Nicolae Anastasiu

rezultate, indicatori de performanță, valorificarea rezultatelor, perspective.

Ora 9:00 – Primele alocuțiuni ale moderatorilor deschid Sesiunea de prezentări. Puține cuvinte, care motivau întâlnirea și nevoia dialogului. Și, mai ales, mesajul către societate. Academia Română trebuie să dea exemplul implicării, inovației, acțiunii, viziunii și climatului de reală creație, pentru astăzi și pentru mâine. Astfel încât înaintașii noștri, care au umplut în trecut această Aulă, să fie mândri de noi.

Ora 9:30 – Începe maratonul! Panelul I, cu *Secțiile de științe tehnice și exacte* (matematica, fizica, chimia, tehnologia informației) până la pauza de cafea, ca la orice simpozion sau alt eveniment care se respectă și se bucură de sponsori (aici nu au fost sponsori).

În sală este multă liniște, conferențiarilor se succed, după ce moderatorul întreabă asistența dacă are de pus întrebări (iar scenariul se repetă până la sfârșit).

Matematica deschide seria prezentărilor, iar cei mai puțin avizați discern cu dificultate limbajul folosit, dar descoperă ușor legătura dintre *Simion Stoilow*, *Gheorghe Mihoc* și *Caius Iacob*. Indici de performanță ridicați, multiple schimburi internaționale, proiecte care apropie științele matematice de sănătate, de starea sistemelor ecologice, de riscuri economice. Precizia în exprimare și deschiderea spre nevoile societății impresionează.

Chimia – prin diversitatea și utilitatea abordărilor sale – se prezintă, constant, la înălțime. Cu rezultate și vizibilitate, mereu în frunte. Personalități precum *Ilie Murgulescu* – rezistența prin cultură, *Petru Poni*, *Costin Nenițescu*, *Cristofor Simionescu* sau *Coriolan Drăgulescu* au creat școli, au avut discipoli și moștenirea lor, transpusă peste generații, poate fi descoperită în proiectele echipelor de chimie organică, chimia compușilor heteroatomici, metabolomică, chimie verde, știința materialelor, aplicații biomedicale și de protecția mediului. Ce diversitate și câtă legătură cu viața noastră de zi cu zi!

La Secția de științe tehnice și cercetări fundamentale și avansate, în spatele acestor termeni, prea generali și frecvent utilizați, se ascund descoperiri de excepție, toate legate de nevoile omului și de temerile lui în fața hazardelor naturale: rețele electrice inteligente, energii regenerabile, infrastructuri și clădiri cu risc redus la dezastre. Academicianul Dan Dubină a pus mult suflet în proiectele – astăzi împliniri – ale Centrului, care are 22 de cercetători, dintre care 20 sunt doctori în științe.

Când am crezut că la acest panel s-a spus tot ce se putea spune pentru a nota performanța, Institutul de Cercetări pentru Inteligență Artificială „Mihai Drăgănescu” (Știința și tehnologia informației) ne-a făcut cadou primul corpus computațional – CoRoLa – pentru limba română, o ontologie lexicală – RoWordNet – și primul sistem de traducere automată – ELRL. Toți vom avea nevoie de aceste instrumente.

...și acum, pauza de cafea!

*

*

*

Ora 12:00 – Se reiau lucrările cu Panelul II. O parte dintre științele umaniste sunt prezente (istoria, arheologia, filologia și literatura, precum găsim în program), fiecare dintre ele cu realizări remarcabile. După sesiunea de dimineață, am crezut că nu voi mai putea folosi superlative. Dar trebuie să mă repet, deoarece alături de știință, cuantificată prin indici Hirsch sau Scopus, cultura scrisă, neindexabilă și imposibil de indexat prin spiritul și mesajul ei, ne ajută să ne descoperim istoria, talentele literare, vorbirea corectă și moștenirea scriitoricească. Zece institute, ce poartă numele lui *George Călinescu*, *Sextil Pușcariu*, *Iorgu Iordan*, *A. Philippide*, *Titu Maiorescu*, *George Barițiu*, *Vasile Pârvan*, *Nicolae Iorga*, și-au făcut bilanțul, au prins rădăcini adânci în cultura românească și au născut valori incontestabile: enciclopedii, dicționare, cronologii, opere fundamentale, atlase lingvistice etc. Perseverența și vocația celor ce le conduc astăzi au răspuns exigențelor și succeselor academice. O intervenție energică a academicianului Eugen Simion vizează mai tinerii cercetători care nu se ridică la înălțimea așteptărilor și nu se încadrează în spiritul și creația institutelor de la care sunt salarizați.

Ora 13:00–14:30 – Este pauza de prânz. Momentul *lunch*-ului în sala Clubului. Aparent, un moment de destindere. De fapt, urechile curioase surprind dialoguri interesante despre ce s-a prezentat în prima parte a evenimentului. Se transmit felicitări și primele impresii: *iată că se poate, o idee excelentă, avem vizibilitate internațională, au ajuns în biblioteci lucrări de prestigiu, dicționare, enciclopedii și opere fundamentale...*

Ora 14:30 – Academicianul Răzvan Theodorescu ne cheamă în sală. Începe Panelul III. Cu tactul și distincția recunoscute, domnul academician dă cuvântul celor de la filosofie, teologie, psihologie și pedagogie; mai apoi, celor de la arte, arhitectură și audiovizual. Un prilej de a pune alături spiritul cu frumosul, culoarea și muzica.

Secția de filosofie, teologie, psihologie și pedagogie coordonează institute cu nume de rezonanță în cultura românească: *Constantin Rădulescu-Motru*,

Ion I.C. Brătianu, Gheorghe Zane și gestionează preocupări materializate în multe volume publicate, enciclopedii, reviste de profil, conferințe naționale și internaționale. În toate acestea frecvent se regăsesc numele unor personalități rămase în memoria culturii noastre: *Constantin Noica, Lucian Blaga, Ștefan Odobleja*, iar dacă există reviste din care se publică patru sau șase numere pe an avem dovada unor eforturi prolifrice, de creație constantă.

Am reținut cu mare interes și cu multă plăcere intelectuală și vizuală împlinirile celor de la *Secția de arte, arhitectură și audiovizual*, care produc numeroase albume, pe care le găsim și în biblioteca personală.

Bilanțul realizărilor Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”, la cei 70 de ani de cercetare etnologică instituționalizată, este impresionant. Paleta preocupărilor, a evenimentelor organizate, a vizibilității și a mesajelor transmise către publicul larg este plină de culoare și tradiție românească. Cifrele obiectelor care au trecut prin mâinile cercetătorilor pasionați din acest Institut sunt de ordinul zecilor de mii, și asta spune tot.

Ora 16:00 – Au trecut opt ore de la deschiderea sesiunii și în sală se aud stropii de ploaie. După interesul avut, unii pleacă și alții vin. Sunt mulți încă prezenți, pe care i-am simțit aproape și în cursul dimineții. La Panelul IV, scaunele și fotoliile rămân mereu ocupate. A venit rândul academicianului Victor Voicu care are o sarcină grea – să mențină treaz interesul celor care au venit să asculte realizările celor 38 de institute și centre de cercetare de la Secția de științe agricole și silvice, Secția de științe economice, juridice și sociologice, Secția de științe biologice, Secția de științe medicale, Secția de științe geonomice. Dar anii mulți în care a fost secretar general și vicepreședinte l-au fortificat pentru a motiva pe alții, fără a da semne de oboseală.

Academicianul Cristian Hera, președintele Secției de științe agricole și silvice, a sintetizat rezultatele Centrului de Studii și Cercetări pentru Biodiversitate Agrosilvică „David Davidescu” și a trecut în revistă proiectele reușite ale Centrelor de la Cluj-Napoca, Timișoara și Iași. Concepte noi, abor-

dări inedite, infrastructură modernă, publicații numeroase, brevete și premii.

Secția de științe biologice, Institutul de Biologie, București și Centrul Prochera și-au făcut bilanțul prin cuvântul academicianului Maya Simionescu. Cu o infrastructură de cercetare foarte solidă, cu echipamente de o mare varietate și performanță ridicată, rezultatele au fost pe măsură. În ultimii ani, proiectele Institutului au vizat monitorizarea bioacumulării metalelor grele, conservarea speciilor și habitatelor, schimbările climatice, restaurarea ecosistemelor din turbării, biologia moleculară cu aplicații în medicină.

Domeniul economiei a fost bine reprezentat în numeroase Institute de Cercetări (Economice, de Economie Națională, de Prognoză Economică, de Economie Mondială, de Economie Agrară) și Centre de Cercetare (Economia Industriei și Serviciilor, Biodiversitate Agrosilvică, Informare și Documentare Economică). Rezultate vizibile apar în volume publicate, sinteze, reviste, conferințe internaționale.

ACADEMIA ROMÂNĂ

CONFERINȚA
CERCETĂRII ȘTIINȚIFICE
DIN
ACADEMIA ROMÂNĂ
CCSAR-2019

Luni, 6 Mai 2019 | ora 8.30 | Aula Academiei Române
www.acad.ro

Aula Academiei Române

Ora 19:30 – Au rămas puține minute pentru prezentarea *Secției de științe geonomice* și a celor două Institute ale sale: Institutul de Geodinamică „Sabba S. Ștefănescu” și Institutul de Geografie „Simion Mehedinți”.

Prin vocea dr. Crișan Demetrescu, membru corespondent al Academiei Române, am primit noutăți legate de monitorizarea seismelor din România și de noile proiecte departamentale de electromagnetism, dinamica Pământului, hazard natural și risc, rolul fluidelor în dinamica litosferei, observatoare geodinamice.

Academicianul Dan Bălțeanu, sub presiunea timpului, și-a redus prezentarea și ne-a informat despre proiectele fundamentale ale Institutului de Geografie: *Atlasul Geografic Național*, *Evaluarea hazardelor naturale* (seisme, alunecări de teren, inundații), *Studiul geografic al Văii Dunării Românești*. Am reținut, însă, și numeroasele volume publicate (sinteze, dicționare), studii de dezvoltare regională durabilă, om-mediu sau cooperare trans-sectorială.

Ora 20:00 – Academicianul Ioan Dumitrache – permanent prezent în sală – mulțumește conferențiarilor pentru efortul depus, pentru prezențările de înaltă ținută științifică, precum și audienței, pentru interesul arătat. O rezoluție care va include concluziile ce s-au desprins la finele evenimentului va fi postată pe *web-site*-ul Academiei Române.

Metronomul cu care în dimineața aceasta am pătruns în Aula Academiei Române cred că și-a îndeplinit misiunea.

*
* *
*

În drumul spre casă, am încercat să rememorez mesajele primite:

– a fost o experiență inedită, cu mare încărcătură științifică;

– a fost o bucurie generată de standardele înalte și performanțele profesionale pe care colegii noștri din institutele și centrele de cercetare le-au îndeplinit;

– există o viziune clară despre ce avem de făcut, despre cum putem construi și transmite îndemnuri către tânăra generație, care așteaptă de la noi revărsarea ideilor, materializarea lor în proiecte și programe competitive;

– există, însă, și diferențe clare între potențialul Secțiilor și realizările lor, uneori justificate, alteori nu, dar avem, acum, modele pe care le putem urma; există numeroase provocări, dacă vrem să ni le însușim și să le facem vizibile;

– mediul academic este propice pentru creație, chiar dacă motivația materială nu există, dar, atenție, răbdarea seniorilor nu acoperă nerăbdarea tinerilor, care privesc din ce în ce mai mult și din ce în ce mai des dincolo de granițe. Să găsim mijloacele prin care putem să-i ținem lângă noi! Ei sunt viitorul.

Aula Academiei Române

Și câteva întrebări care nu s-au pus:

De ce sunt institute sau centre de cercetare care nu depun licitații pentru obținerea de fonduri UE?

De ce nu se fac analize periodice ale membrilor din corpul de cercetare și vizite ale membrilor secțiilor coordonatoare în aceste institute sau centre?

De ce nu există mai multe colaborări-parteneriate cu universitățile/facultățile de profil (și în care, de multe ori, activează membri ai Academiei Române sau predau cursuri cercetători științifici principali I) pentru depunerea unor proiecte comune?

De ce nu se externalizează servicii tehnico-administrative care, uneori, încarcă mult schema de personal?

De ce nu se găsește o formulă prin care cărțile tipărite (și care au avut sponsorizare) prin Editura Academiei Române să poată fi difuzate prin Centrul de librării sau, direct, printr-o librărie a Academiei Române?

De ce nu au loc întâlniri mai dese cu reprezentanți decizionali ai instituțiilor guvernamentale, cărora să li se prezinte rezultatele de excepție ale membrilor acestor institute/centre și, de ce nu, ale membrilor din secțiile coordonatoare?

Aștept, cu mare interes, viitoarea conferință, în care dezbaterile academice să aducă alături mai mulți membri ai Academiei Române.

Succes!

Dimensiunea pozitivă a libertății religioase: cum pot guvernele să sprijine organizațiile religioase

*Victor Opaschi**

În cadrul seriei de evenimente organizate de Guvernul României cu ocazia președinției rotative la Consiliul Uniunii Europene, în zilele de 6–7 iunie 2019, Secretariatul de Stat pentru Culte a organizat conferința internațională „Dimensiunea pozitivă a libertății religioase: cum pot guvernele să sprijine organizațiile religioase”.

Obiectivul evenimentului

Inițiativa organizării acestui eveniment de către Secretariatul de Stat pentru Culte a fost generată de faptul că în ultimii ani, la nivel european, religia a revenit în atenția publică atât ca formă de integrare cetățenească și incluziune socială, cât mai ales ca element stabil în construirea unei societăți a bunăstării și consensului democratic.

După ce o bună perioadă, guvernele europene au neglijat constant dimensiunea religioasă a vieții sociale, astăzi nevoia acută de alfabetizare religioasă, ca antidot la extremismul religios, sau dezvoltarea de politici publice în zona religioasă, inclusiv prin sprijinirea financiară a cultelor religioase, redevin priorități de guvernare în multe state europene.

Pe fondul faptului că România are șansa ca în ultimii 30 de ani să nu fi neglijat dimensiunea religioasă a societății și mai ales dimensiunea pozitivă a libertății religioase, Secretariatul de Stat pentru Culte a organizat acest eveniment pentru a promova modelul românesc de relație stat-culte la nivel european.

Cu ocazia acestui eveniment, care a reunit reprezentanți – conducătorii instituțiilor similare Secreta-

riatului de Stat pentru Culte din Europa – ai cultelor religioase, profesori universitari și experți guvernamentali, Secretariatul de Stat pentru Culte și-a propus să promoveze faptul că sprijinirea financiară a cultelor religioase devine în Europa de astăzi nu doar un mijloc prin care guvernele asigură păstrarea unui climat de pace socială, ci mai ales o măsură concretă pentru blocarea elementelor de extremism și fundamentalism religios.

Culte religioase, ca importante organizații ale societății civile, contribuie la un climat social echilibrat și, totodată, prin activitățile lor specifice (spirituale, educaționale, culturale, sociale și chiar în zona de relații internaționale), pot preveni dezvoltarea unui climat de radicalizare religioasă. Toate aceste aspecte constituie dimensiunea pozitivă a libertății religioase și invită țările membre ale Uniunii Europene la o reflecție comună asupra consolidării parteneriatului dintre state și organizațiile religioase, în beneficiul societății.

La nivelul Uniunii Europene nu există o instituție cu atribuții de armonizare a politicilor publice în domeniul vieții religioase sau de coordonare a instituțiilor/birourilor naționale, similare Secretariatului de Stat pentru Culte din România. Uniunea Europeană respectă competențele statelor membre în domeniul politicilor publice privind viața religioasă și nu își asumă niciun fel de relații particulare cu vreo religie sau confesiune anume, în baza Articolului 17 al Tratatului privind Funcționarea Uniunii Europene.

Uniunea Europeană recunoaște rolul comunităților religioase, o identitate proprie și o

contribuție specifică în cadrul societăților europene, atribuindu-le un rol consultativ în funcționarea Uniunii și în dezvoltarea politicilor acesteia.

Nivelul de participare

Conferința, cu un nivel de participare foarte ridicat, s-a bucurat în deschidere de prezența doamnei Viorica Dăncilă, prim-ministrul Guvernului României, a Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, a domnului Florin Iordache, vicepreședinte al Camerei Deputaților, a domnului Sergiu Nistor, consilier prezidențial, a doamnei Monica Gheorghiuță, secretar de stat în cadrul Ministerului Afacerilor Externe, și a domnului Victor Opaschi, secretar de stat pentru culte. De asemenea, au fost prezenți ambasadorii ai statelor membre acreditați la București.

În cadrul sesiunii de deschidere au susținut referate Ian Figel, Special Envoy for the Promotion of Freedom of Religion or Belief Outside of the EU, precum și Kishan Manocha, șeful grupului de experți pe libertate religioasă al OSCE/ODIHR.

În cea de-a doua zi a conferinței, au susținut referate reprezentanți ai instituțiilor/birourilor care se ocupă de afaceri religioase din cadrul statelor membre ale Uniunii Europene, reprezentanți ai cultelor și asociațiilor religioase din România, reprezentanți ai unor state din afara Uniunii Europene (SUA, Norvegia, Georgia și Serbia), profesori universitari și cercetători științifici și specialiști în domeniu. De asemenea, menționăm prezența reprezentantului Departamentului de Stat al SUA și al Institute for Religious Freedom (SUA), *think-tank*-ul care furnizează expertiză și asistă Departamentul de Stat în ceea ce privește elaborarea și prezentarea Raportului Internațional Anual pe Libertate Religioasă în peste 150 de țări ale lumii.

Prezența oficialilor americani ilustrează interesul crescând al Departamentului de Stat pentru politicile în domeniul vieții religioase din Europa și în mod particular din România, țară apreciată pentru garantarea și sprijinirea libertății religioase.

Instituția organizatoare, Secretariatul de Stat pentru Culte, are o tradiție de peste 160 de ani în elaborarea, implementarea și monitorizarea politicilor publice în domeniul vieții religioase, precum și o

implicare consistentă în relațiile internaționale în domeniul vieții religioase. În acest context, instituția se bucură de o mare vizibilitate la nivel european și este apreciată ca având una dintre cele mai consistente expertize în rândul instituțiilor/birourilor omoloage din țările membre ale Uniunii Europene.

În condițiile în care multe țări europene nu au politici proactive în domeniul vieții religioase și în unele cazuri au chiar rețineri pentru a pune în discuție teme sensibile, precum libertatea religioasă și securitatea, relațiile dintre state și organizațiile religioase în contextul creșterii extremismelor și fundamentalismelor religioase în lume sau dimensiunea sprijinului financiar pentru cultele religioase, Secretariatul de Stat pentru Culte și-a asumat responsabilitatea punerii pe agenda europeană a acestor teme la care România poate oferi expertiză solidă.

Teme abordate

• Neutralitatea statelor europene în domeniul vieții religioase

Neutralitatea statelor moderne în domeniul vieții religioase a fost asumată începând cu secolul al XIX-lea în Europa Occidentală, iar după căderea regimurilor comuniste și în Europa Centrală și de Est. Astăzi, neutralitatea statelor europene este una dintre condițiile de bază pentru a avea politici publice coerente și democratice, care să includă toți cetățenii. Neutralitatea nu trebuie înțeleasă ca un termen exclusiv, ci mai degrabă ca unul inclusiv: scopul său nu este acela de a elimina religia din viața publică, ci mai degrabă de a recunoaște și a folosi la maxim potențialul social al acesteia.

• Sprijinirea financiară a cultelor religioase în Europa

Toate statele europene susțin financiar activitățile cultelor religioase, fie prin finanțare directă, fie prin finanțare indirectă și scutiri de taxe și impozite. Indiferent de tipul de raport dintre stat și culte specific fiecărei țări europene, cultele religioase beneficiază de facilități fiscale.

În cea mai mare parte a statelor europene funcționează o formă sau alta de finanțare a lăcașurilor de cult (finanțarea de construcții, reparații sau întreținere și chiar funcționare). Finanțarea se face de către autoritățile centrale sau locale și poate fi globală sau limitată la o anumită

categorie de lăcașuri de cult (monumente istorice sau lăcașuri de cult aflate în proprietate publică).

• **Necesitatea intensificării eforturilor de alfabetizare religioasă a societății**

Trebuie făcută o distincție între analfabetismul religios și cel care se referă la libertatea religioasă. Prin analfabetism religios se înțelege o lipsă acută a cunoștințelor elementare despre religie, a principiilor minimale care însușesc teologic și istoric viața cultelor. Pe de altă parte, analfabetismul în ceea ce privește libertatea religioasă, care denotă o lipsă de cultură democratică, se manifestă prin nerecunoașterea statutului Bisericilor drept organizații autonome față de stat și libere în a-și exprima propriile puncte de vedere față de agenda publică. Recent ONU a început o campanie de conștientizare legată de efectele analfabetismului în zona libertății religioase.

• **Caracteristici comune ale statelor membre ale Uniunii Europene în domeniul guvernării vieții religioase:**

□ existența unei legi a libertății religioase care prevede supremația libertății religioase și de conștiință;

□ neutralitatea statului în materie de credințe și tradiții religioase;

□ respectarea autonomiei organizațiilor religioase și a egalității acestora în fața legii și a statului;

□ acceptarea unanimă a faptului că promovarea libertății religioase protejează societățile europene de discursuri și acțiuni extremiste;

□ lipsa unei legislații care să incrimineze penal blasfemia.

Dezbaterile din cadrul conferinței au subliniat necesitatea elaborării de strategii naționale sau chiar europene privind armonizarea libertății religioase cu exigențele crescânde de securitate. De altfel, această temă este atât pe agenda Uniunii Europene, cât și a OSCE/ODIHR care va publica la sfârșitul lunii august, după consultarea panelului de experți pe libertatea de religie și credință, *Guidelines on Religious Freedom and Security*.

File din viața lui Dimitrie A. Sturdza

*Nicoleta Stan-Țurcanu**

Motto: „Fiecare om datorește lui Dumnezeu, care l-a creat, să se perfecționeze cât se poate mai mult. Nu putem niciodată ajunge la perfecțiunea Dumnezeirei, dar trebuie să ne apropiem de ea”.

Dimitrie A. Sturdza

În ultimii ani, am avut prilejul să descopăr multe informații inedite din documentele de arhivă (atât din București, cât și din țară) privind viața privată a unuia dintre membrii marcanți ai vieții politice și culturale din Vechiul Regat – Dimitrie A. Sturdza¹. De aceea doresc ca în aceste rânduri să prezint câteva aspecte din viața personală a lui Dimitrie A. Sturdza, care, deși mai puțin cunoscută, nu este mai puțin importantă.

La fel ca bunicul său patern, Dimitrie A. Sturdza a fost un om cu totul aparte al epocii sale. De altfel a și moștenit multe dintre virtuțile bunicului patern, dar și pe ale tatălui său. Destinul a fost, ce-i drept, darnic cu el, pentru că a avut norocul să se nască într-o familie bogată și prestigioasă. Dar viața lui Dimitrie A. Sturdza avea să fie încă din tinerețe una tumultuoasă – cu multe răsturnări de situație – atât cea publică, cât și privată.

În primul rând trebuie să ținem cont de faptul că tatăl său a murit destul de timpuriu, când Dimitrie A. Sturdza avea doar 15 ani. Poate de aceea s-a maturizat atât de repede. Fiind cel mai mare dintre frații lui a fost conștient de faptul că trebuie să își sprijine familia. El povestea că la moartea tatălui, mama sa i-a spus că îndatoririle pe care până atunci le-a avut tatăl său vor trece în grija lui. Se pare că greutățile prin care a trecut l-au întărit și l-au maturizat. Astfel, Dimitrie A. Sturdza, încă de tânăr, a avut preocupări dintre cele mai diverse, explorând mereu noi dome-

nii de activitate, încă din perioada în care era student la München. Poate și pentru că din fire era activ și inventiv și iubea foarte mult munca.

După ce a terminat studiile în Germania avea de gând să construiască o moară la Miclăușeni. De aceea era interesat de agronomie și chiar a făcut „studii asupra căutării și exploatării moșiilor”². De altfel, această activitate îi făcea plăcere.

Într-o epistolă trimisă prietenului său Gheorghe Sion, în ianuarie 1862, mărturisea: „Reîntors în țară, mă ocup de plugărie și nu am trăit zile mai fericite decât acele la coarnele aratului pe zilele cele minunate de toamnă”³.

Un aspect mai puțin cunoscut din cariera lui Dimitrie A. Sturdza este faptul că a practicat și avocatura, profesie pe care a exercitat-o încă din tinerețe⁴. Cu toate activitățile în care era implicat, dorea să-și întemeieze o familie. În anul 1864 îi trimitea scrisori mamei sale în care îi mărturisea faptul că îi este dragă o fată Zenaida. Dorea să se căsătorească cu ea așa cum reiese din următoarele rânduri: „În toate zilele rog cu fervoare pe a Tot Puternicul să-mi împlinească dorința mea, căci în toate zilele, cu cât mai mult o văd, o iubesc și o prețuiesc mai mult și sunt convins de norocirea fără margini ce am avea”⁵. Însă, în ianuarie 1867⁶ s-a căsătorit⁷ cu Zoe Cantacuzino⁸ (1847–1920), fiica lui Ioan C. Cantacuzino, ministru de Justiție, și a soției sale Maria Mavros, una dintre fetele generalului Nicolae Mavros⁹. Soția sa, Zoe, s-a remarcat în epocă printr-o educație aleasă. Cunoștea foarte bine limbile franceză, germană, engleză și italiană¹⁰. Presupunem că era atrasă mai mult de limba franceză, întrucât scrisorile ei erau scrise în limba lui Voltaire. Deși era o femeie „foarte strălucită în lume” era,

*Cercetător științific

însă, și temută, deoarece avea obiceiul de a batjocori pe inamicii politici ai soțului ei”¹¹. Regina Maria o descria pe soția lui Dimitrie A. Sturdza astfel: „Avea limba cea mai tăioasă din toată România, duhul cel mai ascuțit din tot partidul, căci «laptele blândității umane» nu curgea în vinele ei. Vorbele ei de spirit făceau senzație și nu rămânea mare lucru din cei asupra cărora își ascutea tăișul umorului. Era mică, uscățivă, mai mult temută decât iubită, și fiind mai întotdeauna bolnavă, era de-o paloare de mort. Nu cred ca ochii ei să nu mă fi privit totdeauna cu îngăduință”¹². Scriitorul Duiliu Zamfirescu considera că soția lui Dimitrie A. Sturdza „trebuie să fi dus, în tinerețe, traiul unei prepelițe închise în colivie. Se spune despre D-sa că ar fi păcătuț în cele nelegitime”¹³.

Dimitrie A. Sturdza a avut un singur copil, Alexandru D. Sturdza, născut pe 3 iunie 1869¹⁴ la Constantinopol, în perioada când, acolo, a fost agent diplomatic. După cum observăm, a primit la botez¹⁵ numele bunicului său patern. Când era mic era alintat „Mustafa”¹⁶. A fost căsătorit cu vara sa primară Eliza Carp, fiica lui Petre P. Carp¹⁷, și au avut împreună trei fii: Alexandru, Dumitru și Ioan¹⁸. Astfel, Dimitrie A. Sturdza se înrudea a doua oară cu Petre P. Carp. Acum deveniseră și cuscri, pe lângă faptul că erau cumnați. Istoricul Ion Mihai Cantacuzino caracteriza ironic relația celor doi, astfel: „Petre Carp și Dimitrie Sturdza erau nu numai adversari politici, ei erau și dușmani intimi, căci erau cumnați și, pe deasupra, deveniseră și cuscri; singurul loc unde li se întâmpla să se întâlnească era salonul soacrei lor comune, Maria Mavros, văduva lui Ioan C. Cantacuzino. Și uite că fiul lui Sturdza, Alexandru, se căsătorii cu fiica lui Carp, Elsa... Timp de mulți ani așa se înfățișa «societatea bună»: toată lumea se înrudea cu toată lumea”¹⁹. Dimitrie A. Sturdza dorea ca fiul său să ducă „onoarea țerii” și a familiei sale mai departe, „urmând tradițiunea Sturdzeștilor de la Miclăușeni, carii au fost oameni sdraveni și oameni ai datoriei. Așa am venerat pe străbunul tău care să apropiase de sută de ani, așa am iubit pe bunicul tău și astfel mă străduiesc și eu să-mi închin viața, și e o binecuvântare din ceriu că văd cu ochii că drumul tras e atât de bine bătut, încât să va menține înainte”²⁰. Din păcate, destinul fiului său avea să fie unul tragic. Se pare că anii de studiu, petrecuți încă de mic în Germania²¹, l-au influențat atât de mult pe fiul său, încât în timpul Marelui Război a trecut de partea inamicului. Despre acest trist

episod a relatat pe larg în cartea sa, publicată în anul 1926, un martor ocular, anume baronul Valeriu Kapri, fost maior în cavaleria austro-ungară. Astfel, acesta nota că gestul colonelului Alexandru Sturdza a fost „aproape de neînțeles și unic în felul său”²². Despre motivul care l-a determinat pe Alexandru D. Sturdza să recurgă la acel gest, tot baronul Valeriu Kapri nota explicit că la început „s-a crezut că a nutrit în sufletul său un adânc sentiment de germanofilism”²³. Însă, când a intrat România în război, Alexandru D. Sturdza era în fruntea trupelor sale dovedind că este un „distins militar”. Erau mari așteptări de la el. Pentru calitățile sale în luptă primise de la regele Ferdinand o decorație înaltă. Poate și de aceea, a fost inexplicabil pentru toți militarii, „cum după patru zile de la primirea acestei înalte distincțiuni s-a putut hotărî Colonelul Sturdza să treacă în tabăra dușmanului”²⁴. Alți contemporani ai săi au criticat foarte dur gestul de trădare al lui Alexandru Sturdza. De pildă, generalul Alexandru Socec spunea, în jurnalul său, că Alexandru Sturdza „era un om încăpățânat, un germanofil [...] cum nu este permis unui militar român, chiar dacă vrea să se scuze că a primit o educație germană”²⁵. Iar generalul Alexandru Averescu i-a raportat Regelui Ferdinand, printre altele, faptul că „colonelul Sturdza nu scâpa ocaziunea de a face să pătrundă în spiritul inferiorilor săi, ideea de superioritate a armatei germane, idee de care poate era însuși sincer pătruns”²⁶. Nu vom ști niciodată cu certitudine de ce Alexandru D. Sturdza a ales să treacă la inamici. A fost dragostea sa pentru cultura și armata germană sau disprețul său pentru ruși și pentru modul cum se comportau aceștia, deși erau aliații noștri. Cert este faptul că în urma acestui gest a fost considerat un trădător și a fost nevoit să trăiască în exil. A fost înmormântat însă lângă soția și părinții săi la Cimitirul Bellu.

Unii dintre contemporanii lui Dimitrie A. Sturdza i-au schițat portretul. De pildă, Sabina Cantacuzino scria că era „antipodul” soției lui. Era „tăcut, rezervat, serios, muncitor, conștiincios, auster, evlavios și mai presus de toate modest”²⁷. De altfel și din documentele sale reiese faptul că a fost un om chibzuit, energic, onest, cu un dezvoltat simț al datoriei și spirit de inițiativă; deși, ce-i drept, a comis și greșeli care l-au costat, mai ales, în viața politică. Dimitrie A. Sturdza făcea parte dintre acei oameni care impuneau respectul, ordinea, economia, regulile stricte în orice domeniu de activitate. În toate acțiunile și în felul său de a fi și de a

lucra păstra ordinea și regula. Era omul de acțiune și de inițiativă și își urmărea aspirațiile cu o perseverență uimitoare. Nu admitea în niciun chip risipa banului public și nerespectarea legilor, așa cum reiese din lucrările sale. Era tipul de om practic. Nu-i plăcea să piardă vremea, tot timpul muncă. Spunea că „zilele omului trec iute fără a le putea readuce înapoi și nu trebuie ca ele să treacă fără a le întrebuița pentru perfecționarea și cultura noastră”²⁸. Toate aceste calități le-a moștenit de la părinții săi, care erau oameni respectați de comunitatea din care făceau parte. Deși lăsa impresia de om bun, blajin, Dimitrie A. Sturdza a dat dovadă în multe dintre acțiunile sale de exigență, fermitate, cutezanță. Regina Maria nota că „Dimitrie A. Sturdza era în adevăr omul care cu toată convingerea opunea veșnice obiecțiuni. Uscățiv, cărunț, violent, era un omuleț pătimaș, sectar și certăreț ca un fox-terrier, dar era un om de valoare și cât se poate de inteligent”²⁹. După cum reiese din documente, era mândru de originea sa moldoveană și de ceea ce lășaseră în urma lor bunicul și tatăl său. Spre exemplu, într-o epistolă adresată fiului său, nota: „Opera vrednicului bunicu și a patriotului părinte și a mea proprie trece în mâni care va purta-o înainte și nu va lăsa să piară, ținând sus și nepătat numele cinstit a Sturdzeștilor de la Miclăușeni”³⁰. Dar, cu toate acestea, Dimitrie A. Sturdza a fost supus și el la rândul său denigrării ca alți contemporani ai săi.

Analizând documentele și mărturiile contemporanilor săi observăm că pentru mulți dintre ei Dimitrie A. Sturdza era o personalitate contradictorie. Ceea ce, dacă stăm bine să ne gândim, era și firesc pentru acea epocă. Ocupând funcții politice foarte importante în stat și-a atras și numeroase critici, în aceeași măsură în care a primit și laude. Cert este faptul că nu a fost singura personalitate politică a vremii care a fost denigrată. Era obiceiul vremii ca omul ajuns la putere să fie criticat. Așa a fost dintotdeauna și probabil așa va fi mereu.

Un alt contemporan al său, omul politic Ion Bălăceanu, relatează în amintirile sale că Dimitrie A. Sturdza „pentru o treabă de doi bani înnegrea hârtie de zece franci fără să rezolve ceva”³¹. În orice caz, putem spune că Dimitrie A. Sturdza a fost tipul de moldovean modest și muncitor care a rămas mereu atașat de locul natal unde s-a născut și a copilărit. De aceea, de câte ori avea timp venea la Miclăușeni ca să petreacă timpul liber. Se bucura de ceea ce-i oferea natura. Era chiar foarte pasionat de natură și munte. Iubea mult

drumețiile. Vara, îndeosebi, venea în vizită la casa unde a copilărit, despre care vorbea mereu cu plăcere și cu nostalgie după vremurile apuse. Iată ce-i scria într-una dintre numeroasele scrisori adresate fiului său: „Ce bucurie, m-am aflat trei zile la Miclăușeni ca să gust acolo liniscea sufletească, ce-mi lipsește atât de mult în viața mea atât de agitată, să o gust într-un loc peste care au domnit spiritul a mai multor generațiuni de oameni buni, probi și sdraveni. În mijlocul distrucțiunii și a ruinelor generale din trecut, Miclăușenii este ca o mângâiere pentru prezent și o asigurare pentru viitor”³². Tot aici venea deseori vara ca să scape de căldura din București: „La Miclăușeni e foarte frumos și am luat în fiecare zi câte o baie admirabil de bună și de răcoritoare”³³.

Din câte reiese din bogata corespondență între Dimitrie A. Sturdza și familia sa, era un om cât se poate de simplu care se bucura de lucrurile mărunte. Deși deținea funcții importante în stat, nu iubea luxul, fastul; mergea pe jos. Nu era pretențios nici când era vorba de mâncare, cum am fi tentați să credem. Mânca atât „cireșe, fragi și zmeură, alivenci și smântână”³⁴, cât și mămăligă cu brânză atunci când era în drumeție și făcea popas la câte o stână, cum îi povestea fiului său: „După ce am mâncat mămăligă cu brânză ne-am culcat sub un acoperiș de scânduri improvizat, pe pământ ascernut cu cetină”³⁵. La zile importante sărbătorea și cu vânat. De pildă, în anul 1881, într-o scrisoare adresată fiului său, aflăm la studii în străinătate, îi mărturisea bucuros faptul că „un pădurar de la Ceahlău mi-a adus deunăzi o căprioară, cu care s-a făcut masă mare de zioa mamei”³⁶, adică a soției sale Zoe, de care avea mare grijă după cum reiese din scrisori.

De altfel nu doar cu soția și cu fiul său era grijuliu și protector, ci și cu frații săi. Impresionanta corespondență purtată cu membrii familiei sale (soția, fiul, frații, mama) ne dezvăluie faptul că Dimitrie A. Sturdza era profund implicat în viața de familie. Tot timpul le oferea povețe și sprijin. Avea și o latură sensibilă³⁷, pe lângă cea severă pe care o înfățișa deseori. În cei din urmă ani, slăbit și obosit după o viață plină de încercări, Dimitrie A. Sturdza s-a îmbolnăvit. Amărăciunea i-a fost provocată mai mult din cauze politice.

Scriitorul Duiliu Zamfirescu nota că ultima dată când l-a văzut înainte de „decapitarea sa morală, era în cabinetul său de lucru, în casele ce avea în strada Mercur 13, față în față cu ale D-lui Marghiloman”³⁸. 151

Ziarul „Românul”, Biblioteca Națională a României, Serviciul colecții speciale, Cabinetul periodice românești vechi

În anul 1914, la scurt timp după moartea Regelui Carol I, avea să se stingă din viață și octogenarul Dimitrie A. Sturdza. Istoricul Nicolae Iorga se întreba retoric: „Va fi auzit bătrânul, care se stinge pe încetul în căsuța-i modestă din strada Mercur, sunetul trâmbițelor care salutau la doi pași de locul suferințelor sale trecerea cea din urmă a lui Carol I-iu înaintea trupelor lui? Se va fi găsit pioasa minciună care să-i acopere un adevăr, strașnic pentru dânsul mai mult poate decât pentru oricare om? Dacă s-a găsit, atunci minciuna să fie binecuvântată! Căci de mulți ani, fostul șef al partidului liberal nu trăia decât prin regele său și pentru regele său”³⁹.

Pe 9 octombrie 1914, ziarele vremii anunțau moartea lui Dimitrie A. Sturdza după o lungă suferință. De asemenea, și pe prima pagină a ziarului „Universul” apărea un articol despre moartea lui Dimitrie A. Sturdza: „Astă noapte, la ora 1, a încetat din viață la locuința sa din str. Mercur, Dim. A. Sturdza, fostul președinte de consiliu și șef al partidului liberal. Starea d-lui Sturdza, care se afla bolnav de mai multă vreme, se agravase în ultimul timp și încă de eri după amiază medicii pierduseră orice speranță de a-l mai putea salva. În clipa morții nu se aflu la căpătâiul lui decât soția defunctului,

doamna Zoe Sturdza, și fiul său, domnul colonel Al. Sturdza”⁴⁰. Iar în ediția specială a aceluiași ziar erau date pe larg toate detaliile legate de înmormântarea sa. Astfel, opinia publică era informată că Guvernul a decis ca Dimitrie A. Sturdza să aibă funeralii naționale.

Corpul său neînsuflețit a fost depus la biserica Sfântul Gheorghe Nou. A fost înmormântat la Cimitirul Bellu⁴¹. Lângă Dimitrie A. Sturdza au fost înmormântați, ulterior, soția și fiul.

Note

¹ A se vedea: Nicoleta Stan-Țurcanu, „Dimitrie A. Sturdza, istoric, publicist și secretar general al Academiei Române”, în *Ipostaze ale modernizării în Vechiul Regat*, vol. VII, editori: Ion Bulei, Alin Ciupală, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2017, p. 126–150; Idem, *Crâmpiele din viața lui Dimitrie A. Sturdza*, în „Magazin istoric”, an LI, nr. 2(611)/2018, p. 69–73; Idem, *Dimitrie A. Sturdza și Academia Română*, în „Magazin istoric”, an LI, nr. 6(615)/2018, p. 56–58.

² BAR, Cabinetul de manuscrise, Corespondență, *Dimitrie A. Sturdza către Matei Sturdza*, S6 (30)/CMXII/1, nenumărat.

Mormântul lui Dimitrie A. Sturdza de la Cimitirul Bellu
Sursa foto: Nicoleta Stan-Țurcanu

³ Ștefan Meteș, *op. cit.*, p. 267.

⁴ BAR, Cabinetul de manuscrise, *Fond D.A. Sturdza*, Mapa X Acte 54–56, nedatat, nenumărat.

⁵ Idem, *Dimitrie A. Sturdza către Catinca Sturdza*, S1 (59)/CMXII/1, nenumărat.

⁶ ANR, Direcția Arhivelor Municipiului București, *Fond Colecția Registrelor de Stare Civilă-București*, Căsătorii. Culoarea Galben, Registrul 15/1867, f. 4.

⁷ Interesant este faptul că Dimitrie A. Sturdza, după cum reiese din notițele sale, înainte de căsătorie i-a trimis o scrisoare Regelui Carol I (la vremea aceea era domnitor), în care scria: „Măria Ta, în momente însemnate, cum sunt acele de față pentru mine, fiecare dorește a se apropia de acei cari, prin nume și înrudiri, sunt mai aproape cu inima și cu simțirea. E dar lucru natural și îmi îndeplinesc nu numai o datorie, ci o trebuință a inimei, viind ca la capul vechii și venerabilei noastre familii Sturzești, și rugându-vă, atât pe M.V. cât și pe Doamna, să-mi trimiteți ale Voastre binecuvântări părintești pentru căsătoria mea. Dumnezeu în îndurarea sa a vrut ca să fiu părtaș de norocirea cea mai mare, care poate omul să aibă în lume, aceia de a trece prin viață la mine unei soții nobile și iubitoare. În curând voi avea de soție pe Zoe, fiica cea mai mare a Dlui Ioan Cantacuzino, actualul ministru al Justiției, fiul bătrânului Caimacam Cantacuzino. Binecuvântările părinților fac fericirea copiilor și dați-mi voie se aștept acele binecuvântări, ca de la părinți binevoitori și iubitori, întocmai astfel precum le-aș fi căpătat chiar de la ei, carii astăzi nu mai sunt în mijlocul nostru.

Totodată permiteți-mi să vă rog pe M.V. și pe M. Doamna să primiți cu bunăvoință părintească pe fratele meu Iorgu, care va avea fericirea să vă înmâneze această scrisoare. Veți cunoaște, sper, în el un tânăr plin de idei, simțiri și aspirațiuni nobile.

Aici, la noi, scăpați de un mare rău, căutăm cu toții să alinăm ranele de care suferă țara. Providența ne-a dat un Domn bun, conștiincios, lucrător neobosit, plin de voință

binelui și plin de energie. Cu toții rugăm pe Atotputernicul să ne lumineze ca să ajutăm toate întreprinderile ce faceți pentru binele țării”. A se consulta, ANR, Direcția Județeană Neamț a Arhivelor Naționale, *Fond Sturdza Miclăușeni*, dosar 608, f. 104.

⁸ Zoe Cantacuzino a primit ca zestre de la părinții săi moșia Cozlecii din județul Prahova, „uă parură de brillante (Broșă și Cercei)” în valoare de nouă sute de galbeni și alte mici bijuterii în valoare de două sute cincizeci galbeni și un trusou în valoare de o mie de galbeni. A se vedea, pe larg, Mihai Dim. Sturdza, *Familiiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică*, vol. III, Familia Cantacuzino, București, Editura Simetria, 2014, p. 271.

⁹ Mihai Sorin Rădulescu, *Elita liberală românească (1866–1900)*, București, Editura All, 1998, p. 41.

¹⁰ Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei I.C. Brătianu (1821–1891)*, ediția a II-a, București, Editura Universul, 1934, p. 228.

¹¹ *Ibidem*, p. 229.

¹² Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. II, traducere din limba engleză de Mărgărita Miller-Verghi, ediție îngrijită și note de Ioana Cracă, București, Editura Eminescu, 1991, p. 176.

¹³ Duiliu Zamfirescu, *Neinventivul Carol I și câțiva dintre sfetnicii săi*, în „Magazin Istoric”, nr. 10/1973, p. 25–27.

¹⁴ BAR, Cabinetul de manuscrise, Corespondență, *Dimitrie A. Sturdza către Alecu Sturdza*, S2(211)/CMXI/1. Aceeași dată de naștere este trecută și pe inscripția de pe sarcofagul său aflat la Cimitirul Bellu, unde este înmormântat alături de soția sa și părinții săi.

¹⁵ Dimitrie A. Sturdza a notat într-un registru, pe lângă multe alte cheltuieli, și cele făcute atunci când s-a născut Alexandru în iunie 1869. Astfel reiese că a cheltuit pentru

cele necesare unui nou-născut (leagăn, saltea, pânză, două albi, fașe etc.) suma de 547,56 lei. Iar pentru botezul lui a cheltuit și mai mult, adică suma de 586,91 lei. A trecut până și „bacșișurile” de la botezul copilului, 290 lei. Apoi, din luna iulie 1869, a angajat o dădacă pentru copil. A se vedea mai multe în BAR, Cabinetul de manuscrise, *Fond D.A. Sturdza*, Mapa XII Varia 333, nenumărat.

¹⁶ BAR, Cabinetul de manuscrise, Corespondență, *Ruxandra Balș către Dimitrie A. Sturdza*, S18 (169)/DCCCLV, nenumărat.

¹⁷ Mihai Sorin Rădulescu, *op. cit.*, p. 41.

¹⁸ A se vedea mai multe în Mihai Sorin Rădulescu, *Sturdeștii de azi*, în „Magazin Istoric”, nr. 5/1994, p. 41.

¹⁹ Ion Mihai Cantacuzino, *O mie de ani în Balcani. O cronică a Cantacuzinilor în vâltoarea secolelor*, traducere Maria Șerbănescu și Sabina Drăgoi, București, Editura Albatros, 1996, p. 375.

²⁰ BAR, Cabinetul de manuscrise, Corespondență, *Dimitrie A. Sturdza către Alecu Sturdza*, București, S2(705)/CMXI/4, nenumărat.

²¹ Despre studiile lui Alexandru D. Sturdza în Germania și despre cariera sa militară au scris pe larg Petre Otu, Maria Georgescu, *Radiografia unei trădări: cazul colonelului Alexandru D. Sturdza*, București, Editura Militară, 2011.

²² Valeriu Kapri, *Cazul fostului colonel Alexandru Sturdza, comandantul Diviziei a 8-a română. Un episod din războiul mondial (1914–1918) pe Frontul Român*, Oradea, Editura Tip. Soc. pe Acț. Adolf Sonnenfeld, 1926, p. 3.

²³ *Ibidem*, p. 3.

²⁴ *Ibidem*, p. 4.

²⁵ ANR, ANIC, *Fond Socec Alexandru-general*, dosar 10, f. 164.

²⁶ A se vedea pe larg raportul strict secret al comandantului Armatei a II-a, generalul Averescu, către comandantul Suprem din data de 5 februarie 1917, în Biblioteca

Națională a României, Serviciul colecții speciale, *Manuscrise*, Mss. 3866.

²⁷ Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 231.

²⁸ BAR, Cabinetul de manuscrise, Corespondență, *Dimitrie A. Sturdza către Alecu Sturdza*, S2 (333)/CMXI(3), 11 mai 1880, nenumărat.

²⁹ Maria, Regina României, *op. cit.*, p. 176.

³⁰ BAR, Cabinetul de manuscrise, Corespondență, *Dimitrie A. Sturdza către Alecu Sturdza*, S2 (432)/CMXI (3), 9 decembrie 1891, nenumărat.

³¹ Ion Bălăceanu, *Amintiri politice și diplomatice (1848–1903)*, traducere din limba franceză, introducere, note și comentarii de Georgeta Filitti, București, Editura Cavallioti, 2002, p. 257.

³² BAR, Cabinetul de manuscrise, Corespondență, *Dimitrie A. Sturdza către Alecu Sturdza*, S2 (413)/CMXI (3), nenumărat.

³³ *Idem*, S2 (343)/CMXI (3), nenumărat.

³⁴ *Idem*, S2 (339)/CMXI (3), nenumărat.

³⁵ *Idem*, S2 (258)/CMXI (2), nenumărat.

³⁶ *Idem*, S2 (13)/CMXI (2), nenumărat.

³⁷ Doctorul Ioan Cantacuzino nota că pe Dimitrie A. Sturdza muzica lui Beethoven „îl stăpânea în mod suveran”. Își amintea că pe vremea când era la studii în Paris, aflându-se lângă Dimitrie A. Sturdza la un concert simfonic, l-a auzit plângând la audiția Simfoniei a 5-a în Do minor. A se consulta BAR, Cabinetul de manuscrise, *Arhiva dr. I. Cantacuzino*, Mapa X Varia 17 (5–7), nenumărat.

³⁸ Duiliu Zamfirescu, *op. cit.*, p. 25–27.

³⁹ Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. II, Vălenii de Munte, Editura Neamul Românesc, p. 429.

⁴⁰ „Universul”, an XXXII, nr. 278/1914, p. 1.

⁴¹ A se vedea mai multe în ziarul „Universul”, an XXXII, nr. 278/1914, ediția specială, p. 1.

Seria „Basarabica”

Stoica Lascu*

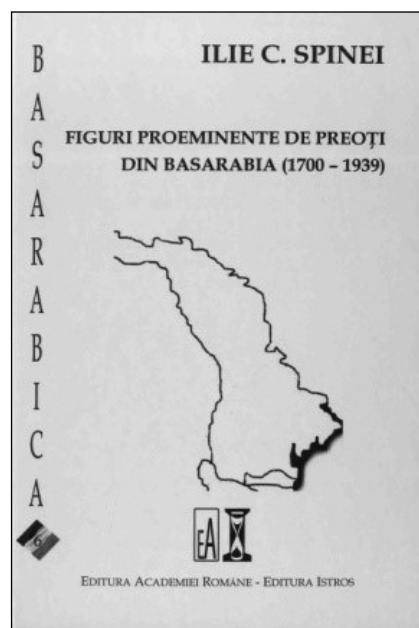
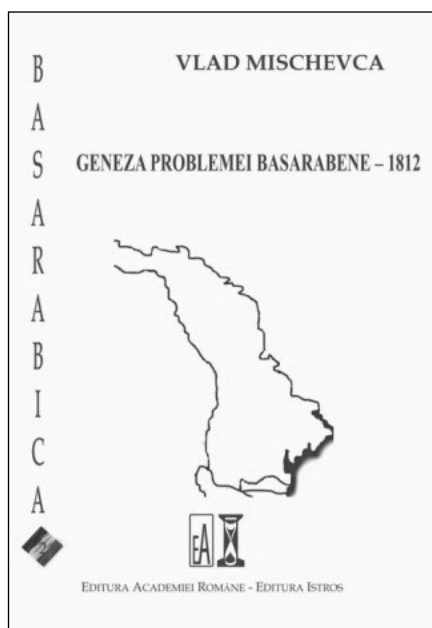
Seria „Basarabica”, pilduitoare întreprindere științifică și național-culturală, sub egida Academiei Române și a Muzeului Brăilei „Carol I”

În suitea manifestărilor cultural-științifice puse sub semnul marcării Centenarului Marii Uniri din 1918, slujitorii scrisului istoric din țara noastră sunt prezenți prin multiple și varii inițiative, unele cu deosebită semnificație națională, ce se cuvine a fi consemnate și relevate ca atare. Cum este cea de față, izvorâtă din inițiativa a doi seniori ai lui Clio, academicianul Victor I. Spinei, vicepreședinte al Academiei Române, și profesorul Ionel Câdea, membru corespondent al Academiei, directorul Muzeului Brăilei „Carol I”, coordonatorii seriei „Basarabica”, editată în comun de către Editura Academiei Române și Editura „Istros” a Muzeului Brăilei „Carol I”. Este de spus, în context, că de mai bine de două decenii cele două instituțiuni științific-editoriale au conlucrat la îngrijirea și apariția a numeroase și valoroase tomuri în specialitatea istorie, astfel încât există o bună și fertilă bază de continuare a acestei colaborări. Cei doi istorici – ambii, reputați medievști și manageri, totodată, editori laborioși – sunt, din anul trecut, la originea unei serii dedicate istoriei Basarabiei, asumare editorială unică, din câte cunosc, în peisajul științific național; în primăvara acestui an, acad. Victor Spinei (coordonator, totodată, al Programului Centenar al Academiei Române) avea să consemneze: „Am înregistrat o indubitabilă eficiență în privința editării volumelor din seria «Basarabica», în care publicăm lucrări semnificative ale savanților din Republica Moldova. Până în momentul de față, în cursul anu-

lui trecut [2017] și în primele săptămâni ale anului în curs au văzut lumina tiparului șase volume, pregătite împreună cu profesorul Ionel Câdea, membru corespondent al Academiei și director al Muzeului Brăilei «Carol I». La acestea se adaugă două tomuri complementare, din seria intitulată «Documenta Basarabiae», iar până la sfârșitul anului estimăm ca posibilă publicarea a cel puțin încă patru volume din seria «Basarabica», mizând și pe sprijinul financiar al Institutului «Eudoxiu Hurmuzachi» pentru Românii de Pretutindeni, condus de profesorul Nicolae Brânzea”.

Până acum au fost editate, în condițiuni grafice dintre cele mai bune, un număr de șapte volume – Ion Guceac, *Constituția la răscruce de milenii*. Ediția a 2-a revăzută și adăugită. Prefață de Ion Dogaru. Volum îngrijit de Victor Spinei (Academia Română – Institutul de Arheologie Iași. Muzeul Brăilei „Carol I”), Editura Academiei Române, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I” ([Seria] „Basarabica” 1. Coordonatori: Victor Spinei și Ionel Câdea), București – Brăila, 2016 /534 p./; Vlad Mischevca, *Geneza problemei basarabene – 1812* (Academia Română – Institutul de Arheologie Iași. Muzeul Brăilei „Carol I”). Prefață de Demir Dragnev. Volum îngrijit de Ionel Câdea, Viorel Coman, Editura Academiei Române, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I” ([Seria] „Basarabica” 2. Coordonatori: Victor Spinei și Ionel Câdea), București – Brăila, 2017/368 p./; Valeriu Popovschi, *Biroul de organizare al Sfatului Țării (27 octombrie–21 noiembrie 1917)/Republica Democratică Moldovenească (Formarea și evoluția. 1917–1918)* (Academia Română – Institutul de Arheologie Iași. Muzeul Brăilei „Carol I”). Volum îngrijit de Gheorghe E.

*Profesor universitar dr.

Cojocaru. [Cuvânt-înainte: Gheorghe E. Cojocaru, Valeriu Popovschi, un istoric pasionat de istoria Sfatului Țării], Editura Academiei Române, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I” ([Seria] „Basarabica” 3. Coordonatori: Victor Spinei și Ionel Câdea), București – Brăila, 2017 /368 p./; Sergiu Cornea, *Organizarea teritorială a puterii locale în Republica Moldova: concept, mecanisme, soluții*. [Prefață: Victor Juc, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar] (Academia Română – Institutul de Arheologie Iași. Muzeul Brăilei „Carol I”), Editura Academiei Române, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I” ([Seria] „Basarabica” 4. Coordonatori: Victor Spinei și Ionel Câdea), București – Brăila, 2017 /614 p./; Victor Țvircur, *Dimitrie Cantemir – Repere biografice* (Academia Română – Institutul de Arheologie Iași. Muzeul Brăilei „Carol I”), Editura Academiei Române, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I” ([Seria] „Basarabica” 5. Coordonatori: Victor Spinei și Ionel Câdea), București – Brăila, 2017 /374 p./; Ilie C. Spinei, *Figuri proeminente de preoți din Basarabia (1700–1939)* (Academia Română – Institutul de Arheologie Iași. Muzeul Brăilei „Carol I”). Volum îngrijit de Marcel I. Spinei. Cuvânt-înainte de Arhiepiscop dr. Casian Crăciun, Editura Academiei Române, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I” ([Seria] „Basarabica” 6. Coordonatori: Victor Spinei și Ionel Câdea), București – Brăila, 2017 /520 p./; Nicolae Enciu, *În componența României Întregite. Basarabia și basarabenii de la Marea Unire la notele ultimative sovietice* (Academia Română – Insti-

tutul de Arheologie Iași. Muzeul Brăilei „Carol I”), Editura Academiei Române, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I” ([Seria] „Basarabica” 7. Coordonatori: Victor Spinei și Ionel Câdea), București – Brăila, 2018/544 p.

În primele două volume, inițiatorii acestui prețios demers național-cultural pentru relevarea și asumarea ansamblului românității de astăzi inserează un articulat și consistent *Argument pentru „Basarabica”*: „Dincolo de fruntariile actuale ale țării – cu precădere în Republica Moldova – locuiesc entități românești care produc valori culturale și științifice notabile, adesea ignorate sau nu îndeajuns de bine cunoscute în România, motiv pentru care considerăm oportun să se aibă în vedere publicarea contribuțiilor celor mai reprezentativi erudiți de la răsărit de Prut în volume consistente, destinate atât lumii savante, cât și publicului larg interesat de domeniile umaniste și de disciplinele științifice. După raptul teritorial, produs ca urmare a ultimatumului din 26 iunie 1940 și mai cu seamă după ocuparea Basarabiei de către trupele sovietice în vara anului 1944, represaliile obstinate împotriva populației locale, orientate cu prioritate spre pătura sa cultă, au condus, pe de o parte, la încarcerări și deportări masive, soldate frecvent cu suprimarea fizică a opozanților dictaturii, iar, pe altă parte, cu emigrarea în masă a comunităților amenințate de hecatomba războiului și de instalarea regimului despotoc. (...)

După proclamarea independenței la 27 august 1991 și crearea Republicii Moldova, tendințele pozitive spre reînnoire s-au accentuat, societatea

locală parcurgând o perioadă de tranziție nelipsită de convulsii, dar aspirând la o altă dinamică existențială. Cu toate dificultățile materiale, dar și de altă natură, specifice tuturor entităților statale din jumătatea răsăriteană a Europei, care s-au debarasat de povara regimurilor dictatoriale și de hegemonia tenebroasă a Kremlinului, lumea intelectuală din Republica Moldova a reușit ca, prin har și determinare, să obțină performanțe savante de netăgăduit, unele dintre acestea cu relevanță nu numai pe plan național, ci și internațional. Confruntată cu un destin istoric presărat cu precarități, când însăși ființa națională s-a aflat la ceas de grea cumpănă, românitatea dintre Prut și Nistru a dobândit verticalitate umană și profesională, probând o forță regenerativă cu totul și cu totul remarcabilă, care se cuvine evidențiată și care merită întreaga admirație.

Dincolo de scindarea nefirească și, desigur, vremelnică a trunchiului neolatin ancestral, realizările confrăților de la răsărit de Prut din toate sferile de activitate constituie un bun comun, indiferent de locul și momentul în care au fost produse. De aceea este imperios necesar ca acestor împliniri, purtând pecetea sagacității și a exigențelor, să li se confere proliferare în tot spațiul carpato-dunărean. Un belșug de noi roade va fi oricând bine-venit în grădina civilizației românești. Demersul preconizat se bucură de adeziunea conducerii Academiei Române, fiind agreat totodată de numeroși colegi din mediul academic și universitar de la Chișinău, împreună cu care sperăm să identificăm oportunitățile cele mai bune pentru o cooperare fructuoasă și viageră. Materiali-

zarea acestui proiect urmează să se realizeze prin coeditarea asumată de Editura Academiei Române și Editura Istros & Muzeului Brăilei «Carol I».

Sunt, în ansamblul documentului, expuse pe larg circumstanțele contemporane și istorice ale evoluției spațiului românesc de dincolo de Prut, ca și îndatoririle ce li se incumbă generațiilor de azi în ducerea unor acțiuni cât mai concertate pentru ca românitatea dintre Prut și Nistru să se dimensioneze tot mai eficient și vizibil, prin susținute acțiuni și pe multiple planuri, în „grădina civilizației românești”. Editarea, până acum, a cărților și autorilor în cadrul Seriei „Basarabica”, la nivel științific superior, probează relevarea intențiilor programatice ale profesorilor Spinei și Cândeia.

Punctăm, în acest sens, câteva repere ale importanței aparițiilor cu tematică istorică de până acum. Astfel, despre lucrarea monografică („Basarabica” 2) a cunoscutului istoric basarabean din zilele noastre Vlad Mischevca (n. 1963), cercetătorul Nicolae Enciu subliniază (în articolul *Problema basarabeană în noua istoriografie de la Chișinău*, publicat în prestigioasa revistă de la Chișinău „Limba română”, nr. 2, 2017) că ea „se înscrie în cadrul general al istoriografiei noi de la Chișinău, ce s-a cristalizat începând mai ales cu ultimul deceniu al secolului al XX-lea ca parte integrantă a istoriografiei române și europene, constituind o contribuție esențială la studierea și cunoașterea obiectivă a trecutului românilor sub aspect politico-diplomatic” (p. 57). Recent (în articolul *1812 – geneza problemei basarabene*, apărut în „Limba română”, nr. 1–2,

2018, p. 180–181), acest prolific și angajat autor resintetiza chestiunea, relevând, între altele: „Trebuie menționat că în istoriografia noastră s-a expus și părerea cum că «antecedentele problemei basarabene, într-un sens mai îngust, încep cu anul 1484, când a avut loc răpirea pământurilor și cetăților moldovene de către turci». Vizavi de această teză consemnăm doar că esența chestiunii date este una de natură politică, reducându-se, de fapt, la integritatea național-teritorială a românilor moldoveni și rezidă în cucerirea și anexarea parțială a Moldovei (dintre Prut și Nistru), fixarea hotarului la 1812 *pe trupul viu al țării*, scindând-o în jumătate, și stabilirea Rusiei la gurile Dunării, semnificând, astfel, geneza unei noi probleme internaționale – cea a «Basarabiei». Fapt care poate fi conceput doar în contextul evoluției spinoasei *probleme Orientale*”.

Autorul *Cuvântului-înainte* la lucrarea („Basarabica” 3) lui Valeriu Popovschi (1950–2014), istoricul Gheorghe E. Cojocaru (directorul Institutului de Istorie al Moldovei), consemnează despre importanța monografiei (la origine, teză de doctorat susținută în 2001, publicată într-o formă prescurtată în 2002) a fostului său confrate: „Poate mai puține ca număr decât și-ar fi dorit autorul însuși, dar impunătoare prin rigoarea și calitatea investigațiilor și enunțurilor, nu se va putea vorbi vreodată la modul profesionist despre Sfatul Țării, fără a se face referință la studiile și lucrările monografice ale lui Valeriu Popovschi. Contribuția sa la acest capitol al istoriei noastre contemporane este cu totul remarcabilă și admirabilă, iar privită din perspectiva celor o sută de ani de la inaugurarea lucrărilor Sfatului Țării (21 noiembrie 1917) și o sută de ani de la votul memorabil de Unire a Basarabiei cu țara-mamă, România (27 martie 1918), opera sa rămâne mai mult decât indispensabilă” (p. 6–7). Relevante, prin consistența și acuratețea formulărilor, sunt concluziile autorului lucrării: „...fiind, în conformitate cu forma de guvernământ, o republică parlamentară și având aproape toate atributele formale ale unui nou stat, Republica Democratică Moldovenească cu greu făcea, însă, față situației, iar fără ajutorul militar acordat la timp de România situația ei s-ar fi înrăutățit și mai mult. Iată de ce, în împrejurările deosebit de dificile de atunci, mai ales de la sfârșitul lui decembrie 1917 și începutul lui ianuarie 1918, când unirea încă nu se întrezărea, iar Basarabia risca să fie din nou acaparată deja de Rusia bolșevică sau de Ucraina, invitarea armatei române a constituit

unica modalitate nu numai pentru a păstra integritatea provinciei și cuceririle democratice dobândite, dar și pentru a crea condițiile necesare pentru revenirea ei, la momentul potrivit, la sânul Patriei-mamă; această revenire a avut loc, după cum se știe, la 27 martie 1918, fiind singura cale firească de evoluție a Republicii Democratice Moldovenești (Basarabiei), care corespundea atât intereselor vitale ale populației dintre Prut și Nistru, cât și intereselor fundamentale românești, în ansamblu” (p. 324).

Volumul lui Victor Țvirunc (n. 1955) („Basarabica” 5), cel mai avizat cantemirolog basarabean din zilele noastre, este compartimentat în cinci capitole: *Cantemirologia – Trecut și Present. Sinopsis istoriografic, Izvoare istorice privind viața și activitatea lui Dimitrie Cantemir; Supus credincios al Sublimei Porți, la mâna țarului, Enigma post-mortem a lui Dimitrie Cantemir*, plus *Anexe* (p. 223–295) și o *Bibliografie selectivă* (p. 299–315), hărți, facsimile, ilustrații: „Autorul este departe de gândul că prezenta cercetare va umple toate lacunele în biografia lui Dimitrie Cantemir, legate de evenimentele din viața sa, de activitatea sa multilaterală, atât de bogată în fapte și realizări. Mai mult decât atât, autorul – arată el însuși – este absolut sigur că următoarele generații de oameni de știință vor continua căutările în bibliotecile și arhivele din Rusia, Turcia, Anglia, Ucraina, Austria, Franța, Suedia și din alte țări, unde vor descoperi noi documente și mărturii ale talentului și geniului creator al acestui mare fiu al epocii luminilor” (p. 14) (*nota bene* – nu se face referire, pe parcursul lucrării, la editarea, încă în 2012, prin facsimilare, a primelor 25 de volume din manuscrisele lui Cantemir – *Integrala manuscriselor Dimitrie Cantemir* – efort intelectual și demers național-cultural deosebit al profesorului craiovean Constantin Barbu – discipol al lui Constantin Noica –, în cadrul unui mai amplu proiect ce vizează editarea a peste 100 de astfel de volume facsimilate, multe din opere cantemirene inedite).

Despre lucrarea („Basarabica” 6) părintelui Ilie C. Spinei (1909–1974) (la origine, teză de licență susținută la Facultatea de Teologie din Chișinău, în 1939, sub îndrumarea profesorului-părinte Gala Galaction), †Î.P.S. Casian, Arhiepiscopul Dunării de Jos, subliniază în *Cuvânt-înainte*: „Demn de remarcat este ineditul acestei cărți de restituiri, mai ales prin structurarea științifică a materialelor cercetate atunci de autor, bogăția și inedita ilustrație portretistică, bibliografia fiecărui slujitor prezentat în teză și, mai cu seamă, sublinierea contextului slujirii

complete și complexe a acestor mari sacerdoți ai lui Dumnezeu și ai oamenilor. Este un model de evocare a personalităților ce nu trebuie uitate și al căror lăsamânt spiritual-cultural trebuie să ne îmbogățească și să ne motiveze în continuarea idealului lor” (p. 35). Lucrarea are 15 capitole, referitoare la biografiile următorilor: arhimandritul Chiril (1764–1825), preotul Pavel Florea/Florov (1831–1910), Iustin Ignatie/Ignatovici (1844–1916), Ioan Cornovan (1846–1909), Dimitrie Baltaga (1848–1917), Alexandru Ianovschi (1848–1913), Macarie Untul (1859–1916), Nicolae Lașcu (1859–1933), Constantin Popovici (1860–1943), Alexandru Baltaga (1861–1941), Mihail Ceachir (1861–1938), Teodosie Volovei (1862–1920), Ioan Covaldji (1867–1928), Andrei Mădan (1869–1903), Alexie Mateevici (1888–1917).

Ultimul dintre volumele apărute până acum („Basarabica” 7) este al profesorului chișinăuian Nicolae Enciu (de la Institutul de Istorie al Moldovei) (n. 1960), unul dintre cei mai documentați și prolifici istorici ai Basarabiei perioadei interbelice,

fiind împărțit în opt capitole tematice: *Basarabia interbelică: pământ, oameni și locuri, Societate și economie, Populația Basarabiei, Elemente de modernizare europeană în cotidianul basarabean interbelic, Viața politică în Basarabia interbelică, Renașterea spirituală a Basarabiei, Contextul internațional al evoluției Basarabiei în cadrul României interbelice, Chestiunea Basarabiei la Conferința de Pace de la Paris. Recunoașterea internațională a unirii Basarabiei cu România*; de asemenea, această foarte elaborată monografie (are, nu mai puțin, și 101 tabele) este întregită de *Cronologie* (463–505), *Anexe* (p. 507–539), un întins *Eseu bibliografic* (p. 431–462), respectiv *În loc de încheiere sau „veacul de aur” al Europei de Est* (p. 413–424): „Pentru Basarabia în special, unirea din 1918 a fost condiția efortului de modernizare politică, economico-socială și culturală, efort produs în cadrul procesului de difuzare a unor valori și forme de organizare instituțională și economică dinspre Occident prin intermediul factorilor de decizie ai României”.

Publicat în: „Destin românesc. Romanian Destiny”.
Revistă de istorie și cultură [Chișinău]. Serie nouă, XIII (XXIV), nr. 3–4 (105–106), 2018, p. 270–276.

Naționalismul lui Eminescu – de Paul Georgescu

*Theodor Rogin**

Mulți gândi-se-vor, probabil, la Paul Georgescu (1923–1989), critic literar și romancier (ecranizat!) care a suscitât – și ca om – judecăți atât de divergente de-a lungul timpului, încât cei care nu l-au cunoscut nemijlocit cu greu ar mai reuși să-și formeze o imagine unitară asupra lui. El a debutat sub flamura stângismului în anii celui de al Doilea Război Mondial și a devenit, după uzurparea de regim din 1947, unul din vârfurile de lance ale eseisticii realist-socialiste, pentru ca, odată cu liberalizarea survenită în anii '60, să „năpârlească” ideologic – nu întru totul, se înțelege –, orientându-se spre alte curente de idei (estetice).

Nu, nu despre el este vorba, ci despre *un alt* Paul Georgescu, aflat și el „supt vremi”, care și-a semnat *astfel* o bună parte dintre studiile și cărțile apărute până în pragul instaurării comunismului în România: **Paul Alexandru Georgescu** (1914–2001), a cărui operă anterioară anului 1967 este cu desăvârșire ignorată, cel puțin de către literați, pentru simplul motiv că este una preponderent... juridică. Două diplome de licență – în drept și în sociologie –, obținute concomitent (1936), precum și o bibliografie relativ consistentă vin să învedereze o promițătoare carieră în domeniul științelor juridice: *Scopul dreptului în gândirea d-lui prof. [Mircea] Djuvara* (1938), *Conceptul și ideea dreptului în doctrina lui R.[udolf] Stammler* (teză de doctorat – 1939), *Privire asupra filosofiei juridice contemporane: Pozitivismul* (1941), *Logica probelor și silogismul judiciar* (1942), *O încercare de tipologie juridică* (1943), după care... tăcere. Până în 1960¹, când, auto-reinventat ca hispanist, Paul (+Alexandru) Georgescu revine în actualitate prin intermediul unei traduceri: *Dom-*

nul președinte, roman de Miguel Ángel Asturias (scriitor guatemalez, „nobelizat” șapte ani mai târziu, care va fi și subiectul tezei sale de doctorat din 1970 – în litere, de data aceasta²). Între cele două, vede lumina tiparului cea mai cunoscută carte a lui Paul Alexandru Georgescu *Teatrul spaniol clasic* (1967)³.

Tot sub semnătura Paul Georgescu i-a apărut și studiul *Naționalismul lui Eminescu*, prefațat de domnul P.P. Panaitescu, „Vreamea”, [1941], 42 p., republicat cu titlul *Statul și Națiunea în concepția lui Eminescu*, în volumul *Cercetări de filosofie juridică*⁴. Nota de la finalul acestui ultim text a fost cea care ne-a „luminat” în direcția prezentei restituiri: „Studiul de față a fost publicat sub o formă redusă⁵ în revista *Gând Românesc*, care apărea la Cluj în anul 1938, numărul 6–12, p. 314–323, iar sub forma actuală dezvoltată în revista *Vreamea*, din care s-a scos și extras sub titlul *Naționalismul lui Eminescu*, București, *Vreamea*, 1941”⁶. (Aceasta n-a fost singura colaborare „eminescologică” a lui Paul Al. Georgescu la revista clujeană.)⁷

Materialul tipărit în „Vreamea” este structurat astfel: INTRODUCERE⁸: Actualitatea gândirii eminesciene. Caractere formale; I. FILOSOFIA ISTORIEI: Organicism, stil, vârstă, libertate; II. TEORIA NAȚIUNII ȘI A CULTURII: Criteriul naționalității: rassa, popor, națiune în Apus și Răsărit. Pătura suprapusă⁹, antisemitism. Cultură și istorie, stil românesc; III. TEORIA STATULUI: Natura și funcțiunile, caracterul etnic, condițiunile conducerii și ale aristocrației, critica partidelor și a democrației, principiul totalității; IV. ETICA NAȚIONALISTĂ: Primatul etic al națiunii, obiecții. Situație filosofică. Unitate spirituală și tinerețe. Lupta, legea elitelor.

Dacizare, răsplata morții și (nenumerotată): Des-tăinuire pentru viitor.

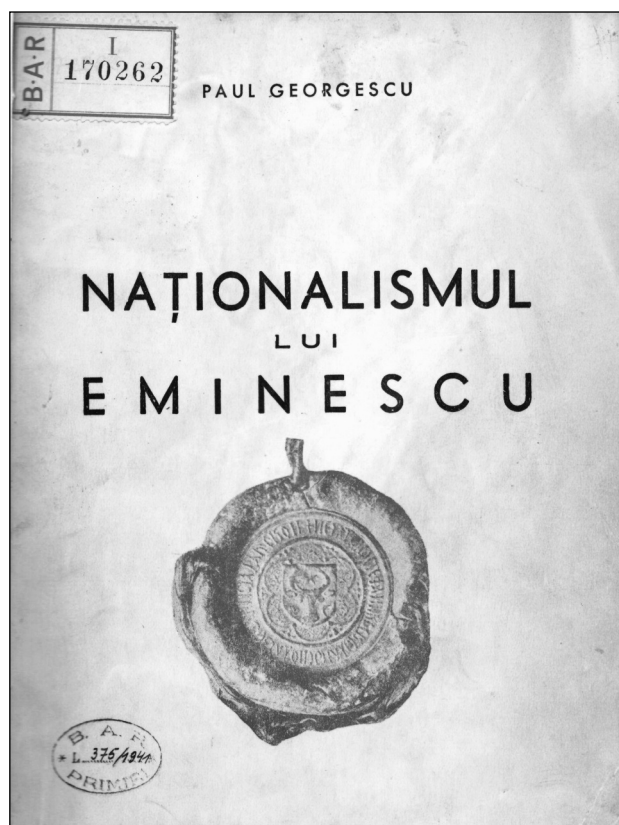
În volumul *Cercetări de filosofie juridică* din 1942¹⁰, aceste tronsoane tematice au fost parțial (și inspirat) reformulate ori simplificate prin epurare terminologică, pentru ca *Actualitatea gândirii eminesciene*, denumită/plasată anterior ca „INTRODUCERE”, să devină *concluzia* întregului demers.

*

Orice teorie „naționalistă” încearcă să afirme și să impună un triplu primat: al rasei, al etnicului, al naționalității, în termenii purității rasei, preeminenței etnicului, predominanței naționalității și, ca un corolar, pe cel al *superiorității majorității* în raport cu elementul alogen: iată originea tuturor intoleranțelor și exceselor care au însângerat umanitatea în ultima mie de ani¹¹.

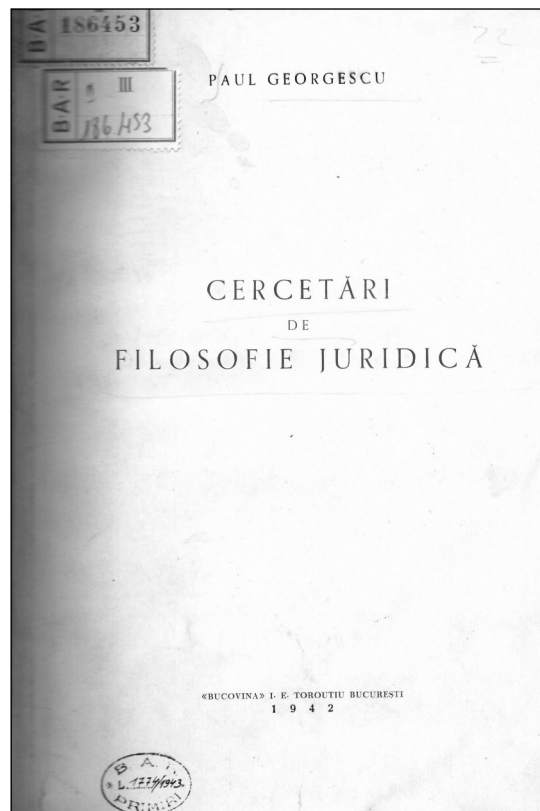
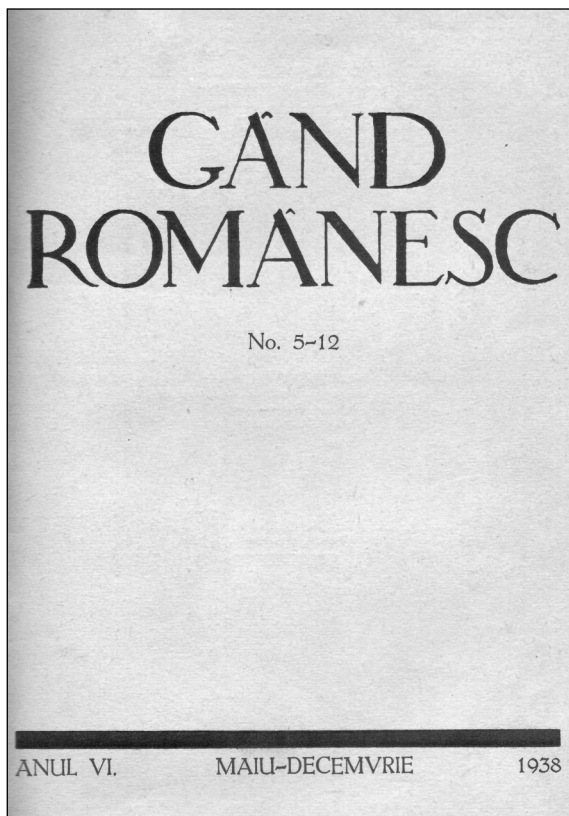
Naționalismul eminescian a rămas, după mai bine de un secol și oricum ai „mușca” din el, „fructul otrăvit” al publicisticii marelui poet: fluturat de extremiștii din anii treizeci ca stindard al „cruciadei românismului”, evitat diplomatic și chiar prohibit, din rațiuni de „corectitudine politică”, după a doua conflagrație mondială și tragedia Holocaustului. La nivel strict teoretic, numeroși intelectuali – critici și istorici literari, juriști, sociologi, filosofi – au sondat, investigat și evaluat cu pertinentță subiectul, pentru ca, la antipozi, o pleoră de „angajați” în cauze nu tocmai benigne să răsucescă, răstălmăcească ori de-a dreptul siluiască același subiect, deturnându-l și adaptându-l conjunctural. Eseul lui Paul Al. Georgescu se situează undeva la frontiera dintre cele două tendințe/abordări, scris fiind într-o epocă de mari frământări sociopolitice, de dominație a regimurilor dictatoriale de extremă dreaptă, autopropulsate prin xenofobie, militarism și imperialism, totul culminând cu uriașul cataclism planetar din 1939–1945.

Din fișa biobibliografică, schițată în debutul restituirii la care am purces, se poate deduce că Paul Al. Georgescu posedă toate atuurile intelectuale pentru o confruntare *principială* cu un subiect așa de sensibil. Dar din simpla enunțare a temelor eselui și, îndeosebi, din parcurgerea textului, rezultă cât de dificil este să prezervi un echilibru cel puțin prudentțial între domeniul investigat – „naționalismul lui Eminescu” – și presiunea (derapajele) momentului istoric, pentru a nu destabiliza balanța judecăților *pro* și *contra* unei perspective ideologice care să-i fie „redevabilă” lui Eminescu și *nu* celui care, scru-

tând-o „cu oceanul întors”, o „obligă” să „rimeze” doctrinar cu *Mein Kampf*.

Așadar, nu-i de mirare că, pentru Paul Al. Georgescu, Eminescu nu rămâne nici pe departe romanticul indefectibil, ci, dimpotrivă, gânditorul „care își depășește epoca, prin insistența și luciditatea cu care respinge *ca sterilă democrația și prevede falimentul liberalismului individualist*”.¹² Din punctul său de vedere, acestea ar fi fost seminte ideologice predestinate să rodească în „timpul nostru” (anii '40, se înțelege), dar nu oricum, ci sub forma militarismului, a totalitarismului și a cultului personalității: „Timpul nostru este timpul războaielor totale, al statelor dure și compacte, al militarismului și al politicii forței: este timpul în care se cucerește și se organizează stăpânirea lumii. [...]. Nimic nu mai este în afara statului și cu atât mai mult, *nimic împotriva lui*. Conducătorul deține puterea în mod direct, *fără mijlocirea unor principii* [...]. În serviciul statului și totuși dominându-l, apare o instituție complexă: **partidul unic**, instrument de guvernare și totdeodată mijloc de disciplină și organizare politică *totalitară* a națiunii. [...]. Misticismul, exaltarea acțiunii, spiritul de cucerire și de abnegație, mersul tuturor împreună, *cultul forței și al Cesarului* dau timpului perspectiva mondială – tragică, desigur – 161

care lipsea epocii în care a trăit Eminescu.”¹³ (Entuziasmul autorului este doar... iluzia mea?)

Capitolele studiului – în număr de patru – reiau și dezvoltă, potrivit uzanțelor exegetice, ideile din *Introducere*. Spre exemplu, cel dintâi – *Filosofia istoriei* –, pe aceea referitoare la antiliberalismul eminescian, expus în detaliu (pe bază de citate din publicistica poetului-gazetar)¹⁴; în cel de-al doilea – *Teoria națiunii și a culturii* –, concepția acestuia asupra „naționalității” e subsumată ideilor de *sânge* și de *rasă*, pentru a o face să se potrivească mănășă cu ideologiile xenofobe promovate de extremismul anilor '30–40. Ca și cum Eminescu nu s-ar fi arătat destul de sentențios, afirmând că „limba singură nu constituie naționalitatea. Calitățile morale și intelectuale ale rasei au o însemnătate cu mult mai mare”¹⁵, Paul Al. Georgescu supralicitează: „Numai sângele, numai rassa determină felul adânc de a fi al unui popor și numai ea formează adevărata dovadă a naționalității. [...] Rassa este o realitate a sângelui în primul rând, dar sufletul și pământul de care e legată îi aduc și ele tainică și nesecată sevă. [...] Se poate susține că, legate de sol, rassele nu pribegesc niciodată.”¹⁶ O alegație-antecameră menită să dea apă la moară celui mai nevrălgic „ism” din toate timpurile, al cărui funda-

ment autohton îl aflăm, de asemenea, în ziaristica marelui poet: „**Antisemitismul** lui Eminescu izvoarăște tot din naturalismul său social și politic, din năzuința sa spre un *neam curat* și spre un *stat sănătos*. (subl. n. – Th.R.) [...]. Antisemitismul este deci o datorie a noastră față de neam și a neamului față de el însuși, este **respect de sine**. [...] În al doilea rând, Eminescu reproșează Evreilor **sterilitatea economică**, oroarea față de munca productivă și înclinarea spre speculă și spoliațiune”¹⁷

În capitolul III *Teoria statului*, eseistul revine la una din ideile pe care și-a sprijinit dintru început întregul studiu, și anume viziunea poetului-gazetar asupra statului ca „organism viu”, chemat să asigure „armonizarea intereselor individuale”, dar – atenție! – prin respingerea „egalitarismului”: „...egalitatea nu poate da naștere decât la două forme de stat, amândouă decadente: despotismul și demagogia, adică egalitatea în sclavie și egalitatea în suveranitate, la fel de artificială și periculoasă.”¹⁸ În ceea ce privește „regimul partidelor”, acesta „reprezintă sfârșirea și învrăjbierea națiunii”¹⁹ (Pledoarie reiterată pentru monopartidism, pentru partidul-stat.)

În cel de-al IV-lea capitol și ultimul – *Etica naționalistă* –, exegetul și-a propus să arate „cum motivele principale ale eticii eminesciene sunt tot

atâtea moduri de înfrățire cu viața omului”, că „valoarea etică supremă, criteriul moral pentru Eminescu este existența neamului” (o „etică a dragostei”, spune Georgescu, pe când termenul adecvat ar fi fost „iubirii”), pentru a încheia cu îndemnul – tot eminescian – „la reînvierea fondului dacic, la trăirea simbolului dacic”. Numai că „trăirea” unui „simbol” este una, „reînvierea” unui „fond”, cu totul altceva.

Luată global, proza jurnalistică eminesciană – o culme fără egal a culturii române – dovedește că „visătorul poet” a fost unul dintre oamenii multiform conectați la realitățile vremii lui. Parcurgând-o, ai, legat de noi, românii, sentimentul, cumva neliniștitor, că „actualitatea lui Eminescu” – asociată cu aceea, și mai frapantă, a lui Caragiale – e parte intrinsec-perenă a *fatum*-ului nostru național. Dar și pe acela, reconfortant, că intransigența opiniilor, exagerările verbale și „tonale” sunt, la Eminescu, expresia atașamentului – imens, necondiționat și, mai cu seamă, sincer până la durere și sacrificiu de sine – față de *românită* (cuvânt chintesental care i se datorează), în toate formele ei de ființare și manifestare. Faptul le-a îngăduit unora, deci și lui Paul Al. Georgescu, să extrapoleze „etica” eminesciană, profund aderentă etnopsihologic și cultural, *altui timp istoric* și comandamentelor lui politico-(a)morale.

Bibliografia, deloc vastă, la care apelează eseistul, îi include pe Nae Ionescu, Oswald Spengler (ale cărui teorii privind „organicitatea” și „stilul” culturii l-au influențat mult pe Blaga, de asemenea citat) și Paul Georgescu însuși.

*

Paul (Alexandru) Georgescu n-a intuit că, prin tentativa de legitimare a totalitarismului de dreapta, îl cauționează, automat, și pe cel de stânga. Dar pentru că – vorba francezului – „les extrêmes se touchent”, ele caută să se elimine reciproc. Un eseu, precum cel analizat în rândurile de mai sus, apărut, pe deasupra, într-o perioadă nefastă din istoria lumii, ar fi fost suficient pentru a-l trimite, după 1947, pe autorul lui în spatele gratiilor. Și nu pentru că idealul naționalist-autoritarist-totalitarist al lui Paul Georgescu, pe urmele lui Eminescu, n-ar fi fost – în mod neoficial, desigur – (și) pe placul noului regim (comunist) de la București, ci pentru că purta „blazonul” altui stăpân ideologic.

Este poate și motivul – unul dintre ele – pentru care Paul (Alexandru) Georgescu s-a eclipsat din

Imprumutătorul P. Al. Georgescu	Cota I 186.453
Cota I 186.453	Volumul și anul 1942
Volumul și anul 1942	Numărul volumelor 1
Numărul volumelor 1	Imprumutătorul P. Al. Georgescu
Nr. reg. 560	Nr. reg. 560
Data r.v. 19 2000	Data 2.5 2000

Luata !!

viața culturală românească, pentru a reapărea, sub alt „chip” (de) intelectual, aproape două decenii mai târziu.

Comme si rien ne s'était passé...

Note

¹ În *Dicționarul General al Literaturii Române*, literele E-K, București, Univers Enciclopedic, 2005, este furnizat anul 1957, dar *nicio altă sursă* – catalogul BAR, înainte de toate, nu vine să confirme respectiva dată.

² *Arta narativă a lui Miguel Ángel Asturias*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971.

³ În *DGLR*, cele două atribute apar – eronat – în ordine inversă: *Teatrul clasic spaniol*.

⁴ București, Bucovina – I.E. Torouțiu, 1942, p. 157–180.

⁵ Cu titlul: *Încercare asupra naționalismului eminescian*.

⁶ Este limpede că „forma actuală dezvoltată” era menită să consune cu schimbările intervenite la vârful statului român odată cu abdicarea lui Carol al II-lea și instaurarea dictaturii antonesciene (septembrie 1940).

⁷ „Gând românesc” îi mai găzduise un foarte interesant eseu: *Încercare de tanatologie eminesciană*, 1937, nr. 1, 163

ianuarie, p. 89–95, publicat anterior cu titlul *Eminescu și problema morții*, în: „Arhivele Olteniei”, 1936, nr. 83–85, ianuarie-iunie, p. 174–179.

⁸ Am păstrat, inclusiv în citate, caracterele de tipar și opțiunile (orto)grafice ale autorului.

⁹ La Eminescu: *superpusă*. Devenită celebră sub titlul generic atribuit de către editorii jurnalisticii sale, această suită de șase texte polemice cu „Românul”, apărute intermitent în „Timpul”, în intervalul 29 iulie–3 septembrie 1881, și în care Eminescu a vizat „antagonismul între elementele istorice ale acestei țări și cele neistorice”, adică „distingerea între românii de rasă și românii de proveniență incertă”, constituie principala „sursă” de argumente „anti” a lui Paul Al. Georgescu.

¹⁰ Buletinul de împrumut la sala de lectură a BAR, semnat P.Al. Georgescu și purtând data de 2.V.2000, uitat între filele volumului, atestă că autorul însuși a mai „trecut” o dată, nu cu mult înainte de intrarea în veșnicie, prin propria-i operă „de filosofie juridică”.

¹¹ Colonialismul a fost cealaltă fațetă, nu mai puțin tragică, a fenomenului: o minoritate invazivă, „superioară” din punctul *ei* de vedere, a supus și, adesea, nimicît civilizații indigene, majoritare numeric (cele două Americi, Africa etc.)

¹² *Naționalismul lui Eminescu*, Introducere, p. 8. (subl.n. – Th.R.)

¹³ *Ibidem*, p. 9–10. (subl.n. – Th.R.)

¹⁴ Eseistul recurge la o dublă metodă: fie dă citatul din M.E., apoi îl comentează, fie își susține propriile afirmații împănându-le cu sintagme eminesciene. Pentru versiunea extinsă a studiului său, Paul Al. Georgescu face trimitere la *Opere*, vol. I–IV, ediția I.[on] Crețu, 1939.

¹⁵ *Opere*, ed. cit., vol. IV, p. 186.

¹⁶ P.Al.G., *op. cit.*, p. 22–23. (subl.a.)

¹⁷ *Ibidem*, p. 27–28. (subl.a.)

¹⁸ *Ibidem*, p. 34.

¹⁹ *Ibidem*, p. 34.

Ștefan Staicu (1940–2019)

În ziua de 18 iunie 2019 s-a stins din viață profesorul Ștefan Staicu, membru corespondent al Academiei Române, personalitate de referință a aerodinamicii și mecanicii roboților.

Ștefan Staicu s-a născut la 29 aprilie 1940 în comuna Goicea (sat Popoviceni), județul Dolj. A urmat cursurile Școlii primare și ale Ciclului II din comuna natală, apoi Colegiul național „Frații Buzești” din Craiova (1954–1957). A obținut titlul de inginer (1963) la Facultatea de Mecanică (Secția construcții de aviație a Institutului Politehnic din București) și titlul de *doctor inginer* (1969), specialitatea aerodinamică, cu teza de doctorat *Contribuții la teoria aripilor în regim supersonic cu separația curentului la bordurile de atac*, la Institutul de Mecanica Fluidelor „Traian Vuia” al Academiei Române. A parcurs toate treptele didactice, de la preparator la profesor universitar (1963–2010), apoi profesor consultant (2010) și profesor emerit (2012) la Universitatea „Politehnica” din București, și a funcționat ca *maître assistant* (1976–1979), *maître de conférences*, la Institut des Sciences Exactes (Departement de Physique), Université d’Oran, din Algeria.

Profesorul Ștefan Staicu este recunoscut pentru cercetările întreprinse și lucrările publicate în reviste internaționale de prestigiu în domeniile aerodinamicii și mecanicii roboților, asupra fenomenelor de curgere în jurul unor sisteme portante utilizate în aviația supersonică – aripi Delta și ampenaje cruciforme – dinamica zborului spațial, mecanica teoretică și aplicată și dezvoltarea unor modele dinamice pentru sisteme schematizate în spațiu prin lanțuri cinematice cu arhitectură conexasă. A introdus modelul cinematic sub formă matriceală a condițiilor de conectivitate în cazul roboților paraleli și a propus o formă compactă a ecuațiilor fundamentale ale dinamicii roboților paraleli. Metoda matriceală

recursivă, apreciată de alți autori ca Recursive Matrix Method (RMM), este aplicată pentru modelarea dinamică a unor manipuloare cu topologie hibridă și cu diferite grade de mobilitate. Este autorul monografiei *Aplicații ale calculului matriceal în mecanica solidelor* (Editura Academiei Române, 1986), recunoscută ca prima lucrare la nivel național în care mecanica teoretică este modelată integral sub formă matriceală. Profesorul Ștefan Staicu a primit Premiul „Aurel Vlaicu” al Academiei Române pe anul 2010.

Academia Română și școala de inginerie românească își iau rămas bun de la profesorul Ștefan Staicu care, pe parcursul unei strălucite cariere didactice la Universitatea „Politehnica” din București, a pregătit și a format numeroase promoții de ingineri, a condus teze de licență, masterat și doctorat.

Iunie

4 iunie: În Aula Academiei Române fost lansat cel de al treilea volum din ampla lucrare *Resursele minerale ale României. Resurse energetice*, coordonată de acad. Nicolae Anastasiu și prof. univ. dr. Emil Constantinescu. Evenimentul a fost moderat de acad. Victor Voicu, vicepreședinte al Academiei Române. Au susținut comunicări: prof. Emil Constantinescu; acad. Nicolae Anastasiu; prof. Ioan Petreuş de la Universitatea „Al. Ioan Cuza” din Iași; Răzvan Nicolescu, expert Deloitte; inginer geolog. Nicolae Dedu, manager Divizie Explorare, OMV Petrom și Gelu Negrea, redactor-șef adjunct la Editura Academiei Române.

12 iunie: Personalitatea și opera academicianului Mircea Malița au fost prezentate în cadrul unei sesiuni comemorative desfășurate în Aula Academiei Române. La eveniment au participat: acad. Victor Voicu, vicepreședinte al Academiei Române; acad. Nicolae Panin, președintele Secției de științe geonomie; prof. univ. Remus Pricopie; Nicolae Teodoroiu; prof. univ. Silviu Neaguț, vicepreședinte al Fundației Universitare Marea Neagră; prof. univ. Dan Dungaciu, directorul Fundației Universitare Marea Neagră; Mihaela Malița, fiica lui Mircea Malița. Cu acest prilej a fost lansată cartea *O viață dedicată României*, o amplă relatare a vieții, operei și activității academicianului Mircea Malița.

26 iunie: Aula Academiei Române a fost gazda ceremoniei de lansare a volumului aniversar *Sub semnul lui Hippocrates* al academicianului Victor Voicu, vicepreședinte al Academiei Române și președintele Secției de științe medicale. Au luat cuvântul acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, acad. Nicolae Breban, directorul Fundației Culturale „Idea europeană” și directorul revistei „Contemporanul”, și Aura Christi, membră a Uniunii Scriitorilor din România. În continuare, artista Maia Morgenstern a citit din cartea *Sub semnul lui Hippocrates*. Programul s-a încheiat cu un recital extraordinar al violonistului Alexandru Tomescu.

28 iunie: În Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române a avut loc „Colocviul Mihai Drăgănescu”. Programul evenimentului a cuprins comunicările susținute de:

– prof. Horațiu Dragomirescu, Academia de Științe Economice București – *A memento of Professor Mihai Drăgănescu's inquiry and original contributions in Information Economics*;

– prof. Daphne Ruth Raban, Department of Business Administration, Faculty of Management, University of Haifa, Israel – *Researching the Value of Information: Theory and Empirical Evidence*.

Au urmat discuții care au reliefat valoarea gândirii științifice și filosofice a academicianului Mihai Drăgănescu și perspectivele unor viitoare dezvoltări.

28 iunie–3 iulie: Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați a găzduit a 9-a ediție a Congresului Matematicienilor Români, un eveniment important al comunității matematice românești, cu o tradiție de nouă decenii. Primul congres a avut loc la Cluj în 1929, iar din 2003 congresele s-au desfășurat regulat, la patru ani, în mari universități din țară. Cu această ocazie și-au prezentat cercetările, alături de sute de matematicieni români ori de origine română, și specialiști de renume internațional din numeroase țări ale lumii. La ediția din acest an s-au înscris aproape 400 de participanți din 40 de țări, de pe cinci continente. Instituțiile organizatoare au fost: Academia Română – Secția de științe matematice, Societatea de Științe Matematice din România, Institutul de Matematică „Simion Stoilow” al Academiei Române, Facultatea de Matematică și Informatică a Universității din București și Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați.

Deschiderea festivă a congresului a avut loc la 28 iunie în Aula Magna a Universității „Dunărea de Jos” din Galați. La congres au fost decernate și două premii prestigioase pentru comunitatea matematică din România: Premiul „Nicolae Dinculeanu” al Academiei Române și Premiul Societății de Științe Matematice din România, care recompensează cercetări de valoare deosebită ale unor tineri cercetători români.

Premiul „Nicolae Dinculeanu” este sponsorizat în mod generos de profesorul Nicolae Dinculeanu, stabilit în Gainesville, Florida, SUA. În acest an, Secția de științe matematice a selectat doi tineri cercetători pentru a primi acest premiu *ex aequo*:

Arghir Zărnescu de la Institutul de Matematică Simion Stoilow și Ionuț Munteanu de la Universitatea din Iași și Institutul de Matematică Octav Mayer. Arghir Zărnescu este cunoscut pentru rezultatele sale în teoria ecuațiilor cu derivate parțiale, fluide clasice și complexe, cristale lichide și dinamica ecuațiilor Schrödinger. Ionuț Munteanu a obținut rezultate excelente în controlabilitatea și stabilizarea ecuațiilor cu derivate parțiale, în special a ecuațiilor Navier-Stokes, controlabilitatea și stabilizarea ecuațiilor cu derivate parțiale cu memorie și existența soluțiilor ecuațiilor de tip parabolic.

În zilele de 28 și 29 iunie a avut loc în paralel o conferință satelit a congresului, A II-a Conferință Internațională de Problemistică și Didactică Matematică, la Colegiul Național „Vasile Alecsandri” din Galați. Tot în ziua de 29 iunie, în Aula Magna, a avut loc o expunere pentru publicul larg, susținută de profesorul Péter Pálffy de la Budapesta.

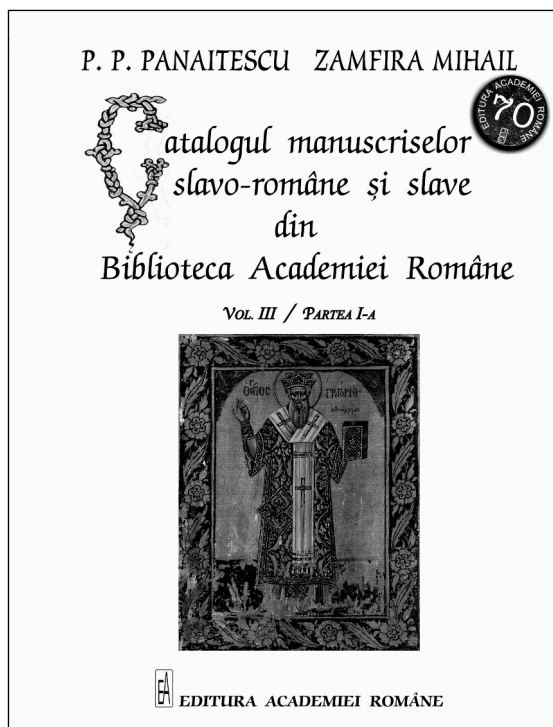
La 2 iulie a fost prezentată o a doua conferință pentru publicul larg, despre teme actuale de matematică în industria IT, de către compania Bitdefender.

Congresul s-a bucurat de sprijinul financiar al Consiliului Județean Galați, Primăriei Municipiului Galați, Tehnopol Galați, Fundației „Patrimoniu” a Academiei Române, Fundației „Familia Menachem H. Elias” a Academiei Române, Bitdefender, Centre Francophone en Mathématiques Bucarest – Agence Universitaire de la Francophonie, WorldQuant, Banca Comercială Română, APAN Group, SCDVV Bujoru.

Iulie

9 iulie: În Aula Academiei Române a fost lansată lucrarea *Arta din România, din preistorie în contemporaneitate*, apărută sub egida Editurii Mega și a Editurii Academiei Române. Au rostit alocuțiuni: acad. Ioan-Aurel Pop, președinte al Academiei Române; acad. Victor Spinei, vicepreședinte al Academiei Române; prof. dr. Mihai Bărbulescu, membru corespondent al Academiei Române; prof. Georgeta Stoica, membru de onoare al Academiei Române; acad. Răzvan Theodorescu, vicepreședinte al Academiei Române, și acad. Marius Porumb, coordonatorii lucrării.

10 iulie: Aula Academiei Române a găzduit sesiunea omagială și deschiderea expoziției „Academicianul Augustin Buzura. Conștiința scrisului”. Despre scriitorul, gânditorul și omul Augustin Buzura au vorbit: acad. Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române; acad. Eugen Simion, președintele Secției de filologie și literatură; acad. Răzvan Theodorescu, vicepreședinte al Academiei Române; acad. Nicolae Breban, directorul Fundației Culturale „Idea europeană” și directorul revistei „Contemporanul”; Angela Martin, traducător și eseist; conf. Paul Cernat, Facultatea de Litere a Universității din București; Anamaria Maior-Buzura, președintele Fundației Culturale „Augustin Buzura”; Ioan Cristescu, directorul Muzeului Național al Literaturii Române; conf. dr. Ileana Marin, Centrul de Excelență în Studiul Imaginii, și Ana-Maria Vulpescu, Fundația Culturală „Augustin Buzura”.

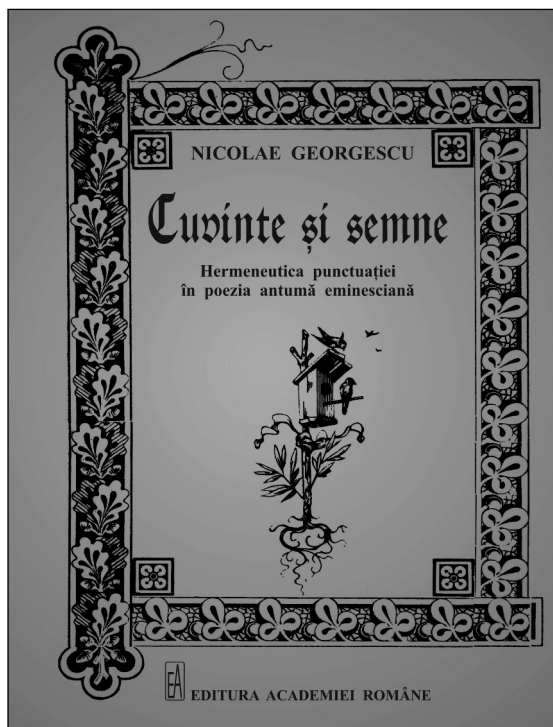
**CATALOGUL MANUSCRISELOR
SLAVO-ROMÂNE ȘI SLAVE
DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE**
Volumul III/Partea I

P.P. PANAITESCU, Zamfira MIHAIL

Prin această lucrare, integral inedită, știința românească dispune de catalogarea științifică detaliată a manuscriselor uneia dintre cele mai mari colecții de manuscrise slavo-române și slave, realizare de excelență atât pentru cercetătorii din România, cât și pentru specialiștii slaviști din toate țările lumii.

Zamfira Mihail a descris, pentru prima dată, manuscrisele nou-intrate în tezaurul Bibliotecii Academiei Române, anume mss. sl. 729–822, și a întocmit *Studiul introductiv*.

Catalogul manuscriselor slavo-române și slave din Biblioteca Academiei Române, volumul III, a apărut sub egida Bibliotecii Academiei Române și a Institutului de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române.

**CUVINTE ȘI SEMNE
HERMENEUTICA PUNCTUAȚIEI
ÎN POEZIA ANTUMĂ EMINESCIANĂ**

Nicolae GEORGESCU

Lucrarea completează *Ediția critică Eminescu*, publicată la Editura Academiei Române în anul 2012, analizând, de data aceasta, cele mai importante ediții critice ale antumelor eminesciene, de la Maioreșcu până în zilele noastre. Autorul tratează fiecare ediție în parte după metoda monografică, stabilind momentul apariției, comentând critica de întâmpinare și urmărindu-i comentariile de-a lungul anilor, supunând, apoi, textul stabilit de fiecare editor în parte unui amănunțit examen filologic. Ies, astfel, în evidență profilurile fiecărei ediții în parte, alegerea făcută de editorii antumelor lui Eminescu pentru o anumită formă (din manuscris, din primele tipărituri sau din primele ediții maioreșciene) ori un anumit model de punctuație a textului, definind, de fapt, o filosofie a receptării poeziei lui Mihai Eminescu de-a lungul timpului.

GHID PENTRU AUTORI

Propunerile de articole se predau la redacție în format electronic (CD, stick) sau se trimit prin e-mail, ca fișiere atașate.

Sunt returnate autorilor propunerile de articole care nu corespund indicațiilor din prezentul ghid, care nu sunt culese cu toate semnele diacritice pentru limba română sau franceză și care nu sunt corect scrise în limba română sau străină.

Sunt respinse propunerile de articole care au fost publicate (parțial sau integral), care nu au conținut științific pertinent, elemente originale, resurse bibliografice relevante și de actualitate.

Consiliul editorial decide acceptarea sau respingerea manuscrisului. Autorii sunt singurii responsabili asupra opiniilor și ideilor exprimate.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază!

Din cauza volumului mare de lucru, nu se primesc materiale dactilografiate sau scrise de mână care necesită culegere.

Pentru a scurta timpul de pregătire editorială, lucrările trebuie redactate, după cum urmează:

- Redactarea manuscriselor va respecta standardele precizate de Dicționarul explicativ al limbii române – DEX (ediția 2007, Editura Univers Enciclopedic sau <http://dexonline.ro/>), Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române – DOOM (ediția 2005, Editura Univers Enciclopedic), Hotărârea Adunării generale a Academiei Române din 17.02.1993 privind revenirea la grafia cu „â,, și „sunt,, în grafia limbii române (www.acad.ro/alte-Info/pag_norme_orto.htm).

- Cuvintele străine inserate în textul în limba română se vor culege italic.

- Se menționează referințele despre autori: titlul științific, prenumele și numele de familie ale autorilor, funcția, locul de muncă, localitatea, țara și datele de contact (telefon, e-mail etc.).

- Referințele bibliografice se scriu la sfârșitul articolului, în ordinea citării în text, numerotându-se cu cifre arabe, urmate de punct.

- Citările se scriu cu caractere italice. Fiecare citare trebuie să fie însoțită de sursa bibliografică, obligatoriu, menționată în lista de referințe bibliografice.

- Materialul ilustrativ se va prezenta separat de textul articolului, scanat cu rezoluția de 300 dpi, alb-negru cu extensia TIFF, sau se vor prezenta originalele ilustrațiilor, care vor fi scanate și prelucrate la redacție, după care se vor înapoia sub semnătură, autorului.

- În cuprinsul articolului se va menționa locul unde se va plasa figura sau tabelul, precum și legenda figurilor sau titlul tabelului.

- Tabelele trebuie să fie alb-negru fără coloane evidențiate cu alte culori.

De asemenea, dacă există scheme nu trebuie să aibă evidențieri în alte culori.

Dimensiunile unui articol trebuie să fie 5–6 pagini calculator, corp 12 și 3–4 ilustrații.

Redacția revistei „Academica“
Casa Academiei – Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, București, tel:
021.318.81.06/2712, 2713

**Abonamentele la revista „Academica” se pot face prin mandat poștal pe adresa
revistei „Academica”, serviciul difuzare (Ioana Tălpeanu)
sau cu ordin de plată în contul RO64TREZ7055005XXX006462,
Trezoreria sector 5, București.
Prețul unui abonament pentru 12 luni este 36 lei.**

ISSN 1220-5737 170 PAGINI

PREȚUL 6 lei